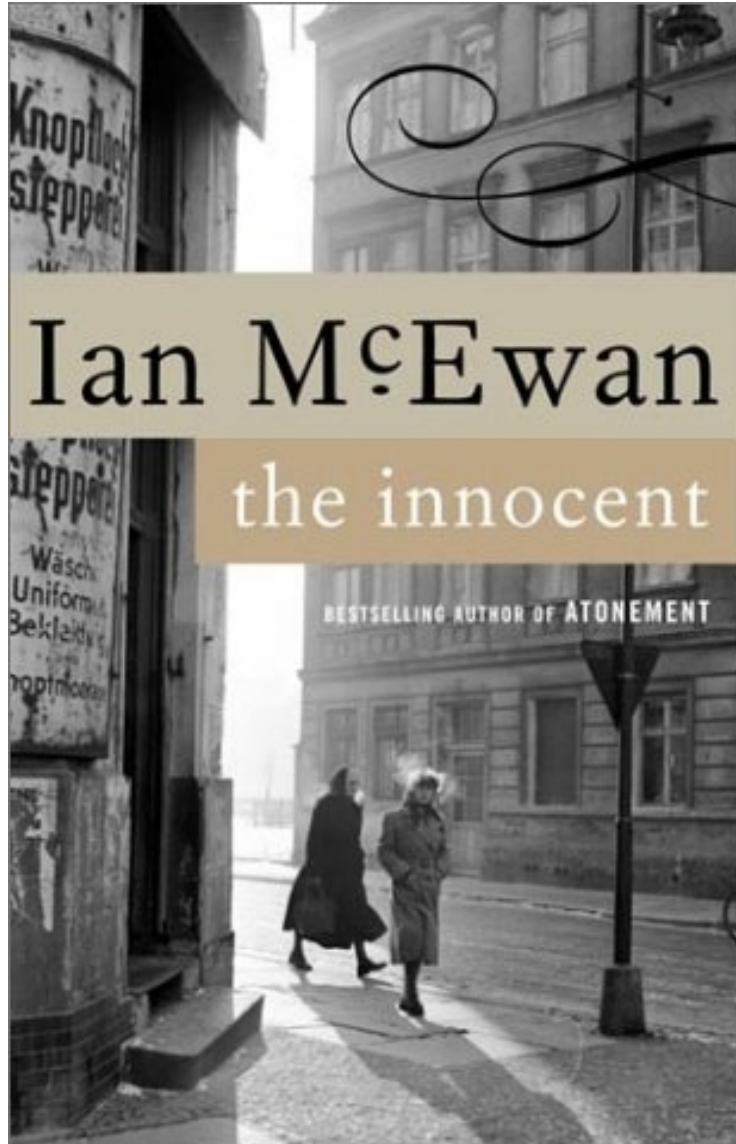

hit

Ian McEwan
Nevin čovjek

Knopfloch
stepperei

Wäsche
Uniform
Bekleidung
Kopfmoden

the innocent

BESTSELLING AUTHOR OF ATONEMENT

the innocent

BESTSELLING AUTHOR OF ATONEMENT

Ian McEwan

Nevin čovjek

The Innocent 1989.

"Rad na utvrđenom trgu bio je nepotrebno otežan (nepotrebno znači da građevina nije imala nikakve prave koristi od rada uprazno) također zbog toga što je upravo na mjestu gdje je po nacrtu trebalo podignuti trg, zemlja bila vrlo rastresita i pjeskovita, pa sam zemlju morao naprosto nabijati, da bi obrazovala veliki, lijepo svođeni i obli trg. A za takav rad ja imam samo čelo. Tako sam se čelom zalijetao o zemlju hiljadama puta danima i noćima, bio sam sretan kad sam ga izudarao do krvi, jer to je bio dokaz da se zid stvrđuje i na taj način sam zaista zaslužio svoj utvrđeni trg, kao što mi se mora priznati. "

FRANZ KAFKA, Jazbina

"Nakon večere gledali smo zabavan film: Bob Hope u *Princezi i gusaru*. Onda smo sjedili u Velikoj Sali i slušali Mikada na gramofonu, ali vrtio se previše polagano. Premijer je rekao da priziva viktorijansko doba, osamdeset godina, koje će se u povijesti Otoka mjeriti s *antoninskom erom**. Međutim, sada su se nad nas nadvile *sjenke pobjede*... Nakon ovog rata, nastavio je premijer, bit ćemo slabi, nećemo imati ni novaca, ni moći, i bit ćemo između dvije velike sile, Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. " (Večera sa Churchillom u Chequersu, deset dana nakon konferencije u Jalti).

JOHN COLVILLE, Na rubovima moći: Dnevnicima iz Downing
Streeta, 1939.-1955.

* Slavno doba u povijesti staroga Rima koje je ostavilo tragove i u današnjoj Velikoj Britaniji.

Jedan

Poručnik Lofting vodio je glavnu riječ.

"Gledajte, Marnhame. Tek ste stigli i ne možete još biti upoznati sa situacijom. Problem nisu ni Nijemci ni Rusi. Nisu čak ni Francuzi. Amerikanci su problem. Nemaju pojma ni o čemu. Štoviše, neće ni da uče i ne daju da im se objasni. Takvi su i gotovo."

Leonard Marnham, poštanski namještenik, nije u stvari nikada razgovarao s nekim Amerikancem, ali ih je u svojem lokalnom kinu temeljito proučio. Nasmiješio se stisnutim usnama i kimnuo. Posegnuo je rukom u unutrašnji džep da izvadi posrebnenu kutiju za cigarete. Lofting, kao u indijanskom pozdravu, digne ruku dlanom prema naprijed, da preduhitri ponuđenu cigaretu. Leonard prekriži noge, izvadi cigaretu i nekoliko puta udari vrškom po kutiji. Loftingova ruka s ponuđenim upaljačem sune svom svojom dužinom preko stola. Nastavio je dok je mladi civil prinosioglavu plamenu:

"Kao što možete misliti, postoji izvjestan broj zajedničkih projekata, udruženih sredstava, znanja i takvih stvari. No, mislite li da Amerikanci imaju pojma o zajedničkom radu? Slože se u nečemu, a onda nastave po svojem. Rade iza naših leđa, zadržavaju informacije i ponašaju se prema nama kao prema idiotima."

Poručnik Lofting poravna podložak za pisanje koji je bio jedini predmet na njegovu metalnom stolu.

"Znate, prije ili kasnije engleska će vlada biti prisiljena djelovati odlučnije."

Leonard zausti da nešto kaže, ali ga Lofting ušutka pokretom ruke: "Evo vam jednog primjera. Ja sam britanski koordinator za međusektorsko plivačko natjecanje koje će se održati sljedećeg mjeseca. Nepobitna je činjenica da mi imamo najbolji bazen ovdje u Stadionu. Najpogodnije mjesto za održavanje natjecanja. Amerikanci su se složili s tim već prije nekoliko tjedana. Ali što mislite, gdje će se natjecanje održati? Dolje na jugu, u njihovu sektoru u nekom njihovom masnom laboru od bazena. A znate zašto?"

Lofting je govorio još desetak minuta.

Kad se činilo da su sve nevjere oko plivačkog natjecanja iznesene, Leonard reče:

"Major Sheldrake je ostavio za mene nekakvu opremu i zapečaćene upute. Znate li nešto o tome?"

"Kanio sam još doći na to," reče poručnik oštro. Zaustavio se kao da prikuplja snagu. Kad je progovorio piskutajući, jedva je susprezao bijes.

"Znate, jedini razlog radi kojeg su me poslali ovamo jest da čekam na vas. Kad je stigao premještaj majora Sheldrakea, trebao sam od njega sve dobiti i proslijediti dalje. Međutim, dogodilo se, a to nema veze sa mnom, da je između majorova odlaska i mog dolaska došlo do četrdesetosamsatnog prekida."

Ponovo je ušutio. Činilo se da je ovo objašnjenje pomno pripremio.

"Izgleda da su Ameri digli gadnu galamu, premda je željeznička pošiljka bila zaključana u čuvanoj prostoriji, a vaše zapečaćeno pismo bilo pohranjeno u sefu u zapovjednikovom uredu. Tvrdili su da netko mora biti sve vrijeme neposredno odgovoran za te stvari. Brigadir iz Vrhovnog stožera zivkao je zapovjednikov ured. Ništa se nije moglo učiniti. Došli su teretnjakom i sve odnijeli, pismo, pošiljku, sve. Onda sam stigao ja. Moj novi nalog bio je čekati vas, što radim već pet dana, da ustanovim da ste stvarno onaj za koga se izdajete, da vam objasnim situaciju i da vam dam ovu adresu za uspostavljanje kontakta."

Lofting izvadi smeđu kuvertu iz džepa i pruži je preko stola.

Istodobno mu Leonard preda svoje dokumente. Lofting je oklijevao. Imao je još jednu lošu vijest.

"Stvar je u sljedećem. Sada kad su preuzeli vaše stvari, kakve god one bile, preuzeli su i vas. Predali su vas njima. Sada oni odgovaraju za vas. Oni će vam izdavati naloge."

"To je u redu," reče Leonard.

"Po mom mišljenju, to je vraški peh."

Obavivši svoju dužnost Lofting ustane i pruži mu ruku.

Vojni vozač koji je ranije tog popodneva bio dovezao Leonarda s aerodroma Tempelhof čekao je na parkiralištu Olimpijskog stadiona. Leonardov stan bio je udaljen nekoliko minuta vožnje. Kaplar je otvorio prtljajnik malog smečkastog auta, ali se činilo da ne smatra svojom dužnošću da izvadi prtljagu.

Aleja platana broj dvadeset šest bila je moderna zgrada s dizalom u predvorju. Stan se nalazio na trećem katu i sastojao se od dvije spavaće sobe, velike dnevne sobe, kuhinje-blagovaonice i kupaonice. Leonard je još uvijek živio sa svojim roditeljima u Tottenhamu i svakog dana putovao do Dollis Milla. Prošetao je od prostorije do prostorije i upalio sva svjetla. U stanu je bilo različitih novotarija. Velik radio sa žučkastim tipkama i telefon na stoliću za kavu, ispod kojeg je bilo još nekoliko istovrsnih stolića. Pored njega je bila karta Berlina. Pokućstvo je bilo iz vojnog fonda – tri naslonjača presvučena neodređenim cvjetnim uzorkom, okrugao stolac s kožnatim resama, standardna svjetiljka, ne baš sasvim ravna, i, uza zid dnevne sobe, pisaći stol s debelim svijenim nogama. S užitkom je odabrao spavaću sobu i brižljivo se raspakirao. Njegov vlastiti stan. Nije mislio da će ga toliko veseliti. U ugrađeni ormar, kojeg su vrata klizila na dodir ruke, objesio je svoja tri siva odijela - najbolje, drugo najbolje i svakodnevno. Na pisaći stol stavio je posrebrenu kutiju za cigarete, obloženu tikovinom, s urezanim inicijalima, koju je pri odlasku bio dobio na dar od roditelja. Uz nju je stavio glomazni stolni upaljač u obliku neoklasične urne. Hoće li mu ikad dolaziti gosti?

Tek kad je konačno bio zadovoljan rasporedom, dopustio je sebi da sjedne u naslonjač ispod standardne svjetiljke i otvori pismo. Bio je razočaran. Komad papira istrgnut iz bloka. Nije bilo adrese, samo ime, Bob Glass, i berlinski telefonski broj. Namjeravao je na blagovaoničkom stolu rasprostrti plan grada, pronaći adresu, isplanirati rutu. A sada će morati primiti upute od stranca, Amerikanca, i morat će upotrijebiti telefon, što mu je još uvijek, unatoč poslu, bilo neugodno. Ni njegovi roditelji ni bilo tko od njegovih prijatelja nisu imali telefon, a na poslu je rijetko morao nekog nazivati. Balansirajući papirom na koljenu, pažljivo je vrtio brojeve. Znao je kako želi zvučati. Opušteno, odlučno. *Ovdje Leonard Marnham. Mislim da me očekujete.*

Iz slušalice odmah nečiji glas ispali: " Glass! "

Leonardov nastup sroza se na ono englesko vrđanje koje je želio izbjeći u razgovoru s Amerikancem.

" A, da, čujte, ispričavam se, ali... "

" Je li to Marnham? "

" Da, u stvari. Ovdje Leonard Marnham. Mislim da su vas... "

" Zapišite adresu. Nollendorfova ulica 10, kraj Nollendorfova trga. Dođite sutra ujutro u 8. "

Veza se prekinula dok je Leonard još ponavljao adresu najprijateljskijim glasom. Osjećao se glupo. Pocrvenio je, iako je bio sam. Ugledao je svoj odraz u zidnom ogledalu i bespomoćno mu prišao. Naočale, žučkasto umrljane isparavanjem tjelesne masnoće - to je barem bila njegova teorija - apsurdno su mu stršile na nosu. Kad ih je skinuo, lice mu se učinilo nedostatnim. Na nosu, sa strane, bile su utisnute crvene mrlje, udubine u samom koštanom tkivu. Trebao bi se snaći nekako i bez naočala. Stvari koje je stvarno želio vidjeti bile su blizu. Dijagram strujnog kruga, žica radio-cijevi, neko drugo lice. Lice djevojke. Mir je nestao. Ponovo je koracima mjerio svoje carstvo, progonjen neukrotivim žudnjama. Konačno se smirio smjestivši se za stol da napiše pismo roditeljima.

Dragi mama i tata, putovanje ovamo bilo je dosadno, ali barem je proteklo u redu! Stigao sam danas u četiri sata. Dobio sam zgodan stan sa dvije spavaće sobe i telefonom. Nisam još upoznao ljude s kojima ću raditi, ali mislim da će Berlin biti u redu. Pada kiša i strašno je vjetrovito. Sve izgleda prilično razrušeno, čak i u mraku. Još nisam imao prilike poslati se svojim njemačkim...

Ubrzo su ga glad i znatiželja istjerali na ulicu. Zapamtio je put iz plana grada i uputio se na istok, prema Reichskanzler platzu. Kad je završio rat, Leonardu je bilo četrnaest godina, bio je dovoljno star da mu glava bude puna imena i svojstava borbenih zrakoplova, brodova, tenkova i topova. Pratio je iskrcavanje u Normandiji i napredovanje na istok, kao i ranije

napredovanje na sjever, kroz Italiju. Tek je sada počeo zaboravljati imena svake veće bitke. Za mladog Engleza bilo je nemoguće doći u Njemačku prvi put a ne misliti o njoj prvenstveno kao o poraženoj zemlji, i osjećati se ponosnim zbog pobjede. Proveo je rat kod bake u velškom selu iznad kojeg nije nikad preletio nijedan neprijateljski zrakoplov. Nikada nije dodirnuo pušku, niti je čuo pucanj osim u streljani; unatoč tome, a i činjenici da su Rusi oslobodili grad, šetao je te večeri kroz ovu ugodnu stambenu četvrt Berlina - vjetar je prestao i bilo je toplije – nekim posjedničkim korakom, kao da mu noge stupaju po ritmu Churchillova govora.

Koliko je mogao vidjeti, radovi na obnovi bili su zamašni. Pločnik je bio nedavno postavljen i tanašne mlade platane tek posađene. Mnoga gradilišta bijahu očišćena. Zemlja je bila poravnana i svugdje su bile složene hrpe starih opeka očišćenih od žbuke. Nove zgrade, poput njegove, djelovale su solidno, kao da su iz devetnaestog stoljeća. Na kraju ulice čuo je glasove engleske djece. Časnik RAF-a i njegova obitelj vraćali su se kući, što je bio zadovoljavajući dokaz da je grad osvojen.

Stigao je na Reichskanzler platz, ogroman i prazan. Pri žučkastom svjetlu novopostavljenih betonskih uličnih svjetiljki, ugledao je veliku javnu zgradu koja je bila tako uništena da je ostao samo zid u prizemlju. U sredini zida, nekoliko stuba vodilo je do veličanstvenog luka ulaznih vrata ukrašenih reljefom i stupovima. Sama vrata, koja mora da su bila golema, raznesena su eksplozijom tako da su se mogla vidjeti svjetla po nekog auta kako se kreće usporednom ulicom. Teško je bilo ne osjetiti djetinjasto zadovoljstvo nad polutonskim bombama koje su digle krovove sa zgrada i ispraznile njihove unutrašnjosti ostavivši samo fasade s praznim prozorskim okvirima. Prije dvanaest godina možda bi širom raskriljenih ruku zabrenčao kao motor aviona i slavljenički se na tren-dva poistovjetio s bombarderom. Skrenuo je u pokrajnju ulicu i našao neku gostionicu na uglu.

Lokal je odzvanjao glasovima starijih muškaraca. Nitko nije bio ispod šezdesete, ali se nisu obazirali na njega dok je sjedao. Požutjeli pergament sjenila na svjetiljkama i gusta koprena dima od cigara osiguravali su mu intimnost. Promatrao je kako mu šanker priprema pivo, koje je naručio pažljivo pripremljenom rečenicom. Napunio je čašu, spatulom skinuo pjenu, zatim ponovo napunio i ostavio da stoji. Zatim je postupak ponovljen. Prošlo je gotovo deset minuta prije nego što je piće proglašeno spremnim za posluživanje. U kratkom jelovniku pisanom gotskim slovima prepoznao je i naručio *Bratwurst mit Kartoffelsalat*.

Zamuckivao je. Konobar kimne i odmah se udalji, kao da ne može podnijeti da mu Leonard još jednim pokušajem mrcvari njegov materinski jezik.

Leonard još nije bio spreman vratiti se u tišinu svojeg stana. Naručio je još jedno pivo poslije večere, a zatim i treće. Pijući postao je svjestan razgovora trojice muškaraca za stolom iza svojega. Razgovor je bivao sve glasniji. Nije mu preostalo ništa drugo nego slušati glasno sudaranje glasova, ne u sukobu nego, kako se činilo, u naporu da izraze što snažnije istu misao. Isprva je čuo samo neprekinuto, zapretano smjenjivanje vokala i slogova, čudne, isprekidane ritmove, zakašnjeli konačni smisao njemačkih rečenica. Dok je ispijao treće pivo, njegov se njemački počeo popravljati pa je počeo razabirati pojedine riječi, značenja kojih je razumio nakon kratkog razmišljanja. Poslije četvrtog pića čuo je pojedine rečenice koje je istog trena razumio. Znajući da će morati čekati na pripremu piva, naručio je još jednu kriglu. Za petog pića njegovo se razumijevanje njemačkog jezika prospješilo. Nije bilo nikakve sumnje o riječi *Tod*, smrt, malo kasnije *Zug*, vlak i glagolu *bringen*. Čuo je kako je u kratkom prekidu izgovoreno *manchmal*, ponekad. Ponekad su te stvari bile nužne.

Razgovor je ponovo uzimao maha. Bilo je jasno da ga pokreće natjecateljsko hvalisanje. Oklijevati značilo je ostati po strani. Upadi su bili brutalni, svaki glas još nasilniji, nametljiviji u hvastanju od prethodnog. Ti ljudi, čije su savjesti bile oslobođene pivom dvostruko jačim od engleskog i točenim u nešto što nije bilo nimalo manje od polalitrene krigle, uživali su umjesto da se zgroze od žtasa. Zagušili su svojim krvavim nedjelima čitavu gostionicu. *Mit meinen blossen Handen!* Vlastitim rukama! svaki od njih ugurao bi se u anegdotu, a onda bi ga njegovi drugovi nadglasali. Čule su se hvastave primjedbe, rezanje otrovnog odobravanja. Ostali gosti u gostionici, pognutih glava u razgovoru, nisu bili impresionirani. Samo bi šanker s vremena na vrijeme pogledao prema onoj trojci, zacijelo da provjeri stanje u njihovim

vrčevima. *Eines Tages werden mir alle dafür dankbar sein.* Jednog dana svi ćemo biti zahvalni na tome. Kad je Leonard ustao i šanker mu prišao da zbroji olovkom zabilježene črčkarije na njegovu podlošku za pivo, nije mogao odoljeti da se ne okrene i pogleda trojicu muškaraca. Bili su stariji i krhkiji nego što je zamišljao. Jedan ga je od njih pogledao, a i ostala su se dvojica okrenula. Prvi podigne čašu teatralnim pokretom starog pijanca. *Na, junger Mann, bist wohl nicht aus dieser Gegend, wie? Komm her und trink einen mit uns. Ober!* Dođi ovamo i popij si jednu. Konobaru! Međutim, Leonard je odbrojavao novac u šankerovu ruku i pravio se da ne čuje.

Sutradan je ustao u šest da se okupa. Polagano je odabrao odjeću, oklijevajući oko nijansi sivog i tkanja bijelog. Obukao je svoje drugo najbolje odijelo i zatim ga svukao. Nije želio izgledati onako kako je zvučao na telefonu. Mladić koji je stajao u bijelim gaćama i debeloj potkošulji, koju mu je majka zapakirala i koji je pomno promatrao ormar sa tri odijela i tvid kaputom, imao je neku predodžbu o moći američkog stila. Slutio je da je njegova uštogljenost smiješna. Njegova engleskost ne pruža više ono utočište kakvo je predstavljala prijašnjoj generaciji. Činila ga je ranjivim. S druge strane, Amerikanci izgledaju potpuno opušteni i pomireni sami sa sobom. Odabrao je sportski kaput i svijetlocrvenu pletenu kravatu, koja je bila manje-više sakrivena zatvorenim puloverom domaće izrade.

Nollendorfova ulica 10 bila je visoka, uska zgrada koju su upravo renovirali. Radnici koji su ličili predvorje morali su maknuti ljestve da bi propustili Leonarda do uskog stubišta. Najgornji kat bio je već završen i imao je sagove. Nasuprot odmorištu bila su troja vrata. Jedna su bila širom otvorena i iznutra se čulo zujanje, koje nadglasa povik:

" Jeste to vi, Marnhame? Uđite, bogamu! "

Ušao je u prostoriju koja je djelomično bila ured, a djelomično spavaća soba. Na jednom je zidu bila velika mapa grada, a ispod nje nepospremljen krevet. Glass je sjedio za neurednim stolom i električnim brijačim aparatom dotjerivao bradu. Slobodnom rukom miješao je instant kavu u dvije šalice s vrućom vodom. Električni čajnik nalazio se na podu.

" Sjedite, " reče Glass. " Bacite tu košulju na krevet. Šećer? Žlicu, dvije? "

Zagrabio je šećer iz papirnate vrećice, a mlijeko u prahu iz staklenke i onda tako snažno promiješao da se kava razlila po okolnim papirima. Kad je kava bila spremna, isključio je aparat i pružio Leonardu njegovu šalicu. Dok je Glass zakopčavao košulju Leonard na brzinu ugleda obrise njegova zbijenog tijela obraslog kovrčavim crnim dlakama koje su mu rasle preko oba ramena. Čvrsto je stegnuo ovratnik oko snažnog vrata. Sa stola pokupi kravatu, koja je već imala čvor i elastičnu petlju, i zakopča je stojeći. Nije rasipao pokrete. Uzeo je kaput s naslona stolca, i oblačeći ga, krenuo prema zidnoj mapi. Odijelo je bilo tamnoplavo, zgužvano i mjestimice tako izlizano da se sjajilo. Leonard ga je promatrao. Postoje načini da se odjeća nosi tako da postane potpuno nebitna. Sve prolazi. Glass udari nadlanicom po mapi.

" Jeste se već promuvali naokolo? "

Leonard, koji se bojao da još uvijek neće moći izbjeći svoje: *Pa, u stvari, nisam!* odmahne glavom.

" Upravo sam čitao ovaj izvještaj. Jedna stvar koju iznosi, a to je tek nagađanje, jest da u ovom gradu radi pet do deset tisuća osoba za obavještajne službe. Bez pomoćnih službi. Samo ljudi na terenu. Špijuni. "

Nagnuo je glavu i uperio bradu prema Leonardu dok se nije zadovoljio njegovom reakcijom.

" Većina njih su samostalci, povremeni obavještajci, klinici, stomarkaši, koji se kreću po lokalima. Prodat će vam priču za dva-tri piva. A i kupuju. Jeste li već bili u kavani Prag? "

" Ne, još nisam. "

Glass krene prema stolu. Mapa mu, u stvari, uopće nije trebala.

" Tamo vam je prava čikaška burza. Morali biste to pogledati. "

Bio je visok oko 165 centimetara, dvadesetak centimetara niži od Leonarda. Djelovao je sapeto u odijelu. Smješkao se ali se doimao kadrin raznijeti sobu. Kad je sjeo, snažno se pljesne po koljenu i reče:

" Evo. Dobro došli! "

Kosa mu je također bila kovrčasta i crna. Rasla mu je visoko na čelu i bila začešljana prema natrag, tako da je izgledao poput znanstvenika iz stripa koji odolijeva jakom vjetru. Nasuprot tome, brada mu je bila nepokretna i hvatala je svjetlo svojom krutošću. Stršila je poput klina, poput brade izrezbarenog drvenog Noe.

S druge strane odmorišta, kroz otvorena vrata, dopirao je urinski miris pregorjelog toasta. Glass skoči, nogom zalupi vrata i vrati se do svojeg stolca. Otpije velik gutljaj kave, koja je Leonardu bila gotovo prevruća čak i za srkanje. Imala je okus kuhanog kupusa. Trebalo je da se usredotoči na okus šećera.

Glass se nagne naprijed: " Ispričajte mi što znate. "

Leonard ga izvijesti o svom razgovoru s Loftingom. Činilo mu se da mu glas zvuči uštogljeno. Da bi se umilio Glassu, smekša glasove *t* i rastegne vokale *a*.

" Ali ne znate o kakvoj se opremi radi, niti kakve pokuse morate obaviti? "

" Ne. "

Glass se zavalio i skupi ruke iza glave.

" Taj glupi Sheldrake! Nije mogao smiriti dupe kad mu je stiglo promaknuće. Nije ostavio nikog tko bi bio odgovoran za vaše stvari." Sažalno pogleda Leonarda. " Britanci! Teško je natjerati one mamlaze na Stadionu da išta ozbiljno shvate. Prezaposleni su igrajući se džentlmena. Ne rade svoj posao. "

Leonard je šutio. Smatrao je da mora biti lojalan. Glass mu nazdravi šalicom kave i nasmiješi se.

" Ali vi tehničari ste drugačiji, ne? "

" Možda i jesmo. "

Telefon zazvoni dok je to izgovarao. Glass zgrabi slušalicu. Prvo je slušao oko pola minute, a zatim reče: " Ne. Evo me odmah. "

Zaklopio je slušalicu i ustao. Leonarda je usmjerio prema vratima.

" Znači, ne znate ništa o skladištu? Nitko vam nije spomenuo Altglienicke? "

" Nije, na žalost. "

" Sada idemo tamo. "

Bili su na odmorištu. Glass je sa tri ključa zaključao vrata. Vrtio je glavom i smješкао se za se dok je mrmljao: " Ti Britanci, taj Sheldrake, taj glupi pizdek! "

Dva

Automobil ga je razočarao. Na putu od stanice podzemne željeznice, do Nollendorfove ulice, Leonard je vidio američki auto pastelne boje sa stražnjim perajama i obiljem kroma. Ovo je pak bila tamno obojena *buba*, ni godinu dana stara, ali kao isprana kiselinom. Boja je na opip bila ispucana, a iz unutrašnjosti su bile izvađene sve udobnosti: pepeljare, prostirači, plastični štitnici oko ručke za vrata, čak i držak mjenjača. Prigušivač zvuka bio je manjkav, ili tako podešen da pojača dojam ozbiljnog vojnog vozila.

Mutna površina ceste vidjela se kroz posve okruglu rupu u podu. U toj hladnoj limenoj školjci koja je odzvanjala, prolazili su bučno ispod mostova Anhalter Hahnhofa. Glassov način vožnje bio je da ubaci auto u četvrtu brzinu i vozi kao da ima automatski mjenjač. Pri brzini od trideset kilometara na sat šasija se tresla. Nije samo brzina bila niska, nego se Glass ponašao posjednički; čvrsto je stiskao gornji dio upravljača i oštrim pogledom nadzirao pješake i druge vozače. Bradu je digao u zrak. Bio je Amerikanac, a ovo je bio Američki sektor.

Kad su stigli do šire Ulice Gneisenau, Glass ubrza na 45 kilometara, skine ruku s upravljača i zgrabi polugu mjenjača.

" Eto, " vikne, utonuvši u sjedalo kao da je pilot mlažnjaka. "Krećemo se na jug, prema Altglienickeu. Sagradili smo radarsku stanicu na rubu Ruskog sektora. Čuli ste za AN/APR9? Niste? To je najnoviji prijemnik. Sovjeti u blizini, u Schonefeldu, imaju zrakoplovnu bazu. Hvatat ćemo njihove poruke. "

Leonard se neugodno osjećao. O radaru nije ništa znao. Njegovo područje bili su telefoni.

" Vaša oprema je tamo u jednoj sobi. Imat ćete mogućnosti za testiranje. Ako vam što treba, pitat ćete mene. OK? Ne pitajte nikog drugog. Jasno? "

Leonard kimne. Piljio je naprijed, osjećajući da se radi o strašnoj pogreški. No, znao je iz iskustva da nije dobro pokazati sumnju u postupak sve dok to nije neophodno potrebno. Šutljivci čine, ili bar tako izgleda, manje pogrešaka.

Primicali su se crvenom svjetlu. Glass prvo uspori na 25 kilometara, a zatim pritiskaše kvačilo sve dok nisu stali. Tek tada je ubacio mjenjač u prazan hod. Okrenuo se da bude sučelice svom šutljivom suputniku: " Ajde, Marnhame. Leonarde. Bogamu, daj se opusti. Zucni! Kaži nešto! "

Leonard je upravo zaustio da kaže kako ne zna ništa o radarima, kadli Glass ogorčeno navali serijom pitanja: " Jesi li oženjen ili nisi? U koju si školu išao? Što ti se sviđa? Što misliš? "

Prekine ga promjena svjetla na semaforu i potraga za prvom brzinom.

Leonard je na svoj staloženi način odgovarao na pitanja istim redom.

" Ne, nisam oženjen. Nisam čak bio ni blizu tome. Živim još uvijek kod roditelja. Studirao sam elektroniku na Sveučilištu u Birminghamu. Sinoć sam ustanovio da mi se sviđa njemačko pivo. A mislim da bi, ako hoćete da netko pregleda radarske uređaje... "

Glass podigne ruku.

" Ništa mi nemoj govoriti! Sve se opet svodi na onog dupeglavca Sheldrakea. Ne idemo u radarsku stanicu, Leonarde. Ti to znaš, ja to znam. Antena na krovu nije povezana ni sa čime. Ali još nemaš treći stupanj osiguranja. Glavno sranje, pravo poniženje dočekat će nas na ulazu. Neće nas pustiti unutra. Ali, to je moj problem. Je l' ti se sviđaju djevojke, Leonarde? "

" Pa, u stvari, sviđaju, ako ćemo pravo. "

" Dobro. Večeras ćemo izaći zajedno. "

Nakon dvadesetak minuta predgrađe je zamijenio ravan, otužan krajolik. Velika smeđa polja razdvojena jarcima punim vlažnog, isprepletenog korova, gola usamljena stabla i telegrafski stupovi. Seljačke kuće šćućurile se na svojim posjedima, sa stražnjom stranom prema cesti. Na iskrčenim dijelovima polja, uz blatne puteljke, nalazile su se polusagrađene kuće, buduća predgrađa. Iz sredine jednog polja dizao se čak i napola sagrađen blok stanova. Malo dalje, uz samu cestu, nalazile su se straćare sklepane od dasaka i zahrđalog lima, koje su, prema Glassovu objašnjenju, pripadale izbjeglicama s Istoka.

Skrenuli su na uži put koji se pretvarao u puteljak. S lijeve strane bila je netom asfaltirana cesta. Glass zabaci glavu i bradom pokaže naprijed. Dvjesto metara ispred njih, isprva nerazpoznatljivo zbog gustih redova voćaka u pozadini, nalazilo se njihovo odredište. Sastojalo se od dvije glavne zgrade. Jedna je imala dva kata i malo ukošen krov, a druga, koja se pod kutom nedovezivala na nju bila je niska i siva, kao zatvor. Prozori, svi u jednom redu, djelovali su kao da su zazidani. Na krovu više zgrade nalazile su se četiri kugle, dvije velike i dvije male, tako postavljene da su podsjećale na debela čovjeka s raširenim debelim rukama. U blizini su bile radioantene što su na sumornom blijedom nebu ispisivale lijepu geometrijsku mrežu. Vidjele su se i nekakve montažne zgrade, kružna cesta i pojas neobrađene zemlje ispred dvostruke žičane ograde. Pred drugom zgradom stajala su tri vojna kamiona, oko kojih su se vrzmali ljudi u uniformama, vjerojatno istovarujući nešto.

Glass zaustavi kola uz rub ceste. Ispred njih se nalazila rampa i stražar koji je stajao pokraj nje i promatrao ih.

" Da ti kažem nešto o prvom stupnju osiguranja. Vojnom inženjeru koji je ovo sagrađio, rečeno je da gradi skladište, pravo vojno skladište. Međutim, njegov nalog zahtijeva da sagrađi podrum dubok četiri metra. To je duboko. To znači kopanje mase zemlje, ogromne kamione da odvoze zemlju, nalaženje mjesta za odlaganje sve te zemlje i tako dalje. Osim toga, to nije način gradnje vojnog skladišta. I zapovjednik odbije da to radi dok ne dobije potvrdu naredbe iz samog Washingtona. Tada ga odvedu na stranu i on sazna da postoje stupnjevi povjerljivosti, i da je upravo unaprijeđen na drugi stupanj. Rečeno mu je da, u stvari, uopće ne gradi skladište, nego radarsku stanicu i da je duboki podrum potreban za

posebne uređaje. I on zadovoljno kreće na posao. On je jedini na gradilištu koji zna čemu zgrada stvarno služi. Ali griješi. Da ima treći stupanj, znao bi da to uopće nije radarska stanica. Da te je Sheldrake uputio, i ti bi znao. Ja znam, ali nemam ovlasti da unaprijedim tvoj stupanj. Stvar je u sljedećem - svatko misli da je njegov stupanj najviši, svatko misli da zna cijelu priču. O višem stupnju čuješ tek onda kad ti kažu. Možda postoji i četvrti stupanj? Ne vidim kako je to moguće, ali saznao bih tek kad bi mi rekli. Ali ti... " Glass je oklijevao. Drugi stražar izađe iz kućice i mahne im da priđu. Glass je brzo govorio:

" Ti imaš drugi stupanj, ali znaš da postoji i treći. To je prekršaj. Prema tome, mogu ti reći i ostatak. Ali neću, barem dok prvo ne zaštitim svoju guzicu. "

Glass krene i spusti staklo na prozoru. Iz lisnice izvadi karticu i pruži je stražaru. Njih dvojica u autu piljili su u dugmad na stražarevu trbuhu. A tada dobroćudno lice jakih kostiju ispuni prozor i obrati se preko Glassovog krila Leonardu.

" Imate li vi nešto da mi pokažete, gospodine? " Leonard stane izvlačiti svoja pisma koja je dobio od istraživačkog tima Dollis Hilla, ali Glass promrmlja:

" Ne, zaboga, " i odgurne pisma izvan stražareva domašaja. Zatim reče: " Howie, makni se. Izlazim. "

Uputili su se prema stražarskoj kućici. Drugi stražar koji je stao pred rampu držao je pušku u zraku u gotovo počasnom položaju. Kimnuo je Glassu dok je prolazio. Glass i prvi stražar uđu u kućicu. Kroz otvorena vrata moglo se vidjeti kako Glass razgovara telefonom. Nakon pet minuta vrati se do auta i reče kroz prozor:

" Moram unutra objasniti stvar. "

Već je krenuo, ali se predomislio, otvorio vrata i sjeo.

" Još nešto. Ovi ovdje na ulazu ne znaju ništa. Ne znaju čak ni za skladište. Rečeno im je da je to strogo povjerljivo mjesto i da ga moraju čuvati. Smiju znati tko si, ali ne i što radiš. Prema tome, nemoj im pokazivati nikakva pisma. U stvari, daj ih meni. Uništiti ću ih u uredskoj sjeckalici za papir. "

Glass snažno zalupi vratima i krene, trpajući Leonardova pisma u džep. Sagnuo se ispod rampe i uputio prema dvokatnici.

Dosadna, nedjeljna tišina spustila se na Altglienicke.

Stražar je i dalje stajao nasred ceste. Njegov sudrug sjedio je u kućici. Unutar ograde ništa se nije micalo. Kamioni su iščezli iz vidokruga, na drugu stranu niske zgrade. Jedini zvuk bijaše neujednačeno pucketanje metala koji se stezao. Metalna oplata auta propuštala je hladnoću. Leonard se čvršće umota u svoj ogrtač. Želio je izaći i protegnuti noge,

ali osjećao se nelagodno zbog stražara. Zato je udarao rukom o ruku, pokušavajući držati noge u zraku iznad metalnog poda, i čekao.

Uskoro se otvore sporedna vrata niske zgrade i dva čovjeka izađu. Jedan od njih okrene se da zaključa vrata. Obojica su bila vrlo visoka. Bili su kratko ošišani i obučeni u sive majice koje su im padale preko širokih kaki hlača. Djelovali su imuno na studen. Imali su narančastu loptu za ragbi koju su dodavali jedan drugom dok su se udaljavali. Nastavili su se udaljavati jedan od drugog sve dok lopta nije prelazila nevjerojatnu udaljenost, pravilno se prevrćući preko svoje duže osi. Nije to bilo dvoručno ragbi bacanje, nego jednoruk zamah, elastičan pokret, poput biča preko ramena. Leonard nikada nije vidio kako se igra američki nogomet i čak mu ga nitko nikad nije ni opisao. Ovo bacanje i hvatanje lopte u visokom stavu, gore kod ključne kosti, djelovalo je previše razmetljivo, previše samoljubivo, a da bi bio ozbiljan oblik uvježbvanja igre. Bijaše to izrazito pokazivanje fizičke snage. Bili su to odrasli ljudi koji su se pravili važni. Njihovo jedino gledateljstvo, Englez u ledenom njemačkom autu, promatrao ih je zgađen i fasciniran. Stvarno nije bilo potrebno toliko se razmahivati ispruženom lijevom rukom prije svakog bacanja, ni tuliti kao idiot kod svakog bacanja lopte protivnika, ali ta razdragana navala snage bacala je narančastu loptu put neba i jasnoća njenog leta, parabolična simetrija njenog uspona i pada, sigurnost da će hvatanje biti savršeno, odisali su gotovo ljepotom, bili su prirodna subverzija okoline - betona, dvostruke žičane ograde i njenih funkcionalnih stupova u obliku slova Y, studeni.

To što su dvojica odraslih ljudi tako javno razigrani, to ga je opsjedalo i išlo mu na živce. Dva britanska narednika zaljubljena u kriket čekala bi momčadski trening, koji bi bio pravilno najavljen, ili bi organizirali pravu igru. A ovo je čista šminka, djetinjarija. Nastavili su igrati. Nakon petnaestak minuta jedan je od njih pogledao na sat. Odšetali su natrag do sporednih vrata, otključali ih i ušli. Na trenutak, nakon što su otišli, njihova je odsutnost vladala pojasom lanjskog korova između ograde i niske zgrade. Zatim je i to nestalo.

Stražar prošeta uz prugastu rampu, pogleda svog sudruga u kućici i vrati se na svoje mjesto udarajući nogama o beton. Nakon desetak minuta Bob Glass žurno izađe iz dvokatne zgrade. Uz njega je išao kapetan američke vojske. Provukli su se ispod rampe, zaobilazeći stražu s obje strane. Leonard je htio da izađe iz auta, ali mu Glass kretnjom pokaže da spusti prozor. Predstavio je čovjeka kao majora Angella. Glass se makne, a major se sagne i reče:

" Mladiću, dobro došli! "

Lice mu je bilo izduženo i upalo, a izbrijane dlake davale su mu zelenkastu boju. Nosio je crne kožne rukavice i pružio Leonardu njegove dokumente.

" Ovo sam vam spasio od sjeckalice." Stišao je glas u tobožnjoj povjerljivosti: "Bob je bio malo previše revan. Nemojte ih ubuduće nositi sa sobom. Ostavite ih kod kuće. Izdat ćemo vam propusnicu." Miris majorove vodice za brijanje širio se hladnim automobilom. Šerbert od limuna. "Ovlastio sam Boba da vas provede naokolo. Nisam ovlašten da preko telefona izdajem posebna naređenja, pa sam izašao osobno porazgovarati s ovim momcima. "

Krenuo je prema stražarskoj kućici. Glass sjedne za volan. Rampa se digne, i dok su prolazili, major smiješno salutira, podigavši samo jedan prst do sljepoočnice. Leonard mu je gotovo mahnuo, ali tada, osjećajući se glupo, spusti ruku i istisne smiješak.

Parkirali su uz vojni kamion do dvokatnice. Odnekud iza ugla čuo se zvuk dizel-generatora. Umjesto prema ulazu, držeći mu lakat, Glass ga povede nekoliko koraka kroz travu prema ogradi i pokaže kroz nju. S udaljenosti od stotinjak metara, preko polja, dva vojnika su ih gledala kroz dalekozore.

" Ruski sektor, Vopovci* nas promatraju danonoćno. Strašno ih zanima naša radarska stanica. Bilježe sve i svakog tko ulazi i izlazi. Sada tebe vide prvi put. Ako primijete da redovito dolaziš, možda ćeš dobiti i šifrirano ime." Vratili su se do automobila. "Znači, prvo što moraš zapamtiti jest da se uvijek ponašaš kao posjetilac radarske stanice. "

Leonard je upravo htio pitati za ljude s loptom ali ga je Glass već vodio oko zgrade i vikao preko ramena: "Mislio sam te odvesti do tvoje opreme, ali nek ide k vragu! Zašto da ne vidiš pravu stvar? "

Zaobišli su ugao i prošli između dva bučna generator-kamiona. Glass pridrži Leonardu vrata koja su vodila u kratki hodnik, na čijem kraju bijahu druga vrata označena *Neovlaštenima ulaz zabranjen*. To je ipak bilo skladište, ogroman betoniran prostor, slabo osvijetljen desecima golih žarulja koje su visile sa čeličnih prečki. Metalne pregrade razdvajale su robu, drvene kutije i sanduke. Jedan kraj skladišta bio je prazan i Leonard je vidio kako viljuškar manevrira po uljem umrljanom podu. Slijedio je Glassa kroz prolaz zapakirane robe na kojoj je pisalo *Lomljivo*.

" Neke tvoje stvari još su uvijek ovdje," reče Glass. "Ali većina je već u tvojoj sobi. "

Leonard nije postavljao nikakva pitanja. Bilo je očito da Glass uživa u polaganom otkrivanju tajne. Zaustavili su se kod proširenja i promatrali viljuškara. Zaustavljao se kod uredno složenih gomila svijenih čeličnih ploča, tridesetak centimetara širokih i oko metar dugačkih. Bilo ih je možda na stotine. Nekolicinu je upravo dizao.

" Ovo su čelične opladne ploče. Presvučene su gumenom smjesom, da ne zveckaju. Možemo dolje s ovima." Pratili su viljuškara dok je silazio niz betonsku rampu u podrum. Vozač, mišićav čovuljak u vojnoj radnoj odjeći, okrene se i kimne Glassu. "To je Fritz. Sve ih zovemo Fritz. Jedan od Gehlenovih ljudi. Shvaćaš, ne?" Leonardov odgovor zaguši smrad koji je dopirao odozdo. Glass nastavi: "Fritz je bio nacist. Većina Gehlenovih ljudi bili su nacisti, ali ovaj je Fritz bio pravi užas." Tada, kao pravi počašćeni domaćin, prezirnim smiješkom poprati Leonardovu reakciju na smrad.

" I o tome postoji priča. Ispričat ću ti je kasnije. "

* Istočnonjemački graničari.

Nacist je odvezao viljuškara u kut podruma i ugasio motor. Leonard je s Glassom stajao u podnožju rampe. Smrad se dizao iz zemlje koja je pokrivala dvije trećine podrumskog poda i dosezala do stropa. Leonard je razmišljao o svojoj baki, u stvari, ne o njoj, nego o zahodu koji je stajao u dnu vrta ispod šljive. Tamo je bilo mračno, baš kao i ovdje dolje. Drveno sjedalo bilo je izglađeno oko ruba i isprano do bjeline. To je bio miris koji se dizao kroz rupu, ne previše neugodan, osim ljeti. Bila je to zemlja i neprijatna vlaga i govna koja kemikalije nisu potpuno neutralizirale.

Glass reče: " Nije ni blizu onoga kako je bilo. "

Viljuškar je stajao pokraj ruba dobro osvijetljene jame. Bila je oko sedam metara duboka i isto toliko široka. Željezne su stube bile pričvršćene za jedan od potpornih stupova zabijenih u dno okna. Na dnu, u zidu okna, nalazila se okrugla crna rupa, ulaz u tunel. Razne cijevi i žice ulazile su u tunel odozgo. Cijev za dovod zraka bila je spojena s bučnom pumpom koja je stajala podalje, iza zid podruma. Bilo je tu žica poljskih telefona, gust splet električnih kabela i gumena cijev umrljana cementom, koja je vodila od jedne do druge manje, nečujne mašine.

Oko ruba rupe skupila su se četvorica ili petorica visokih muškaraca, za koje će Leonard poslije saznati da se zovu tunnelski narednici. Jedan od njih rukovao je vitlom učvršćenim za rub, a drugi govorio nešto u poljski telefon.

Lijeno je podigao ruku prema Glassu i onda se okrenuo da nastavi: " Čuo si što je rekao. Točno si ispod njihovih nogu. Polagano nastavi i pazi da ga slučajno ne udariš." Slušao je nešto i upao: " Ako, slušaj, slušaj, ne, slušaj ti mene, ako hoćeš pizditi, dođi ovamo gore. " Spustio je telefon i viknuo Glassu preko jame: "Ta jebena dizalica opet se zaglavila. Već drugi put jutros. "

Glass nije upoznao Leonarda ni s jednim od tih ljudi, a ni oni nisu pokazali zanimanje za njegovu prisutnost. Bio je nevidljiv dok se kretao oko okna da bolje vidi. Tako će biti i ubuduće. Pa i sam je ubrzo stekao tu naviku: ne razgovaraš s ljudima ako im posao nije vezan za tvoj. Taj postupak djelomično se razvio iz brige za osiguranje, a djelomično, otkrio je poslije iz nekog muškog kulta mjerodavnosti, koji ti dopušta zaobilaziti nepoznate ljude i govoriti mimo njih. Leonard prijeđe na drugu stranu okna da bi mogao bolje pratiti razgovor. Mali vagon na tračnicama stigao je u okno iz tunela. Nosio je četverokutni drveni sanduk pun zemlje. Čovjek koji je gurao vagon, gol do pasa, zvao je čovjeka kraj vitla, koji je odbio spustiti čelično uže i kuku. Ovaj mu je odgovorio da, budući da se hidraulična dizalica pokvarila, nema smisla slati oplatne ploče u tunel, pa stoga ostaju na viljuškaru u podrumu, koji ne može preuzeti sanduk zemlje ako ga dignu gore. Prema tome, najbolje da ostane tamo gdje jest.

Čovjek u oknu žmirkao je na svjetlu koje ga je odozgo obasjavalo. Nije dobro čuo. Onaj uz vitlo ponovi mu objašnjenje. Tunelaš odmahne glavom i stavi ručerde na bokove. Vikne da se sanduk može dići i staviti negdje na stranu dok viljuškar ne bude spreman.

Čovjek uz vitlo već je imao pripremljen odgovor. Htio je iskoristiti to vrijeme da pregleda motor vitla. Onaj iz okna odvrati neka ne zajebava, jer to može obaviti i nakon što dignu sanduk. Ne može, i tko ga jebe, reče čovjek uz vitlo. Tunelaš reče da dolazi gore, a čovjek uz vitlo odvrati neka samo dođe, da ga čeka.

Čovjek iz okna škiljio je prema vitlu. Oči su mu bile gotovo sasvim zatvorene. Zatim skoči na stube i dojuri gore. Leonardu se smuču od pomisli na tučnjavu. Pogleda Glassa.

On je prekrizio ruke i naherio glavu. Tunelaš je stigao na vrh stuba i sada je hodao oko ruba, iza opreme, prema vitlu. Čovjek kraj vitla namjerno nije dizao pogled s onog što je radio.

Nekako lijeno, spontano, ostali *narednici* ispunili su sve manji prostor između njih dvojice. Slijedio je smirujući žamor glasova. Tunelaš naniže lanac psovki upućenih vitlašu, koji je okretao odvijač u motoru i nije ništa uzvratilo. Bilo je to ritualno deaktiviranje eksplozije. Ostali su uvjerali razgoropađenog čovjeka da iskoristi kvar dizalice da se malo odmori. Na koncu se mrmljajući uputi prema rampi i nogom udari neki kamičak. Njegov odlazak nije pobudio nikakvu reakciju. Čovjek kod vitla pljune u okno. Glass uhvati Leonarda za lakat.

" Rade već od prošlog kolovoza, u smjenama po osam sati, dan i noć. "

Krenuli su unutrašnjim hodnikom do administrativne zgrade. Glass se zaustavi kod prozora i ponovo pokaže na promatračnicu s druge strane ograde.

" Hoću ti pokazati kako smo daleko došli. Vidiš, tamo iza vopovaca je groblje. Iza njega su vojna vozila. Parkirana su na glavnoj cesti, Schonefelder Chaussee. Mi smo baš ispod njih, spremni da prijeđemo cestu. "

Istočnonjemački kamioni bili su udaljeni oko tristo metara. Leonard je mogao razabrati promet na cesti. Glass nastavi hodati i Leonard prvi put osjeti bijes zbog njegova ponašanja.

" Gospodine Glass... "

" Bob, molim te! "

" A da mi kažete čemu sve to služi? "

" Naravno. To je ono što se najviše tiče tebe. Na drugoj strani ceste, ispod zemlje, u jarku, nalaze se sovjetske veze s glavnim stožerom u Moskvi. Sve veze između istočnoeuropskih glavnih gradova stječu se u Berlinu i onda opet idu dalje. To je naslijeđe starog carskog nadzora. Na vama je da kopate prema gore i postavite prisluškivače. Mi radimo sve ostalo. "

Glass je hitao dalje, kroz dvokrilna vrata pa u prijemnu kancelariju, gdje je bila fluorescentna rasvjeta, aparat za Coca-Colu, i gdje se čuo zvuk pisaćeg stroja.

Leonard uhvati Glassa za rukav.

" Čuj, Bob. Ja nemam pojma o kopanju, a što se tiče postavljanja... što se tiče ostalog... "

Glass zakikoće od veselja. Izvadi ključ.

" Dobar štos. Mislio sam na Britance, a ne na tebe, blento. Ovdje ćeš ti raditi. "

Otključao je vrata, okrenuo prekidač na unutrašnjem zidu i pustio Leonarda da uđe prvi.

Soba je bila velika, bez prozora. Dva stola na nogarima bila su gurnuta uza zid. Na njima se nalazila najnužnija oprema za ispitivanje strujnog kruga i lemilica. Ostatak prostora zauzimale su kartonske kutije iste veličine, poslagane sve do stropa, u deset redova.

Glass nogom lagano udari najbližu.

" Sto pedeset magnetofona Ampex. Tvoj je prvi zadatak da ih izvadiš i da se riješiš kutija. Vani je straga palionica smeća. Za to će ti trebati dva do tri dana. Zatim, svaki aparat mora imati utikač i mora se isprobati. Pokazat ću ti kako se naručuju rezervni dijelovi. Je li ti poznato uključivanje na zvučni signal? Dobro. Sve ih treba podesiti na to. To će potrajati. Nakon toga možeš pomagati oko spajanja sa zvučnicima. Onda oko postavljanja. Mi još uvijek kopamo, pa se ne treba žuriti. Bilo bi dobro da budu spremni do travnja." Leonard je bio neobjašnjivo sretan. Uzeo je mjerač napona. Bio je njemačke izrade, obložen smeđim bakelitom.

" Trebat će mi osjetljiviji instrumenti od ovoga za niski napon. I ventilacija. Ovdje bi kondenzacija mogla predstavljati problem. "

Glass podigne bradu, kao da mu odaje počast, i lagano ga potapša po leđima.

" Tako se to radi. Budi samo zahtjevan. Tako ćeš steći naše poštovanje. "

Leonard digne pogled da vidi da li mu se Glass ruga, ali je on već ugasio svjetlo i držao vrata.

" Počinješ sutra. U 09.00 sati. A sada nastavljamo obilazak." Leonard je vidio još samo kantinu u koju su dovozili toplu hranu iz obližnjeg garnizona, Glassov ured i, konačno, tuševe i zahode. Amerikančevo zadovoljstvo pri pokazivanju tih pogodnosti nije bilo ništa manje. Ozbiljno ga je upozorio kako se zahodi lako začepljuju.

Ostali su stajati preko puta zahoda dok je Glass pričao priču, dva puta spretno skliznuvši u običan razgovor kad je netko ušao. Zračna izviđanja pokazala su da je najbolje isušeno tlo, znači najbolje za kopanje tunela, ispod groblja na istočnoj strani. Nakon dugih rasprava predložena je ruta napuštena. Prije ili kasnije Rusi će otkriti tunel. Nema smisla da im se podari propagandna pobjeda o tome kako Amerikanci oskvrnjuju njemačke grobove. A ni tunelaši ne bi baš bili oduševljeni da im se iznad glave raspadaju lijesovi. Prema tome, tunel je zacrtan sjeverno od groblja. Međutim, tijekom prvog mjeseca kopanja naišli su na vodu. Inženjeri su tvrdili da se radi o podzemnim vodama. Tunelaši su rekli neka dođu dolje i

pomirišu. Nastojeći zaobići groblje, planeri su skrenuli tunel točno kroz odvodni jarak naše vlastite septičke jame. Bilo je prekasno za mijenjanje smjera.

" Ne bi vjerovao kroz što smo se sve probijali, a sve je to bilo naše vlastito. Truli leš bio bi pravo olakšanje. Da si vidio kako su tek onda živci radili! "

Ručali su u kantini, u svijetlom prostoru s redovima stolova od formike i biljkama ispod prozora. Glass je naručio odrezak i pržene krumpiriće za obojicu. Bili su to najveći komadi mesa koje je Leonard ikad vidio izvan mesnice. Njegov je visio preko tanjura i još su ga sutradan boljele čeljusti. Izazvao je pravo zaprepaštenje kad je naručio čaj. Umalo da nije nastala potraga za vrećicama čaja, za koje je kuhar tvrdio da su negdje u zalihama. Leonard je tvrdio da se predomislio. Uzeo je isto što i Glass, ledenu limunadu, koju je poput svojeg domaćina pio ravno iz boce.

Poslije, dok su išli prema autu, Leonard ga je upitao bi li mogao ponijeti kući dijagrame strujnih krugova magnetofona Ampex. Već se vidio kako sklopčan u naslonjaču čita pod lampom dok se mrak spušta na grad. Izlazili su iz zgrade.

Glass se ozbiljno uzrujao. Zaustavio se da naglasi što će reći: " Jesi ti lud? Ništa, ništa što ima ikakve veze s ovim poslom nikada ne nosiš kući. Kužiš? Nikakve dijagrame, bilješke, čak ni jebeni odvijlač. Je l' jasno? "

Leonard se lecne na prostu riječ? U Engleskoj je nosio stvari kući, čak ih je držao u krilu dok je sjedio i s roditeljima slušao radio. Gurne naočale malo više na nos.

" Da, naravno. Ispričavam se. "

Kad su izašli Glass pogleda naokolo da vidi je li tko u blizini.

" Ovaj projekt košta vladu, američku vladu, milijune dolara. Doprinos je vaših momaka koristan, naročito u okomitom bušenju. Dali ste i žarulje. Ali znaš zašto? "

Stajali su s obje strane *bube* i gledali jedan drugoga preko krova. Leonard je smatrao da mora licu dati upitan izraz. Nije znao.

Glass još nije otključao vrata.

" Da ti kažem. Sve je to politika. Misliš da mi ne bismo znali sami postaviti te prislušivače? Misliš da nemamo vlastita pojačala? Zbog politike smo i vas uključili. S vama navodno imamo posebne odnose, eto zašto. "

Ušli su u auto. Leonard je poželio da bude sam. Napor da bude pristojan bio je neizdrživ, a agresivnost nije, barem što se njega tiče, dolazila u obzir.

" Baš ste ljubazni, Bob. Hvala! " reče. Ironija je prošla nezapaženo.

" Nemoj mi zahvaljivati, " reče Glass dok je palio motor. "Samo pazi da ne zajebesh osiguranje. Pazi što govoriš, pazi s kim se družiš. Sjeti se svojih zemljaka, Burgessa i Macleana. "

Leonard okrene glavu na stranu i pogleda kroz prozor.

Osjećao je vrućinu bijesa na licu i vratu. Prošli su stražarsku kućicu i uspentrali se na cestu. Glass prijede na druge teme - mjesta gdje se dobro jede, velik broj samoubojstava, posljednja otmica, lokalna opsjednutost okultnim. Leonard se durio i odgovarao jednosložnim riječima. Prošli su pokraj baraka izbjeglica, novih zgrada i uskoro stigli među ruševine i novogradnje. Glass je inzistirao da ga odveze do Aleje platana. Želio je upamtiti put donde, a htio je i vidjeti stan *iz profesionalnih i tehničkih razloga*.

Usput su prošli pokraj dijela Kurfurstendamma. Glass pokaže, ne bez ponosa, smionu otmjenost novih dućana, mnoštvo kupaca, slavni *Hotel am Zoo*, neonske reklame Cinzana i Boscha koje je tek trebalo uključiti. Kraj Memorijalne crkve Kaisera Wilhelma, s oštećenim tornjem, čak je došlo do omanje prometne gužve.

Glass nije, kao što je Leonard napola očekivao, tražio skrivene prislušivače po stanu. Umjesto toga, išao je od sobe do sobe i u svakoj stao na sredinu, i gledao na sve strane prije nego što bi krenuo dalje. Leonardu se nije činilo u redu što mu Glass ulazi u spavaću sobu, s nepospremljenim krevetom i jučerašnjim čarapama na podu, ali nije ništa rekao. Čekao je u dnevnoj sobi, uvjeren da će čuti procjenu sigurnosti stana, kad se Glass konačno vratio.

Amerikanac raširi ruke.

" To je nevjerovatno. Da ne vjeruješ! Vidio si gdje ja stanujem. Kako je moguće da jedan jebeni poštanski tehničar dobije ovakav stan? "

Glass se zapiljio iznad brade u Leonarda, kao da stvarno očekuje odgovor. Leonard nije bio pripremljen da uzvratu uvredom. Još ga nikada nitko nije vrijeđao. Bio je pristojan prema ljudima i oni su zauzvrat bili uglavnom pristojni prema njemu. Srce mu je snažno udaralo, mrseći mu misli.

"Pretpostavljam da se radi o pogreški," reče. Na izgled ne mijenjajući temu, Glass reče:

"Čuj, doći ću oko pola osam. Da ti pokažem neka mjesta."

Izlazio je iz sobe. Osjećajući olakšanje što se ipak neće potući, Leonard isprati gosta srdačno do ulaznih vrata i pristojno mu zahvali na jutrošnjem obilasku i dogovoru za navečer.

Kad je Glass otišao, vratio se u dnevnu sobu smućen suprotstavljenim, neformuliranim osjećajima. Osjećao je gotovo pseći zadah u ustima. Želudac mu je još bio nadut i pun plinova. Sjeo je i olabavio kravatu.

Tri

Dvadeset minuta kasnije sjedio je za stolom i punio naliv-pero. Obrisao ga je komadićem krpe koju je imao za tu svrhu. Stavio je pred sebe list papira. Sada, kad je imao svoj radni prostor, bio je zadovoljan, unatoč zbunjenosti koju je osjećao u vezi s Glassom. Osjećao je potrebu da stavi stvari na mjesto. Spremao se sastaviti prvi popis kupovina u životu. Razmatrao je svoje potrebe. O hrani je bilo teško misliti. Nije uopće bio gladan. Imao je sve što mu je trebalo.

Posao, mjesto gdje ga očekuju. Imat će propusnicu, postao je dio tima, dijelit će tajnu. Član je tajne elite. Glassovih pet ili deset tisuća koji gradu daju njegovu pravu svrhu. Napiše *Salz*. Viđao je kako njegova majka bez napora sastavlja popis na komadu papira Basildon Bond. 1/2 kg mješ, 1 kg mrk, 2 kg krump. Takvo jednostavno šifriranje nije priličilo članu tajnog bratstva, koji uživa treći stupanj povjerenja u Operaciji *Gold*. A i ne zna kuhati. Sjetio se Glassovog domaćinstva, prekrizio *Salz* i napisao *Kaffee und Zucker*. Potražio je u rječniku mlijeko u prahu - *Milchpulver*. Sad je popis išao lako. Kako je popis rastao, činilo se da sebe samog izmišlja i definira. U kući neće držati hranu, neće biti nereda, banalne svakodnevice. S obzirom na to da funta vrijedi 12 maraka, može sebi priuštiti da navečer jede u gostionici, a u kantini *Altglienicke* po danu. Ponovo pogleda u rječnik i zapiše *Tee, Zigaretten, Streichholzer, Schokolade*. Ovo posljednje treba mu podići razinu šećera u krvi kada bude radio do kasno u noć. Ustajući pročita popis. Osjećao je da je upravo onakav kako ga popis predstavlja: neopterećen, muževan, ozbiljan.

Prošetao je do Trga *Reichskanzler* i našao nekoliko dućana u ulici blizu one gostionice u kojoj je večerao. Zgrade koje su nekad stajale uz sam pločnik bile su srušene, tako da se vidio drugi red kuća dvadesetak metara dalje, od kojih su gornji katovi bili bez prednjeg zida. Sobe su visile u zraku, s prekidačima, kaminima, tapetama, još netaknute. U jednoj se nalazio zahrđali okvir kreveta, u drugoj vrata otvorena u prazni prostor. Nešto dalje ostao je samo jedan zid sobe, ogromna poštanska marka uprljane tapete cvjetnog uzorka na uzdignutom malteru, prilijepljenom za mokru ciglu.

Pokraj nje nalazio se komad bijelih pločica kupaonice ispresijecan ožiljcima odvodnih cijevi. Na jednom krajnjem zidu ostao je nazubljen otisak stuba koje su se u cik-cak liniji dizale pet katova. Najbolje su se održali dimnjaci, koji su ponirali kroz sobe, spajajući kamine koji su se nekoć doimali jedinstveno.

Samo su prizemlja bila nastanjena. Stručno obojene daske podignute na dva stupa, koji su bili postavljeni uz rub pločnika, najavljivale su pojedine dućane. Dobro utabane staze kružile su između ruševina i složenih hrpa opeka i vodile do ulaza šćućurenih ispod visećih soba. Dućani su bili dobro osvijetljeni, gotovo raskošni, s gotovo isto tako bogatim izborom robe kao neki dućan u *Tottenhamu*. U svakom dućanu stajao je mali red ljudi. Jedino instant kave nije bilo. Ponudili su mu mljevenu kavu. Gospođa u dućanu dala mu je samo dvjesto grama. Objasnila je zašto, a Leonard je kimnuo glavom kao da razumije.

Na putu kući pojeo je *Bockwurst* i popio *Coca-Colu* sa štanda na pločniku. Vratio se u *Aleju platana* i, dok je čekao lift, naišla su dva muškarca u bijelim ogrtačima i počela se

penjati stubama. Nosili su lonce s bojom, ljestve i četke. Pogledi su im se sreli, i dok se provlačio pokraj njih, promrmljali su: *Guten Tag*. Nalazio se pred svojim vratima i tražio ključeve kad je čuo muškarce kako razgovaraju na odmorištu ispod njegovog. Glasovi su odzvanjali zbog betonskog stubišta i glatkih zidova. Same riječi bijahu mu nerazumljive, ali ritam intonacija bijahu nepogrešivo londonski engleski.

Leonard ostavi vrećicu s kupovinama kraj vrata i zovne dolje: " Halo... "

Po vlastitom glasu shvati kako se, u stvari, osjeća osamljen.

Jedan od njih spusti ljestve na pod i pogleda gore.

" Halo, halo? "

" Znači, vi ste Englezi? " reče Leonard kad je sišao. Drugi čovjek se pojavi iz stana koji je bio točno ispod Leonardovog.

" A mi smo mislili da ste vi Švabo," objasni.

" A ja sam opet mislio da ste vi Švabe. "

Sada kad je stajao ispred njih, Leonard nije znao što je htio.

Gledali su ga, ni prijateljski ni neprijateljski.

Prvi podigne ljestve i krene prema stanu.

" Stanujete ovdje? " dobaci mu preko ramena. Činilo se u redu da pođe za njim u stan.

" Upravo sam stigao," odgovori Leonard.

Ovaj je stan bio kudikamo otmjeniji od njegova. Stropovi su bili viši, a predsoblje široko. Njegovo je bilo tek malo veće od hodnika.

Drugi čovjek unese gomilu plahti za pokrivanje.

" Uglavnom svi poslovi idu Švabama. Ali ovaj moramo obaviti mi. "

Slijedio ih je u veliku dnevnu sobu bez pokućstva. Promatrao je dok su rasprostirali plahte preko ulaštenih parketa.

Izgledalo je da im je drago pričati o sebi. Bili su u RASC-u*, regruti kojima se nije naročito žurilo kući. Sviđalo im se pivo, i kobasice, i cure. Počeli su raditi, stružući lak s drvenine šmirgl-papirom omotanim oko okruglih komada gume.

Prvi, koji je bio iz Walthamstowa, reče: " Za ovdašnje cure ne možeš faliti ako nisi Rus. "

Njegov prijatelj iz Lewishama se složio: " Mrze Ruse. Kad su stigli ovamo u svibnju '45, ponašali su se ko životinje, jebene životinje. Sve te cure, znate, imaju starije sestre, ili mame, ili čak bake koje su silovali, boli noževima. Sve poznaju nekog takvog, sve ih se sjećaju. "

Prvi se spremio kleknuti da obradi podnu letvicu.

" Neki naši pajdaši bili su ovdje '53. i bili su na dužnosti dolje kod Potsdamer trga kad su Rusi počeli pucati u ljude, onako bez veze, u žene s klincima. " Pogledao je gore prema Leonardu i rekao prijazno: " Oni su đubrad. " A onda reče: " Znači, vi niste iz vojske? "

Leonard reče da je poštanski tehničar i da je došao raditi na poboljšanju vojnih veza. To je bila priča koju je dogovorio u Dollis Hillu i sada je prvi put imao priliku poslužiti se njome. Osjećao se prijetrovno u usporedbi s njihovom otvorenošću. Rado bi im rekao kako i on radi protiv Rusa. Još su malo nevezano razgovarali, a onda su ljudi prionuli na posao i okrenuli mu leđa.

Oprostili su se i Leonard se vratio gore i unio svoju kupovinu u stan. Zadatak da pronade mjesto na policama, razveselio ga je. Skuhao je čaj i zadovoljio se time da sjedi u dubokom naslonjaču i ništa ne radi. Da je imao kakav časopis, možda bi ga čitao. Čitanje knjiga nije ga nikad baš zanimalo. Zaspao je tamo gdje je sjedio, a kad se probudio, preostalo mu je svega pola sata da se pripremi za večernji izlazak.

* Royal Army Service Corps - vojna služba opskrbe i transporta.

Četiri

Kad je Leonard sišao na ulicu s Bobom Glassom, neki je drugi čovjek sjedio na prednjem sjedalu *bube*. Zvao se Russell i mora da je gledao njihov dolazak u ogledalu, jer je iskočio iz auta kad su se približili i Leonardu je snažno stisnuo ruku. Rekao je da radi kao spiker na radiju američke vojske i da piše biltene za RIAS, radio-stanicu Zapadnog Berlina. Bio je obučen u blejzer sa zlatnim gumbima, besramno jarke crvene boje i blijedožućkaste

hlače s oštrim bugom i cipele sa resicama, bez vezica. Nakon predstavljanja, Russell povuče ručicu da preklopi sjedalo i pusti Leonarda na stražnje sjedalo. Poput Glassa, i Russell je imao raskopčanu košulju ispod koje se vidjela bijela majica. Kad su krenuli, Leonard je u mraku opipao svoj čvor kravate. Odlučio je da je ne skida za slučaj da su Amerikanci već primijetili da nosi kravatu.

Činilo se da Russell smatra svojom dužnošću Leonardu saopćiti što više informacija. Glas mu je zvučao profesionalno opušteno, govorio je nepogrešivo izgovarajući svaki slog, ne ponavljajući se i, bez stanke među rečenicama. Radio je svoj posao, imenujući ulice kojima su se vozili, ukazujući na posljedice bombardiranja ili izgradnju novog uredskog kompleksa.

" Sada prolazimo kroz Tiergarten. Morate doći ovamo po danu. Jedva da se vidi koje drvo. Što nisu razorile bombe, spalili su berlinčani da se ugriju za vrijeme zračnog mosta. Hitler je ovo zvao Osovina Istok-Zapad. Sada je to Ulica 17. lipnja, nazvana tako po ustanku od prije dvije godine. Pred nama je spomenik ruskim vojnicima koji su osvojili grad, a siguran sam da vam je poznato ime ovog slavnog zdanja... "

Usporili su prolazeći pokraj policije i carine Zapadnog Berlina. Ispred njih bilo je nekoliko vopovaca. Jedan od njih baterijom osvjetli njihovu tablicu i mahne da mogu ući u Ruski sektor. Vozili su se ispod Brandenburških vrata. Sada se već smračilo i nije bilo nikakvog prometa. Međutim, teško je bilo osjetiti uzbuđenje jer se Russellovo komentiranje nastavilo bez ikakve promjene, čak i kad je auto tresnuo preko rupe na cesti.

" Ovaj pusti komad bio je nekoć srce grada, jedna od najpoznatijih ulica u Europi. *Unter den Linden*... A tamo je pravo sjedište vlade Demokratske Republike Njemačke, ruska ambasada. Sagrađena je na mjestu starog hotela *Bristol*, nekoć jednog od najelegantnijih... "

Glass je šutio sve vrijeme. Sada ga pristojno prekine: "Ispričavam se, Russell. Leonarde, počinjemo od istoka, tako da kasnije možeš uživati u kontrastu. Idemo u hotel *Nevu*... "

Russell ponovo živne.

" Nekad je to bio hotel *Nordland*, drugorazredan hotel. Sada se još više srozao, ali je ipak najbolji hotel u Istočnom Berlinu. "

" Russell," reče Glass, "tebi stvarno treba piće. "

Bilo je tako mračno da se vidjelo kako svjetlo iz predvorja *Neve* obasjava pločnik na kraju ulice. Kad su izašli iz auta, primijetili su da, u stvari, postoji još jedno svjetlo, plavi neonski znak zadružnog restorana nasuprot hotelu - *H.O. Gastronom*. Vodena para na njegovim prozorima bila je jedini vanjski znak života. Na recepciji hotela čovjek u smeđoj uniformi šutke ih je uputio do dizala, koje je bilo tako usko da je moglo primiti tek tri osobe. Silazak je bio spor, a njihova lica, pod svjetlom slabašne žarulje, isuviše blizu a da bi mogli razgovarati.

U baru je bilo tridesetak, možda četrdesetak ljudi, šutke nagnutih nad svojim pićima. Na pozornici, u kutu, klarinetist i harmonikaš listali su note. Zidovi bara bili su presvučeni uprljanim ružičastim materijalom, kojim je bio tapeciran i šank. Sa stropa su visili otmjeni lusteri, svi neupaljeni, a na zidovima ogledala u oguljenim pozlaćenim okvirima. Leonard se uputi prema šanku u namjeri da naruči prvu rundu pića, ali ga Glass povede prema stolu na rubu malog podija za ples.

Njegov šapat je zvučao glasno: "Nemoj da ti vide novac. Samo istočne marke!" Konačno je stigao konobar i Glass naruči bocu ruskog šampanjca. Dok su podizali čaše, muzičari su zasvirali *Red Sails in the Sunset*. Nisu nikog namamili na plesni podij. Russell je pogledom izviđao mračnije kutove i odjednom ustao i zaputio se među stolove. Vratio se s mršavom ženom u bijeloj haljini sašivenoj za neku krupniju osobu. Promatrali su ga kako je vodi kroz sasvim skladan foxtrot.

Glass odmahne glavom.

" Nije dobro procijenio kod ovog svjetla. Ova ne prolazi, " nagađao je i, zaista, po završetku plesa Russell se uljudno nakloni, pruži ženi ruku i odvede je do njenog stola. Kad im se ponovo pridružio, slegne ramenima: " To vam je ovdašnja ishrana," pa im na trenutak, ponovo preuzevši svoj propagandni radijski način govora, ispriča pojedinosti o prosječnoj potrošnji kalorija u Istočnom i Zapadnom Berlinu. Završio je s: "Nema veze," i naručio novu bocu.

Šampanjac je bio sladak poput limunade i previše gaziran, kao da i nije pravo piće. Glass i Russell su raspravljali o njemačkom problemu. Koliko će dugo izbjeglice srljati na Zapad prije nego u Demokratskoj Republici dođe do potpunog gospodarstvenog sloma zbog pomanjkanja radne snage?

Russell je odmah raspolagao brojkama. Stotine tisuća svake godine.

" A to su vam njihovi najbolji ljudi, tri četvrtine ih je ispod četrdeset pete. Dajem im još tri godine. Nakon toga istočnonjemačka država neće više moći funkcionirati. "

Glass reče: " Bit će države dok bude vlade, a bit će vlade dokle god to Rusi budu željeli. Bit će prilično gadno, ali Partija će gurati. Vidjet ćeš. "

Leonard je kimao glavom i složio se mrmrlajući, ali nije pokušao izraziti svoje mišljenje. Kad je digao ruku, prilično se iznenadio što je konobar došao na njegov poziv, kao što je dolazio na poziv ostalih. Naručio je još jednu bocu. Nikada nije bio sretniji. Bili su duboko u komunističkom taboru, pili komunistički šampanjac, odgovorni ljudi koji raspravljaju o državnim poslovima. Razgovor je skrenuo na Zapadnu Njemačku, Saveznu Republiku, koja je uskoro trebala postati prava članica NATO-a.

Russell je to smatrao pogreškom.

" I to mi je neki usrani feniks koji se diže iz pepela! "

Glass mu reče: " Ako hoćeš slobodnu Njemačku, onda moraš imati jaku Njemačku. "

" Francuzi se s tim nikada neće složiti," reče Russell i okrene se Leonardu tražeći podršku. U tom trenutku stigao je šampanjac.

" Ja ću se pobrinuti za to," reče Glass, a kad je konobar otišao, obrati se Leonardu: "Duguješ mi sedam zapadnih maraka. "

Leonard natoči čaše, a ona mršava žena i njena prijateljica prođu pokraj stola. Razgovor skrene u drugom smjeru.

Russell reče da su berlinske djevojke najživahnije i najodlučnije na svijetu.

Leonard je rekao: ako nisi Rus, ne možeš faliti.

" Sve se sjećaju 1945, kad su Rusi došli," rekao je s tihim autoritetom. "Sve imaju starije sestre, ili majke, čak i bakice, koje su Rusi silovali i zlostavljali. "

Dvojica Amerikanaca nisu se složila, ali su ga slušali s dužnom pažnjom. Čak su se i nasmijali *bakicama*.

Leonard otpije dug gutljaj dok je slušao Russella.

" Rusi su u svojim jedinicama, izvan grada. Ovi u gradu, časnici, komesari, sasvim se dobro snalaze s djevojkama. "

Glass se složio: " Uvijek se nađe neki glupi komad koji će se poševiti s Rusom. "

Orkestar je svirao *How You Gonna Keep Them Down on the Farm?* Slatkoća šampanjca ostavljala je gadan okus. Bilo je pravo olakšanje kad je konobar na stol stavio tri čiste čaše i bocu ohlađene votke.

Ponovno su razgovarali o Rusima. Russellov spikerski glas je iščeznuo. Lice mu je bilo znojno i blistavo, odražavajući sjaj njegova blejzera. Prije deset godina, pričao je Russell, bio je dvadesetdvogodišnji poručnik u pratnji predvodničke jedinice pukovnika Franka Howleya, koja je krenula prema Berlinu u svibnju 1945. da započne okupaciju Američkog sektora.

" Mislili smo da su Rusi pravi dečki. Pretrpjeli su milijunske gubitke. Bili su heroji, bili su veliki, veseli momci i trusili su votku. A mi smo im za sve vrijeme rata slali brda pomoći.

Prema tome, mora da su naši saveznici. To je sve bilo prije nego što smo ih sreli. Izašli su iz grada i prepriječili cestu sto kilometara zapadno od Berlina. Sišli smo s kamiona da ih pozdravimo i zagrlimo. Imali smo darove i bili uzbuđeni zbog susreta. "Russell zgrabi Leonarda za ruku. "Ali oni su bili hladni! Hladni! Leonarde. Pripremili smo šampanjac, francuski šampanjac, ali nisu ga htjeli ni okusiti. Jedva smo ih natjerali da se rukuju s nama. Nisu htjeli propustiti naš konvoj ako ne smanjimo broj vozila na pedeset. Prisilili su nas da se ulogorimo dvadeset kilometara izvan grada.

Sutradan su nas pustili unutra pod jakom pratnjom. Nisu nam vjerovali, nismo im se sviđali. Od prvog dana ponašali su se prema nama kao prema neprijateljima. Pokušali su nas spriječiti da uspostavimo naš sektor. I tako se nastavilo. Nikada se nisu smiješili. Nikada nisu željeli da nešto uspije. Lagali su, podmetali nam, bili okrutni. Uvijek su se žestili, čak i kad se

radilo o nekakvoj tehničkoj pojedinosti u sporazumu. Sve vrijeme smo govorili: *Nema veze, pretrpjeli su užasan rat, a ionako rade stvari na drugi način.*

Popuštali smo, bili smo naivčine. Pričali smo o Ujedinjenim narodima i novom svjetskom poretku dok su oni po čitavom gradu otimali i prebijali nekomunističke političare. Trebalo nam je gotovo godinu dana da se opametimo. I znate šta?

Svaki put kad bismo ih sreli, te ruske časnike, izgledali su tako jebeno nesretni. Kao da očekuju da će ih svaki tren netko upucati u leđa. Čak nisu ni uživali u tome što se ponašaju ko guzica. Zato ih nikada nisam mogao pravo zamrziti. To je bila propisana politika. Sve to sranje dolazilo je odozgo. "

Glass natoči još votke.

" Ja ih mrzim, " reče. "Nije to neka strast, ja se ne pomamim kao neki. Moglo bi se reći da njihov sistem treba mrziti. Ali nema sistema bez ljudi koji njime upravljaju. "

Kad je spustio čašu, prolio je malo tekućine. Gurne kažiprst u mokru mrlju.

" Ono što komunisti naturaju, to je bijedno, bijedno i nedjelotvorno. Sada to izvoze silom. Lani sam bio u Budimpešti i Varšavi. Bože, kako samo znaju zatrti sreću! I znaju da to rade, ali ne prestaju. Evo, pogledajte samo ovo mjesto. Leonarde, doveli smo te u najotmjereniji lokal u njihovom sektoru. Pogledaj. Pogledaj ljude oko sebe. Pogledaj ih! "

Glass samo što nije vikao.

Russell ispruži ruku: " Smiri se, Bob! "

Glass se smješкао: " Sve je u redu. Neću napraviti svinjariju. "

Leonard pogleda naokolo. U polumraku mogao je razaznati glave gostiju nagnute nad čašama. Šanker i konobar koji su zajedno stajali za šankom, okrenuli su se na drugu stranu. Dva muzičara svirala su poletni marš. Bijaše to njegov posljednji jasan dojam. Sutradan se nije sjećao kako su izašli iz *Neve*.

Mora da su se provukli između stolova, popeli uskim liftom, prošli kraj čovjeka u smeđoj uniformi. Auto je bio blizu mračnog prozora zadružnog dućana u kojem je stajala piramida konzerviranih srdelica, a iznad nje slika Staljina obrubljena crvenim krep-papirom, s natpisom ispisanim velikim bijelim slovima koji su Glass i Russell neusklađeno zajedno preveli: *Čvrsto prijateljstvo sovjetskog i njemačkog naroda – zalog mira i slobode.*

Onda su se našli na prijelazu iz sektora u sektor. Glass je ugasio motor, baterijama je osvijetljena unutrašnjost auta dok su im pregledavali dokumente, čuo se zvuk čizama sa zakovicama koje su u mraku prilazile i udaljavale se. Onda su prošli znak koji je na četiri jezika obavještavao: *Napuštate Demokratski sektor Berlina* i stigli do drugog natpisa koji je na istim jezicima izvijestio: *Ulazite u Britanski sektor.*

" Sad smo na Wittenbergovu trgu, " dobaci Russell s prednjeg sjedala.

Prošli su kraj bolničarke Crvenog križa koja je sjedila u podnožju divovske makete svijeeće, na vrhu koje je gorio pravi plamen.

Russell je pokušavao obnoviti svoju ulogu turističkog vodiča.

" Prikupljanje priloga sa Spatheimkehrer, zakašnjele povratnike, stotine tisuća njemačkih vojnika koje Rusi još uvijek drže... "

Glass reče: "Deset godina! Možeš ih zaboraviti. Ti se više ne vraćaju. Zatim su stigli do stola među brojnim drugim stolovima koji su bili smješteni na nekakvom ogromnom i bučnom mjestu, gdje je bio i orkestar na pozornici i nadglasavao žamor džeziranom verzijom pjesme *Over There* i prospekt pričvršćen za jelovnik, ovoga puta samo na njemačkom i engleskom, napisan nezgrapnim slovima koja su lelujala i plesala. *Dobro došli u Balski dom tehničkih čudesa, mjesto nad mjestima zabave. Sto tisuća susreta osigurani su... obično!* Ta ga je riječ podsjetila na nešto poznato. ... *osigurani su dobrim funkcioniranjem modernog stolnog telefonskog sistema koji se sastoji od dvije stotine i pedeset stolnih telefona. Pneumatska stolna poštanska služba svake večeri prenosi na tisuće pisama i malih darova od jednog do drugog gosta - nešto jedinstveno i svima zabavno! Slavni RESI Show na vodi veličanstven je u svojoj ljepoti. Pravo je čudo kako se u jednoj minuti osam tisuća litara vode potiskuje kroz oko devet tisuća mlazova. Za igru tih nestalnih svjetlosnih efekata potrebno je sto tisuća svjetiljki u bojama.*

Glass je stavio prste u bradu i lice mu se ozarilo. Nešto je rekao, ali morao je ponoviti vičući: " Ovo je već bolje! "

Bilo je previše bučno da započnu razgovor o prednostima Zapadnog sektora. Raznobojni mlazevi vode dizali su se ispred orkestra, uspinjali, padali i glavinjali lijevo-desno. Leonard se trudio da ih ne gleda. Bili su razumni i pili pivo. Čim je konobar otišao, prišla im je djevojka s košarom ruža. Russell kupi jednu i pokloni je Leonardu, koji otrgne peteljku i zatakne ružu za uho. Za najbližim stolom nešto zaštropoće u pneumatskoj cijevi i dvojica Nijemaca u bavarskim jaknama nagnu se naprijed da pogledaju sadržaj kutije. Žena u šljokicama optočenom kostimu sirene ljubila je voditelja orkestra. Čuli su se zvižduci i povici. Orkestar zasniva a žena dohvati mikrofon. Skinula je naočale i zapjevala *It's Too Darn Hot*, s prilično iskrivljenim izgovorom. Nijemci su djelovali razočarani. Zapiljili su se u stol udaljen dvadesetak metara gdje su se dvije nasmijane djevojke bacile jedna drugoj u zagrljaj. Iza njih je bio krcat prostor za ples. Žena je pjevala *Night and Day*, *Anything Goes*, *Just One of those Things* i na kraju *Miss Otis Regrets*. Tada su svi ustali galameći i udarajući nogama o pod i vičući *Još!*

Orkestar se povuče na pauzu a Leonard naruči još jednu rundu piva. Russell je dugo gledao naokolo i izjavio da je previše pijan da bi hvatao ženske. Razgovarali su o Coleu Porteru i nabrajali svoje najdraže pjesme. Russell je rekao da poznaje nekog čiji otac je radio u bolnici u koju su doveli Portera nakon što je pao s konja 1937.. godine. Zbog nekog razloga, doktori i bolničarke bili su zamoljeni da ne razgovaraju s novinarima. To je dovelo do razgovora o čuvanju tajni. Russell je rekao da toga ima i previše. Smijao se. Mora da je znao nešto o Glassovom poslu.

Glass je bio ozbiljan na ratoboran način. Glava mu je klonula natrag i motrio je Russella preko svoje brade.

" Znaš koji je najbolji predmet koji sam studirao u koledžu? Biologija. Učili smo evoluciju. I naučio sam nešto važno." Sada je pogledom obuhvatio i Leonarda. "To mi je pomoglo izabrati poziv. Tisućama, ne, milijunima godina, imali smo ogromne mozgove, neokortekse, ne? Ali nismo mogli govoriti jedan s drugim i živjeli smo ko jebene svinje. Ničeg nije bilo. Ni jezika, kulture, ničeg. I onda, iznenada, bum! Pojavilo se. Iznenada se pojavilo nešto što smo morali imati, i više nije bilo povratka. A zašto se to iznenada dogodilo?"

Russell slegne ramenima: " Božja volja. "

" Ma kakva volja Božja! Reći ću vam zašto. U ono vrijeme svi smo visili zajedno sve vrijeme i radili iste stvari. Živjeli smo u čoporima. Prema tome, nije bilo potrebe za govorom. Kad bi došao leopard, nije imalo nikakvog smisla reći: *Hej, šta to dolazi? Leopard*. Svi su ga vidjeli i svi su skakali naokolo i vrištali da ga prestraše. Ali što se zbiva kad se netko udalji da bude sam, da ima trenutak intime? Kad vidi da se leopard približava zna nešto što drugi ne znaju. I zna da oni ne znaju. Ima nešto što drugi nemaju, ima tajnu, to je početak njegove individualnosti, njegove svijesti. Ako želi podijeliti tajnu i odjuriti da upozori ostale, mora izmisliti jezik. A odatle izrasta mogućnost kulture. Ili može ne otići i nadati se da će leopard smazati poglavicu koji ga zajejava. Tajni plan predstavlja više individualnosti, više svijesti. "

Orkestar je počeo svirati brzu, glasnu pjesmu. Glass je morao viknuti svoj zaključak: "Tajnost nas je stvorila, " a Russell digne svoje pivo da nazdravi toj teoriji.

Konobar je pogrešno shvatio njegovu kretnju i stvorio mu se kraj lakta, pa su naručili novu rundu. Kad je sirena dobljeskala do svojeg mjesta ispred orkestra, i kad su se prolomili uzvici, za njihovim stolom začulo se glasno klopanje i iz cijevi iskoči kutija, udari o mjedeni rub i zaustavi se. Zapiljili su se u nju netremice.

Onda je Glass podigne i odvrne poklopac. Izvadi presavijeni listić papira i rasprostire ga na stolu.

" Bože moj, " vikne, "pa to je za tebe, Leonarde! "

Na trenutak zbunjen, pomislio je da je to od majke. Bila mu je dužna jedno pismo iz Engleske. A kasno je mislio je, i nije joj rekao gdje će biti.

Sva trojica nagnula su se nad cedulju. Glave su im zakrilile svjetlo. Russell pročitava naglas: *An den jungen Mann mit der Blume im Haar. Mladiću s cvijetom u kosi. Mein*

Schoner, promatram te od svojeg stola. Bilo bi mi drago kad bi mi prišao i zamolio me za ples. Ako ne možeš, bit ću sretna ako se okreneš i nasmiješiš. Ispričavam se što smetam. Tvoja za stolom br. 89.

Amerikanci su ustali i pogledom potražili stol, a Leonard je ostao sjediti s papirićem u ruci. Ponovno je pročitao njemačke riječi. Poruka i nije bila neko iznenađenje. Sada kad je bila pred njim, više se radilo o prepoznavanju, o prihvaćanju neumitnog. Oduvijek je znao da će ovako početi. Ako želi biti iskren, mora priznati da je to, u stvari, oduvijek znao, negdje u sebi.

Vukli su ga da ustane. Okrenuli su ga na drugu stranu, prema drugom kraju sale. "Gledaj, tamo je!" Preko glava, kroz gust, lebdeći dim cigarete koji je bio osvjetljen reflektorima pozornice, razabrao je ženu koja je sjedila sama. Glass i Russell su se uskomešali u hinjenoj brizi za njegovu vanjštinu, oprašujući mu sako, poravnavajući mu kravatu, učvršćujući mu cvijet iza uha. Odgurnuli su ga, poput čamca s obale: "Naprijed," rekli su mu. "Ne daj se!"

Plutao je prema njoj, a ona je promatrala kako se on približava. Držala je lakat na stolu i rukom podupirala bradu. Sirena je pjevala: *Ne sjedaj pod jabuku ni sa kim neg' sa mnom, ni sa kim neg' sa mnom*. Mislio je, ispravno, kao što se pokazalo, da će mu se život promijeniti. Kad joj se približio na tri metra, nasmiješila se. Stigao je do nje upravo kad je orkestar završio pjesmu. Stajao je lagano se ljuljajući, s rukom na naslonu stolca, i čekao da zamre pljesak, a kad se to dogodilo, Maria Eckdorf upita na savršenom engleskom, sa slatkim naglaskom: "Hoćemo li zaplesati?" Leonard lagano dotakne trbuh vrhovima prstiju umjesto isprike. Tri sasvim različite vrste pića bile su se tu smjestile.

"Zapravo, da li bih smio sjesti?" upita je. Sjeo je i odmah su se uhvatili za ruke i prošlo je prilično vremena prije nego što je bio kadar nešto izustiti.

Pet

Zvala se Maria Louise Eckdorf, bilo joj je trideset godina i stanovala je u Adalbertovoj ulici u Kreuzbergu, dvadeset minuta vožnje od Leonardova stana. Radila je kao tipkačica i prevoditeljica u maloj radionici za engleska vojna vozila u Spandauu. Postojao je i bivši muž, koji se zove Otto i koji se pojavljivao nepredvidljivo dva do tri puta godišnje da traži novac i da je ponekad opali po glavi. Stan, do kojeg se dolazilo nakon penjanja pet katova na mračnom, drvenom stubištu, sastojao se od dvije sobe i sićušne kuhinje iza zastora. Na svakom odmoru čuli su se glasovi kroz vrata. Nije bilo tople vode i zimi je trebalo ostaviti slavinu da malo curi kako se cijevi ne bi zamrzle. Naučila je engleski od svoje bake, koja je prije i poslije Prvog svjetskog rata bila nastavnica njemačkog u školi za Engleskinje u Švicarskoj. Marijina obitelj doselila se u Berlin iz Dusseldorfa 1937., kad joj je bilo dvanaest godina. Otac joj je bio oblasni zastupnik poduzeća koje je proizvodilo kućišta mjenjača za teretna vozila. Roditelji joj sada žive u Pankowu, u Ruskom sektoru. Otac joj radi kao željeznički kondukter, a i majka se ovih dana zaposlila i pakira žarulje u tvornici. Još uvijek zamjeraju svojoj kćerci što se udala kad joj je bilo dvadeset godina, protiv njihove volje, i ne osjećaju nimalo zadovoljstva zbog toga što su se ostvarila njihova najgora predviđanja. Bilo je neobično što žena bez djece živi sama u dvosobnom stanu. Stambena situacija u Berlinu bila je vrlo teška. Susjedi na njenom katu i na katu ispod nje ponašali su se hladno, ali oni na nižim katovima, koji su o njoj manje znali, bili su bar pristojni. Imala je dobrih prijateljica među mladim ženama iz radionica. One noći kad je upoznala Leonarda, bila je sa svojom prijateljicom Jenny Schneider, koja je čitavu večer plesala s francuskim narednikom. Maria je također bila član biciklističkog kluba, čiji je pedesetogodišnji blagajnik bio beznadno zaljubljen u nju. Prošlog travnja netko joj je ukrao bicikl iz podruma zgrade. Ambicija joj je bila da usavrši svoj engleski i da se jednog dana osposobi za prevodioca u diplomatskoj službi.

Neke od tih podataka Leonard je saznao nakon što se napregnuo da pomakne stolac i isključi Glassa i Russella iz svog vidnog polja, i nakon što je naručio *Pimms* i limunadu za Mariju, a pivo za sebe. Ostalo je prikupio polako i teško tijekom brojnih tjedana.

Jutro nakon Resija, stigao je pred ulaz u Altglienicke u pola devet, pol sata prerano, s tim što je pješao zadnja dva kilometra od sela Rudow. Loše se osjećao, bio je umoran, žedan i još uvijek malo pijan. Na stoliću kraj kreveta našao je komadić kartona otrgnut s kutije cigareta. Maria mu je na njemu napisala svoju adresu i sada mu je to bilo u džepu. U podzemnoj je nekoliko puta izvadio kartončić. Posudila je bila pero od Jennynog prijatelja, francuskog narednika, i pisala koristeći se Jennynim leđima kao podmetačem dok su Glass i Russell čekali u autu. U ruci je držao svoju propusnicu za radarsku stanicu. Stražari su je uzeli i dobro mu promotrili lice.

Kad je Leonard stigao u ono što je smatrao svojom sobom, našao je otvorena vrata i tri muškarca koji su unutra spremali svoj alat. Izgledali su kao da su radili čitavu noć. Ampexove kutije bila su nagomilane u sredini. U sve zidove bile su ušarafljene police, dovoljno duboke da mogu držati čitavu kutiju. Knjižničarske ljestve služile su za pristup višim policama. Okrugla rupa bila je izrezana u stropu radi ventilacije, upravo su je bili pokrili metalnom rešetkom. Odnekud iznad stropa čuo se zvuk ventilatora. Kad se Leonard maknuo da propusti radnika sa ljestvama, ugledao je na stolu desetak kutija s električnim utikačima i novim instrumentima. Baš ih je razgledao kad mu se sa strane stvorio Glass s lovačkim nožem u zelenoj platnenoj navlaci. Brada mu se svjetlucala na električnom svjetlu.

Počeo je govoriti bez uvoda.

" Otvori ih ovim. Otvori ih deset za redom i stavi na policu, onda odnesi kutije tamo otraga i spali ih. Nikako nemoj ići s prednje strane. Promatrat će te. Pazi da ti vjetar ništa ne odnese. Nećeš vjerovati, ali neki genijalac je zapisao serijske brojeve na kutije. Kad te nema u sobi, zaključaj je! Evo ti ključ. Sad je to tvoja odgovornost. Potpiši ovdje. "

Jedan od radnika vratio se i počeo pretraživati sobu.

Leonard se potpiše i reče: " Baš je bilo zgodno sinoć. Hvala. "

Želio je da ga Glass pita o Mariji, da prizna njegov trijumf.

Međutim, Amerikanac mu je okrenuo leđa i gledao police.

" Čim ih staviš gore, moraš ih pokriti prekrivačem protiv prašine. Reći ću da ti ih donesu. "

Radnik se spustio na sve četiri i tražio je nešto po podu.

Vrhom cipele Glass mu pokaže šilo.

" Nevjerojatno mjesto, " uporno nastavi Leonard. "U stvari, osjećam se jutros malo grogi. "

Čovjek pokupi šilo i izađe. Glass nogom zalupi vrata. Po nagibu njegove brade, Leonard je znao da ga Čeka ukor.

" Slušaj me! Misliš da to nije važno, otvarati kutije i paliti karton? Misliš da je to nešto što bi trebao raditi čistač? E, pa nemaš pravo. Sve, baš sve na ovom projektu jest važno, svaka pojedinost. Postoji li kakav dobar razlog radi kojeg bi ovaj majstor trebao znati da smo ti i ja noćas zajedno pili u lokalu? Razmisli malo, Leonarde! Što bi viši časnik veze radio u lokalu s tehničarem iz britanskih pošta? Ovaj majstor je vojnik. Mogao bi biti u baru sa svojim pajdašem i mogli bi razgovarati o tome na bezazlen, znatiželjan način. Na idućoj stolici sjedi bistar mladi Nijemac koji je naučio načuliti uši. Ima ih na stotine po čitavom gradu. Onda ode ravno u kavanu *Prag*, ili nekamo gdje se to prodaje. Za pedeset maraka, ili dvostruko, ako ima sreće. Kopamo točno ispod njihovih nogu, u njihovom smo sektoru. Ako shvate, pucat će na nas. Imali bi potpuno pravo. "

Glass mu priđe bliže. Leonardu je bilo neugodno, ne samo zbog blizine drugog čovjeka, bilo mu je neugodno zbog Glassa. Ova predstava bila je pretjerana i Leonard se osjećao opterećen time što je jedini gledatelj. Opet nije znao kako da se drži. Osjetio je miris instant kave u Glassovu dahu.

" Hoću da s tim u vezi zauzmeš potpuno nov stav. Što god radio, prvo stani i razmisli o posljedicama. Ovo je rat, Leonarde, a ti si vojnik u tom ratu. "

Kad je Glass otišao, Leonard je čekao, a onda otvorio vrata i pogledao na obje strane prije nego što je pohitao do aparata s vodom. Voda je bila rashlađena i imala je okus po metalu.

Pio je polako. Kad se vratio u sobu, Glass je bio u njoj.

Zavrtio je glavom i pokazao na ključ koji je Leonard ostavio u sobi. Ugurao ga je Englezu u šaku, savinuo mu prste oko njega i otišao bez riječi.

Leonard se crvenio usred svog mamurluka. Da bi se sudio, posegnuo je u džep za adresom. Naslonio se na kutije i polagano pročitao: *Erstes Hinterhaus, funfter Stock rechts, Adalbertstrasse 84*. Rukom prijede po površini kutije. Blijeda boja kartona bila je gotovo boje puti. Srce mu je bilo kao opruga, svakim kucajem se zatezalo, postajalo tvrđe. Kako otvoriti sve te kutije u takvom stanju? Pritisne obraz o karton. Maria. Trebalo mu je oduška, kako da inače razbistri um? Mogućnost da se iznenada Glass ponovo vrati, bila je isto tako nepodnošljiva. Apsurdnost, sram, povreda tajnosti, nije znao što bi od toga bilo gore.

Uzdišući spremi komadić kartona, dohvati najgornju kutiju i spusti je na pod. Izvadi lovački nož iz ovitka i zarine ga. Karton se lagano podavao, poput mesa, i osjetio je, a i čuo, kako se nešto kruto lomi pod vrhom noža. Protrnuo je. Odreže poklopac, izvadi drvene strugotine i prešane ploče valovitog papira. Na mjestu gdje je gaza oko magnetofona bila prorezana, ugleda dugačku dijagonalnu ogrebotinu na onom dijelu koji će pokriti kolotovi. Jedna od kontrolnih okruglih ručica raspala se na dva dijela. Teškom mukom razrezao je preostali karton. Izvadio je aparat, namjestio utikač i, popevši se na ljestve, stavio ga na najgornju policu. Slomljenu ručicu spremio je u džep. Ispunit će formular da je nadomjesto.

Zaustavivši se tek toliko da skine sako, Leonard nastavi otvarati iduće kutije. Sat kasnije već su tri aparata bila na polici. Ljepljivu traku i poklopac bilo je lako rezati, ali uglovi su bili zadebljani s nekoliko slojeva kartona i željeznim zakovicama koje su se odupirale nožu. Odlučio je raditi bez prekida dok ne izvadi prvih deset aparata. Do ručka su svi već bili na polici. Kraj vrata je ležala hrpa izravnanog kartona visoka metar i pol, a pokraj nje gomila drvenih stru-gotina koja je dosegala do prekidača za svjetlo.

U kantini nije bilo nikog osim jednog stola s crnim tunelašima koji se nisu obazirali na njega. Opet naruči odrezak, pržene krumpiriće i limunadu. Tunelaši su govorili tiho i smijuljili se. Leonard se napinjao da čuje. Razabrao je riječ *okno* nekoliko puta i pretpostavio da su nesmotreni jer govore o poslu. Upravo je prestao jesti kad se pojavio Glass, sjeo za njegov stol i upitao kako napreduje s poslom. Leonard opiše svoj napredak.

"Trebati će više vremena nego što si mislio," zaključio.

Glass reče: "Čini mi se da je to u redu. Otvorit ćeš ih deset do podne deset poslije podne i deset navečer. Trideset dnevno. Pet dana. U čemu je problem?"

Leonardu je srce ubrzano kucalo jer je odlučio kazati što misli. Iskapi limunadu.

"Pa, u stvari, kao što znaš, moj posao su strujni krugovi, a ne otvaranje kutija. Spreman sam raditi sve što treba, jer znam da je važno. Ali očekujem da navečer imam malo slobodnog vremena."

Isprva mu Glass nije odgovorio, niti pokazao ikakav osjećaj. Gledao je Leonarda, čekajući da nastavi. Konačno reče: "Hoćeš da razgovaramo o radnim satima? O opisu posla? Je li to glas engleskih komunističkih sindikata o kojima toliko slušamo? Od trenutka kad si dobio propusnicu, posao ti je da radiš što ti se kaže. Ako ne želiš raditi, telegrafirat ću u Dollis Hill da te opozovu." Zatim ustane i omekša izraz lica. Dodirne Leonarda za rame i prije odlaska mu reče: "Samo nastavi, prijatelju!"

I tako je čitav tjedan i više Leonard samo rezao kartonske kutije, spaljivao ih, stavljao utikače na aparate, lijepio etikete i trpao ih na police. Radio je petnaest sati na dan.

Sate je trošio na prijevoz. Od Aleje platana do Granične aleje vozio se podzemnom željeznicom, a tamo hvatao autobus 46 za Rudow. Odande je morao pješaćiti dvadeset minuta po ružnom seoskom putu. Jeo je u kantini i na kiosku na Trgu Reichskanzler. Mislio je na Mariju dok je putovao ili dugačkim štapom poticao zapaljene kartonske kutije, ili dok je stajao jedući uobičajenu kobasicu. Znao je da bi, kad bi imao samo malo više vremena ili bio samo malo manje umoran, bio opsjednut, bio zaljubljen čovjek. Trebalo je samo sjesti a da ne zaspi, i posvetiti se mislima. Trebalo mu je ono vrijeme koje graniči s dosadom, kad se mašta

može rasplamsati. Sam posao ga je opsjedao; čak i ponavljanje tako ponižavajućih zadataka opčinjavalo je nekog tko je bio tako uredne naravi, predstavljao je pravu rasonodu.

Obučen poput kakvog Djeda Mraza u školskoj priredbi, u posuđenom velikom šeširu, u vojnoj kabanici koja mu je dosegala do gležnjeva, u galošama, i s dugim drvenim štapom u ruci, proveo je mnoge sate pazeći na vatru.

Pokazalo se da je palionica stalna, slaba lomača koja je sa tri strane niskim ciglenim zidom nedovoljno zaštićena od vjetra i kiše. U blizini je bilo dvadesetak kanti za smeće a iza njih radionica. S druge strane blatnjavog puteljka bio je prostor za utovar, gdje su vojni teretnjaci čitavog dana ulazili i izlazili škripeći u prvoj brzini. Imao je strogo naređenje da nikada ne ostavlja vatru dok sasvim ne izgori. Čak i unatoč benzinu, neke kartonske ploče tek su tinjale.

U svojoj sobi usredotočio se na sve manju gomilu kutija na podu i sve veći broj aparata na policama. Uvjerio je sam sebe da prazni kutije za Mariju. To je bio ispit izdržljivosti, napor koji je morao izdržati da bi je bio dostojan. Bio je to posao koji je njoj posvetio. Zabijao je nož u karton i uništavao ga radi nje. Isto je tako mislio kako će mu soba biti mnogo veća kad završi zadatak i kako će preurediti svoj radni prostor. Smišljao je duhovite poruke Mariji, predlažući s vještim pomanjkanjem zabrinutosti da se sastanu u pivnici blizu njenog stana. Kad bi se vratio u Aleju platana, nešto prije ponoći, bio je previše umoran da bi se sjetio točnog redoslijeda riječi, i previše umoran da bi počeo iznova.

Mnogo godina kasnije Leonard se bez ikakvih poteškoća mogao sjetiti Marijina lica. Činilo mu se da zrači, poput lica na nekim starim slikama. U stvari, njeno lice imalo je nešto dvodimenzionalno u sebi; imala je visoko čelo, a na drugom kraju tog dugog i savršenog ovala nalazila se čeljust, istovremeno nježna i snažna, tako da, kad bi nakrivila glavu na svoj osebujni i ljupki način, lice joj je izgledalo poput diska, više plošno nego okruglo, kao da ga je nacrtao slikar jednim nadahnutim potezom. Sama kosa bila je posebno nježna, kao u bebe, često bez onih djetinjastih kopči kakve su se tada nosile. Oči su joj bile ozbiljne, ali ne i tužne, zelene ili sive, ovisno o svjetlu. Lice joj nije imalo živahan izraz. Često je sanjerala, i često bi se zanjela mislima koje nije željela podijeliti, a njen najtipičniji izraz bio je snena pozornost, glave malo podignute i nagnute centimetar-dva na stranu, igrajući se donjom usnom kažiprstom lijeve ruke.

Ako bi joj se tko obratio usred šutnje, trgnula bi se. Bila je to takva vrsta lica i ponašanja na koju su muškarci mogli projicirati svoje vlastite potrebe. Njenu šutljivu rastresenost netko je mogao protumačiti kao ženstvenu snagu, ili naći dječju ovisnost u njenoj tihoj pozornosti. S druge strane, moguće je da je, u stvari, utjelovljavala obje te proturječnosti. Na primjer, šake su joj bile sitne i rezala je nokte gotovo do kraja, kao u djece i nikad ih nije lakirala.

Međutim, trudila se da lakira nokte na nogama jarko crvenim ili narančastim lakom. Ruke su joj bile tanke, bilo je za čudo kakve lagane terete nije mogla dignuti, i kakve obične prozore nije mogla otvoriti. S druge strane, njene noge, iako vitke, bile su mišićave i snažne, možda od vožnje biciklom, čime se bavila prije nego što ju je onaj mračni blagajnik otjerao, i prije nego što su joj ukrali bicikl iz zajedničkog podruma.

Dvadesetpetogodišnjem Leonardu, koji je nije vidio već pet dana, koji se čitave dane natezao s kartonom i drvenim strugotinama i čiji je jedini zalog bio komadić kartona s njenom adresom, njeno je lice bilo teško uhvatljivo. Što ga je jače prizivao, to je jače bilo njegovo rastakanje. U mašti se mogao igrati samo njegovim obrisom, a čak je i on lelujavao u vrućici tjelesnog napora. Postojali su prizori koje je želio odigrati, pristupi koje je morao isprobati, ali sve što mu je sjećanje dopuštalo bilo je neka prisutnost, slatka i zamamna, ali nevidljiva. Ni njegovo unutarne uho nije čulo kako ona naglašava englesku rečenicu. Počeo se pitati bi li je prepoznao na ulici. Sve što je sa sigurnošću znao bio je utjecaj onih dvadeset minuta koje je proveo s njom za stolom u plesnoj dvorani. Ljubio je to lice. Sada je lice nestalo, a sve što je preostalo bila je ta ljubav, koja se nije imala čime pothranjivati. Morao ju je ponovo vidjeti.

Nakon osmog ili devetog dana, Glass mu je dopustio da se odmori. Svi su aparati bili raspakirani, dvadeset šest ih je testirao i opremio zvučnim uključivačima. Leonard je ostao u krevetu dva sata dulje, dremuckajući u erotičnom zadahu toplog kreveta. Onda se obrijao i

okupao i, šecujući samo s ručnikom oko pasa po stanu, ponovo ga otkrivao, osjećajući se otmjeno i posjednički. Čuo je na katu ispod sebe struganje ličilačkih ljestvi. Za sve druge bio je to radni dan, možda ponedjeljak. Konačno je imao vremena eksperimentirati svojom mljevenom kavom. Nije baš uspio u prvom pokušaju, jer su talog i neotopljeno mlijeko u prahu plutali amo-tamo po šalici, ali bio je sretan što doručkuje sam belgijsku čokoladu, gura gola stopala među rebra vrućeg radijatora i priprema plan akcije. Morao je pročitati i pismo od kuće. Ležerno ga otvori nožem, kao da je primanje pisma nešto što radi svakog jutra za doručkom.

Samo da ti zahvalimo na pismu i da ti kažemo kako nam je drago što si se dobro snašao...

Namjeravao je raditi na svojem ležernom pisamcetu Mariji, ali činilo mu se da to ne bi bilo u redu dok se potpuno ne obuče. Kad se obukao i napisao pismo (Bili ste tako ljubazni da mi dade te svoju adresu prošlog tjedna kad smo se upoznali u Resiju, pa se nadam da Vam neće smetati da Vam se javim i da nećete smatrati da morate odgovoriti...), pomisao da mora čekati najmanje tri dana na njen odgovor, bila je neizdrživa. Tada će opet biti u svijetu snova svoje sobe bez prozora i petnaestosatnog radnog dana.

Natočio je drugu šalicu kave. Talog je potonuo. Smislio je drugi plan. Odnijet će pisamce tako da ga ona nađe kad se vrati s posla. Napisat će joj da je slučajno prolazio i da će biti u određenoj gostionici u obližnjoj ulici u 6 sati. Naknadno će ispuniti praznine imenima. Odmah se bacio na posao. Nakon šest pokušaja još uvijek nije bio zadovoljan! Želio je biti rječit i ležeran. Bilo je važno da ona pomisli kako je nazvrljao pisamce dok je stajao pred njenim vratima, da je došao nadajući se da će je naći kod kuće i da se tek tada sjetio da je otišla na posao. Nije želio da se osjeća pod ikakvim pritiskom i, još važnije, nije želio ispasti zagrijan i budalast. Kad je došlo vrijeme ručka, njegovi su pokušaji ležali razbacani oko njega, a završni primjerak držao je u ruci.

Slučajno sam bio u Vašem kvartu i došao na ideju da skoknem gore da vas pozdravim... Presavio ga je i stavio u kuvertu, koju je zabunom zalijepio.

Uzeo je nož i otvorio je, zamišljajući da je ona sama za stolom, da je upravo stigla s posla. Izravnao je pismo i dva puta ga pročitao, kao što bi ga ona pročitala. Bilo je savršeno odmjereno. Našao je drugu kuvertu i ustao. Pred njim se protezalo čitavo poslijepodne, ali znao je da ga ništa ne može zaustaviti da ne krene odmah. Ušao je u spavaću sobu da obuče svoje najbolje odijelo. Uzeo je izlizani komadić kartona iz jučerašnjih hlača, iako je znao adresu napamet. Na nepospremljenom krevetu rasprostro je plan grada. Sjetio se svoje jarkocrvene pletene kravate. Dok je planirao rutu, otvorio je putnu torbicu s priborom za čišćenje i ulaštio svoje najbolje crne cipele.

Da ispuni vrijeme još malo i uživa u ekspediciji, prije nego se ukrcao u podzemnu željeznicu za Kottbusser Tor u Kreuzbergu, odšetao je do stanice na Trgu Ernst-Reuter. Gotovo prebrzo našao se u Adalbertovoj ulici. Trebat će mu manje od pet minuta da stigne do broja 84. Ovdje je bilo najveće razaranje koje je vidio. Pa i bez toga bilo bi strašno. Fasade stambenih zgrada bile su izrešetane ručnim oružjem, naročito oko vrata i prozora. Unutrašnjost svake druge zgrade izgorjela je, a bile su i bez krova. Čitave zgrade urušile su se, ruševine su ležale gdje su i pale i iz njih su virile krovne grede i zahrđali oluci. Nakon gotovo dva tjedna u gradu, tijekom kojih je kupovao u dućanima, jeo, putovao na posao i radio, njegov mu se prijašnji ponos zbog uništavanja učinio djetinjastim, odvratnim.

Kad je, prelazeći preko Ulice Oranien, vidio da se nešto gradi na raskrčenom gradilištu, bilo mu je drago. Ugledao je i lokal i uputio se prema njemu. *Zvao se Kod tete Else*, i bit će u redu. Izvadio je pisamce i upisao ime i ulicu u praznine.

Tada, naknadno porazmislivši, ušao je u lokal. Zastao je iza kožnatog zastora da se privikne na tamu. Bilo je to natrano i usko mjesto, gotovo tunel. Kraj šanka, za stolom, pila je skupina žena. Jedna od njih opipala se rukom po vratu da upozori na Leonardovu kravatu i uprla prstom u njega.

Keine Kommunisten hier. Njene prijateljice nasmijale su se. Na trenutak je pomislio, zbog njihovog ponašanja i lažne elegancije, da su možda upravo došle s neke bučne uredske zabave. Tada je shvatio da su prostitutke. U lokalu je bilo i muškaraca, koji su spavali s

glavom na stolu. Dok je natraške izlazio, jedna druga žena mu je nešto doviknula i opet se prolomio smijeh.

Vani, na pločniku, oklijevao je. Nije se mogao sastati s Marijom u tom lokalnu, a nije želio ni sjediti tu sam i čekati je. S druge strane, nije mogao promijeniti pisamce a da ne naruši njegov neusiljeni izgled. Stoga je odlučio čekati vani, na ulici, a kad Maria dođe, ispričat će se i priznati da ne poznaje ovu četvrt. Bit će to nešto o čemu će moći razgovarati. Možda će joj se činiti i smiješnim?

Broj 84 bijaše stambena zgrada poput ostalih. Krivulja rupa od metaka iznad prozora prizemlja vjerojatno je potjecala od mitraeljeza. Široka, otvorena vrata dovela su ga do mračnog unutrašnjeg dvorišta. Između kamenja probijao se korov.

Nedavno ispražnjene kante za smeće ležale su na zemlji. Bilo je tiho. Djeca su još bila u školi. Unutra su se spremali kasni ručkovi ili večere. Osjećao je miris masti i luka. Iznenada mu je nedostajao njegov svakodnevni odrezak s krumpirićima.

Na drugoj strani dvorišta nalazilo se ono što je smatrao *Hinterhausom*. Prišao je i ušao na uski ulaz. Našao se u podnožju strmog drvenog stubišta. Na svakom odmorištu bila su dvojna vrata. Penjao se kroz dječji plač, muziku s radija, smijeh, a još više gore čuo je čovjeka kako zove sa žalostivim naglaskom na drugom slogu: "Papa? Papa? Papa?" Bio je ovdje uljez. Promišljeno nepoštenje njegove misije počelo ga je mučiti. Izvadio je kuvertu iz džepa, spreman da je gurne kroz vrata i da siđe što prije. Njeno odmorište bilo je na samom vrhu. Strop je ovdje bio niži od ostalih, to ga je također tjeralo da ode. Njena vrata bila su svježe obojena zelenom bojom, za razliku od ostalih. Gurnuo je kuvertu kroz vrata i tada je uradio nešto neobjašnjivo, potpuno u suprotnosti sa svojim karakterom.

Njegov odgoj ucijepio mu je bio jednostavnu vjeru u nepovredivost privatne svojine. Nikada nije išao prečacem ako je to značilo prijelaz preko tuđeg zemljišta, nikada nije nešto posudio a da prvo ne pita za dozvolu, i nikada nije krao po dućanima kao neki od njegovih prijatelja u školi. Bio je pretjerano savjestan poštovalac privatnosti drugih ljudi.

Kad god bi naišao na zaljubljenike koji se ljube na skrovitu mjestu, osjećao bi uvijek da je pristojno skrenuti pogled, iako je želio prići im i gledati. Prema tome, nije uopće imalo smisla što je sada, bez razmišljanja, pa čak i bez površnog kucanja na vrata, uhvatio za kvaku i okrenuo je. Možda je očekivao da će biti zaključano, možda je to stoga bila jedna od onih beznačajnih malih radnji kojima ispunjavamo svakodnevicu? Vrata su popustila i širom se otvorila, a ona je bila tu, točno ispred njega.

Šest

Stanovi u pozadini starih berlinskih stambenih blokova bili su tradicionalno najjeftiniji i najskućeniji. Nekad je u njima stanovala posluga čiji su gospodari živjeli u otmjenijim stanovima u prednjim zgradama što gledaju na ulicu. Oni su pak u pozadini imali prozore na dvorište, ili preko nekog prostora do iduće zgrade. Stoga je bila tajna, koju se Leonard nikada nije potrudio otkriti, kako se poslijepodneвно zimsko sunce uspjelo kroz otvorena vrata kupaonice razliti po podu između njih, crvenozlatna kosa zraka svjetlosti u kojoj su titrale čestice prašine. Možda se odbijala od nekog obližnjeg prozora, ali to nije bitno. U onom trenutku učinilo se to povoljnim znakom. Ispred samog ruba zrake sunca ležala je kuverta, a iza nje, potpuno nepomično, stajala je Maria. Bila je obučena u debelu kockastu škotsku suknju i crveni kašmirski pulover američke izrade, dar od odanog blagajnika, koji nije bila kadra vratiti, što zbog sebičnosti, što zbog mekana srca.

Gledali su se preko zrake svjetla i oboje šutjeli. Leonard je smišljao pozdrav u obliku isprike. Ali kako objasniti nešto tako namjerno kao otvaranje vrata? Ono što ga je također zbunjivalo bila je njegova radost što se njena ljepota potvrdila. Imao je puno pravo biti uznemiren. Maria je pak, prije nego ga je prepoznala, bila trenutačno nepokretna od straha. Iznenadna pojava pobudila je deset godina stare uspomene na vojnike, obično u parovima, koji su nenajavljeni nasilno otvarali vrata. Leonard je njen izraz pogrešno procijenio kao shvatljivo neprijateljstvo stanara prema uljezu. Isto je tako krivo procijenio njen brz, lagan

smiješak prepoznavanja i olakšanja kao opraštanje. Iskušavajući sreću, zakoraknuo je dva koraka i pružio ruku.

"Leonard Marnham," reče. "Sjećate se, Resi? "

Iako se više nije osjećala u opasnosti, Maria se povuče korak unazad i prekriži ruke na prsima.

"Što želite? "

Leonardu je išlo u prilog što ga je zbunilo tako izravno pitanje. Pocrvenio je, spetljao se i onda, umjesto odgovora, podigao kuvertu i pružio joj je. Ona je otvori, rastvori list papira i, prije nego što počne čitati, pogleda da vidi da li joj se približio. Blijesak - bjeloočnica njenih ozbiljnih očiju! Leonard je stajao sav bespomoćan. Sjetio se kako je njegov otac pred njim čitao njegove osrednje školske svjedodžbe. Kao što je i zamišljao, pročitala je pisamce dva puta.

"Šta znači ovo *skoknem*? Otvoriti vrata, to je vama *skoknem*? "

Htio joj je objasniti, ali se ona nasmijala. "I želite da dođem *Kod tete Else*? Tete Else, Nuttenkneipe? " Na njegovo čuđenje, zapjevala je. Radilo se o dijelu pjesme koju su stalno puštali na stanici A. E. N. *Take Back Your Mink*. Zašto je mislio da je ona jedna od tih djevojaka? Zar mu se ruga tim nevjerojatno slatkim pokušajem njemačke djevojke da oponaša brooklynski naglasak? Leonard pomisli da će se onesvijestiti. Osjećao se jadno, osjećao se razdragano. Očajnički se pokušavajući sabrati, upotrijebio je mali prst da pomakne naočale na korijen nosa.

"U stvari," počeo je, ali ga ona zaobiđe da dođe do vrata i reče tobože strogo: "Zašto ste došli u posjet bez cvijeta u kosi? "

Zatvorila je vrata i zaključala ih. Široko se smješkala dok je sklapala ruke. Stvarno je izgledalo da je oduševljena što ga vidi.

"Tako," reče. "Nije li vrijeme za čaj? "

Soba u kojoj su stajali bila je otprilike tri na tri metra. Leonard je mogao, a da i ne stane na prste, pritisnuti dlanom strop. Pogled kroz prozor dopirao je preko dvorišta do zida sa sličnim prozorima. Kad bi stao kraj prozora i pogledao dolje, mogao je vidjeti prevrnutu kante za smeće. Maria je maknula knjigu napredne engleske gramatike s jedinog udobnog stolca, tako da on može sjesti, dok se ona latila posla u udubini iza zastora. Leonard je u zraku vidio paru od svoga daha, pa je ostao u kaputu. Bio je naviknut na pregrijane američke prostorije skladišta. Pa i svaka prostorija u njegovom stanu imala je vruć radijator kojim se upravljalo negdje iz podruma. Drhturio je, ali ovdje je i hladnoća bila nabijena mogućnostima. Dijelio ju je s Marijom.

Pokraj prozora bio je blagovaonički stol na kojem je stajao kaktus u lončiću. Do njega svijeća u vinskoj boci. U prostoriji su se nalazila i dva kuhinjska stolca, polica za knjige i umrljani perzijski sag položen na gole daske. Na zidu, pokraj vrata, kako je Leonard pretpostavljao, spavaće sobe, bila je pribodena crno-bijela reprodukcija van Goghovih Suncokreta izrezana iz novina. Nije bilo ničeg drugog da se vidi osim ispreturanih cipela u kutu, nagomilanih oko željeznog postolarskog kalupa. Marijina soba nije imala ništa zajedničko s ulaštenom i urednom pretrpanošću dnevne sobe obitelji Marnham u Tottenhamu, mahagonijskim radijem i gramofonom i Britanskom enciklopedijom na posebnoj stelaži. Ova soba nije bila pretenciozna. Mogao ju je čovjek napustiti već sutra bez žaljenja, ne uzimajući ništa. Bila je to soba istodobno i siromašna i neuredna. Bila je prljava i prisna. Ovdje se moglo reći upravo ono što se osjećao. Moglo se ponovo početi od sebe samog. Nekome tko je odrastao zaobilazeći majčine porculanske figurice, stalno pazeći da ne ostavi trag prstima na zidu, bilo je čudno i divno što ta nemarna i ogoljena soba pripada ženi.

Praznila je čajnik u mali kuhinjski umivaonik gdje su dvije tave balansirale na vrhu gomile neopranih tanjura. Sjedio je za stolom i promatrao tešku tkaninu njene suknje, kako se kreće sa zadržkom, kako joj topli kašmir pokriva vrhove nabora suknje i kako nosi nogometaške čarape u papučama. Sva ta zimska vunena odjeća umirivala je Leonarda, koji bi se pred izazovno obučenom ženom osjećao ugrožen. Vuna je nagovještavala nezahtjevnu prisutnost, tjelesnu toplinu i tijelo koje se ugodno i smjerno skriva u naborima. Pripremala je čaj na engleski način. Kutija za čaj bila je suvenir sa krunidbe britanske kraljice, a Maria je

zagrijavala čajnik. To je također umirivalo Leonarda. Odgovarajući na njegovo pitanje, pričala mu je da je njen posao, kad je počela raditi za *Dvanaest oružnih radionica, REME*, bio da tri puta dnevno kuha čaj za zapovjednika i njegova zamjenika, potpuno jednaka onima koje je imao u svojem stanu. Već više puta bio je pozvan na čaj kod mladih djevojaka, ali nije još naišao ni na jednu koja ne bi prvo nalila mlijeko iz boce u vrčić.

Sjela je preko puta njemu. Grijali su oboje ruke obujmivši velike lončiće. Znao je iz iskustva da će se, ako ne učini velik napor, nametnuti uobičajen razgovor: uljudno pitanje izazvat će uljudan odgovor i drugo pitanje. Već dugo živite ovdje? Putujete li dugo do posla? Danas imate slobodno poslijepodne? Počeo bi katekizam. Samo bi šutnja prekidala neumoljiv tijek pitanja i odgovora. Dozivali bi se preko golemih udaljenosti, s obližnjih planinskih vrhova. Na kraju bi bio očajnički željan olakšanja da ode s vlastitim mislima, nakon nespretnog oprostaja. Već su i sada odstupili od intenziteta prvog pozdrava. Upitao ju je o pripremanju čaja. Još jedno takvo pitanje i više se ništa neće moći učiniti. Spustila je lončić i gurnula ruke duboko u džepove suknje. Nogom u papučici udarala je ritam po sagu. Glavu je nagnula na stranu, možda u očekivanju, ili je možda u glavi pratila ritam melodije? Radi li se još uvijek o istoj pjesmi kojom ga je zafrkavala? Nije još sreo ženu koja nogom udara ritam, ali znao je da ne smije paničariti.

Bio je uvjeren, duboko u sebi, dublje od sumnje ili čak i svijesti, da je sva odgovornost ovoga događaja isključivo njegova. Ako ne bude pronašao pogodne riječi koje će ih zbližiti, poraz će biti samo njegov. Što bi mogao reći što nije ni trivijalno ni nametljivo? Ponovo je digla lončić i pogledala ga s polusmiješkom koji joj nije potpuno rastavio usne.

Niste li osamljeni stanujući ovako sami? zazvučalo bi previše udvornički sugestivno. Mogla bi pomisliti kako se nudi da joj se useli.

Da ne bi dalje trpio šutnju, konačno se ipak odlučio za ćaskanje i krenuo s pitanjem: "Stanujete već dugo ovdje? "

Međutim, istog trena ga je nadglasala pitanjem: "Kako izgledate bez naočala? Molim vas, pokažite mi! "

Posljednju riječ produžila je više nego što bi ijedan Englez smatrao uobičajenim, prouzročivši lagane, nježne treptaje u Leonardovu želucu. Skinuo je naočale s lica i ostao žmirkati.

Vidio je sasvim dobro do jednog metra, crte njenog lica tek su se djelomično zamaglile. " Tako, dakle," rekla je tiho. "Baš kao što sam i mislila. Oči su vam lijepe, a sve su vrijeme skrivene. Zar vam nitko nije rekao da su lijepe? " Leonardova majka rekla mu je nešto slično kad mu je bilo petnaest godina i kad je dobio prve naočale, ali to baš nije bilo mjerodavno. Osjećao je kako lagano lebdi.

Uzela mu je naočale, sklopila ih i stavila kraj kaktusa.

Vlastiti glas zazvučao mu je kao da se davi: " Ne, nitko mi to nije rekao. "

" Ni druge djevojke? " Odmahnuo je glavom.

" Onda sam ja prva koja vas je otkrila? " U njenu pogledu bilo je humora, ali ne i poruge.

Osjećao se glupo i nezrelo što se tako nesuzdržano cereka njenom komplimentu, ali nije si mogao pomoći.

" I vaš smiješak," rekla je.

Pomaknula je pramen kose s očiju. Njeno čelo, visoko i ovalno, podsjećalo ga je na to kako je Shakespeare navodno izgledao. Nije znao kako da joj to kaže. Umjesto toga, uhvati je za ruku kad je završila svoj pokret i nekoliko trenutaka sjedili su tako šutke kao za prvog susreta. Ispreplela je prste s njegovima, i to je bio trenutak kad se Leonard osjetio neopozivo vezan za nju, više nego poslije u spavaćoj sobi, ili još kasnije, kad su slobodnije razgovarali o sebi. Ruke su im se dobro slagale, stisak je bio savršen i nesaalomljiv, jer je bilo mnogo dodirnih točaka. Pri slabom svjetlu i bez naočala, nije mogao vidjeti koji su prsti njegovi. Sjedeći u sve mračnijoj hladnoj sobi u kabanici i držeći njenu ruku, osjećao je kako ga život napušta. Napuštanje je bilo zanosno. Nešto je klizilo iz njega, kroz njegov dlan u njezin, nešto se širilo natrag uz njegovu ruku, preko prsa, stižući mu grlo. Jedina misao neprestance se ponavljala: *To je dakle to, tako je to, to je dakle to...*

Konačno je izvukla svoj dlan, prekrížila ruke i pogledala ga u iščekivanju, samo zbog ozbiljnosti njenog pogleda počeo joj je objašnjavati: " Trebao sam doći ranije," reče, "ali radio sam čitave dane i noći. U stvari, nisam ni znao da li me želiš vidjeti, da li bi me prepoznala. "

" Imaš li još kakvu prijateljicu u Berlinu? "

" Ne, ne, ne radi se o tome. "

Njeno pravo da ga pita takvo pitanje nije smatrao spornim.

" A jesi li u Engleskoj imao prijateljica? "

" Ne, nisam mnogo. "

" Koliko? "

Oklijevao je prije nego što je zaronio u istinu: " Pa, u stvari, ni jednu. "

" Nisi imao ni jednu? "

" Ne. "

Maria se nagne naprijed: "Znači, nisi nikada... "

Nije mogao podnijeti da čuje izraz koji bi mogla upotrijebiti.

" Ne, nisam nikad. "

Stavila je ruku na usta da zaustavi provalu smijeha. Tisuću devetsto pedeset i pete nije bilo tako iznimno da čovjek Leonardova porijekla i temperamenta do konca svoje dvadeset pete godine nema seksualnog iskustva. Ali bilo je nevjerovatno da to čovjek prizna. Odmah je požalio. Uspjela je savladati smijeh, ali je pocrvenjela. Isprepleteni prsti bili su razlog što je pomislio da može proći govoreći bez pretvaranja. U toj ogoljenoj maloj sobi, s gomilom raznih cipela koje su pripadale ženi koja živi sama i ne mari za vrčice za mlijeko ili podloške za šalice trebalo je biti moguće služiti se neukrašenim istinama.

I, u stvari, bilo je moguće. Marijino crvenilo bijaše posljedica srama zbog smijeha za koji je znala da će ga Leonard pogrešno shvatiti. Jer radilo se o smijehu olakšanja. Iznenada se oslobodila pritisaka i ritualna zavodjenja. Ne mora usvojiti konvencionalnu ulogu i biti prosuđivana u njoj, niti će je uspoređivati s drugim ženama. Njen strah da će fizički biti zloupotrijebljena, nestajao je. Neće morati raditi ništa što ne želi. Slobodna je, oboje su slobodni izmisliti vlastite uvjete. Moći će biti sudionici u izmišljanju. I stvarno je sama otkrila ovog stidljivog Engleza postojanog pogleda i dugih trepavica, prva ga je osvojila i zadržat će ga za sebe.

Te misli oblikovala je poslije, kad je ostala sama. U onom trenutku izbile su u obliku hihota olakšanja i radosti, što je odmah zatomila.

Leonard ispije dug gutljaj čaja, spusti lončić i reče: " Aha," na srdačan, neuvjerljiv način. Natakne naočale i ustane. Nakon onog stiska ruku, ništa nije djelovalo tužnije nego odlazak, hodanje niz Adalbertovu ulicu, silazak u podzemnu željeznicu i dolazak u stan u rani sumrak, gdje ga čeka jutarnja šalica za kavu i predlošci blesavog pisma. Sve je to vidio pred sobom dok je poravnavao remen kabanice, ali je znao da je svojim priznanjem načinio ponižavajuću taktičku pogrešku i da mora otići. To što je Maria pocrvenjela zbog njega, učinilo ju je još slađom, ali ukazivalo je i na veličinu njegove pogreške.

I ona je ustala i zapriječila mu put do vrata.

" Stvarno moram ići," objasni joj Leonard, "radi posla i ostalog." Što se gore osjećao, to je vedrije zvučao. Zaobilazio ju je govoreći: "Kuhaš izvrstan čaj. "

Maria mu reče: " Htjela bih da još ostaneš. "

Nije bilo ničeg što bi radije čuo, ali sada se već osjećao previše bijedno da se predomisli, previše privučen vlastitom porazu. Krenuo je prema vratima.

" Moram se naći s nekim u šest. "

Laž je bila beznadno opredjeljenje za vlastitu patnju. U samom trenutku dok se to zbivalo, bio je zapanjen sobom. Htio je ostati, ona je htjela da ostane, a on, evo, ustraje na tome da ide. Bilo je to ponašanje nepoznate osobe i nije ništa mogao, nije se mogao nagnati u smjeru vlastitih interesa. Samosažaljenje je izbrisalo uobičajeni i staloženi zdravi razum, nalazio se u tunelu na čijem je kraju njegovo vlastito fascinantno uništenje.

Petljao je oko nepoznate brave, a Maria je stajala odmah iza njega. Iako je još uvijek bila iznenađena, bila je u izvjesnoj mjeri svjesna osjetljivosti muškog ponosa. Unatoč vanjskom izrazu sigurnosti, muškarci se lako vrijeđaju. Raspoloženje im se naglo mijenja.

Kad su ulovljeni u vrtlog neuzvraćenih osjećaja, često svoju nesigurnost prikrivaju agresivnošću. Imala je trideset godina, ne baš veliko iskustvo, i uglavnom je imala na umu muža i jednog ili dvojicu nasilnih vojnika koje je upoznala. Muškarac koji se upinjao da iziđe na njena vrata, nalikovao je manje na muškarce koje je poznavala, a više na nju samu. Znala je točno kakav je to osjećaj. Kad žališ samog sebe, želiš još više pogoršati stvar. Ovlaš mu je dirala leđa, ali on toga nije bio svjestan zbog kabanice. Mislio je da nakon uvjerljivih izgovora može otići sa svojim osjećajem jada. Mariji je pak, nakon oslobođenja Berlina i braka s Ottom Eckdorfom, bilo kakav prizor ranjivosti kod muškarca bio znak pristupačnosti.

Na koncu je otvorio vrata i okrenuo se da se oprost. Zar je stvarno vjerovao da ju je prevarila njegova uljudnost i izmišljeni sastanak, ili da je njegov očaj nevidljiv? Kazao je da mu je žao što mora juriti, ponovo je zahvalio na čaju i pružio ruku - rukovanje! - kad je digla ruku i skinula mu naočale i s njima otišla natrag u sobu. Još prije nego što je krenuo za njom, gurnula ih je pod jastučić na stolcu.

"Čekaj malo," reče i, zatvorivši vrata, zakorakne, prvo jednim korakom, a zatim još jednim, u sobu. I eto, ponovo je bio u sobi. Htio je ostati, a sada je i morao. "Stvarno moram ići." Stajao je u sredini male sobe, neodlučan, još uvijek pokušavajući odglumiti svoj neodlučni engleski oblik uvrijeđenosti.

Stajala je blizu njega tako da ju je jasno vidio. Kako je divno što se ne mora bojati muškarca. To joj je davalo priliku da ga voli, da ima vlastite želje koje nisu samo odgovori na njegove. Uхватила ga je za ruke.

"Nisam se još nagledala tvojih očiju." Tada doda s onom otvorenošću berlinskih djevojaka koju je Russell hvalio: "Du Dummer! Wenn es fur dich das erste Mai ist, bin ich sehr glucklich. Budući da je ovo tebi prvi put, vrlo sam sretna."

Ovo je zadržalo Leonarda. Sve što su radili bilo je dijelom *ovo*, njegovo prvi put. Pogledao je dolje, u njeno lice, taj oval koji bijaše nagnut unazad da bi nadoknadio dvadesetak centimetara razlike u visini. S gornje trećine savršenog ovala paperjasta kosa padala je unatrag u opuštenim uvojcima. Nije bila prva mlada žena koju je poljubio, ali bila je prva kojoj se to, izgleda, svidjelo. Ohrabren, turio joj je jezik u usta, onako kako je pretpostavljao da se to radi.

Odmaknula je lice nekoliko centimetara. Rekla je: "Langsam. Imamo puno vremena." Tako su se ljubili nježno se zadirkujući. Vrhovi njihovih jezika tek su se dodirivali, to je bilo vrlo ugodno. Tada ga Maria zaobiđe i izvuče električnu pećicu iz hrpe cipela. "Ima vremena," ponovila je.

"Možemo se čitav tjedan ovako držati." Zagrlila se da mu pokaže.

"Tako je," odvratio je. "Možemo." Glas mu je zvučao visoko. Krenuo je za njom u spavaću sobu.

Soba je bila veća od one koju su napustili. Na podu je bio velik madrac, još jedna novotarija. Jedan zid zauzimao je ružan ormar od politiranog drva. Do prozora se nalazila obojena komoda i sanduk za posteljinu. Sjeo je na sanduk gledajući kako uključuje električnu pećicu.

"Previše je hladno da se skinemo. Uvući ćemo se ovako." Uistinu, vidjela se para od daha. Skinula je papuče, a on odvezao žnirance i skinuo kabanicu. Uvukli su se pod perinu i ležali zagrljeni, kako mu je prije pokazala, i ponovo se ljubili.

Nije prošao tjedan dana, nego nekoliko sati, baš nakon ponoći, kad se Leonard mogao smatrati, u strogom smislu riječi, upućenim, konačno pravim odraslim muškarcem. Međutim, crta koja je razdvajala nevinost od upućenosti bila je zanosno nejasna. Kako se krevet, a donekle i soba, zagrijavao, pomagali su jedno drugome da se svuku. Kako je gomila rasla na podu - puloveri, debele košulje, vuneno rublje i nogometaske čarape - tako se krevet, a i vrijeme, širilo. Maria, uživajući u mogućnosti da podesi zbivanje prema vlastitim potrebama, rekla je da je sada pravi trenutak da je izljubi i izliže po čitavom tijelu, počevši od nožnih prstiju. Tako je Leonard, usred karakteristično pomnog posla, prvo jezikom ušao u nju. To je sigurno bila ona razdvojna crta u njegovu životu. A bio je to i trenutak pola sata kasnije, kad je ona njega obujmila ustima, lizala i sisala i učinila nešto sa zubima. Što se tiče fizičkog osjećaja, to je bio najbolji trenutak u ovih šest sati, a možda i u svom životu. Slijedilo je dugo

zatišje kad su mirno ležali i kad joj je na njene upite pričao o školi, o svojim roditeljima i o svoje tri samotničke godine na birminghamskom sveučilištu. Ona je nešto suzdržanije pričala o poslu, biciklističkom klubu i zaljubljenom blagajniku, o svojem bivšem mužu Ottu koji je bio narednik u vojsci a sada je pijanac. Prije dva mjeseca pojavio se nakon jednogodišnjeg izbjivanja i dva puta je otvorenom šakom udario po glavi i zahtijevao novac. Nije to bilo prvi put da je zlostavlja, ali policija nije htjela ništa učiniti. Ponekad ga čak i časte pićem. Otto ih je uvjerio da je ratni heroj.

Ta je priča privremeno izbrisala žudnju. Kavalirski, Leonard se obukao i otišao do Ulice Oranien kupiti bocu vina. Ljudi i auti su prolazili, nesvjesni velikih promjena. Kad se vratio, stajala je uz peć u muškom haljetku i nogometaškim čarapama i kuhala omlet od krumpira i gljiva. Jeli su ga u krevetu sa crnim kruhom. Moselsko vino bilo je sladunjavo i trpko. Pili su ga iz lončića za čaj i tvrdili da je dobro. Kad god bi stavio komadić kruha u usta, osjetio bi njen miris na prstima. Već prije je bila donijela svijeću u boci i sada ju je zapalila. Prisni nered odjeće i prljavih tanjura povukao se u sjenu. Sumporasti miris šibice visio je u zraku i miješao se s mirisom njegovih prstiju. Pokušao se sjetiti i ispričati na zabavan način propovijed koju je jednom čuo u školi o đavlu i kušnji i ženskom tijelu. Ali Maria je to pogrešno shvatila, ili joj nije bilo jasno zašto joj to priča, ili joj se nije činilo smiješnim, pa se naljutila i ušutjela. Ležali su nalakćeni u mraku, otpijajući vino iz lončića. Nakon nekog vremena dodirnuo je gornju stranu njene ruke i rekao: "Ispričavam se. Glupa priča." Oprostila mu je, okrenula ruku i stisnula mu prste.

Skutnila se na njegovoj ruci i odspavala pola sata. Za to vrijeme ležao je na leđima i osjećao se ponosno.

Proučavao joj je lice - kako su joj obrve tanke, kako joj u snu natječe donja usna - i razmišljao kako bi bilo imati dijete, kćerku, koja bi ovako spavala. Kad se probudila, bila je odmorna. Htjela je da legne na nju. Priljubio se i sisao joj bradavice na grudima. Ljubili su se i sada je njegova sloboda jezikom bila prihvaćena. Istočili su ostatak vina, a ona je kucnula lončićem o njegov lončić.

Od onog što je slijedilo sjećao se samo dvije stvari. Prvo, da je to bilo kao gledanje filma o kojem su svi pričali; nešto što je teško zamisliti unaprijed, ali kad ga čovjek gleda djelomično je prepoznatljiv, djelomično iznenađujuće. Sveobuhvatna skliska glatkoća, na primjer, odgovarala je onom čemu se nadao. U stvari, čak je bila i bolja, dok ga ništa iz njegovog velikog čitalačkog iskustva nije pripremio na ugodan osjećaj njenih kovrčastih stidnih dlačica uz njegove. Drugo je bilo nezgodno. Čitao je mnogo toga o preranoj ejakulaciji i pitao se da li će i njega to pogoditi, a sada je izgledalo da bi moglo. Sami pokreti nisu prijetili da ga dovedu do toga, ali pogled na njeno lice jest. Ležala je na leđima, jer su to radili, kako ga je naučila, *auf Altdeutsch*. Znoj joj je preuredio frizuru u zmijolike uvojke a ruke su joj bile iza glave, raširenih dlanova, poput prikaza predaje iz nekog stripa. Istodobno je gledala gore prema njemu na znalački, nježan način. Upravo ta mješavina prepuštenosti i ljubavne pažnje bila je previše dobra, previše savršena, i morao je skrenuti pogled, ili zatvoriti oči, i misliti o... da, o dijagramu strujnog kruga, izrazito kompliciranom i dražesnom dijagramu, i koji je zapamtio dok je montirao zvučne uključivače na Ampex aparate.

Sedam

Bila su potrebna četiri tjedna da se isprobaju svi magnetofoni i montiraju zvučni uključivači. Leonard je zadovoljno radio u svojoj sobi bez prozora. Zaokupljalo ga je stalno ponavljanje istog zadatka. Kad bi novih deset aparata bilo gotovo, došao bi mlad vojnik, natovarivši ih na kolica s gumenim kotačima i odgurao ih niz hodnik do sobe za snimanje. Ondje je već radilo nekoliko ljudi, od kojih su neki bili iz Engleske. Ali Leonard ih nije upoznao i izbjegavao ih je. Kad nije imao posla, dremuckao bi, a u kantini je uvijek izabirao slobodan stol. Glass je navraćao jednom ili dvaput tjedno, uvijek u žurbi. Poput ostalih Amerikanaca, žvakao je žvakaću gumu, ali intenzitetom koji mu je bio svojstven. To, a i njegovi tamni podočnjaci, davali su mu izgled zabrinutog noćnog glodavca. Nije imao sijedih

dlaka u bradi, ali mu je brada djelovala nekako manje crno. Bila je nekako isušena i bezoblična.

Međutim, ponašanje mu se nije promijenilo.

"Držimo se plana, Leonarde," rekao bi s vrata, previše zaposlen da uđe. "Već smo skoro na drugoj strani Schonefelder Chaussee. Svakog dana pristižu novi ljudi. Stvar se zahuktala!" i nestao bi prije nego što je Leonard stigao spustiti lemilicu.

Istina je da je nakon sredine veljače postalo teže naći slobodan stol u kantini. U žamoru glasova oko sebe često bi razaznao engleski naglasak. Kad bi naručio odrezak, automatski bi dobio šalicu čaja u kojoj su već bile umiješane tri ili četiri žličice šećera. Zbog vopovaca s dalekozorima mnogi Englezi nosili su američke vojne uniforme, sa znakovima jedinice za vezu; stigli su *uspravni* kopači, stručnjaci koji su znali kopati prema gore do telefonskih kablova, kroz mekanu zemlju, a da ne zaruše tunel. Stigli su i ljudi iz engleske veze koji su trebali osposobiti zvučnike blizu početka tunela. Neka lica Leonard je poznavao iz Dollis Hilla. Nekolicina njih kimnula mu je, ali nisu mu pristupili. Možda su bili savjesni u vezi sa sigurnošću, ali vjerojatnije je da su smatrali da pomoćni tehničar nije dostojan njihova društva. Ni u Londonu nisu s njim nikad razgovarali.

Konspirativnost u kantini nije bila stroga. Kako je rastao broj ljudi koji su tu jeli, tako je i razgovor bivao glasniji.

Glass bi bio izvan sebe. Male skupine ljudi iz čitave zgrade razgovarale su o poslu u zbijenim skupinama. Leonard, koji je jeo sam, zaokupljen mislima na Mariju, još uvijek zapanjen promjenama do kojih je došlo u njegovu životu, ponekad je i protiv svoje volje bio uvučen u razgovor za obližnjim stolom. Svijet mu se sveo na sobu bez prozora i krevet koji je dijelio s Marijom. Bilo gdje drugdje u stanu bilo je previše hladno. Prvo se na poslu potpuno izopćio, a sada je postao i nevoljki prislušivač. Špijun.

Čuo je dvojicu kopača za obližnjim stolom kako s prigušenim veseljem obnavljaju uspomene pred svojim američkim kolegama. Proizlazilo je da je tunel već imao svojeg prethodnika u Beču. Iskopao ga je MI6 tisuću devetsto četrdeset devete i išao je od jedne privatne kuće u predgrađu Schwechat u dužini od dvadeset pet metara ispod cesta, gdje je stizao do kabela koji su povezivali glavni štab sovjetskih okupacijskih snaga u hotelu Imperial sa sovjetskim zapovjedništvom u Moskvi.

"Trebali su pokriće, shvaćate?" reče jedan od kopača. Njegov sudrug mu stavi ruku na rame pa prvi nastavi tiho, tako da se Leonard morao potruditi da čuje: "Trebalo im je pokriće za sve ono dolaženje i odlaženje dok priključuju prislušivač.

I tako su otvorili dućan za uvozni tvid štof Harris. Mislili su da se nitko u Beču neće zanimati za takve stvari. Ali šta se dogodilo? Domaće stanovništvo pomamilo se za tvidom Harris. Stajali su u repu i prva pošiljka rasprodala se za dva-tri dana. I tako su ti jadnici ispunjavali po čitav dan narudžbenice i odgovarali na telefon umjesto da rade svoj posao. Morali su odvrćati kupce i zatvoriti dućan."

"A onda je," reče Amerikanac, kad je zamro smijeh, "upao naš momak u vašu igru."

"Tako je," reče Englez, "onaj Nelson, Nelson..." to ime, koje će Leonard ponovo čuti, natjeralo je društvo da shvati svoj prijestup. Razgovor prijeđe na sport.

Drugi put, jedna druga grupa tunelaša, i *uspravnih* i *vodoravnih*, uspoređivala je svoje poslove. Svrha svih tih priča koje je Leonard čuo, bila je da se zabave. Amerikanci su pričali kako su morali kopati kroz naplavine vlastite septičke jame. Ponovo se razlegao glasan smijeh, a jedan engleski glas reče, izazvavši još veći smijeh: "Kopati kroz vlastita govna, to je pravi opis našeg posla." Tada je jedan od američkih tunelaša ispričao kako su šesnaestorica njih, svi posebno izabrani za taj posao, morali kopati probni tunel u New Mexicu prije nego počnu u Berlinu. "Ista vrsta zemlje, u tome je bila ideja. Htjeli su ispitati najpogodniju dubinu i provjeriti da li će se vidjeti kakva udubina na površini. I tako smo kopali..."

"I kopali, i kopali..." nastavili su njegovi prijatelji. "Iza dvadeset metara imali su sve što im je trebalo što se tiče najbolje dubine, a nije bilo ni udubine. Ali mislite da su nas pustili da prestanemo? Prava slika beskorisnosti! Tunel u pustinji, niotkuda do nikuda, sto pedeset metara dužine. Sto pedeset metara!"

Razgovor koji se često ponavljao ticao se toga koliko će vremena trebati da Rusi ili Istočni Nijemci upadnu u sobu za prisluškivanje, i što će se onda dogoditi? Hoće li tehničari imati vremena pobjeći, hoće li vopovci pucati, hoće li biti vremena zatvoriti čelična vrata? Postojao je plan da se postave zapaljiva sredstva koja bi uništila osjetljivu aparaturu, ali opasnost od vatre bila je prevelika. U jednom su se svi slagali, a Glass je to potvrdio. Postojala je čak i studija CIA-e. Ako Rusi stvarno ikad i upadnu, morat će šutjeti o tome. Sramota da su im prisluškivali vojne linije bila bi prevelika. "Postoji šutnja i šutnja," rekao je Glass Leonardu, "ali nema ničeg sličnog velikoj ruskoj šutnji. "

Leonard je nekoliko puta čuo i jednu drugu priču. Njen se oblik tek malo mijenjao pri prepričavanju i najbolje je djelovala na novajlije, na one koji još nisu upoznali Georgea. Tako se sredinom veljače mogla često čuti u kantini. Leonard ju je prvi put čuo dok je čekao u repu za jelo. Bill Harvey, šef berlinske podružnice CIA-e, nepristupačna i moćna osoba koju Leonard nikada nije vidio, povremeno je posjećivao tunel da provjeri kako rad napreduje. Budući da je Harvey u Berlinu bio uočljiv, dolazio je isključivo noću. Jednom prilikom sjedio je na stražnjem sjedalu svojeg auta i čuo kako se vozač i vojnik pokraj njega tuže na svoj društveni život.

" Baš mi ništa ne uspijeva, a tako mi se ševi! " rekao je prvi.

" I meni," dodao je njegov prijatelj. "A George ide van svako poslijepodne i ševi kraj ograde. "

" Blago Georgu! "

Ljudi u skladištu trebali su biti manje-više izolirani. Moglo se pretpostaviti što bi sve mogli otkriti nekoj Frolein u trenutku slabosti. Žestina Harveyeva bijesa kad je stigao te noći ovisila je o pripovjedaču. Prema nekim verzijama, samo je tražio da vidi dežurnog časnika, drugi su tvrdili da se zaletio u alkoholiziranom bijesu u zgradu i dežurni časnik se tresao pred njim.

" Pronađi mi tog jebivjetra Georgea i dovedi ga ovamo!" Počela je potraga. George je u stvari bio pas, domaći mješanac kojeg su usvojili kao maskotu skladišta. U daljnjim razradama Harvey je reagirao smireno i tako spasio obraz.

" Briga me šta on misli da je. On oneraspoložuje moje ljude. Otarasite ga se! "

Nakon četiri tjedna Leonardova velika zadaća bila je završena. Posljednja četiri magnetofona koje je trebalo opremiti sa zvučnim uključivačima bila su stavljena u dva posebno napravljena kovčega sa bravama na oprugu i platnenim remenima, kao dodatno osiguranje. Ti će se aparati koristiti za provjeru na ulazu u tunel. Kovčege su stavili na kolica i odgurali u podrum. Leonard je zaključao svoju sobu i odšetao hodnikom do sobe za snimanje. Bila je osvijetljena zasjenjenim fluorescentnim lampama i ogromna, ali ne dovoljno ogromna za blizu sto i pedeset aparata i sve ljude koji su radili oko njih. Aparati su bili naslagani po tri komada na metalnim policama i u pet redova. U prolazima su bili ljudi koji su četveronoške provjeravali žice, a drugi su ih preskakivali ili zaobilazili s kolutima magnetofonske vrpce, znakovima sa brojevima i ljepljivom trakom. Dva tehničara su bušila zid električnim bušilicama, pripremajući se fiksirati sedam metara dugu policu s pregradama. Netko je već lijepio pod svaku pregradu komadiće papira sa šifrom.

Pokraj vrata nalazila se visoka hrpa papira i rezervnih vrpce u bijelim kutijama. S druge strane, u kutu, nalazila se rupa u podu kroz koju su žice išle u podrum, niz okno i po tunelu, sve do mjesta gdje je trebalo postaviti zvučnike.

Leonard je u skladištu bio već gotovo godinu dana kad je konačno shvatio kako funkcionira soba za snimanje. Kopači su se probijali prema gore do jarka s druge strane Schonefelder aleje u kojem su bila zakopana tri kabla. Svaki je sadržavao stosedamdesetdvije linije sa po barem osamnaest kanala. Danonoćni promet sovjetske mreže sastojao se od telefonskih razgovora i telegrafskih poruka. U sobi za snimanje prisluškivale su se samo dvije ili tri linije. Kretanje Vopovaca i istočnonjemačkih ekipa za popravak telefona bili su predmet trenutnog zanimanja. Ako se pojavi opasnost da tunel bude otkriven, ako se zvijer, kako je Glass ponekad zvao drugu stranu, bude spremala da upadne i ugrozi živote naših ljudi,

najranije upozorenje doći će kroz te linije. Što se tiče ostalog, snimljene telefonske razgovore se slalo vojnim avionom i pod oružanom pratnjom u London, a telegrafske poruke u Washington na dešifriranje. Stotine prevodilaca, od kojih su mnogi bili ruski emigranti, mučili su se u malim sobičcima u Whitehallu i u privremeno sagrađenim barakama koje su načičkale put između Washington Monumenta i Lincoln Memoriala.

Dok je stajao kraj ulaza u sobu za snimanje onog dana kad je završio svoju zadaću, Leonarda je zanimalo samo kako da nađe nov posao. Pridružio se starijem Nijemcu, jednom od Gehlenovih ljudi koje je vidio prvog dana kako voze viljuškar. Nijemci nisu više bili bivši nacisti, nego Marijini sunarodnjaci. Tako su on i Fritz, koji se jednom obučavao za električara i kome je pravo ime bilo Rudi, ogoljivali žice, spajali ih sa spojnim kutijama, stavljali preko njih zaštitne poklopce i pričvršćivali ih za pod, da se nitko ne spotakne. Nakon razmjene imena, radili su u prijateljskoj tišini, dodajući jedan drugome klješta za ogoljivanje žice i gundajući ohrabrujući kad god bi obavili neki mali posao. Leonard je smatrao znakom svoje nove zrelosti što zadovoljno radi uz čovjeka kojeg je Glass opisao kao pravo čudovište. Rudijevi veliki prsti, plosnati i široki na krajevima, bili su hitri i precizni. Poslijepodnevna svjetla su se upalila i donijeli su im kavu. Dok je Englez sjeo na pod, naslonio se leđima na zid i pušio, Rudi je nastavio raditi odbivši osvježanje. Kasno poslije podne ljudi su se počeli razilaziti. U šest sati Leonard i Rudi bili su sami u prostoriji radeći brtve da završe posljednju seriju spojeva. Na koncu Leonard ustane i protegne se. Sada je mogao sebi priuštiti da ponovo pomisli na Kreuzberg i Mariju. Mogao bi biti tamo za manje od sat vremena. Upravo je uzimao kaput s naslona stolca kad začuje kako ga netko zove s vrata. Neki čovjek, premršav za svoje dvoredno kopčano odijelo, prilazio mu je s ispruženom rukom. Rudi, koji je izlazio, skloni se u stranu i dobaci *Gute Nacht* Leonardu preko neznančeva ramena. Leonard je već napola obukao kaput i uzvrćao pozdrav dok je istodobno stiskao neznančevu ruku.

Za te kratke razmjene, Leonard je automatski, jedva svjesno procjenjivao ponašanje, izgled i izgovor prema kojoj jedan Englez dešifrira status drugog.

" John MacNamee. Netko nam se razbolio i trebat će mi sljedećeg tjedna jedan par ruku na ulazu u tunel. S Glassom je sve uređeno. Imam sada pola sata vremena ako želite da vas malo provedem naokolo. "

MacNamee je imao izbočene zube, i to vrlo malo zubi, male, rijetke stršuljke, prilično žute. To je bio razlog određenom šušketanju pri govoru, iz kojeg nije bio sasvim izbrisan londonski izgovor. Boja glasa bila je prijateljska. Nije se očekivalo da Leonard odbije. MacNamee je već bio krenuo iz sobe za snimanje, ali nije se razbacivao autoritetom. Leonard je nagađao da se radi o višem vladinom znanstveniku. Dvojica takvih bili su mu predavači u Birminghamu, a bilo ih je i u laboratoriju za istraživanje u Dollis Hillu. Bila je to posebna generacija neumišljenih darovitih ljudi, koje je potreba za suvremenim, znanstveno vođenim ratom dovela do istaknutih državnih položaja. Leonard je osjećao poštovanje prema onima s kojima se sreo. Nisu mu davali osjećaj da je nespretn, ili da mu nedostaje prava riječ, kao što je bio slučaj s onima iz privatnih škola, koji nisu htjeli s njim razgovarati u kantini, i koji su naumili popeti se kroz hijerarhiju zapovjedništva s pomoću prilično dobrog poznavanja latinskoga i starogrčkog.

U podrumu su morali čekati pred oknom. Netko ispred njih imao je poteškoća oko toga da nađe propusnicu za stražu.

Blizu mjesta na kojem su stajali, zemlja nagomilana do stropa bazdjela je po svojem hladnom smradu. MacNamee je nogama tapkao po blatnom betonu i stiskao svoje koščate bijele ruke. Leonard je usput u svojoj sobi uzео vojničku kabanicu koju mu je Glass našao, ali MacNamee je imao samo svoje sivo odijelo.

" Dolje će biti toplo kad uključimo zvučnike. To bi nam čak moglo zadavati poteškoće," reče MacNamee. "Kako vam se sviđa ovaj posao? "

" Vrlo zanimljiv pothvat. "

" Vi ste opremili sve magnetofone. Mora da je to bilo dosadno. "

Leonard je znao da nije mudro žaliti se pretpostavljenima, čak i ako te potiču na to. MacNamee pokaže svoju propusnicu i upiše gosta.

" U stvari, nije bilo tako strašno. "

Pošao je za tim starijim čovjekom niz ljestve, u okno. Kod ulaza u tunel, MacNamee stavi nogu na tračnicu i sagne se da zaveže uzicu. Glas mu je bio prigušen pa se i Leonard morao sagnuti da ga čuje: " Koji stupanj osiguranja imate? "

Stražar ih je gledao s ruba okna. Zar on doista vjeruje poput stražara na ulazu, da čuva skladište, ili čak radarsku stanicu?

Leonard je pričekao da se MacNamee uspravi i da uđu u tunel. Fluorescentne cijevi jedva su potiskivale mrak. Nije bilo nikakve akustike. Leonardu je vlastiti glas zvučao promuklo: " U stvari, treći stupanj. "

MacNamee je hodao ispred njega, s rukama duboko u džepovima hlača da ih ugrije.

" Pa, pretpostavljam da vas možemo promaknuti na četvrti. Sutra ću se pobrinuti za to. "

Lagano su se spuštali hodajući između tračnica. Pod nogama su im bile lokve, a na zidovima, gdje su bile učvršćene metalne ploče koje su sačinjavale neprekinutu cijev, svjetlucala je kondenzacija. Čuo se stalan šum crpke za vodu. S obje strane tunela bile su naslagane vreće s pijeskom do visine ramena, kao podrška kabelima i cijevima. Mnoge su se vreće bile raspuknule i iz njih je sipio pijesak. Zemlja i voda pritiskali su sa svih strana, čekajući da ponovo zauzmu prostor.

Stigli su do mjesta gdje su koluti bodljikave žice bili naslagani kraj hrpe vreća s pijeskom. MacNamee je čekao da ga Leonard sustigne.

" Sada ulazimo u Ruski sektor. Kad provale, što će se jednog dana sigurno dogoditi, na nama je da razvučemo ovu žicu dok se povlačimo. Tako da poštuju granicu. "

Nasmiješio se svojoj maloj ironiji, otkrivajući one svoje jadne zube. Klimatali su se pod raznim kutovima, poput starih nadgrobnih spomenika. Uhvatio je Leonardov pogled.

Kažiprstom dotakne usta i prekine mladićev osjećaj nelagode.

" Mliječni zubi. Oni drugi nisu mi nikad izrasli. Vjerojatno nisam želio odrasti. "

Produžili su dalje po ravnom tlu. Sto metara ispred njih skupina ljudi izade na čelična vrata i krene prema njima. Činilo se da su potpuno zadubljeni u razgovor. Ali, kako su prilazili, ništa se nije čulo. Gurali su se u koloni po jedan. Kad su bili udaljeni tridesetak metara, Leonard je čuo sibilante njihovog šapta. I njih je nestalo kad su se provukli jedni pored drugih uz oprezno kimanje.

" Tišina je opće pravilo, naročito nakon prelaska granice." MacNamee je govorio jedva nešto glasnije od šapta. "Kao što znate, niske frekvencije, ljudski glasovi, lako se šire. "

Leonard prošapće: " Da," ali se njegov odgovor izgubi u šumu crpki.

Uz vrh dvostrukog reda vreća s pijeskom protezale su se žice za struju, cijevi za hlađenje i žice iz sobe za snimanje, zaštićene olovnom ovojnicom. Uz put je bilo telefona pričvršćenih o zid, aparata za gašenje požara, kutija s osiguračima, prekidača za pomoćnu struju. Na određenim razmacima nalazila su se zelena i crvena svjetla, poput minijaturnih prometnih semafora. Bio je to dječji grad za igru, pun dječjačkih izuma. Leonard se sjećao tajnih igrališta, tunela kroz grmlje koje je probijao s prijateljima u šumici blizu svoje kuće. I velikog kompleta vlak-a-igračke u *Hamlevsu*, sigurnog svijeta njegovih nepokretnih ovaca i krava na zelenim brežuljcima koji su bili tek izgovor za tunele. Tuneli su bili skrivanje i sigurnost, dječaci i vlakovi su se šuljali kroz njih, izvan pogleda i pažnje, i onda bi izronili iz svega neozlijeđeni.

MacNamee mu ponovo promrmlja na uho: "Da vam kažem što mi se sviđa na ovom projektu. Stav. Kad jednom Americanci odluče nešto uraditi, oni to urade dobro, bez obzira na cijenu. Dobio sam sve što sam želio, bez ikakvog gundanja. Ništa od onog glupog a-ne-bi-li-išlo-s-pola-toga? "

Leonardu je laskalo da mu se povjerava. Pokušao je biti duhovit u svojem slaganju.

" A pogledajte kako se samo trude oko hrane. Strašno mi se sviđa kako prže krumpiriće... "

MacNamee pogleda u stranu. Izgledalo je da ih ta djetinjasta primjedba prati niz tunel sve dok nisu stigli do čeličnih vrata.

S druge strane bili su aparati za klimatizaciju, poslagani s obje strane tako da je ostao samo uzak prolaz za tračnice. Provukli su se pored jednog američkog tehničara koji je tu radio i otvorili druga vrata.

" A sada," reče MacNamee, kad ih je zatvorio. "Šta kažete? " Ušli su u dobro osvijetljeni dio tunela koji je bio čist i uredan. Zidovi su bili pokriveni pločama iverice obojene bijelo. Tračnice su nestale pod betonskim podom koji je bio pokriven linoleumom. Odozgo se čula tutnjava prometa po Schonefelder Chaussee. Između tornjeva elektronskih aparata bile su prikliještene uredne radne plohe, ploče od iverice sa slušalicama i magnetofonima. Na podu su bili uredno složeni sanduci koje je Leonard tog dana poslao dolje.

MacNamee nije tražio da se divi zvučniku. Leonard je poznao taj model iz Dollis Hilla. Bio je snažan, kompaktan i težio je manje od dvadeset kila. U laboratoriju u kojem je radio, to je bio jedan od najskupljih aparata. Ovdje se nije radilo o jednom zvučniku, nego o njihovoj količini i sustavu za ukapčanje, koji se protezao uz čitavu stranu tunela, u dužini od nekih trideset metara, do visine glave, kao u unutrašnjosti telefonske centrale. MacNamee se ponosio tom količinom, njenim mogućnostima, snazi ozvučenja i majstorstvom spajanja. Kraj vrata, žice, zaštićene olovnom omotačem, rascvjetale su se u šarene snopove, koji su se širili prema razvodnim kutijama i dalje se protezale u manjim snopovima učvršćenim gumenim kvačicama. Ovdje su radila trojica muškaraca iz Kraljevskog voda za vezu. Kimnuli su MacNameeu i ignorirali Leonarda. Njih dvojica prolazili su pored niza aparata, dostojanstvenom brzinom, kao da je to mimohod počasne straže. MacNamee reče: " Blizu četvrt milijuna funti. Izvlačimo tek sićušan dio ruskog signala, pa nam treba ono što je najbolje. "

Nakon svoje primjedbe o krumpirićima Leonard je ograničio iskazivanje divljenja na kimanje i uzdahe. Smišljao je nekakvo inteligentno pitanje koje bi postavio, tek je napola slušao dok mu je MacNamee opisivao tehničke pojedinosti. Posvećivanje posebne pažnje nije bilo potrebno. MacNameejev ponos osvijetljenom bijelom sobom za ozvučenje nije bio upravljen na određenu osobu. Želio je vidjeti dostignuće iznova, očima novog pridošlice, bilo čije oči su mu bile dobre. Leonard je još uvijek smišljao pitanje kad su se približili drugim čeličnim vratima.

MacNamee se zaustavi pred njima.

" Ovo su dvostruka vrata. Držat ćemo prostoriju za prisluškivanje pod pritiskom da spriječimo istjecanje dušika. "

Leonard ponovo kimne. Ruski kabeli su sadržavali dušik koji je služio za sprečavanje vlage i za lakše ustanovljavanje prekida. Stvaranje pritiska u zraku oko kabela omogućit će da se neprimjetno probiju. MacNamee otvori vrata a Leonard krene za njim. Kao da su ušli u bubanj po kojem udara neki divljak. Buka s ulice ispunjavala je okomiti tunel i odzvanjala u komori za prisluškivanje. MacNamee prekorači prazne vreće materijala za zvučnu izolaciju koje su ležale na podu, i uzme sa stola bateriju. Stajali su u podnožju tunela za pristup kabelima. Ravno gore, na kraju, osvijetljena uskom trakom svjetla, bila su tri kabela, od kojih je svaki bio debeo deset do dvanaest centimetara i oblijepljen blatom. MacNamee je upravo htio nešto reći, ali buka se toliko pojačala da su morali pričekati. Kad se stišala, rekao je: "Konji i kola. Oni su najgori. Kad budemo spremni, upotrijebit ćemo hidrauličnu dizalicu da povučemo kabele dolje. Onda će nam trebati dan i pol da zabetoniramo strop, da se ne uruši. Nećemo probijati kabele dok ne bude sve spremno. Prvo ćemo premostiti strujni krug, zatim probiti i priključiti se. U svakom kabelu vjerojatno ima više od sto pedeset žica. Jedan tehničar iz Odjela MI6 postavljat će prisluškivače, a trojica će biti u pričuvu, za slučaj da nešto ne bude u redu. Jedan je od njih bolestan, pa ćete možda vi morati biti u toj pričuvnoj grupi. "

Dok je govorio, MacNamee je položio ruku na Leonardovo rame. Maknuli su se od okomitog tunela da se sklone od najveće buke.

" Imam jedno pitanje," reče Leonard, "ali možda nećete htjeti odgovoriti na njega? "

Vladin znanstvenik slegne ramenima. Leonard ustanovi da želi MacNameeu naklonost.

" Sve važne vojne komunikacije bit će šifrirane i slane telegrafski. Kako ćemo ih čitati? Ove suvremene šifre vjerojatno će biti gotovo neodgonetljive. "

MacNamee izvadi lulu iz džepa kaputa i zagriže u kamiš. Pušenje, naravno, nije dolazilo u obzir.

" O tome sam htio s vama porazgovarati. Niste razgovarali ni s kim? "

" Nisam. "

" Jeste li čuli za čovjeka koji se zove Nelson, Carl Nelson? Radio je za Odsjek za veze CIA-e. "

" Nisam. "

MacNamee krene prvi kroz dvostruka vrata. Zatvorio ih je prije nego što su produžili dalje.

" Ovo je četvrta razina. Namjeravali smo vas pripustiti na četvrtu razinu. Uskoro ćete se pridružiti vrlo zatvorenom klubu. "

Ponovo su stali, ovoga puta kod prvog tornja zvučnika. Na drugom kraju trojica muškaraca radila su u tišini, predaleko da ih čuju. Kad je MacNamee progovorio, povukao je prst duž prednje strane zvučnika, možda da ostavi dojam da o njemu raspravljaju.

" Dat ću vam jednostavnu verziju. Otkriveno je da, kad elektronski šifirate poruku i pošaljete je dalje, ostane slaba elektronska jeka, kao trag izvorne poruke, koji putuje s njom. Jeka je toliko slaba da potpuno izbljedi nakon dvadesetak milja. Ali s pravom opremom, i ako se možete ubaciti u liniju unutar dvadeset milja, imat ćete čitljivu poruku na teleprinteru, bez obzira kako je dobro šifrirana. To je osnova za cijelu ovu operaciju. Ne bismo gradili nešto ovakvih dimenzija da slušamo nebitno telefonsko čavrljanje. To je Nelsonovo otkriće i oprema je njegov izum. Šetao je Bečom i tražio povoljno mjesto s kojeg bi ga isprobao na ruskim linijama, kad je naišao baš na tunel koji smo izgradili da prisluškujemo te iste linije. I tako smo, vrlo velikodušno, pustili Amerikance u naš tunel, dali im prostor i dopustili im da se koriste našim prisluškivačima. I znate što? Nisu nam uopće rekli za Nelsonov izum. Odnosili su sve u Washington i čitali čiste poruke dok smo mi razbijali sebi glavu pokušavajući razbiti šifru. I to su nam saveznici! Stvarno nevjerovatno, zar ne? " Pričekao je Leonardovu potvrdu. "Sada kad dijelimo ovaj projekt, otkrili su nam tajnu. Ali samo obrise, znate, a ne i pojedinosti. Zato vam mogu dati samo najjednostavnije objašnjenje. "

Dvojica vezista išli su prema njima. MacNamee uputi Leonarda natrag prema prostoriji za prisluškivanje.

" Što se tiče potrebe - da - znate, ništa od ovog ne biste smjeli znati. Sigurno se pitate što smjeram. E pa, obećali su da će s nama podijeliti sve do čega dođu. A mi im moramo vjerovati. Međutim, nismo spremni hraniti se mrvicama s njihova stola. To nije kako mi shvaćamo naš međusobni odnos. Mi razvijamo vlastitu verziju Nelsonove tehnike i našli smo neka izvrsna moguća mjesta. O tome ne govorimo Amerikancima. Brzina je važna jer će prije ili kasnije Rusi otkriti istu stvar i onda će preudeliti svoje aparate. Na tome radi grupa iz Dollis Hilla, ali bilo bi korisno da imamo nekog tko će otvoriti oči i uši. Mislimo da bi se ovdje mogao naći jedan ili dva Amerikanca koji znaju nešto više o Nelsonovoj opremi. Treba nam netko s tehničkim obrazovanjem, ali da nije previsoko u hijerarhiji. Čim mene vide, bježe sve u šesnaest. Trebaju nam detalji, sitnice elektronskog trača, bilo što što nam može pomoći. Znate kako su Ameri neoprezni. Pričaju, ostavljaju stvari naokolo. "

Zastali su kod dvostrukih čeličnih vrata.

" Onda, što kažete? " Zvučalo je gotovo kao *lažete*.

" U kantini su svi prilično brbljavi, " reče Leonard. "Čak i naši. "

" Znači, slažete se. Izvrsno. Razgovarat ćemo kasnije. Idemo gore na čaj. Smrzavam se. "

Vratili su se kroz tunel, u Američki sektor, popeli se uz ukošeni dio. Teško je bilo ne osjećati se ponosnim na tunel. Leonard se sjetio kako je prije rata njegov otac gradio malenu ciglenu nadogradnju kuhinje. Leonard mu je pomagao na svoj dječji način, dodajući mu zidarsku lopaticu, noseći popis nabavki u željezariju i slično. Kad je sve bilo završeno, prije nego što su unijeli stol i stolce, stajao je u tom novom prostoru s ožbukanim zidovima, električnim instalacijama, ručno izrađenim prozorom, i bio beskrajno ushićen vlastitim djelom.

Kad su stigli u skladište, Leonard se ispričao i zahvalio na čaju u kantini. Sada kad je stekao MacNameejevu naklonost, dapače zahvalnost, osjećao se samopouzdan i slobodan. Na putu iz zgrade, pogledao je u svoju sobu. Već sama odsutnost magnetofona na policama predstavljala je mali trijumf. Zaključao je prostoriju i odnio ključ u sobu dežurnog časnika. Prošao je dvorištem, prošao pokraj straže i uputio se prema Rudowu. Cesta je bila mračna, ali

sada je već poznao svaki korak puta. Kabanica ga je slabo štitila od hladnoće. Osjećao je kako mu se dlake u nosu ukružuju. Kad je disao kroz usta, zrak mu je žario pluća. Osjećao je zamrznuta ravna polja oko sebe. Prošao je pokraj baraka u kojima su se nastanile izbjeglice iz Ruskog sektora. Djeca su se igrala u mraku, a kad su njegovi koraci odjeknuli po hladnoj cesti, ušutkali su jedno drugo i pričekali da prođe.

Svaki metar dalje od skladišta bio je metar bliže Mariji. Na poslu nije nikome govorio o njoj, a ni njoj nije mogao pričati o onom što radi. Nije bio siguran je li to vrijeme koje je provodio putujući između svoja dva tajna svijeta, jedino vrijeme koje je stvarno sam, kad ih može držati u ravnoteži i kad zna da su odvojeni od njega; ili je li to jedino vrijeme kad je nitko i ništa, praznina koja putuje između dvije točke. Tek pri dolasku, na ovom ili onom kraju, preuzet će ili dobiti svrhu, tada će ponovo postati ono što jest, ili jedan od onih koji jest? Ono što je znao bilo je da će ta razmišljanja početi blijedjeti kako se vlak podzemne željeznice bude približavao stanici Kreuzberg, i da će, dok bude hitao dvorištem i penjao se pet katova po dvije-tri stube, potpuno nestati.

Osam

Leonardova inicijencija poklopila se s najhladnijim tjednom zime. Minus dvadeset i pet stupnjeva čak je i prema berlinskim surovim mjerilima, tvrdili su starosjedioci, bilo iznimno hladno. Nije bilo oblaka, i po danu čak su i ruševine, što su svjetlucale na jarkom narančastom svjetlu, izgledale gotovo lijepo. Noću, kondenzacija na unutrašnjoj strani Marijinih prozora smrzzavala se u fantastične šare. Ujutro bi najgornji sloj pokrivača na krevetu, obično Leonardova kabanica, bila sva kruta. Za to vrijeme rijetko je vidio Mariju голу, svu голу, istodobno. Viđao bi djelić njene kože dok se ukopavao u vlažni mrak. Njihov zimski krevet, natrpan tankim pokrivačem, kaputima, ručnicima, prekrivačem naslonjača i štepanim poplunom za bebe, bio je klimav i ravnotežu je održavala samo težina stvari. Ništa nije bilo dovoljno veliko da drži sve na okupu. Jedan neoprezan pokret bio je dovoljan da pojedini predmeti počnu kliziti pa da se uskoro čitava piramida raspadne. Tada bi stajali nasuprot jedno drugom, svaki na svojoj strani madraca, i drhtureći ponovo počeli graditi.

Tako je Leonard morao naučiti vještinu prikradanja dok bi se ukopavao pod pokrivače. Vrijeme ih je prisiljavalo da pažnju posvećuju pojedinostima. Volio je pritisnuti obraz na njen trbuh, napet od svih onih vonja biciklom, ili gurnuti vršak jezika u njen pupak, pun zavijutaka, poput kakovog udubljenog uha. Ovdje dolje, u polumraku - pokrivači se nisu dali zataknuti pod madrac i svjetlo se uvijek negdje probijalo sa strane - u zatvorenom i zgusnutom prostoru, naučio je voljeti mirise: znoj poput pokošene trave i vlažnost njenog uzbuđenja sa svoja dva sastojka, ostrim i zaobljenim, oporim i tupim - voćem i sirom, okusima žudnje. Ta sinestezijska bila je oblik zanosa. Duž njenih nožnih prstiju bile su male ploške zadebljane kože.

Čuo je škripu hrskavice u čašicama koljena. U dnu leđa nalazio se madež iz kojeg su rasle dvije dugačke dlake. Sredinom ožujka, kad je u sobi postalo toplije, vidio je da su srebrne boje. Bradavice bi se na prsima ukrutile kad bi ih dahom dotaknuo. Na ušnim školjkama imala je udubine od kvačica naušnica. Kad bi joj prstima prošao kroz dječju kosu, vidio je kako se korijeni račvaju u trostrukom vrtlogu od tjemena, a koža glave bila je previše bijela, previše ranjiva. Maria je poticala te Erkundungen, ta istraživanja. Ležala je kao u snu, uglavnom šutke, tek ponekad omotavajući riječi oko zalutale misli i gledajući kako joj se dah diže prema stropu.

" Major Ashdown je čudan čovjek... to je dobro, turi prste među sve nožne prste, da, tako... uvijek u četiri sata pije šalicu vrućeg mlijeka i pojede kuhano jaje. Hoće da mu kruh bude razrezan na jedan, dva, tri, četiri, pet, ovako, i znaš kako ih zove, taj čovjek iz vojske? "

Leonardov glas je prigušen: " Vojnici. "

" Baš tako. Vojnici! Zar se tako pobjeđuje u ratu? S tim vojnicima? " Leonard izroni da udahne i ona mu omota ruke oko vrata. "Mein Dummerchen, moje nevinašce, što si danas naučio tamo dolje? "

" Slušao sam ti trbuh. Mora da je vrijeme za večeru. "

Privukla ga je i poljubila u lice. Maria je bila slobodna u svojim zahtjevima i dopuštala je Leonardu znatiželju, koju je smatrala dražesnom. Ponekad su njegovi upiti bili zadirkivanje, oblici zavođenja.

" Kaži, zašto voliš da idem samo dopola?" šaputao bi, a ona bi odgovorila: " Ali ja volim kad si duboko, stvarno duboko. "

Leonard je po naravi naginjao urednom higijenskom životu. Nakon početka svoje prve ljubavne veze u životu, četiri dana nije mijenjao ni donje rublje, ni čarape, nije imao čistu košulju i jedva da se prao. Prvu noć proveli su u Marijinom krevetu razgovarajući i drijemajući. Oko pet ujutro jeli su sir, crni kruh i pili kavu dok se susjed s druge strane zida upravo glasno iskašljavao pripremajući se krenuti na posao.

Tada su ponovo vodili ljubav i Leonard je bio zadovoljan svojom moći oporavka. Sve će biti u redu, mislio je, bio je poput svih ostalih. Nakon toga zaspao je i ništa nije sanjao, da bi ga budilica probudila već sat kasnije.

Izvukao se ispod pokrivača na hladnoću koja mu je stegnula glavu. Oslobodio se Marijine ruke kojom ga je obujmila, i dršćući, gol, na sve četiri, našao na podu svoju odjeću, ispod pepeljare, tanjura za omlet i pod tanjurićem s izgorjelom svijećom. U rukavu košulje našao je ledenu viljušku. Sjetio se da je spremio naočale u cipelu. Boca s vinom se bila prevrnula i ostaci vina su mu natopili pojas gaća. Kabanica mu je bila rasprostrta preko kreveta. Skinuo ju je i namjestio pokrivač preko Marije. Kad joj je napipao glavu i poljubio je, nije se ni pomaknula.

Stajao je u kabanici kraj kuhinjskog sudopera, pomaknuo tavu na pod i zapljusnuo lice bolno hladnom vodom. Sjetio se da ipak postoji kupaonica. Upalio je svjetlo i ušao. Prvi put u životu upotrijebio je tuđu četkicu za zube. Nikada nije četkao kosu ženskom četkom. Pogledao je pomno svoj odraz u ogledalu. Evo novog čovjeka. Jednodnevne malje bijahu previše rijetke da bi izgledale kao raspuštena brada, a sa strane nosa pojavio se tvrd, crven zametak prištića. Ali utvarao je sebi da mu je pogled sada, unatoč iscrpljenosti, čvršći.

Tijekom čitavog dana dobro je podnosio umor. On je predstavljao tek jedan oblik njegove sreće. Perolaki i udaljeni, sastavni dijelovi dana lebdjeli su pred njim: vožnja podzemnom željeznicom i autobusom, pješačenje uz zamrznutu baru i dalje kroz bijela bodljikava polja, sati provedeni s magnetofonima, odrezak i krumpirići u kantini, još nekoliko sati među poznatim strujnim krugovima, pješačenje u mraku do stanice, vožnja i ponovo Kreuzberg. Bilo je besmisleno trošiti dragocjene sate slobodnog vremena na to da nastavi vožnju kraj njenog kvarta i da dođe do svoga. Te večeri, kad je stigao do njenih vrata, ona je upravo stigla s posla. Stan je još bio u neredu. Ponovo su se zavukli u krevet da im bude toplo. Noć se ponovila s izvjesnim promjenama, a jutro se ponovilo bez njih. To je bilo u utorak.

Srijeda i četvrtak protekli su na isti način. Glass ga je pitao, prilično hladno, da li to pušta bradu. Ako je Leonardu trebao dokaz za njegovu predanost strasti, nalazio ga je u ukrućenoj debljini svojih sivih čarapa, mirisu maslaca, vaginalnih sokova i krumpira koji se dizao s njegovih prsa kad bi raskopčao gornje dugme košulje. Pregrijana unutrašnjost skladišta oslobađala je iz nabora njegove odjeće vonj suviše upotrebljivanih plahti i poticala maštanja u sobi bez prozora.

Tek u petak navečer vratio se u svoj stan. Činilo mu se da ga nije bilo tu godinama. Kružio je stanom paleći svjetla, začuđen znakovima svojeg bivšeg *ja* - mladića koji je sjeo da napiše one nervozne, lukave predloške razbacane po podu; čistog, istrljanog nevinašceta koji je u kadi ostavio rub prljavštine i dlaka, a ručnike i odjeću na podu kupaonice. A ovdje je nespretni kuhar kave - promatrao je Mariju i sad zna sve o tome. Tu je bila djetinjasta čokolada i kraj nje majčino pismo. Na brzinu ga je pročitao i ustanovio da su oni sitni izrazi zabrinutosti za njega neugodni, u stvari, iritantni. Dok se kada punila vodom, šljapkao je naokolo, u gaćama, ponovo uživajući u prostranosti i toplini. Zviždukao je i pjevao odlomke pjesama. Isprva nije mogao pronaći primjerenu pjesmu koja bi mu odražavala osjećaje. Sve su sentimentalne ljubavne pjesme koje je znao bile previše pristojno suzdržane. U stvari, ono što mu je sada odgovaralo bile su bučne američke gluposti, za koje je mislio da ih prezire.

Prisjećao se odlomaka, ali bili su teško uhvatljivi, *and make a something with the pots and pans. Shake, rattle and roll! Shake, rattle and roll!* U zahvalnoj akustici kupaonice glasno je ponavljao taj napjev. Urlajući to s engleskim naglaskom, zvučalo je blesavo, ali bila je to prava stvar. Vesela i seksi, i manje-više besmislena. Još nikada u životu nije se osjećao tako neopterećeno sretan. U ovom trenutku bio je sam, ali ne i osamljen. Čekali su ga. Ima vremena da se uredi i pospremi stan, a onda će krenuti. *Shake, rattle and roll!* Dva sata kasnije otvorio je vrata stana. Ovog puta ponio je torbu sa stvarima i nije se vratio tjedan dana.

Tih prvih dana Maria nije dolazila u Leonardov stan, unatoč njegovim preuveličanim opisima njegove raskoši. Bojala se da će, ako počne izbivati tijekom noći, susjedi uskoro početi govoriti da je našla muškarca i bolji stan. Vlasti će to čuti i izbaciti je na ulicu. U Berlinu, jagma čak i za dvosobnim stanom bez tople vode bila je ogromna. Leonard je smatrao razumnim što ona želi ostati na svom terenu. Skutрили bi se u krevetu i jurili u kuhinju da na brzinu pojedu ispržena jela. Da bi se oprali, morali su napuniti lonac vodom i čekati u krevetu da proključa i zatim požuriti u kupaonicu da ga izliju u ledeni umivaonik. Čep je propuštao vodu, a pritisak u hladnoj slavini bio je nepredvidljiv. Leonardu i Mariji posao je bilo mjesto gdje je bilo toplo i gdje su pristojno jeli. Kod kuće, mogli su boraviti jedino u krevetu.

Maria je naučila Leonarda kako da bude revan i uviđavan ljubavnik, i kako da joj dopusti da doživi orgazme prije njega. To je bilo pristojno, kao kad se dama pušta prva kroz vrata. Naučio je kako voditi ljubav na način *der Hundestellung*, odozda na sve četiri, što je ujedno bio najbrži način da se ostane bez pokrivača, zatim također odozda dok je ležala na boku, okrenuta njenu leđima, na rubu sna; pa i na boku, licem u lice, čvrsto isprepleteni, tako da su se pokrivači jedva micali. Otkrio je da nema nikakvih stalnih pravila za njenu spremnost. Ponekad ju je trebao tek pogledati i već je bila spremna. Drugi put, radio bi strpljivo, kao dječak koji slaže nekakav model, a ona bi ga prekinula predlažući sir i kruh i još jednu turu čaja. Naučio je da ona voli da joj u uho mrmlja nježnosti, ali samo do izvjesnog trenutka, ne više kad bi joj se oči počele preokretati. Tada nije željela da je ometa. Naučio je kupovati prezervative u apoteci. Saznao je od Glassa da ih može preko američke vojske dobiti badava. Autobusom je donio kući 48 tuceta u svijetlo-plavoj kartonskoj kutiji. Sjedio je s paketom na krilu, svjestan pogleda suputnika, i nekako znao da ga boja odaje. Jednom, kad se Maria nježno ponudila da mu ga sama stavi, grubo ju je odbio. Poslije se pitao što ga je to smetalo.

To je bio prvi nagovještaj novog i uznemirujućeg osjećaja.

Teško ga je bilo opisati. Došlo je do uključivanja dijela njegove svijesti, djelića njega samog, djelića koji mu se, u stvari, nisu sviđali. Jednom, kad je prošla novost svega toga i kad je bio siguran da to može raditi baš kao i svi drugi, kad je bio uvjeren da neće svršiti previše brzo, kad je sve to bilo raščišćeno i kad je postao uvjeren da ga Maria stvarno voli i želi da će ga i dalje voljeti, tada su ga počele salijetati misli koje je bio nemoćan odagnati dok je vodio ljubav. Uskoro su postale nerazdvojne od njegove želje. Te maštarije približavale su se sve više i svaki put nastavile su se umnožavati, poprimati nove oblike. Obrisi su se skupljali na rubovima misli, napredovali prema središtu, prema njemu. Svi su oni bili, različite verzije njega samog i znao je da im se ne može oduprijeti.

Počelo je trećeg ili četvrtog puta jednostavnim zapažanjem. Spustio je pogled na Mariju, čije su oči bile zatvorene, i sjetio se da je Njemica. Ta riječ nije bila potpuno oslobođena svih svojih asocijacija. Sjetio se prvog dana u Berlinu. Nijemac.

Neprijatelj. Smrtni neprijatelj. Poraženi neprijatelj. Ovo posljednje pobudilo je nevjerojatno uzbuđenje. Na trenutak je otklonio pomisao izračunavanjem ukupnog otpora određenog strujnog kruga. Tada: bila je poražena, bila je njegova po pravu, osvojena, pravom nezamislivog nasilja i junaštva i žrtvovanja. Kojeg li oduševljenja! Biti u pravu, pobijediti, biti nagrađen. Pogledao je vlastite ispružene ruke, uprte o madrac, tamo gdje su riđe dlake bile najgušće, ispod samih laktova. Bio je moćan i veličanstven. Krenuo je brže, snažnije, gotovo je poskakivao po njoj. Bio je pobjednik, dobar i snažan i slobodan. Sjetivši se poslije tih razmišljanja, bilo mu je neugodno i odagnao ih je. Bili su strani njegovoj pristojnoj i ljubaznoj

naravi, vrijeđale su njegov osjećaj za razumnost. Trebalo je samo pogledati Mariju pa da se vidi kako joj je *poraz* neprimjeren. Nju je osvajanje Europe oslobodilo, a ne skršilo. A nije li, barem u ovoj njihovoj igri, ona bila njegov vodič?

No, idućeg puta misli su se vratile. Neodoljivo su ga uzbuđivale i bio je bespomoćan pred njihovim razgranjavanjem. Ovoga puta bila je njegova pravom pobjednika i nije mogla baš ništa da to spriječi. Nije htjela s njim voditi ljubav, ali nije imala nikakvog izbora. Prizvao je dijagrame strujnog kruga. Nisu se pojavili. Pokušavala se istrgnuti. Bacakala se pod njim, činilo mu se da je čuje kako viče: *Ne!* Micala je glavom amo-tamo, zatvorila je oči pred neizbježnom stvarnošću. Pritisnuo ju je uz madrac, bila je njegova, nije mogla ništa, neće mu pobjeći. I to je bilo to, to ga je dokrajčilo, bio je gotov, svršio je. Svijest mu se razbistrila, legao je nauznak. Svijest mu je bila čista i pomislio je na hranu, na kobasice. Ne na *Bratwurst* ni na *Bockivurst* ni na *Knackiuurst*, nego na engleske kobasice, debele i blagog okusa, ispržene smeđe-crno sa svih strana, na pire-krumpir i prekuhani grašak.

Idućih dana osjećaj nelagode se izgubio. Prihvatio je očitu istinu da Maria, iako u neposrednoj blizini, ne može osjetiti što se zbiva u njegovim mislima. Misli su bile samo njegove i nisu imale ništa s njom.

S vremenom se oblikovala još dramatičnija maštarija.

Sadržavala je sve prijašnje elemente. Da, bila je poražena, osvojena, njegova po svim pravima, nije mu mogla pobjeći, a sada je on bio vojnik, umoran, poslije bitke i okrvavljen, ali osjećao se herojski, a ne onemoćalo. Dočepao se ove žene i siluje je. Djelomično prestrašena, djelomično zadivljena, ona se ne usuđuje opirati. Pomagalo bi mu kad bi navukao kabanicu što više prema vrhu kreveta, tako da je kod pomaka glave lijevo ili desno mogao vidjeti njegovu tamnozelenu boju. Osnove za daljnju razradu bile su da je ona nevoljka, a on napopustljiv. Kad je obilazio grad pun vojnika, ta vojnička maštarija činila mu se smiješnom, ali ju je lako odagnao.

Međutim, bilo je teže kad je došao u iskušenje da joj saopći svoje maštarije. U početku, samo bi je jače stisnuo, prilično suzdržljivo ugrizao, pribio njene ispružene ruke za krevet i zamišljao da je spriječena da pobjegne. Jednom ju je pljesnuo po stražnjici. Činilo se da to Mariju ni najmanje ne smeta. Nije primjećivala, ili se pravila da ne primjećuje. Jedino se njegov užitak pojačao. Ali ova druga pomisao sve je bila prisutnija - želio je da i ona bude svjesna onog što mu je na umu, koliko god to bilo glupo. Nije mogao vjerovati da i nju to ne bi uzбудilo. Ponovo ju je pljesnuo, snažnije ugrizao i stisnuo. Mora mu dati ono što ga ide.

Njegovo privatno kazalište nije više bilo dostatno. Želio je da nešto podijele. Zbilju, a ne maštariju. Kazati joj na neki način, postalo je neizbježno. Želio je priznanje svoje moći i želio je da Maria barem malo trpi, na najugodniji mogući način. Nije mu bilo teško šutjeti o tome kad bi jednom bili gotovi. Tada je bio posramljen. Kakva je to bila moć čije je priznanje želio? Bila je to tek ogavna priča u njegovoj glavi.

Ali, onda se pitao da li ipak ne bi i nju uzbudila. Naravno, nije to bilo nešto o čemu bi se moglo raspravljati. Ništa od toga nije mogao, ili se nije usudio, izraziti riječima. A nije je ni mogao pitati za odobrenje. Morao ju je iznenaditi, pokazati joj, užitkom nadvladati njene razumne prigovore. O svemu je tome razmišljao i znao je da će se to dogoditi. Polovicom ožujka bezoblični bijeli oblak prekrio je nebo i temperatura se naglo podigla. Onih nekoliko centimetara prljavog snijega otopilo se za tri dana. Dok je hodao između Rudowa i skladišta, vidio je zelene izdanke u blatu, a uz cestu debele ljepljive pupove na drveću. Leonard i Maria izronili su iz svog zimskog skloništa. Napustili su krevet i spavaću sobu i premjestili električnu pećicu u dnevnu sobu.

Jeli su zajedno kod kioska i odlazili na pivo u obližnju gostionicu. Gledali su film o Tarzanu na Kurfurstendammu. Jedne subote uvečer otišli su u Resi i plesali. Veliki njemački orkestar naizmjenice je svirao romantične američke ljubavne pjesme i poletne bavarske melodije u čistom umpa-umpa taktu. Naručili su šampanjac da nazdrave svojem prvom susretu. Maria je rekla da bi htjela da sjednu za različite stolove i šalju poruke kroz pneumatske cijevi, ali nije bilo slobodnih stolova. Naručili su drugu bocu šampanjca i ostalo im je tek toliko novaca da autobusom prevale pola puta do kuće. Dok su hodali prema Adalbertovoj ulici, Maria je glasno zijevala i uhvatila Leonarda ispod ruke. Tijekom

posljednja tri dana radila je deset sati prekovremeno jer je jedna od djevojaka iz ureda dobila gripu. A prošlu su noć i ona i Leonard bili budni do zore, i onda su još morali ponovo namještati krevet prije nego što su zaspali.

" Ich bin mude, mude, mude," tiho je rekla kad su se počeli penjati stubištem. Kad su stigli u stan, otišla je ravno u kupaonicu da se pripremi za krevet. Leonard je do kraja popio bocu bijelog vina dok je čekao u dnevnoj sobi. Kad se pojavila, zakoraknuo je prema njoj i prepriječio joj put do spavaće sobe. Znao je da, ako djeluje samopouzđano i u skladu sa svojim osjećajima, ne može pogriješiti.

Htjela je da ga uhvati za ruku.

" Idemo spavati. Onda će nam ostati cijelo jutro." Odmaknuo je njenu ruku i stavio je sebi na bok. Odisala je djetinjim mirisom paste za zube i sapuna. U ruci je držala skinutu kopču za kosu.

Smirenim i, kako je mislio, bezizražajnim glasom Leonard reče: " Skini se. "

" U spavaćoj sobi. " Htjela je da ga zaobiđe.

Uhvatio ju je za lakat i gurnuo natrag:

" Skini se ovdje. "

Naljutila se. To je očekivao, znao je da će kroz ovo morati proći.

" Večeras sam previše umorna. Pa vidiš i sam". Ove je posljednje riječi rekla pomirbeno i Leonard je morao napregnuti svu svoju volju da ispruži ruku i da je palcem i kažiprstom uhvati za bradu.

Podigne glas: " Uradi što ti kažem. Ovdje. Sada." Odgurnula mu je ruku.

Bila je stvarno iznenađena, a malo ju je to i zabavljalo.

" Pijan si. Previše si popio u Resiju i sada misliš da si Tarzan. "

Njen smijeh ga je smetao. Gurnuo ju je do zida, snažnije nego što je namjeravao. Izbio joj je zrak iz pluća. Razrogačila je oči. Došla je do daha i rekla: " Leonarde... "

Znao je da bi i strah mogao igrati ulogu u ovome i da mora što brže proći kroz tu fazu.

" Uradi što ti kažem i sve će biti u redu." Nastojao ju je ohrabriti: "Skini se ili ću te ja skinuti. "

Priljubila se uza zid. Odmahnula je glavom. Oči su joj bile umorne i tamne. Pomislio je da bi to mogao biti prvi znak uspjeha. Čim se počne pokoravati, shvatit će da je svrha ove igre užitak, njezin i njegov. Tada će strah potpuno nestati.

" Uradit ćeš što ti kažem. " Uspio je zatomiti upitni ton.

Ispustila je kopču i pritisnula prstima zid iza sebe. Glava joj je bila nepomična i malo pognuta. Duboko je udahnula zrak i rekla: "Sada idem u spavaću sobu. " Naglasak joj je bio snažniji nego inače. Pomakla se tek nekoliko centimetara od zida kad ju je gurnuo natrag.

" Nemoj. "

Pogledala ga je odozdo. Usta su joj bila otvorena i usne rastvorene. Gledala ga je kao da ga vidi prvi put. Lice joj je imalo začuđen izraz, ili možda čak izraz zapanjene udivljenosti. Još malo i sve će biti drugačije, doći će do radosnog popuštanja i promjene. Prste je zavukao kraj kopče njene suknje i snažno povukao. Nije mogao odstupiti. Viknula je i dva puta mu brzo izgovorila ime. Jednom rukom je pridržavala suknju, a drugu je napola digla, okrenuvši dlan prema naprijed, da se zaštiti. Na podu su bila dva crna dugmeta. Zgrabio je suknju i povukao je nadolje. U tom trenutku naglo se bacila u stranu. Suknja se poderala po šavu i Maria se spotaknula, pokušala se uspraviti i ponovo pala. Okrenuo ju je na leđa i pritisnuo joj ramena o daske poda. Trebali bi se smijati, pomislio je. To je tek igra, zabavna igra. Ne bi to smjela shvaćati tako ozbiljno. Klečao je pored nje, držeći je rukama. Tada ju je pustio. Nespretno je legao kraj nje, podbočivši se na lakat. Slobodnom rukom skinuo joj je gaćice i otkopčao svoj zaporak.

Ležala je nepomično i gledala u strop. Jedva da je treptala očima. Ovo je prekretnica. Sada su na pravom putu. Želio joj se nasmiješiti, ali mislio je da bi to moglo narušiti dojam njegove premoći. Zadržao je strog izraz dok se namještao. Ovo je igra, ali ipak ozbiljna igra. Samo što nije bio na cilju. Bila je čvrsto stisnuta. Neugodno se iznenadio kad je smireno progovorila. Nije pomakla pogled sa stropa i glas joj je zvučao hladno:

" Htjela bih da odeš. Htjela bih da odeš kući. "

" Ostajem ovdje," reče Leonard, "i gotovo. " Nije zvučao onako odrješito kako je želio.

" Molim te..." rekla je. Oči su joj se ispunile suzama.

Nastavila je gledati u strop. Konačno je trepnula i ispustila suze. Tekle su joj ravno niz sljepoočnice i gubile se u kosi iznad ušiju. Leonardu se ukočio lakat. Usisala je donju usnu i ponovo trepnula. Nije više bilo suza i smogla je snage ponovo progovoriti: " Idi sada! "

Pogladio joj je lice, od jagodica do mjesta gdje joj je kosa bila ovlažena. Zadržavala je dah, čekajući da je pusti.

Kleknuo je, protrljao ruku i zakopčao zaporak. Okruživao ih je šum šutnje. Onaj neizgovoreni prijekor bio je nepravedan. Obratio se nepostojećem sudu. Da to nije bila samo igra, da ju je želio povrijediti, ne bi se zaustavio kad se zaustavio, istog časa kad je vidio koliko se uzrujala. Shvatila je to ozbiljno i zamjerila mu, što nije bilo pravedno. Nije se micala s poda. Ljutio se na nju. A žudio je za njenim oprostom. Nije mogao ništa reći. Potpuno je olabavila ruku kad ju je uhvatio i stisnuo. Prije pola sata hodali su ruku pod ruku Ulicom Oranien. Kako da ponovo stigne do tog trenutka? Ukaže mu se slika plave lokomotive na navijanje, dar za osmi ili deveti rođendan. Vukla je niz vagona za ugljen po tračnicama u obliku osmice, sve do jednog poslijepodneva kad ju je, u duhu ozbiljnog eksperimenta, previše navio.

Konačno, Leonard se uspravi i odmakne dva-tri koraka. Maria sjedne i navuče suknju preko koljena. I ona je imala sjećanje, ne starije od deset godina, ali mnogo neugodnije od pokvarenog vlaka. Radilo se o protuavionskom skloništu u predgrađu Berlina, kod mosta Oberbaum. Bilo je to posljednjih dana travnja, tjedan dana prije nego što je grad pao. Nije joj još bilo dvadeset godina. Jedna isturena jedinica Crvene armije postavila je u blizini teške topove i bombardirala središte grada. U skloništu ih je bilo tridesetak, žena, djece, starijih ljudi, koji su se skutрили pred tutnjavom.

Maria je bila s ujakom Walterom. Pucnjava je prestala i pet vojnika je dobauljalo u sklonište, prvi Rusi koje su vidjeli. Jedan od njih uperio je pušku, a drugi je bez riječi pokazao da mu dadu satove i nakit. Prikupljanje je obavljeno brzo i bezglasno. Ujak Walter gurnuo je Mariju dublje u mrak, prema stanici prve pomoći. Sakrila se u kut, stisnula između zida i praznog ormara za zalihe. Na madracu na podu ležala je jedna žena. Bilo joj je oko pedeset godina i obje su joj noge bile prostrijeljene. Zatvorila je oči i stenjala. Bio je to visok, stalan, jednoličan glas, koji je privukao pažnju jednog od vojnika. Kleknuo je pored žene i izvadio nož sa kratkim drškom. Oči su joj i dalje bile zatvorene. Vojnik joj podigne suknju i nožem razreže donje rublje. Promatrajući preko ujakovog ramena, Maria je pomislila da će Rus obaviti neku nevještu ratnu vrstu kirurškog zahvata, izvaditi metak nesteriliziranim nožem. Tada je legao na ranjenu ženu i navalio na nju trzavim, isprekidanim pokretima.

Ženino stenjanje postalo je dublje. Ljudi u skloništu okrenuli su se na drugu stranu. Nitko se nije oglasio. Zatim je došlo do gužve i jedan drugi Rus, ljudina u civilu, progurao se kroz stanicu prve pomoći. Maria je poslije saznala da je to bio politički komesar. Lice mu je bilo zajapureno od bijesa koji mu je rastegnuo usta preko zubi. Uzviknuvši zgrabio je vojnika odozad za bluzu i skinuo ga sa žene. Penis mu se jasno vidio u pomrčini, manji nego što je Maria očekivala. Komesar je odvuкао vojnika za uho, vičući na ruskome. Opet je zavládala tišina. Netko je ranjenoj ženi dao malo vode. Tri sata kasnije, kad su bili sigurni da je topnička jedinica otišla, izašli su iz skloništa na kišu. Našli su onog vojnika kako leži potrbuške uz rub ceste. Bio je ustrijeljen u šiju.

Maria je ustala. Rukom je pridržavala suknju. Sa stola je skinula Leonardovu kabanicu i bacila je pred njegove noge. Znao je da mora otići jer nije mogao smisliti ništa što bi rekao. Mozak mu se zakočio. Dok je prolazio kraj nje, stavio joj je ruku na mišicu. Pogledala je ruku i odvrátila pogled.

Nije imao više novaca, pa je morao pješaćiti do kuće. Sutradan, poslije posla, došao joj je sa cvijećem, ali nje nije bilo. Sljedećeg dana saznao je od susjeda da je otišla k roditeljima u Ruski sektor.

Devet

Nije bilo vremena za tugovanje. Dva dana nakon što je Maria otišla, dopremili su hidraulično vitlo do kraja tunela da privuče kabele. Pričvrstili su ga ispod okomitog tunela.

Dvostruka vrata bila su hermetički zatvorena i u prostoriji je povišen tlak zraka. John MacNamee je bio prisutan, pa i Leonard i pet drugih tehničara. Bio je i jedan Amerikanac u civilnom odijelu koji je šutio. Da bi priviknuli uši na viši tlak, morali su snažno gutati. MacNamee je nudio bombone. Amerikanac je pijuckao vodu iz šalice za čaj. Buka prometa odzvanjala je u komori. Povremeno su čuli grmljavinu nekog teškog kamiona i strop bi zadrhta.

Kad je svjetlo zasvijetlilo na poljskom telefonu, MacNamee je podigao slušalicu i slušao. Već su imali potvrde iz sobe za snimanje, od ljudi za zvučnicima i od inženjera koji su bili zaduženi za generatore i dovod zraka. Posljednji poziv je došao od promatrača na krovu skladišta koji su kroz dalekozore gledali Schonefelder Chaussee. Oni su bili tamo gore od samog početka kopanja. Zaustavili bi kopanje svaki put kad bi vopovci bili iznad tunela. MacNamee je spustio slušalicu i kimnuo dvojici koji su stajali kraj vitla. Jedan od njih prebacio je širok kožni remen preko ramena i popeo se ljestvama do kabela. Povukao je remen iza kabela i pričvrstio ga za lanac obložen gumom da se spriječi zveckanje. Čovjek u podnožju ljestava pričvrstio je lanac za stroj i pogledao MacNameea. Kad se prvi čovjek spustio i spremio ljestve, MacNamee je ponovo digao slušalicu. Zatim je spustio slušalicu, kimnuo i onaj drugi je počeo raditi strojem.

Bilo je primamljivo stati ispod okna i gledati kako se kabele privlače. Proračunali su točno koliko ima praznog hoda i koliko se smije povući bez opasnosti, ali nitko nije bio siguran. No, pokazati previše znatiželje ne bi bilo profesionalno. Čovjeku koji je okretao stroj trebalo je mjesta.

Čekali su šutke i sisali bombone. Tlak se sve više dizao, zrak je bio topao i tjerao na znojenje. Amerikanac je stajao sam.

Gledao je na sat i nešto upisao u bilježnicu. MacNamee je držao ruku na telefonu. Čovjek za vitlom uspravio se i pogledao ga. MacNamee krene do okna i pogleda gore. Stao je na prste i ispružio ruku. Kad je spustio ruku, bila je blatna.

"Petnaest centimetara," rekao je, "ništa više, i vratio se do telefona.

Onaj čovjek koji se penjao uz ljestve donio je kantu vode i krpu. Njegov kolega odvio je vitlo od poda i na njegovo mjesto podignuta je niska drvena platforma. Čovjek odnese kantu do MacNameeja koji opere ruke. Tada je vratio do okomitog tunela, popne se na platformu i opere kabele, koji su, Leonard je nagađao, bili svega oko sto osamdeset centimetara iznad njih. Čovjeku su dodali ručnik da obriše kabele. Zatim jedan od tehničara, koji je stajao blizu Leonarda, zauzme mjesto uz platformu. U ruci je držao nož i kliješta za čišćenje žice. MacNamee je ponovo bio na telefonu. "Tlak je dobar," prošaptao je ostalima i tada promrmljao neke upute u slušalicu.

Prije nego što je učinjena prva zarezotina, priuštili su sebi svoj trenutak. Na platformi je bilo mjesta za samo troje ljudi. Stavili su ruke na kabele. Svaki je kabel bio debljine ruke, bez sjaja, crn i hladan, i još uvijek ljepljiv od vlage. Leonard je pod vršcima prstiju gotovo osjećao stotine telefonskih razgovora i šifriranih poruka koje jure iz Moskve i u nju. Amerikanac je došao i pogledao, ali MacNamee se suzdržao. A onda je na platformi ostao samo tehničar s nožem i počeo raditi. Onima koji su ga promatrali bio je vidljiv samo od pojasa nadalje. Bio je obučen u sive flanelne hlače i ulaštene smeđe cipele. Ubrzo zatim dodao je dolje četvrtast komad crne gume. Prvi je kabel bio otvoren. Kad su i druga dva bila pripremljena, trebalo je montirati prisluskivače. MacNamee je ponovo telefonirao i ništa se nije dogodilo dok nije dao znak. Bilo je poznato da Istočni Nijemci stalno provjeravaju stanje svojih najvažnijih veza slanjem impulsa, koji se odbiju ako naiđu na prekid. Tanki sloj betona iznad komore za prisluskivanje mogao se vrlo lagano probiti. Leonard i svi ostali naučili su postupak za uzmak. Posljednji čovjek morao je zatvoriti i staviti zasun na sva vrata iza sebe. Na mjestu gdje je tunel prelazio granicu, bile su vreće s pijeskom i bodljikave tice, čime je

trebalo prepriječiti put i postaviti rukom ispisani znak koji strogo upozorava uljeze na njemačkom i ruskom jeziku da ulaze u Američki sektor.

Duž zida opločenog panel-pločama nalazile su se stotine žica, skupljene u šarene snopove, pridržavane podloščima i pripremljene da se mogu pričvrstiti za kabele. Leonard i još jedan čovjek stajali su dolje i dodavali žice prema potrebi.

Sam postupak nije bio onakav kako ga je MacNamee bio opisao. Isti čovjek ostao je na platformi i radio brzinom koja je, Leonard je znao, za njega bila prevelika. Svakog sata odmarao se po deset minuta. Netko je donio sendviče sa šunkom i sirom i kavu iz kantine. Jedan od tehničara sjedio je za stolom s magnetofonom i slušalicama. Za trećeg ili četvrtog sata digao je ruku i okrenuo se MacNameeju, koji je došao do njega i stavio slušalice na uši. Tada ih je dodao Amerikancu koji je stajao kraj njega. Upali su u liniju kojom se služe istočnonjemački telefonski inženjeri. Sada će unaprijed dobiti upozorenje o svakoj uzbuni.

Sat kasnije morali su napustiti prostoriju. Vlaga u zraku postala je tako jaka da se kondenzirala na zidovima i MacNamee se bojao da bi mogla ometati spojeve. Ostavili su jednog čovjeka da nadzire inženjersku liniju, a svi ostali su čekali iza dvostrukih vrata da se vlaga smanji. Stajali su s rukama u džepovima u kratkom komadu tunela ispred zvučnika i pazili da ne topću nogama. Ovdje je bilo mnogo hladnije. Svi su željeli izaći iz tunela popušiti cigaretu, ali MacNamee, koji je grickao svoju praznu lulu, nije spominjao tu mogućnost a nitko se nije usuđivao pitati. U idućih šest sati napuštali su komoru pet puta. Amerikanac je otišao bez riječi. Konačno je MacNamee poslao kući jednog tehničara. Pola sata kasnije otpustio je i Leonarda.

Leonard je neprimijećen prošao kroz bezglasno uzbuđenje oko stupova zvučnika i polagano hodao tračnicama, natrag u skladište. Čitav taj dugačak put imao je sam za sebe i znao je da odugovlači s napuštanjem tunela, s napuštanjem drame i povratkom vlastitoj sramoti. Prije dvije noći stajao je sa cvijećem pred Marijinim stanom, nesposoban da ode. Sam je sebe uvjerio da je otišla u kupovinu. Svaki put kad bi čuo korake na stubištu, naginjao se preko ograde da je dočeka. Nakon sat vremena proturio je cvijeće, skupe karanfile iz staklenika, cvijet po cvijet, kroz vrata i odjurio niza stube. Iduće večeri vratio se, ovoga puta s čokoladnim marcipan bombonima u kutiji na kojoj je bila slika štenadi u pletenoj košari. Bomboni i cvijeće stajali su ga gotovo jednotjedne zarade. Bio je na odmorištu ispod Marijinog kad je susreo njenu susjedu, izmoždenu, neljubaznu ženu, iz čijeg je stana kroz otvorena vrata prodirao u hodnik miris karbola. Odmahnula je glavom i rukom prema Leonardu.

Znala je da je stranac. " Fort! Nicht da! Bei ihren Eltem! "

Zahvalio joj je. Kad se nastavio uspinjati stubama, ponovila je glasno iste riječi i čekala da se vrati. Kutija nije išla kroz vrata, pa je ubacio bombone, jedan po jedan. Pri silasku, dok je prolazio pokraj susjeda, ponudio joj je kutiju. Prekrižila je ruke na prsima i ugrizla se za usnicu. Odbijanje joj je teško palo.

Što je vrijeme više prolazilo, to mu je nevjerojatnijim izgledao njegov napad na Mariju, pa i sve manje oprostiv. Postojala je neka logika, neko suludo, postupno objašnjenje kojeg se više nije mogao sjetiti. Imalo je i neki smisao, ali ono čega se sada jedino mogao sjetiti bila je njegova sigurnost, njegovo uvjerenje da će joj se na koncu svidjeti. Nije se mogao sjetiti usputnih koraka. Bilo je to kao da se prisjeća radnji nekog drugog čovjeka, ili sebe u snu. Sada je ponovo bio u stvarnom svijetu - prelazio je preko podzemnog graničnog prijelaza i počinjao se penjati uz rampu - i primjenjujući mjerila toga svijeta, njegovi su postupci bili ne samo uvredljivi, nego i izrazito glupi. Otjerao je Mariju. Ona je bila najbolje što mu se dogodilo od - u mislima je projurio kroz različite dječje proslave, rođendane, praznike, Božiće, upis na fakultet, prelazak u Dollis Hill. Ništa ni izbliza tako dobro nije mu se nikad dogodilo. Nezvane Marijine slike, sjećanja na njenu nježnost i na to kako joj je bio drag, natjerala su ga da okrene glavu na stranu i da se nakašlje kako bi prikrio glasanje svoje muke. Nikada je neće povratiti. Mora je povratiti.

Popeo se ljestvama iz okna i kimnuo stražaru. Uspeo se na idući kat, do prostorije za snimanje. Nitko u ruci nije držao piće, nitko se čak nije ni smješkao, ali duh slavlja bio je očevidan. Probni red prvih dvanaest magnetofona koje su spojili, već je primao razgovore.

Leonard se priključio skupini koja ih je promatrala. Četiri aparata su radila, zatim se uključio peti, zatim šesti; onda je jedan od prva četiri stao i odmah za njim drugi. Uključivači na zvuk, koje je on ugradio, radili su. Isprobali su ih, ali nikada ruskim glasom ili ruskom šifrom. Leonard uzdahne i na trenutak Maria nestane.

Nijemac koji je stajao u blizini stavi ruku na Leonardovo rame i stisne ga. Još jedan od Gehlenovih ljudi, još jedan Fritz, okrene se i nasmije im se. Dah im je širio miris piva od ručka. U ostalom dijelu prostorije obavljala su se posljednja spajanja i promjene. Šačica ljudi s notesima na čvrstim podlošcima važno se držala zajedno. Dva čovjeka iz Dollis Hilla sjedila su blizu trećeg, koji je telefonirao i pozorno slušao, vjerojatno MacNameeja.

Tada je ušao Glass, podigao ruku prema Leonardu i uputio se prema njemu. Već tjednima nije tako dobro izgledao. Imao je drugačije odijelo i nov čvor kravate. U posljednje vrijeme Leonard ga je izbjegavao, ali prilično bezvoljno. S obzirom na posao koji je radio za MacNameeja, bilo ga je sram provoditi vrijeme s jedinim Amerikancem kojeg je mogao smatrati prijateljem. Istodobno, znao je da je Glass vjerojatno dobar izvor informacija. Glass ga je povukao za posuvratak prema nešto praznijem dijelu prostorije. Brada mu je ponovo zauzela istureni, svjetlonosni položaj.

"To je ostvarenje sna," reče Glass. "Probni rad je savršen. Za četiri sata sve će krenuti." Leonard je zaustio da nešto kaže, ali Glass ga pretekne: "Slušaj, Leonarde, nisi baš bio potpuno otvoren prema meni. Mislio si da neću saznati da mi nešto tajiš?"

Glass se smješкао, Leonardu sine da je tunel možda duž čitave svoje dužine ozvučen prislušivačima. Ali MacNamee bi to sigurno znao.

"O čemu to pričate?"

"Ma 'ajde! Ovo je malen grad. Vidjeli su vas. Russel je u subotu bio u Resiju i rekao mi. Prema njegovoj odvagnutoj procjeni, omastio si se više nego jedanput. Je l' istina?" Leonard se nasmije. Nije mogao zatomiti svoj smiješni ponos. Glass se pravio strog.

"Ona ista djevojka, ona koja je poslala cedulju? Ona za koju si rekao da nije upalilo?"

"Pa, u početku nije."

"Nevjerojatno!" Glass stavi ruke na Leonardova ramena i ispruži ih. Njegovo divljenje i veselje bili su tako snažni da je Leonard gotovo zaboravio nedavne događaje. "Vi tihi Englezi vi se ne zezate, ništa ne govorite, nego se lijepo uvalite."

Leonard se želio glasno nasmijati; bio je to pravi trijumf.

Glass ga pusti.

"Slušaj, nazivao sam te svaku večer prošlog tjedna. Šta, preselio si se k njoj?"

"Tako nekako."

"Mislio sam da odemo na piće, ali sada kad si mi rekao, zašto ne bismo izašli u četvero? Imam jednu zgodnu prijateljicu, Jean iz američke ambasade. Ona je iz mog rodnog grada. Cedar Rapidsa. Znaš li gdje je to?"

Leonard je gledao u svoje cipele: "Ovaj, u stvari, mi smo se baš, kao, posvađali. Prilično posvađali. Otišla je k svojim roditeljima."

"A gdje su oni?"

"Ma negdje u Pankowu."

"A kada je otišla?"

"Prekjučer."

Leonard je već odgovarajući na posljednje pitanje shvatio da je Glass sve vrijeme bio na zadatku. Ne prvi put tijekom njihova poznanstva, Amerikanac ga je uhvatio za lakat i poveo nekamo. Osim Marije i rođene majke, nitko ga u životu nije toliko dirao kao Glass. Našli su se vani, u tišini hodnika. Glass je iz džepa izvadio blok.

"Jesi li joj štogod rekao?"

"Naravno da nisam."

"Najbolje da mi kažeš njeno ime i adresu."

Pogrešan naglasak na prvom slogu posljednje riječi oslobodio je u Leonardu navalu bijesa:

"Zove se Maria. A njena adresa te se ne tiče."

Mala provala osjećaja Engleza kao da je osvježila Glassa. Zatvorio je oči i duboko uzdahnuo, kao da udiše neki miris.

Tada reče smireno:

" Dopusti mi da iznesem činjenice pa mi kaži da li se isplati izgubiti posao zato što sam ih zanemario. Djevojka koju nisi nikada vidio pristupi ti na vrlo neobičan način u plesnjaku. Na kraju je poševiš. Ona je izabrala tebe, a ne ti nju. Točno? Radiš strogo povjerljiv posao. Preseliš se k njoj. Dan prije nego što postavljamo prislušivače, ona nestane u Ruski sektor. Što ćemo reći našim pretpostavljenima, Leonarde? Da ti se silno dopala pa smo odlučili da ne istražujemo? Ajde daj! "

Leonard je osjetio fizičku bol pri pomisli da Glass ima valjan razlog da ostane sam s Marijom u sobi za ispitivanje. Počela je bol visoko u želucu i proširila se dolje sve do crijeva.

" Maria Eckdorf, Adalbertstrasse 84, Kreuzberg. Erstes Hinterhaus, funfter Stock, rechts, " rekao je.

" Jedan od onih stanova s hladnom vodom na mansardi? Nije baš onako otmjeno kao u Aleji platana. Je li ti rekla da ne želi doći u tvoj stan? "

" Ja nisam htio da dođe. "

" Shvaćаш, " reče Glass kao da mu Leonard nije ništa odgovorio, "ona bi htjela da budeš u njenom stanu ako je ozvučen! "

U trajanju jednog otkućaja čiste mržnje, Leonard je vidio samog sebe kako hvata Glassa za bradu objema rukama i čupa je zajedno s kožom i baca tu crnu i crvenu gvalju na pod gdje je gazi. Umjesto toga, okrene se i zakorakne, nesvjestan kamo ide. Našao se ponovo u sobi za snimanje. Sada je radilo više aparata. Svugdje po prostoriji zaustavljali su se i počinjali raditi. Sve ih je on provjerio i opremio, sve je to njegovo usamljeno, lojalno djelo. Glass se našao kraj njega. Leonard krene duž jednog reda, ali dva tehničara mu prepriječe put. Krene natrag.

Glass mu priđe i reče: " Znam da je gadno. Vidio sam to već i prije. Vjerojatno i nije ništa. Ali moramo postupiti prema pravilima. Samo još jedno pitanje i ostavit ću te na miru. Radi li ona negdje po danu? "

Nikakva misao nije prethodila radnji. Leonard napuni pluća i zaurla: " Po danu? Po danu? Misliš, za razliku od posla po noći? Šta hoćeš time reći? "

Bio je to gotovo vrisak. Zrak u prostoriji se zgusne. Svi su prestali raditi i zagledali se u njega. Samo su aparati i dalje radili. Glass okrene dlanove nadolje, pokazujući bez riječi stišavanje zvuka. Kad je progovorio, bilo je to jedva čujnije od šapta. Usne su mu se jedva micale: " Svi te slušaju, Leonarde, uključujući i neke od tvojih vlastitih macana kraj telefona. Nemoj da pomisle da si poludio. Nemoj da te maknu s posla. " Bila je to istina. Dvojica starješina iz Dollis Hilla hladno su ga promatrala. Glass nastavi kao trbuhozborac: "Učini točno što ti kažem, možda se izvučemo. Tresni me po ramenu pa ćemo izaći odavde kao dobri prijatelji. "

Svi su čekali da se nešto dogodi. Nije bilo drugog načina.

Glass mu je bio jedini saveznik. Leonard ga snažno udari po ramenu a Amerikanac odmah prasne u glasan, uvjerljiv smijeh i rukom zagrli Leonarda, pa ga ponovo odvede do vrata. U smijehu promrmlja: " Sad je na tebi, red, kućkin sine, spasi si dupe i nasmij se! "

" He, he, " zakreće Englez, a zatim glasnije: "Ha, ha. Po noći, dobar štos! Po noći! "

Glass mu se pridruži i iza njih se obnovi tihi mrmor razgovora i, kao prijateljski val, ponese ih do vrata.

Ponovo su bili u hodniku, ali ovoga puta su nastavili hodati.

Glass ponovo izvadi notes i olovku: " Daj mi samo njeno radno mjesto, Leonarde, pa ćemo popiti piće u mojoj sobi. "

Leonard mu nije mogao dati sve odjednom. Izdaja bi bila prevelika.

" To je radionica za vojna vozila. Britanska vojna vozila. " Nastavili su hodati. Glass je čekao. "Mislim da se zove REME. U Spandauu. " I tada, pred Glassovom sobom: "Šef joj je major Ashdown. "

" Bit će dovoljno, " reče Glass i otključa vrata pa ga uvede u sobu. "Hoćeš pivo? Ili, što kažeš na viski. "

Leonard izabere viski. Ovdje je bio svega jedanput. Stol je bio pokriven papirima. Pokušao je da ne gleda previše pozorno, ali vidio je da je dio materijala tehničke naravi. Glass natoči i reče: " Hoćeš da donesem leda iz kantine? " Leonard kimne i Glass ode. Leonard se približi stolu. Imao je, prema vlastitoj procjeni nešto malo više vremena od minute.

Deset

Svake večeri, na putu kući, Leonard bi se iskrcao u Kreuzbergu. Bilo je dovoljno da stupi na Marijino odmorilište da bi znao da nije kod kuće, ali bi ipak došao do vrata i pokucao. Nakon bombona nije više ubacivao darove. Nakon trećeg pisma nije više pisao. Žena iz karbolnog stana ponekad bi otvorila vrata i gledala ga kako silazi. Potkraj prvog tjedna njen pogled je bio više sažaljiv nego neprijateljski. Večerao je stojeći kod kioska na Trgu Reichskanzler i većinu večeri odlazio bi u bife u uskoj ulici da odgodi povratak u Aleju platana. Sada je već znao dovoljno njemački da shvati kako domaći gosti, skutreni nad svojim stolovima, ne raspravljaju o genocidu. Riječ je o uobičajenom gundanju - zakašnjelo proljeće, vlada, kakvoća kave.

Kad je bio kod kuće, izbjegavao je naslonjač i tmurna razmišljanja. Neće klonuti. Prisiljavao se raditi razne poslice. Oprao je košulje u kupaonici, trljajući manšete i ovratnike četkicom za nokte. Ispeglao je odjeću, ulaštio cipele, obrisao prašinu i gurao po sobama škripavi usisavač. Pisao je roditeljima. Unatoč svim promjenama, nije mogao bez ravnodušnog tona, skućenog pomanjkanja informacija i osjećaja. Dragi mama i tata, hvala na pismu. Nadam se da ste dobro i da su vaše prehlade prošle. Vrlo sam zauzet i posao mi ide dobro. Vrijeme... Vrijeme. O vremenu nije nikada razmišljao, osim kad je pisao roditeljima. Zaustavio se i onda se sjetio. Prilično je kišovito, ali sada je već toplije.

Ono što ga je počelo mučiti, a radilo se o tjeskobi koju kućanski poslovi nisu mogli potpuno smiriti, bila je mogućnost da se Maria neće vratiti u stan. Morao bi saznati adresu jedinice majora Ashdowna. Morao bi otići do Spandaua i uhvatiti je nakon posla, prije nego što se ukrca na vlak za Pankow. Glass je sigurno već razgovarao s njom.

Mora da je pretpostavila kako je Leonard pokušava uvaliti u neprilike. Bit će bijesna. Šanse da je ponovo pridobije na pločniku, pred stražarima, ili u gužvi na stanici podzemne željeznice, bile su vrlo male. Proći će kraj njega, ili mu dobaciti neku njemačku psovku koju će razumjeti svi osim njega. Da se suoči s njom, treba mu intima i nekoliko sati. U tom slučaju, moći će ona bjesnjeti, zatim ga optuživati, pa tugovati i konačno mu oprostiti. Mogao joj je nacrtati dijagram emocionalnog strujnog kruga. Što se tiče njegovih vlastitih osjećaja, postajali su sve jednostavniji pod utjecajem ispravnosti njegove ljubavi. Kad Maria spozna koliko je voli, morat će mu oprostiti. O ostalome, o svom postupku i njegovim posljedicama, krivnji, izmicanju, pokušavao je ne misliti. To ionako ne bi ništa riješilo. Pokušavao je biti sam sebi nevidljiv. Izribao je kadu, oprao pod u kuhinji i zaspao odmah iza ponoći prilično lako, donekle utješeno osjećajem da je pogrešno shvaćen.

Jedne večeri tijekom drugog tjedna Marijina izbivanja, Leonard je čuo glasove u praznome stanu ispod svojega. Spustio je peglu i izašao na stubište da oslušne. Kroz šupljinu za dizalo čuo se zvuk struganja pokuštvom po podu, bat koraka i glasovi. Rano idućeg jutra spuštao se dizalom koje se zaustavilo na katu ispod njegovog. Čovjek koji je ušao kimnuo mu je glavom i okrenuo se na drugu stranu. Bilo mu je nešto više od trideset godina i nosio je torbu za spise. Brada mu je bila uredno podrezana na kapetanski način i širio je oko sebe miris kolonjske vode.

Čak je i Leonard mogao vidjeti da je njegovo tamnoplavo odijelo dobro sašiveno. Dva čovjeka vozila su se u tišini. Neznamac je kratkim pokretom ruke pustio Leonarda da izađe prvi iz dizala.

Ponovo su se sreli u prizemlju pred dizalom dva dana kasnije. Nije se još bilo sasvim smračilo. Leonard se vratio iz Altglienicke, preko Kreuzberga, popivši uobičajene dvije litre piva. Svjetlo u predvorju nije bilo upaljeno. Kad je Leonard došao do neznanca, dizalo se upravo diglo do petog kata. Dok se ponovo spuštalo, čovjek je ispružio ruku i bez smiješka i,

koliko je Leonard mogao vidjeti, bez ikakve promjene izraza lica, rekao: " George Blake. Moja supruga i ja stanujemo ispod vas. " Leonard se predstavi i upita: " Da li me jako čujete?"

Dizalo je stiglo i ušli su. Blake pritisne dugme četvrtog i petog kata, a kada su krenuli, promotri Leonarda od glave do pete i reče neutralno: " Mekane bi šlape dobro došle. "

" Pa, ispričavam se," reče Leonard onoliko agresivno koliko se usudio. "Nabavit ću ih. "

Njegov susjed kimne i skupi usne, kao da želi reći: *Tako treba*. Vrata se otvore i Blake izađe bez riječi.

Leonard je stigao do svog stana s namjerom da lupa po podu snažnije nego ikad. Ali nekako se nije mogao natjerati na to. Nije volio da nema pravo. Stupao je bučno po hodniku i skinuo cipele u kuhinji. Sljedećih mjeseci povremeno je viđao gospođu Blake. Imala je prekrasno lice i vrlo uspravno držanje, i, premda mu se smješkala i pozdravljala ga, izbjegavao ju je. Pred njom se osjećao nekako ofucan i nespretan. Čuo ju je kako razgovara u predvorju i činilo mu se da ga zastrašuje. Njen muž je tijekom ljetnih mjeseci postao nešto ljubazniji. Rekao je da radi u Ministarstvu vanjskih poslova na Olimpijskom stadionu i pokazao je pristojno zanimanje kad mu je Leonard rekao da radi u pošti na uvođenju unutrašnjih linija za vojsku. Nakon toga, kad bi se našli u predvorju ili u dizalu, nikada nije propustio reći: "Kako unutrašnje linije?" sa smiješkom za koji Leonard nije bio siguran da nije podrugljiv.

U skladištu su prislušivanje proglasili uspjehom. Sto i pedeset magnetofona zaustavljalo se i pokretalo dan i noć, uključivano pojačanim ruskim signalima. Mjesto se brzo praznilo. Kopači tunela već su davno bili otišli. Britanski kopači vertikalnog tunela otišli su baš kad je napetost porasla i nitko nije zamijetio njihov odlazak. Raznorazni drugi ljudi, specijalisti čije područje rada je, činilo se, bilo poznato samo njima, izgubili su se, a otišli su i ljudi iz Dollis Hilla. MacNamee bi dolazio jednom ili dva puta tjedno. Ostali su samo oni koji su prislušivali i dijelili ulov, a ti su bili najzaposleniji i najnedruževniji. Ostalo je i nekoliko tehničara i inženjera koji su se brinuli za rad čitavog sustava, i ljudi iz osiguranja. Događalo se da je Leonard jeo u praznoj kantini. Rečeno mu je da ostaje do daljnjega. Redovito je isprobavao rad strujnih krugova i zamjenjivao pokvarene otpornike u magnetofonima.

Glass se držao podalje od skladišta i u početku Leonard je osjećao olakšanje. Dok se ne pomiri s Marijom, nije želio od Glassa čuti ništa o njoj. Nije želio da Glass ima nad njim moć posrednika. A onda je počeo nalaziti izgovore za šetnju pokraj Amerikančeva ureda po nekoliko puta dnevno. Često je odlazio do aparata za vodu. Bio je siguran da će se ustanoviti da je Maria nevinna, ali imao je svojih sumnji glede Glassa. Saslušavanja će biti prilike za zavođenje. Ako je Maria još uvijek ljuta a Glass dovoljno nasrtljiv, najgore se možda događa baš dok Leonard stoji pred njegovim zaključanim vratima. Nekoliko puta samo što nije nazvao Glassa od kuće. Ali što da ga pita? Kako bi podnio potvrdu, ili povjerovao u nijekanje? Možda bi i samo raspitivanje izgledalo Glassu kao oblik poticanja?

Kako je vrijeme bivalo toplije u svibnju, Amerikanci koji nisu bili na dužnosti organizirali su igranje softballa, mekše varijante baseballa, na neuređenom dijelu zemljišta između skladišta i ograde. Bilo im je strogo naređeno da nose znakove radarskih tehničara. Vopovci kraj groblja promatrali su igre dalekozorima, a kad bi izdužena lopta preletjela preko granice sektora, rado bi potrčali prema žici i bacili je natrag. Igrači su klicali, a vopovci im dobroćudno mahali. Leonard bi sjedio vani, leđima naslonjen na zid, i promatrao igru. Jedan od razloga što je odbio igrati bio je što mu je softball izgledao kao rounders* za odrasle, a drugi što je sam bio potpuno nesposoban za bilo kakve igre loptom. U ovoj je bacanje lopte bilo snažno i nisko i nemilosrdno precizno, a hvatanje je bilo nepogrešivo ležerno.

Sada je svakog dana bilo po nekoliko sati dokolice. Leonard se često sunčao naslonjen na zid ispod otvorenog prozora. Jedan od činovnika stavio je radio na prozorsku dasku i puštao igračima A.F.N.** Dok bi svirala živahna pjesma, bacač bi udarao ritam na koljenima prije bacanja, a ljudi na bazama pucketali bi prstima i vježbali plesne pokrete. Leonard nije nikad vidio da se zabavna muzika shvaća tako ozbiljno. Samo jedan izvođač mogao je na trenutak potpuno zaustaviti igranje. Ako je svirao Bill Haley i Comets, a naročito ako je

* Engleska dječja igra loptom.

** American Forces Network - radio-postaja američkih oružanih snaga.

pjesma bila *Rock Around the Clock*, igrači bi vikali da se pojača zvuk i dovukli se do prozora. Dvije i pol minute nitko ne bi igrao. Leonardu je taj neobuzdani poriv da se pleše satima izgledao djetinjast. Bila je to pjesma-brojčica kakvu bi pjevale djevojčice preskačući preko utjeta na igralištu.

En-ten-tini, ili eci-peci-pec. Ali ponavljanje, naglašeni ritam i prodorna upornost gitare počeli su djelovati na njega, tako da je prešao put od toga da mrzi pjesmu do toga da se pretvara da je mrzi.

Uskoro se veselio kad bi poštanski činovnik došao nakon najave i pojačao zvuk. Desetak igrača prišlo bi i stajalo oko njega. Bili su to uglavnom stražari, mlađi od dvadeset godina, čisti i ogromni, s naježenim frizurama. Svi su već znali njegovu ime i uvijek su bili s njim prijazni. Činilo se da za njih pjesma ima značaj koji je veći od muzičkog. Bila je to himna, ritualna pjesma, koja je povezivala te igrače i dijelila ih od starijih muškaraca koji su stajali i čekali na igralištu. Takvo stanje potrajalo je samo tri tjedna, a onda je pjesma izgubila svoju snagu. Svirali su je i dalje glasno, ali nisu prekidali igru. Zatim su je potpuno zanemarili. Bila je potrebna zamjena, ali do nje je došlo tek u travnju iduće godine.

Baš na vrhuncu Bill Haleyjeve slave u skladištu, upravo kad su se mladi Amerikanci jednog poslijepodneva gurali oko otvorenog prozora, došao je MacNamee potražiti svog špijuna. Leonard ga je vidio kako ide od administrativnih ureda prema galami. MacNamee ga još nije ugledao i imao je taman dovoljno vremena da se odvoji od onog što će vladin znanstvenik sigurno prezreti. Međutim, osjećao je i izvjestan prkos, pa i stupanj lojalnosti prema grupi. Bio je njihov počasni član. Odlučio se za kompromis ustavši i proguravši se do ruba gomile gdje je čekao. Čim ga je MacNamee ugledao, krenuo je prema njemu i zajedno su se uputili u šetnju uz ogradu.

MacNamee je u svojim mlječnim zubima držao zapaljenu lulu. Nagnuo se prema svojem pitomcu: "Pretpostavljam da niste bili sretne ruke? "

" Baš i nisam," reče Leonard. "Bio sam u pet različitih ureda gdje sam imao dovoljno vremena pogledati oko sebe. Ništa. Pokušao sam se približiti nekolicini tehničara. Svi su vrlo savjesni u održavanju tajnosti. Nisam mogao previše navaljivati. "

Prava je istina bila da je imao jednu neuspješnu minutu u Glassovom uredu. Teško je započinjao razgovor s neznancima. Okrenuo je kvake na dva zaključana ureda i to je bilo sve.

" Jeste li pokušali s onim Weinbergom? "

Leonard je znao na koga misli, na žgoljavog Amerikanca s kopicom na glavi, koji je u kantini igrao šah sam sa sobom.

" Jesam, ali nije htio razgovarati. "

Stali su i MacNamee reče: "Tja, šta se može!"Gledali su prema Schonerfelder Chaussee, manje-više duž pravca tunela. "Baš šteta," reče MacNamee. Rekao je to, pomisli Leonard, na jedan još nepoznati, opori način, s promišljenošću koja je djelovala kao nešto više od razočaranja.

" Pokušao sam," reče Leonard.

MacNamee pogleda u stranu i reče: "Naravno, postoje i druge mogućnosti, ali nastavite i dalje pokušavati." Naglasak na posljednjoj riječi, jeka Leonardovog vlastitog naglaska, zvučao je kao skepsa, kao neka vrsta optužbe. S oproštajnim gundanjem MacNamee se uputi prema upravnoj zgradi. Leonardu se ukaže slika Marije kako isto tako odlazi od njega preko neuređenog zemljišta. Maria i MacNamee okrenuli su mu leđa. Na drugoj strani Amerikanci su se već vratili svojoj igri. Osjetio je svoj poraz kao slabost u nogama. Nakanio se vratiti do svojeg mjesta uz prozor, ali na trenutak nije mu bilo do toga, pa je ostao tamo gdje je bio, uz žicu.

Jedanaest

Iduće večeri Leonard je izašao iz dizala na svom odmorištu i našao Mariju kako ga čeka pred vratima stana. Stajala je u kutu, zakopčana kaputa, s obje ruke na remenu ručne torbe

koja je visila pred njom, pokrivajući joj koljena. Mogao je to biti stav pokajanja, ali držala je glavu visoko i oči su joj bile uprte u njegove. Izazivala ga je da pretpostavi kako ga je potražila jer mu je oprostila. Spuštao se mrak i vrlo je malo prirodnog svjetla kroz istočni prozor ulazilo na odmorište. Leonard pritisne vremenski ograničen prekidač svjetla kraj lakta i on počne otkucavati. Taj zvuk nalikovao je na upaničene otkucaje srca nekog malog stvorenja. Vrata se zatvore iza njega i dizalo potone. Izgovorio je njeno ime, ali se nije ni pomaknuo prema njoj. Svjetiljka iznad njihovih glava bacala je takvo svjetlo da je Maria imala tamne sjene pod očima i nosom, što je davalo njenu licu tvrd izraz. Nije još ništa rekla, nije se pomakla. Promatrala ga je, čekajući da kaže što god je imao kazati. Zakopčani kaput i kruti stisak torbe nagovještavali su da je spremna otići ako ne bude zadovoljna.

Leonard je bio zbunjen. Previše se polurečenica množilo pred njim. Dobio je dar koji bi mogao lako uništiti dok ga odmeta.

Prekidač svjetla tiho je otkucavao, što mu je otežavalo izbor bilo kakve suvisle misli. Ponovio je njeno ime - zvuk mu je jednostavno pobjegao - i napravio pola koraka prema njoj.

Iza njega dopirala je buka čeličnih užeta koja su vukla teret gore, uzdah dizala koje se zaustavlja kat niže, zatim otvaranje vrata i glas gospodina Blakea, hitan i prigušen.

Naglo ga je prekinulo zatvaranje ulaznih vrata.

Njen izraz nije se promijenio. Konačno Leonard reče: " Jesi li dobila moja pisma? "

Trepnula je potvrdno. Tri pisma ljubavi i ustreptale isprike, bomboni i cvijeće neće se ovdje uzeti u obzir. Leonard reče: " Ono što sam učinio bilo je vrlo glupo." Maria ponovo trepne. Ovoga puta trepavice su se dodirnule trenutak dulje, nagovještavajući smekšavanje, oblik ohrabrenja. Našao je pravi ton. Jednostavnost. Nije bilo teško. " Sve sam pokvario. Otkad te nema, očajan sam. Htio sam te potražiti u Spandauu, ali me bilo sram. Nisam znao hoćeš li mi ikad moći oprostiti. Bilo me sram pristupiti ti na ulici. Jako te volim, mislim na tebe sve vrijeme. Shvatit ću ako mi ne budeš mogla oprostiti. Ono je bilo ružno i glupo... "

Leonard još nikad u životu nije govorio o sebi i svojim osjećajima na ovaj način. A nije nikada ni razmišljao na ovaj način. Sasvim jednostavno, nije nikada u sebi priznao ozbiljne osjećaje. Nije nikada otišao mnogo dalje od toga da kaže kako mu se prilično svidio film prethodne večeri, ili kako mrzi okus mlakog mlijeka. U stvari, do sada, kao da i nije imao ozbiljnih osjećaja. Tek sada, kad je došao do toga da ih imenuje - sram, očaj, ljubav - mogao ih je stvarno smatrati svojim i osjetiti ih. Te riječi još su jače ocrtavale ljubav prema ženi koja sada stoji kraj njegovih vrata, a i izoštrile sram koji osjeća zbog toga što ju je napao.

Kad je to imenovao, sav jad koji je osjećao u posljednja tri tjedna razjasnio se. Osjetio se veći, rasterećen. Sada kad je mogao imenovati maglu u kojoj se kretao, postao je konačno vidljiv sam sebi.

Ali još se nije izvukao. Maria se nije pomakla, niti je promijenila pogled. On reče, nakon stanke: " Molim te, oprost mi! " U tom trenutku vremenski mehanizam prekidača kvrcne i svjetlo se ugasi. Čuo je kako je Maria naglo udahnula zrak. Kad mu se vid priviknuo, opazio je odsjaj prozora, koji je bio iza njega, kako se odražava na kopči njene torbe i u njenim bjeloočnicama kad je, kako mu se činilo, skrenula pogled u stranu. Odlučio je riskirati i maknuo se od prekidača a da ga ne pritisne. Ushićenje mu je davalo samopouzdanja. Loše se ponio, ali sada će ispraviti stvari. Ono što se od njega traži, to je istina i jednostavnost. Više neće mjesečariti kroz svoj jad, precizno će ga imenovati i na taj način raspršiti. A u prilici koja mu se pružila u gotovo potpunom mraku, dodirom će ponovo uspostaviti njihovu staru vezu, jednostavnu, istinsku vezu. Riječi će doći poslije. Sada, sve što je potrebno, bio je uvjeren, jest to da se uhvate za ruke, možda čak i nježno poljube.

Dok joj je prilazio, konačno se pomaknula, natrag u kut, još dublje u sjenu. Kad se približio, pružio je ruku, ali još je nije dosegnuo. Okrznuo joj je rukav. Ponovo je ugledao bjelinu njenih očiju kad mu se učinilo da je trgnula glavom unatrag. Pronašao joj je lakat i nježno ga uhvatio. Prošaptao je njeno ime. Ruka joj je bila savijena i ukručena i kroz tkaninu kaputa osjetio je kako dršće. Sada kada je bio blizu, postao je svjestan njenog disanja, brzog i plitkog. U zraku se osjećao okus znoja. Na trenutak pomisli da se možda brzo uznijela do krajnjeg seksualnog uzbuđenja, pomisao koja se odmah pokazala prostačkom, jer je, čim je stavio ruku na njeno rame, ispustila neartikulirani vrisak i zatim rekla: " *Mach das Licht an.*

Bitte! Upali svjetlo," i zatim: " Molim te, molim te." Stavio joj je i drugu ruku na rame. Potresao ju je nježno, ne bi li je umirio. Želio ju je samo probuditi iz te noćne more. Morao ju je podsjetiti tko je on zapravo, nevin mladić kojeg je nježno mazila, oslobodila. Ponovo je vrisnula, ovoga puta punom snagom i prodorno. Ustuknuo je. Vrata su se otvorila kat niže. Na stubama koje su išle oko dizala razlegli su se brzi koraci.

Leonard je pritisnuo prekidač upravo u trenutku kad se gospodin Blake pojavio iza ugla poluodmorišta. Posljednje stube preskakao je po tri odjednom. Bio je u košulji i bez kravate, a oko bicepsa nosio je srebrenkaste podvezice. Lice mu je imalo tvrd izraz i zračilo je surovom vojnom snagom, a šake su mu bile otvorene, ukrućenih dlanova. Bio je spreman nekoga dobrano izlemati. Kad se popeo do vrha stuba i ugledao Leonarda, lice mu se nije opustilo. Maria je ispustila torbu i digla ruke da pokrije nos i usta. Blake je stao između Leonarda i Marije. Ruke su mu bile na bokovima. Sada je već znao da neće morati nikoga udariti, ali i to je samo pojačalo njegov izraz okrutnosti.

" Što se to ovdje događa? " upitao je Leonarda. I ne čekajući na odgovor, nestrpljivo se okrenuo Mariji. Glas mu je bio blag. " Jeste li povrijeđeni? Je li vas pokušao povrijediti? "

" Naravno da nisam," reče Leonard. Blake dobaci preko ramena.

" Tišina! " i ponovo se okrene Mariji. Glas mu ponovo postane blag: " Onda? "

Bio je poput glumca u radiokomediji, pomisli Leonard, koji sam glumi sve glasove. Budući da mu se nije sviđalo što Blake stoji između njih poput suca, Leonard prijeđe preko odmorišta i usput pritisne prekidač da dobiju još devedeset sekundi svjetla. Blake je čekao da Maria progovori, ali je izgleda znao da mu se Leonard približava iza leđa. Ispružio je ruku kako bi spriječio Leonarda da ga zaobiđe, pa priđe Mariji. Bila je rekla nešto što Leonard nije dobro čuo, a Blake joj je odgovorio na dobrom njemačkom. Leonardu je sad bio još mrskiji. Je li Maria iz osjećaja lojalnosti odgovorila na engleskom?

" Žao mi je zbog galame i što ste došli iz svojeg doma. To je nešto između nas dvoje, ništa više. Možemo i sami." Maknula je ruke s lica. Dignula je torbu s poda. To što ju je držala u rukama čini se da ju je povratilo. Rekla je mimo Blakea, ali ne baš direktno Leonardu: " Sad bih ušla." Leonard izvadi ključ i zaobiđe Marijina spasioca da otvori vrata. Nagne se unutra i zapali svjetlo u predsoblju.

Blake se nije pomaknuo. Još nije bio zadovoljan.

" Mogao bih vam pozvati taksu. Možete posjedeti s mojom suprugom dok ne dođe. "

Maria prijeđe preko praga i okrene se da mu zahvali: " Vrlo ste ljubazni. Sada sam dobro, vidite. Hvala. "

Samopouzdanost je prošetala kroz predsoblje stana kojeg nije nikada vidjela, ušla u kupaonicu i zatvorila vrata sa sobom. Blake je stajao na vrhu stuba, s rukama u džepovima. Leonard se osjećao previše ranjiv i previše ljut na svojeg susjeda a da bi mu ponudio daljnja objašnjenja. Stajao je neodlučno kraj vrata, ne želeći ući dok drugi čovjek ne ode. Blake reče: " Žene obično tako viču kad misle da će ih silovati. " Smiješna upućenost ove primjedbe zahtijevala je otmjen odgovor. Leonard je napeto razmišljao nekoliko sekundi. Smetalo mu je što je pogrešno optužen da je silovatelj, a u stvari, to je zamalo i bio. Konačno reče: " Ovoga puta nije bilo tako. " Blake slegne ramenima da pokaže svoju skepsu i siđe niza stube. Od tada, kad god bi se sreli kod dizala, hladno su šutjeli.

Maria je zaključala vrata od kupaonice i umila se. Spustila je poklopac na školjki zahoda i sjela. Iznenadio ju je vlastiti vrisak. Nije uistinu vjerovala da je Leonard želi ponovo napasti. Njegovo nespretno i iskreno ispričavanje bili su dovoljno jamstvo. Ali iznenadan mrak i njegov tihi pristup, mogućnosti, asocijacije, bili su za nju previše. Krhka ravnoteža koju je bila uspostavila tijekom tri tjedna u zagušljivom stanu svojih roditelja u Pankowu, raspala se dodiranjem Leonardove ruke. Bilo je to poput ludila, taj strah da joj netko želi nauditi glumeći nježnost. Ili da bi zloća, koju je jedva mogla shvatiti, mogla poprimiti vanjske oblike seksualne intimnosti. Ottovi povremeni napadi, koliko god bili strašni, nisu pobuđivali takav bolesni strah. Njegovo nasilje bilo je oblik njegove bezlične mržnje i pijane nemoći. Nije joj želio nauditi a da istodobno žudi za njom. Želio ju je prestrašiti i uzeti joj novac. Nije želio ući u nju, nije tražio da se pouzdaje u njega.

Drhtanje u rukama i nogama je prestalo. Osjećala se glupo. Onaj susjed će je prezirati. U Pankowu je malo-pomalo došla do zaključka da Leonard nije zao ni brutalan, i da ga je nevinna glupost natjerala da se onako ponaša. Njegov unutarnji život bio je toliko intenzivan da je jedva bio svjestan toga kako njegovi postupci izgledaju drugima. To je bila dobrodušna prosudba do koje je došla putem mnogo strožih procjena i čvrstih odluka da ga više nikad neće vidjeti. Sada, vrisnuvši u mraku, činilo se da su joj instinkti nadvladali želju za praštanjem. Ako mu ne može više vjerovati, makar i njeno nepovjerenje bilo iracionalno, što radi u njegovoj kupaonici? Zašto nije prihvatila ponudu susjeda da pozove taksi? Još uvijek želi Leonarda, shvatila je to još u Pankowu. Ali kakav je to čovjek koji se prikrada u mraku da se ispriča za silovanje?

Kad se pojavila deset minuta kasnije, bila je nakanila govoriti s Leonardom još jednom i vidjeti što će se dogoditi. Nije se još bila odlučila. Ostala je u kaputu, zakopčana. Leonard je bio u dnevnoj sobi. Svjetlo na stropu bijaše upaljeno, kao i sve ostale svjetiljke. Stajao je u sredini sobe i izgledao, pomislila je kad je ušla, kao dječarac kojeg su upravo isprašili po turu. Pokazao joj je stolac. Maria odmahne glavom. Netko će morati prvi progovoriti. Maria nije vidjela zašto bi to bila ona, a Leonard se bojao da opet ne pogriješi. Uputila se dublje u sobu, a on je ustuknuo dva koraka, nesvjesno joj prepuštajući više prostora i svjetla. Leonard je u glavi sročio konture svog govora, ali nije bio siguran kako će biti prihvaćen. Kad bi ga Maria sada, okrenuvši se na peti i zalupivši vratima, poštedjela odgovornosti daljnjeg objašnjavanja, bilo bi mu odlanulo, barem isprva. Kad je bio sam, na izvjestan način je prestao postojati. Sada, ovdje, trebalo je preuzeti kontrolu nad situacijom a da je ne upropasti. Maria ga je promatrala u iščekivanju. Nudila mu je još jednu priliku. Oči su joj se sjajile. Pitao se je li plakala u kupaonici.

" Nisam te kanio prestrašiti," rekao je. Bio je toliko neodlučan da je ta rečenica gotovo bila pitanje. Ali ona još nije imala odgovor. Sve ovo vrijeme nije mu rekla ni riječi.

Razgovarala je samo s gospodinom Blakeom.

" Nisam namjeravao... ništa učiniti. Samo sam htio... " reče Leonard. Zvučao je neuvjerljivo. Smeo se. Prići u mraku i uhvatiti je za ruku bilo je sve što je želio, objasniti starim izrazima dodira. Njegova neprovjerena pretpostavka bila je da je sigurniji u mraku. Nije joj mogao reći, jer je i sam to jedva znao da je slučajno mrak na odmorištu bio isti kao tama ispod pokrivača za onog najhladnijeg zimskog tjedna, i vratio ga u poznato, kad je sve bilo novo. Oštar brid žulja na nožnom prstu, madež sa dvije dlake, sićušne udubine na ušnoj školjci. Ako ode, što će raditi sa svim tim dragim činjenicama, svim tim detaljima koji su ga mučili? Ako ne bude s njim, kako će sam podnijeti sve to znanje o njoj? Snaga tih misli istjerala je riječi iz njega, došle su lagano kao dah.

" Volim te," rekao je, pa ponovio, pa ponavljao na njemačkom, sve dok nije izbrisao i posljednje tragove samosvijesti i neugodnu glupost formule, sve dok nije bila očišćena i zvučna, kao da je još nitko nije izgovorio, ni uživo ni na filmu.

Zatim joj je rekao kako je bio jadan bez nje, kako je mislio na nju, kako je bio sretan prije nego što je otišla, kako je mislio kako su oboje sretni, kako je draga i lijepa, i kakav je bio idiot, sebičan i blesav glupan što ju je prestrašio! Još nikad u životu nije rekao toliko odjednom. U stankama, dok je tražio nepoznate, prisne riječi, gurao je naočale više na nos ili ih skidao, proučavao izbliza i ponovo stavljao. Činilo mu se da mu njegova visina škodi. Bio bi sjeo da je ona sjela.

Gledati tog nesprenog, povučenog Engleza, koji je znao tako malo o vlastitim osjećajima, kako otvara svoju dušu, bilo je gotovo nepodnošljivo. Nalikovao je na optuženika na ruskom montiranom procesu. Maria bi mu kazala da prestane, ali bila je fascinirana, kao i onda kad je bila djevojčica i kad joj je otac skinuo stražnji poklopac s radija i pokazao joj žarulje i pomične metalne pločice koje proizvode ljudske glasove. Još se uvijek nije potpuno oslobodila straha, iako se strah smanjivao sa svakom teško izrečenom nježnošću. Tako ga je slušala, ništa ne odajući svojim izrazom, dok joj je Leonard još jednom ponovio da ne zna što mu je bilo, da je nije želio povrijediti, i da se to više nikad, nikad neće dogoditi. Konačno je umuknuo. Jedinu zvuk bio je zvuk skutera u Aleji platana. Slušali su kako mijenja brzinu na kraju ulice i odlazi. Tišina se Leonardu činila kao znak propasti. Nije se mogao natjerati da je

pogleda. Skinuo je naočale i obrisao ih maramicom. Rekao joj je previše. Zvučalo je neiskreno. Ako sada ode, pomisli, okupat će se. Neće se utopiti. Digne pogled. Oko izduženog mutnog predmeta koji je predstavljao Mariju u njegovom vidnom polju opazio je neko kretanje. Vratio je naočale na nos. Otkapčala je kaput, a zatim pošla prema njemu.

Dvanaest

Leonard je prolazio hodnikom od aparata za vodu do komore za snimanje, putem koji ga je vodio kraj Glassove sobe. Vrata su bila otvorena i Glass je sjedio za svojim stolom. Odmah je ustao i mahnuo Leonardu da uđe.

"Dobre vijesti. Provjerili smo onu djevojku. Čista je. U redu je."

Pokazao mu je stolac, ali Leonard je ostao stajati naslonjen na vrata.

"To sam vam odmah i rekao."

"To je bilo subjektivno. Ovo je službeno. Zgodno izgleda. I zapovjednik i onaj njegov zamjenik u toj radionici igračaka popalili su se na nju na svoj britanski način. Ali ona se ponaša kako treba."

"Znači, upoznali ste je?"

Leonard je već čuo od Marije o njena tri razgovora s Glassom. Nije mu se to nimalo sviđalo. Uopće mu se nije sviđalo. Morao je čuti nešto više o tome.

"Naravno. Rekla mi je da vas dvoje imate nekakve poteškoće i da ti se sklonila s puta. Rekao sam joj, kakvo je to sad sranje, ovdje trošimo dragocjene sate na vašu provjeru jer hodate s jednim od naših momaka, jednim koji je tako reći genije, k vragu, koji radi vrlo važan posao za svoju i moju zemlju. To je bilo nakon što sam saznao da je u redu. Rekao sam joj: *Mrdnite dupe, otiđite do njegovog stana i pomirite se. Herr Marnham nije netko s kim se može zezati. On je najbolje što imamo, i možete se smatrati počašćenom, Frau Eckdorf!* Je li se vratila?"

"Prekjučer."

Glass urlikne i nasmije se kao da je na sceni.

"Eto vidiš? Napravio sam ti veliku uslugu, malo sam te preuveličao i dobio si je natrag. Sad smo kvit."

Stvarno djetinjasto, pomisli Leonard, kao da se o njegovom privatnom životu raspravlja u muškoj svlačionici. Upitao je: "Kakvi su bili ti razgovori?"

Brzina kojom je Glass zamijenio veselje ozbiljnošću sama je po sebi bila neka vrsta rujanja.

"Rekla mi je da si se počeo grubo ponašati. Da je morala pobjeći da spasi život. Slušaj, Leonarde, ja te stalno potcjenjujem. Dobro skrivaš svoju igru. Na poslu si blag i pokoran, a onda odeš kući i bum! Kao King Kong."

Glass se ponovo nasmije, ovoga puta iskreno. Leonard je bio ljut.

Noćas mu je Maria ispričala sve o provjeri sigurnosti, što je se prilično dojmilo. Glass je ponovo bio za svojim stolom, a Leonard se još uvijek nije mogao osloboditi svojih sumnji. Može li vjerovati ovom čovjeku? Bilo je nedvojbeno, na ovaj ili onaj način, da je Glass bio s njima u krevetu. Kad se Glass prestao smijati, Leonard reče: "Time se baš ne ponosim." Zatim je dodao, smatrao je, s ispravnom mjerom prijete: "U stvari, imam ozbiljne namjere s tom djevojkom."

Glass ustane i dohvati svoj kaput.

"I ja bih imao. Baš je slatka, stvarno." Leonard se makne u stranu dok je on zaključavao sobu. "Šta li je ono rekao jedan od one trojice? Pravi mali komad?"

Glass stavi ruku na rame Englezu i krene s njim niz hodnik. Njegova imitacija londonskog dijalekta bila je uzgredna, svjesno loša, pomisli Leonard.

"Ajde, stari, razvedri se. 'Ajmo popit finu šalicu čaja?"

Trinaest

Leonard i Maria počeli su iznova na drugačijim osnovama. Kako je ljeto 1955. odmicalo, provodili su vrijeme i u njenom i u njegovom stanu. Uskladili su svoje dolaskе s posla. Maria bi kuhala, Leonard prao suđe. Navečer, pod tјednom, odšetali bi do Olimpijskog stadiona i plivali u bazenu, šetali uz kanal u Kreuzbergu ili sjedili pred bifeom blizu Mariannen trga i pili pivo. Maria je posudila bicikle od prijatelja iz biciklističkog kluba. Za vikenda vozili bi se do sela Frohnau i Heiligensee na sjeveru, ili na zapadu do Gatowa, da bi po stazama kroz livadu istražili granice grada.

Ovdje vani, u zraku se osjećao miris vode. Priređivali su piknike uz Gross-Glienicker jezero ispod putanje RAF-ovih aviona i plivali do crveno-bijelih plutača koje su označavale granicu između Britanskog i Ruskog sektora. Išli su sve do Kladowa kraj ogromnog Wannseea i trajektom prelazili do Zehlendorfa, pa se vozili natrag kroz ruševine i gradilišta, do središta grada.

Petkom i subotom navečer odlazili su u kino na Ku'dammu. Poslije bi se gurali s drugim ljudima da zauzmu stol pred Kempinskim, ili bi išli na svoje najdraže mjesto, otmjeni bar u *Hotel am Zoo*. Često su završavali kasno navečer drugom večerom kod Aschingera, gdje se Leonard volio natrpati juhom od graška. Na Marijin trideset prvi rođendan otišli su na večeru i ples u Maison France. Leonard je naručivao na njemačkom. Kasnije iste večeri, otišli su u Eldorado gledati transvestitski kabaret u kojem su naočigled potpuno uvjerljive žene pjevale uobičajene evergreene uz pratnju klavira i basa. Kad su došli kući, Maria je, još uvijek malo pripita, htjela da se Leonard obuče u jednu od njenih haljina. Nije se dao nagovoriti.

Kad bi navečer ostali kod kuće, u njegovom ili njenom stanu, slušali su na radiju A.F.N. da čuju najnoviji američki *rhythm and blues*. Obožavali su *Ain't That a Shame* Fatsa Domina, Chuck Berryjevu *Maybelline* i *Mystery Train* Elvisa Presleyja. Takve pjesme su ih oslobađale. Ponekad su čuli Glassovog prijatelja Russela kako drži petominutna predavanja o demokratskim institucijama Zapada, kako djeluju druga zastupnička tijela u raznim zemljama, o važnosti nezavisnog sudstva, vjerske i rasne tolerancije, i tako dalje. Nije bilo ničег s čim se nisu slagali, ali uvijek bi stišali zvuk i čekali sljedeću pjesmu.

Bilo je svijetlih, kišnih večeri kad su ostajali kod kuće i sjedili odvojeno, šuteći i po sat vremena, Maria s nekim od svojih ljubavnih romana, a Leonard sa dva dana starim *Timesom*. Nikada nije čitao novine, naročito ove, a da nije imao osjećaj kako oponaša nekog drugog, ili kako vježba odraslost. Pratio je dogovor na vrhu između Eisenhowera i Hruščova i poslije važnim glasom, kao da je osobno zaslužan za ishod, izvijestio Mariju o tijeku i problemima. Spoznaja da će, ako spusti novine, njegova djevojka biti tu, ispunjavalo ga je zadovoljstvom. Zanimariti je bio je luksuz. Osjećao se sređen, ponosan i konačno istinski odrastao. Nikada nisu razgovarati o Leonardovu poslu, ali osjećao je da je ona impresionirana. Brak nisu nikada spominjali, ali događalo se da Maria uspori hod pokraj izloga dućana s pokućstvom na Ku'dammu, a Leonard je u kupaonici u Kreuzbergu napravio grubu policu tako da njegove brijače stvari mogu stajati kraj njene jedine teglice s vlažnom kremom, i da im se četkice za zube mogu nasloniti jedna na drugu u vrčiću. Sve je to bilo prisno i druželjubivo. Leonard je, uz Marijinu podršku, radio na svojem njemačkom. Njegove su je pogreške zasmijavale. Međusobno su se zadirkivali, mnogo smijuckali i ponekad u krevetu vodili bitke škakljanja. Veselo su i vodili ljubav, rijetko bi propustili koji dan. Leonard je svoje misli držao pod kontrolom. Smatrali su da su zaljubljeni. Dok bi zajedno šetali, uspoređivali su se sa zadovoljstvom s drugim mladim parovima koje bi viđali. Istodobno, bilo im je drago misliti koliko im sličje, koliko su svi dio jednog dobroćudnog, dobrodušnog procesa.

Za razliku od drugih zaljubljenih parova koje su viđali na obali Tegeler Seea, nedjeljom po podne, Maria i Leonard su već živjeli zajedno, a i pretrpjeli su već i gubitak koji nisu spominjali jer nije bio definiran. Nisu nikako mogli povratiti duh veljače i ranog ožujka kad se činilo mogućim stvarati vlastita pravila i uživati nezavisno od onih tihih, snažnih konvencija koje drže muškarce i žene u njihovim putanjama. Živjeli su bijedno u gospodskom siromaštvu, u krajnostima fizičkog užitka, ludi od sreće, ne obazirući se na kućanske detalje ili osobnu čistoću. Leonardova neuljudnost - to je bila riječ koju je Maria upotrijebila jedne

večeri onako usput, dajući mu na taj način konačni oprost njegova *Unartigkeit* sve je to prekinula i bacila ih natrag. Sada su se pomirili s blaženom običnošću. Bili su se otcijepili od svijeta i završili tako što su jedno drugo povrijedili. Sada je nastupio red odlazaka i dolazaka s posla, red brige da im stanovi budu uredni, i kupnje još jednog stolca za Marijinu dnevnu sobu u Trodeladenu (staretinarnici), red hodanja ruku pod ruku ulicom i stajanja u repu da po treći put gledaju *Zameo ih vjetar*.

Dva događaja obilježila su ljeto i jesen 1955. godine. Jednog jutra sredinom srpnja Leonard je hodao tunelom prema komori za prisluškivanje, gdje je trebao obaviti uobičajenu provjeru opreme. Dvadesetak metara pred komorom, ispred vrata koja su je štitila, put mu je bio prepriječen. Neki novi čovjek, Amerikanac bez sumnje, nadgledao je odstranjivanje vijaka iz čeličnih ploča. Imao je sa sobom dvojicu radnika, a zvučnici su onemogućavali Leonarda da se provuče kraj njih.

Leonard se glasno iskašljao i strpljivo čekao. Izvukli su vijak i sklonili se u stranu, Leonardovo *Dobro jutro* potaknulo je novog čovjeka da rekne prijateljski: "Baš ste ovo zabrljali." Leonard je produžio do komore pod pritiskom i proveo ondje sat vremena pregledavajući opremu i spojeve. Zamijenio je, kao što mu je bilo rečeno, mikrofoni koji je bio postavljen na vrh okomitog tunela i koji je trebao upozoriti skladište na proboj vopovaca. Kad se vraćao kraj zvučnika, vidio je radnike kako ručnim bušilicama probijaju beton koji je za vrijeme gradnje bio injektiran kroz rupe na pločama. Još šest vijaka bilo je izvađeno niže u tunelu. Nitko mu nije ništa rekao kad je ovaj put prolazio.

Našao je Glassa u kantini. Leonard je čekao da čovjek koji je sjedio s Glassom ode prije nego što ga je upitao što se događa u tunelu.

"Radi se o vašem gospodinu MacNameeju. Svi njegovi proračuni bili su pogrešni. Tamo na početku uvalio nam je hrpu usrane matematike da nam dokaže kako će se ventilacija pobrinuti za toplinu koju stvaraju zvučnici. Sada se pokazalo da je to bilo bez veze. Dovedi smo stručnjake iz Washingtona da izmjere toplinu zemlje na raznim dubinama."

"Što ima loše u tome ako se zemlja malo ugrije?" upita ga Leonard.

Pitanje naljuti Glassa: "Isusa ti! Zvučnici su točno ispod ceste, točno ispod Schonerfelder Chaussee. Prvi mraz rastopit će se i napraviti zgodan četverokut. Evo, ovdje, dečki, ovdje dolje je nešto što bi trebalo pogledati!" Slijedila je stanka, a zatim: "Vi niste ozbiljni kao mi."

"Glupost," reče Leonard. Glass ga nije slušao.

"Taj šaljivdžija MacNamee! Trebao je ostati kod kuće da se igra sa svojim električnim vlakom. Znaš li kako je izračunao količinu topline? Na poleđini kuverte. Kuverte! Trebali smo imati tri različita tima. Da im se rezultati nisu poklapali, pitali bismo zašto. Kako uopće osoba s onakvim zubima može točno prosuđivati?"

"On je vrlo cijenjen," reče Leonard. "Radio je na navigaciji radiovalovima i na radaru."

"Ali griješi. To je jedino bitno. Morali smo to obaviti sami. Zajednički rad prouzrokuje pogreške, sigurnosne probleme i svašta drugo. Imamo mi vlastite zvučnike. Što nam trebaju vaši? Uzeli smo vas zbog politike, zbog neke idiotske trampe o kojoj nikada nećemo ništa saznati."

Leonardu je postalo vruće. Odgurnuo je hamburger.

"Ovdje smo zato što imamo pravo na to. Nitko se nije borio tako dugo s Hitlerom kao mi. Izdržali smo čitav rat. Bili smo posljednja i najbolja šansa Europe. Sve smo dali i zato imamo pravo sudjelovati u svemu, a to uključuje i sigurnost Europe. Ako to ne shvaćate, onda pripadate drugoj strani."

Glass dignu ruku. Smijao se dok mu se ispričavao: "Hej, nemoj to shvaćati tako osobno!"

Doista, bilo je u tome nečeg osobnog. Leonard je još uvijek bio zabrinut zbog Glassovih susreta sa Marijom i Glassova hvalisanja da mu je on poslao Mariju natrag. Maria je tvrdila da je nije uopće nagovarao. Prema njoj, spomenula je njihov razlaz na najopćenitiji način i Glass je to pribilježio.

Ali Leonard još uvijek nije bio siguran i ta nesigurnost ga je ljutila.

Glass nastavi: "Leonarde, nemoj me pogrešno shvatiti. Kad kažem *vi*, mislim na tvoju vladu. Drago mi je što si ti ovdje. I istina je što kažeš. Bili ste izvrsni u ratu, nevjerojatni! Bio

je to vaš trenutak. O tome upravo i govorim." Stavio je ruku na Leonardovo rame. "Ono je bio vaš trenutak, a ovo je naš. Tko će se drugi suprotstaviti Rusima? "

Leonard skrene pogled.

Drugi događaj zbilo se za vrijeme Oktoberfesta. U nedjelju i iduća dva dana otišli su u Zoološki vrt. Gledali su teksaški rodeo, posjetili sve ostale zabave, pili pivo i gledali kako se čitavo prase peče na ražnju. Vidjeli su i zbor djece s plavim maramama oko vrata koji je pjevao tradicionalne pjesme. Maria se namrštila i rekla da je podsjećaju na *Hitlerjugend*. Ali pjesme su bile pune čežnje, vrlo lijepe, mislio je Leonard, a djeca vrlo sigurna u teškim harmonijama. Iduće večeri odlučili su ostati kod kuće. Nakon cjelodnevnog posla svjetina ih je zamarala a i potrošili su novce namijenjene izlascima.

Dogodilo se i da je Leonard te večeri morao ostati sat dulje u skladištu. Čitav red od osam aparata u sobi za snimanje iznenada se pokvario. Očito se radilo o dovodu struje i Leonardu i još jednom američkom višem tehničaru trebalo je pola sata da pronađu mjesto prekida, i još toliko da kvar uklone. Stigao je u Adalbertovu ulicu u pola osam. Već dok se penjao uz posljednje stube, osjetio je da je nešto drugačije. Bilo je nekako tiše. Atmosfera je bila prigušena, oprezna, kao nakon eksplozije. Neka žena mela je stube mokrom krpom i osjećao se neugodan miris. Na odmorištu ispod Marijina ugledao ga je mali dečko kako se penje i otrčao u stan vičući: " *Er kommt, er kommt!* (Evo ga, evo ga!) "

Leonard potrči uz posljednje stube. Marijina vrata bila su širom otvorena. Mali sag s druge strane vrata bio je ukošen. U dnevnoj sobi na podu bilo je polomljenog porculana. Maria je bila u spavaćoj sobi. Sjedila je u mraku na madracu. Bila je okrenuta leđima i držala glavu rukama. Kad je upalio svjetlo, glasno je prosvjedovala i odmahнула glavom. Ugasio ga je, sjeo do nje i stavio joj ruku na rame. Zazvao ju je i pokušao je okrenuti prema sebi. Opirala se. Pomaknuo se na madracu da joj bude sučelice. Pokrila je rukama lice i ponovo se okrenula. " Maria? " rekao je uhvativši je za zapešće. Na ruci je bilo bala i krvi. Jedva se to vidjelo na svjetlu koje je dopiralo iz dnevne sobe. Dopustila mu je da je uhvati za ruke. Prestala je plakati. Lijevo oko joj je bilo zatvoreno i natečeno. Lijeva strana lica bila joj je podbuhla i počela je otjecati. U kutu usana imala je razrezotinu, rasjekotinu od jednog centimetra. Rukav bluze bio joj je poderan do ramena.

Znao je da će se jednog dana morati suočiti s ovim. Pričala mu je o tim posjetima. Otto je dolazio jednom, možda dva puta godišnje. Do sada se radilo o glasnim prijetnjama, traženju novca i, posljednji put, udarcu u glavu. Nije bio pripremljen za ovo. Otto ju je udario šakom u lice, svom snagom, jednom, dva puta, i onda još jednom. Dok je išao po vatu i zdjelicu vode, Leonard je, osjećajući gađenje od šoka, razmišljao o tome kako ne zna ništa o ljudima, o tome što su kadri uraditi, i kako mogu nešto uraditi. Kleknuo je pred nju i prvo joj isprao ranu na usni. Zatvorila je i drugo oko i prošaptala: "*Bitte, schau mich nicht an.* (Molim te nemoj me gledati.) " Htjela je da joj nešto kaže.

" *Beruhige dich. Ich bin ja bei dir.* (Umiri se. Tu sam kraj tebe.) "

Tada, sjetivši se vlastitog ponašanja od prije nekoliko mjeseci, nije više mogao ništa reći. Pritisnuo joj je vatu na obraz.

Četrnaest

Leonard se za Božić vratio kući ne uspjevši nagovoriti Mariju da pođe s njim. Smatrala je da rastavljena, starija žena, Njemica, s kojom Leonard čak nije ni zaručen, neće naići na dobrodošlicu Leonardove majke. On je pak smatrao da je previše obzirna. Nije bio siguran da njegovi roditelji žive po takvim preciznim i ograničenim pravilima. Nakon dvadesetčetverosatnog boravka, shvatio je da je bila u pravu. Bilo je teško. Njegova spavaća soba s uskim krevetom i uokvirenom diplomom, kojom je proglašen dobitnikom nagrade za matematiku u završnom razredu, bila je dječja soba. Bio je drugačiji, promijenio se, ali bilo je nemoguće to predočiti roditeljima. Uvijene trake krep-papira presijecale su dnevnu sobu, božikovina je bila na svojem mjestu, oko ogleдалa nad komodom. Saslušali su njegov oduševljeni izvještaj prve večeri. Pričao im je o Mariji i njenom poslu, tome kakva je, o

njenom i svojem stanu, o Resiju, Hotelu kod Zoološkog vrta, jezerima, o oporosti i uzbuđenosti napola srušenog grada.

Ispekli su pile u njegovu čast i više pečenog krumpira nego što je sada mogao pojesti. Bilo je i usputnih pitanja, majka ga je pitala kako pere rublje, a otac je spominjao *tu djevojku s kojom se viđaš*. Marijino ime pobudilo je jedva svjesnu nesnošljivost, kao da je mogu, pretpostavljajući da je nikada neće morati upoznati, zanemariti. On je pak izbjegavao spominjati njene godine ili bračno stanje. Inače, učinak njihovih primjedbi bio je da se osipala razlika između ovdje i ondje. Ništa što je rekao nije pobudilo znatiželju, ili čuđenje, ili gađenje, i Berlin se ubrzo odvojio od svoje začudnosti i postao tek produžetak Tottenhama, ograničen i poznat, sam po sebi zanimljiv, ali ne zadugo. Njegovi roditelji nisu znali da je zaljubljen.

A Tottenham, pa i čitav London, tonuo je u nedjeljnu dosadu. Ljudi su se utapljali u običnosti. U njegovoj ulici usporedni zidovi niza viktorijanskih kuća predstavljali su konac svake promjene. Ništa bitno nije se moglo ovdje dogoditi. Nije bilo nikakve napetosti, nikakvog cilja. Susjede je zanimala jedino mogućnost iznajmljivanja ili kupnje televizora. Antene u obliku slova H nicala su na krovovima. Petkom uvečer njegovi bi roditelji skoknuli do kuće dva broja niže gledati televiziju i ozbiljno su štedjeli, razumno odlučivši da ne kupuju televizor na otplatu. Već su vidjeli model koji su htjeli, i majka mu je pokazivala kut u dnevnoj sobi u kojem će jednog dana stajati. Velika borba da se Europa održi slobodna bila je isto toliko daleko koliko i kanali na Marsu. U krčmi njegova oca, nitko od stalnih mušterija nije čuo za Varšavski pakt, čija je ratifikacija pobudila veliko uzbuđenje u Berlinu. Leonard je častio jednom rundom, a na nagovor jednog očevog prijatelja, ispričao im pomalo hvalisavo o šteti od bombardiranja, o nevjerojatnim količinama novca koje zarađuju krijumčari, o otmicama - ljudima koje, dok viču i dok se otimaju, trpaju u limuzine i odvoze u Ruski sektor, gdje iščekavaju bez traga. Društvo se složilo da su to sve stvari koje nikome ne trebaju, i razgovor se vratio na nogomet.

Leonardu je nedostajala Maria, a nedostajao mu je gotovo isto toliko i tunel. Gotovo osam mjeseci svakodnevno je pješačio svom njegovom dužinom osiguravajući žice od utjecaja vlage. Zavolio je njegov miris zemlje, vode i čelika i duboku, sveobuhvatnu tišinu, različitu od svake tišine na površini. Sada kad je bio daleko, bio je svjestan kako je odvažno, kako je nevjerojatno zabavno krasti tajne ispod nogu istočnonjemačkih vojnika. Nedostajala mu je savršenost njegove gradnje, ozbiljna, najsuvremenija oprema, običaji tajnovitosti i svi oni mali rituali koji su išli uz to. Nostalgично se prisjećao tihog pobratimstva kantine, jedinstva svrhe i vještine svih ljudi i obilnih porcija hrane, koje kao da su se podudarale s čitavim pothvatom.

Igrao se s radijem u dnevnoj sobi, pokušavajući pronaći muziku o kojoj je sada bio ovisan. Naišao je na *Rock Around the Clock*, ali to je sada bila stara stvar. On je sada imao istančaniji ukus. Želio je slušati Chucka Berryja i Fatsa Domina. Imao je potrebu slušati Little Richardov *Tutti Frutti* ili Carl Perkinsove *Blue Suede Shoes*. Glazba mu je svirala u glavi kad god je bio sam, mučeći ga svime od čega je bio daleko. Skinuo je stražnji poklopac s radija i pronašao način da pojača ton. Usred šumova i krčanja pronašao je A.F.N. i mislio da je čuo Russellov glas. Nije mogao objasniti svoje uzbuđenje majci, koja je sva očajna promatrala kako on djelomično rastavlja obiteljski *Grand-vox*.

Na ulici je osluškivao neće li čuti američki ali mu nije uspjelo. Vidio je nekog tko mu je izgledao kao Glass kako silazi s autobusa, i doživio razočaranje kad se okrenuo. Čak ni na vrhuncu svoje žudnje za Berlinom, nije se mogao zavarati da mu je Glass najbolji prijatelj, ali bio mu je neka vrsta saveznika, i Leonardu je nedostajao gotovo nepristojan zvuk američkog jezika, buldožerska intimnost, pomanjkanje modifikatora i oklijevanja koji navodno označavaju razumnog Engleza. U čitavom Londonu nije bilo ni jedne osobe koja bi zgrabila Leonarda za lakat ili stisnula za mišicu da bi mu nešto dokazala. Nije bilo nikoga, osim Marije, kojoj bi bilo stalo do onog što Leonard čini ili kaže. Glass je Leonardu čak dao i božićni dar. Bilo je to na domjenku u kantini, koji je priređen oko ogromne komadine govedine i nekoliko tuceta boca šampanjca, doprinos slavlju, kako je bilo objavljeno, od samog gospodina Gehlena. Glass je tutnuo malu, lijepo zamotanu kutiju u Leonardove ruke.

U njoj se nalazila posrebrana kemijska olovka. Leonard ih je već viđao naokolo, ali ih još nije koristio.

Glass mu je rekao: "Napravljeno za pilote. Nalivpera ne rade u visinama. Jedna od trajnih prednosti ratovanja."

Leonard mu je baš želio zahvaliti kad ga je Glass zagrlio i stisnuo. Bilo je to prvi put da ga je zagrlio muškarac. Svi su bili dobrano na putu da se napiju. Tada Glass predloži zdravicu. "Za oprost," i pogleda Leonarda koji je pretpostavio da Glass misli na Marijino ispitivanje, pa je dobrano potegnuo.

Russell reče: "Pijući Herr Gehlenovo vino, činimo mu uslugu. Ako to nije opraštanje..."

Leonard je sjedio na rubu kreveta, ispod uokvirene slike šestog razreda gimnazije u Tottenhamu iz 1948. i pisao Mariji tom kemijskom olovkom. Prekrasno je pisala, kao da se tanka svijetloplava vrpca utiskuje u papir. Bio je to komad tunelske opreme koji je držao u ruci, plod rata. Pisao joj je svakog dana. Pisanje je bilo užitak, a isto tako, prvi put, i sastavljanje. Osnovni je ton bila šaljiva nježnost: *Žudim da ti sišem nožne prstiće i sviram po klavikuli.*

Pazio je da se ne tuži na Tottenham. Tko zna, možda će je jednog dana željeti nagovoriti da dođe ovamo. U prva dva dana kod kuće užasno je teško proživljavao njihovu odvojenost. U Berlinu se osjećao toliko zaljubljen, toliko ovisan, a istodobno toliko odrastao! Sada ga je ponovo usisao poznati život. Iznenada je ponovo postao i sin, a ne ljubavnik. Postao je dijete. Ovdje je opet bila njegova soba i majka, koja je brinula o stanju njegovih čarapa. Rano drugog dana probudio se nakon noćne more u kojoj je izgledalo da njegov berlinski život pripada dalekoj prošlosti. Nema se smisla vraćati u taj grad, čuo je kako mu netko govori, jer sada je tamo sve drugačije. Sjeo je na rub kreveta, hladeći svoj znoj, i smišljajući kako da mu pošalju telegram kojim bi ga pozivali da se hitno vrati u skladište.

Do četvrtog dana se primirio. Mogao je razmišljati o Marijinim dobrim svojstvima i radovati se što će je vidjeti za nešto više od tjedan dana. Odustao je od pokušaja da uvjeri roditelje koliko mu je Maria promijenila život. Postala je tajna koju nosi sa sobom. Izgledi da će je ponovo vidjeti na Tempelhofu, učinili su sve podnošljivim. U tom razdoblju ugodne žudnje i iščekivanja, odlučio je da je zaprosi. Ottov napad još ih je više zbližio i život im učinio manje avanturističkim, a više zajedničkim. Maria nikada više nije ostajala sama u stanu. Kad bi se dogovorili da se kod nje nađu poslije posla, Leonard se trudio uvijek stići prvi. Dok je bio u Engleskoj, ona je trebala ostati nekoliko dana u njegovu stanu, a onda se za Božić preseliti u Pankow.

Združeni, bili su spremni suprotstaviti se zajedničkom neprijatelju. Kad bi zajedno izlazili, uvijek su hodali jedno uz drugog, ruku pod ruku, a u lokalima i restoranima sjedili su sasvim blizu, okrenuti vratima. Čak i kad su ozljede na Marijinu licu zarasle i kad su prestali govoriti o njemu, Otto je bio stalno nazočan. Događalo se da se Leonard čak ljuti na Mariju zbog toga što se udala za njega.

"Što da radimo," pitao ju je. "Ne možemo vječito ovako hodati naokolo."

Prezir je umanjio Marijin strah.

"On je kukavica. Pobjeći će kad te vidi. I satrt će ga piće. Što prije, to bolje. Što misliš, zašto mu uvijek dajem novac?"

U stvari, mjere opreza postale su navika, dio njihove intime.

Ta njihova zajednička briga bila je ugodna. Ponekad je Leonard mislio da je sasvim zgodno što lijepa žena ovisi o njegovoj zaštiti. Imao je i neodređene planove da poradi na svojoj kondiciji. Glass mu je rekao da ima pravo upotrebljavati američku dvoranu za vježbanje. Možda bi mu koristilo dizanje utega, ili džudo, iako u Marijinom stanu nije bilo dovoljno mjesta da baci Otta. Međutim, nije imao naviku vježbanja i svake večeri mu je izgledalo razumnije otići kući.

Uzbuđeno je zamišljao sukob. Vidio se u filmskom stilu, kao miroljubiv, tvrd momak, kojeg je teško izazvati, ali koji, kad krene, bude demonski krvožedan. Udario je Otta u pleksus s izvjesnom tužnom lakoćom. Oduzeo mu je nož i istim pokretom slomio ruku, s nježnim žaljenjem i riječima: *Rekao sam ti da ne budeš nasilan!* Drugo maštanje bilo je vezano uz neodoljivu snagu jezika. Povest ću Otta možda u lokal i pridobiti ga ljubaznom ali

čvrstom razumnošću. To će biti muški razgovor i Otto će otići barem u raspoloženju omekšanog prihvaćanja i dostojanstvenog priznanja Leonardova mjesta. Možda će mu Otto postati prijatelj, kum njihova djeteta, a Leonard će upotrijebiti neki novostečeni utjecaj da bivšem pijanici osigura posao u vojnoj bazi. U ostalim priželjkivanim scenama Otto se jednostavno više ne pojavljuje, jer je ispao iz vlaka, ili umro od pića, ili sreo pravu djevojku i ponovo se oženio.

Sve te tlapnje pothranjivala je izvjesnost da će se Otto vratiti i da će ono što se dogodi biti nepredviđeno i neugodno.

Leonard je ponekad viđao tučnjave u krčmama i barovima u Londonu i Berlinu. U stvarnosti, njegove ruke i noge potpuno bi otkazale pred prizorom nasilja. Uvijek se čudio nesmotrenosti ljudi koji se tuku. Što su snažnije udarali, to su bili strašniji udarci koje su izazvali, ali to ih, čini se, nije smetalo. Dobar udarac nogom činio se vrijednim gubitka oka ili opasnosti da se čitav život provede u invalidskim kolicima.

Otto je imao dugogodišnje iskustvo u tučnjavama. Nije mu bilo strano udariti ženu svom snagom u glavu. Sto li će tek učiniti Leonardu? Marijin izvještaj jasno je pokazao da Leonard sada zauzima čvrsto mjesto u njegovim mislima. Otto je došao u njen stan ravno s jednog poslijepodnevnog opijanja za Oktoberfesta. Ponestalo mu je novaca i svratio je da iskamči nekoliko maraka i podsjeti svoju bivšu ženu da mu je upropastila život i pokrala mu sve što je imao. Sve bi ostalo na iznuđivanju i galami da Otto nije oteturao u kupaonicu olakšati se i ugledao Leonardovu četkicu za brijanje i britvu. Popišao se i izašao jecajući i brbljajući o nevjeri. Projurio je kraj Marije u spavaću sobu i ugledao složenu Leonardovu košulju na komodi. Pobacao je jastuke s kreveta i našao Leonardovu pidžamu. Jecaji su se pretvorili u viku. Prvo je gurao Mariju po stanu, optužujući je da se kurva. Zatim ju je jednom rukom uhvatio za kosu a drugom udarao po glavi. Na odlasku je bacio na pod nekoliko šalica. Dva kata niže isprovraćao se na stubama. Dok je silazio teturajući dobacivao joj je uvrede koje su mogli čuti svi susjedi.

Otto Eckdorf bio je Berlinčanin. Odrastao je u Weddingu, kao sin vlasnika lokalne male krčme, što je bio jedan od razloga zbog kojih su Marijini roditelji bili protiv tog braka. Maria je bila neodređena kad je govorila o Ottu u ratu. Pretpostavljala je da su ga pozvali 1939, kad mu je bilo osamnaest godina. Neko vrijeme bio je u pješaštvu, mislila je, i sudjelovao u onoj pobjedničkoj koloni koja je ušla u Pariz. Onda je bio ranjen, ne u borbi nego nesretnim slučajem kad je njegov pijani prijatelj prevrnuo vojnoteretno vozilo. Nakon dva mjeseca bolnice u sjevernoj Francuskoj, premješten je u jedinicu za vezu. Bio je na istočnoj fronti, ali uvijek dobrano u pozadini. Maria je govorila: "Kad želi da misliš kako je hrabar, onda ti priča o borbama koje je vidio. A kad je pijan i želi pokazati koliko je lukav, priča kako je izbjegao borbu sredivši da ga pošalju u stožer kao telefonista."

Vratio se u Berlin 1946. i upoznao Mariju, koja je radila u centru za raspodjelu hrane u Britanskom sektoru. Odgovor na Leonardovo pitanje bio je da se udala jer se u to vrijeme sve raspalo i nije bilo nimalo bitno što radiš, jer se posvađala s roditeljima i jer je Otto bio zgodan i djelovao ljubazno. Sama mlada žena bila je ranjiva u to vrijeme i tražila je zaštitu.

Sivih dana poslije Božića, Leonard je odlazio sam u duge šetnje i razmišljao da se oženi Marijom. Šetao bi do Finsbury parka, kroz Holloway do Camden Towna. Važno je, razmišljao je, da odluke donese racionalno, a ne pod utjecajem njihove razdvojenosti i svoje čežnje. Morao se usredotočiti na sve što joj ne ide u prilog, i odlučiti koliko je to važno. Naravno, tu je Otto. Tu je i trajna sumnja u Glassa, ali to mora da je stvar njegove vlastite ljubomore. Glassu je rekla više nego što je morala, i to je bilo sve. Radilo se i o tome što je strankinja, a to bi možda mogla biti prepreka. Ali volio je govoriti njemački, čak je uz njenu pomoć govorio sve bolje, a i Berlin mu se sviđao više od ijednog drugog mjesta u kojem je bio. Roditelji bi mu se mogli usprotiviti. Njegov otac, koji je bio ranjen pri iskrcavanju u Normandiji, govorio je da još uvijek mrzi Nijemce. Nakon što je proveo tjedan dana kod kuće, Leonard se pomirio s tim da je to problem njegovih roditelja, a ne njegov. U vrijeme kad je njegov otac ležao u udubini pješćane dine s metkom u peti, Maria je bila preplašen civil, u strahu od noćnih bombardiranja.

U biti, ništa mu nije stajalo na putu pa, kad je stigao do kanala Regent's Parka i zaustavio se na mostu, napustio je svoj strogo znanstveni pristup i dopustio da mu misli ispuni sve ono što je na njoj ljupko. Bio je zaljubljen i spreman za ženidbu. Nije bilo ničega što bi bilo jednostavnije, logičnije i sretnije. Dok ne isprosi Mariju, nema nikog kome bi to mogao reći. Nema nikog kome bi se mogao povjeriti. Kad bude došlo vrijeme za objavu vijesti, jedini prijatelj kojeg je mogao zamisliti da će se stvarno obradovati i koji će učiniti sve da to i pokaže, bit će Glass.

Površina vode u kanalu pokazivala je sitne poremećaje, prve znakove kiše. Pomisao na šetnju prema sjeveru od kuće, putem njegovih promišljanja, zamarala ga je. Sjest će u autobus u Camdan High Streetu. Okrene se i krene brzim hodom u tom smjeru.

Petnaest

Sada su Leonardovi i Marijini tjedni i mjeseci prolazili u znaku američke pjesme. U siječnju i veljači 1956. najviše im se sviđao *I Put a Spell on You* Screamin' Jay Hawkinsa i *Tutti Frutti*. Ova potonja, koju pjeva Little Richard na krajnjoj granici napora i radosti, natjerala ih je da počnu plesati *jive*. Zatim je došla *Long Tall Sally*. Poznavali su pokrete. Mlađi američki vojnici i njihove djevojke već su dulje vrijeme tako plesali u Resiju. Do tada su Leonard i Maria bili protiv *jivea*. Plesači *jivea* zauzimali su previše prostora i sudarali se s ostalim plesačima. Maria je tvrdila da je prestara za takve stvari, a Leonard je držao da je taj ples razmetljiv i djetinjast, tipično američki. Stoga su se držali jedno drugog u *quickstepu* i valceru. Ali s Little Richardom to nije išlo. Kad su jednom podlegli toj glazbi, preostalo im je samo pojačati zvuk Leonardova radija i iskušati korake, okrete, prebacivanja, s tim što su prvo morali provjeriti da Blakeovi nisu kod kuće.

Bila je to zanosna vježba u međusobnom čitanju misli, u pogađanju namjera partnera. Za vrijeme prvih pokušaja bilo je mnogo sudaranja. Zatim se pojavio uzorak, koji ni jedno od njih nije svjesno smislio, i koji nije bio proizvod onog što su radili, nego onog što su bili. Postojalo je prešutno slaganje da Leonard vodi ples, a da mu Maria, svojim pokretima, daje na znanje kako da to radi.

Uskoro su bili spremni za plesni podij. Ni u Resiju, ni u ostalim plesnjacima nije se moglo čuti ništa poput *Long Tall Sally*. Orkestri su svirali *In the Mood* i *Take the A Train*, ali sada su već sami pokreti bili dostatni. Osim samog uzbuđenja Leonard je uživao što pleše onako kao što njegovi roditelji i njihovi prijatelji ne plešu, niti mogu plesati i u tome što mu se sviđa glazba koju oni mrze, i u tome što se osjeća kao kod kuće u gradu u koji oni nikada neće doći. Bio je slobodan.

U travnju se pojavila pjesma koja je sve osvojila i označila početak kraja Leonardova boravka u Berlinu. Za *jive* je bila neupotrebljiva. Govorila je isključivo o Osamljenosti i nerješivom očaju. Melodija je bila poput prikradanja, mračno potištena, smiješno pretjerana. Sve mu se sviđalo, tužan zvuk basa, prodorna gitara, sitan zvon barskog glasovira, a najviše opori, muški savjet kojim je završavala : *Now if your baby leaves you, and you've got a tale to tell, just take a walk down Lonely Street...* Neko vrijeme A.F.N. puštao je *Heartbreak Hotel* svakog sata. Samosažaljenje u pjesmi trebalo je biti smiješno, međutim, Leonard se osjećao iskusan, tragičan, nekako veći.

Pjesma je djelovala kao pozadina za pripreme Leonardove i Marijine proslave zaruka u Aleji platana. Vrtila se u Leonardovoj glavi dok je kupovao pića i kikiriki u vojnom magazinu. U odjelu za prodaju darova naišao je na mladog časnika koji se ležerno nagnuo nad staklom zaštićeni izbor ručnih satova. Trebalo mu je nekoliko trenutaka da prepozna Loftinga, poručnika koji mu je prvog dana dao Glassov broj. Lofting je također imao problema pokušavajući se prisjetiti otkud poznaje Leonarda. Kad mu je uspjelo, postao je razgovorljiv i mnogo ljubazniji nego što je bio prije. Bez uvoda, ispričao je kako je konačno pronašao veliko zemljište, nagovorio nekog građevinskog poduzetnika da ga raščisti i izravna i sredio preko nekog u uredu gradonačelnika Berlina da se zasije trava i pripremi za igralište kriketa.

" Trava raste nevjerojatno brzo. Sredio sam danonoćnu stražu da je čuvaju od klinaca. Morate doći da vidite." Bio je osamljen, zaključio je Leonard, i prije nego što je promislilo, ispričao je Loftingu o svojim zarukama s Njemicom i pozvao ga na proslavu. Konačno, nije da će baš imati mnogo gostiju.

Kasno poslije podne, prije zabave (Pića od 18 do 20 sati), Leonard je napola mumljao, napola pjevušio *Heartbreak Hotel* dok je nosio vrećicu smeća niz stube. Dizalo je tog dana bilo pokvareno. Vraćajući se naletio je na gospodina Blakea. Njih dvojica nisu razgovarali od onog događaja pred Leonardovim vratima prethodne godine. Prošlo je dovoljno vremena da se to zaboravi, jer kad je Leonard kimnuo glavom, gospodin Blake se nasmiješio i pozdravio ga.

Ponovo, bez razmišljanja i osjećajući se dobrohotno, Leonard reče: " Da li biste vaša žena i vi možda svratili večeras na piće? Bilo kada poslije šest? "

Blake je tražio ključ u džepu kaputa. Izvadio ga je i zagledao se u njega. Tada reče: "Vrlo rado. Hvala. "

Heartbreak Hotel svirao je na radiju dok su Leonard i Maria čekali na prvog gosta. Kikiriki je bio u tanjurićima, a na stolu uza zid, boca piva i vina, limunade, *Pimmsa*, tonika i litra džina, sve bez carine. Bilo je i pepeljara za svakog. Leonard je želio komadiće ananasa i sira na čačkalici, ali se Maria toliko smijala toj ludoj kombinaciji da je odustao. Držali su se za ruke dok su promatrali ono što su pripremili, svjesni da će njihova ljubav uskoro doživjeti svoje javno predstavljanje. Maria je bila odjevena u bijelu višeslojnu haljinu koja je šuštalala dok je hodala, i imala je svijetloplave plesne cipelice. Leonard je obukao svoje najbolje odijelo i, kao hrabar potez, bijelu kravatu.

... *he's been so long in Lonely Street...* Zvono zazvoni i Leonard krene otvoriti vrata. Bio je to Russell iz A.F.N-a. Leonard nije shvaćao zašto se osjeća glupo što baš tu stanicu sluša na radiju. Russell nije, čini se, ni primijetio. Stisnuo je Mariji ruku i držao je predugo. Ali, odmah su se odjednom stvorile Jenny i Charlotte, njene prijateljice s posla, kikoćući i pružajući svoje darove. Russell se maknuo u stranu kad su djevojke saletjele buduću nevjestu zagrljajima i šatrovačkim berlinskim uzvicima i zasjele s njom na sofu. Leonard je napravio džin i tonik za Russella, a *Pimms* i limunadu za djevojke.

" Je li to ona koja je poslala poruku kroz cijev? " upita ga Russell.

" Točno. "

" Ta stvarno zna šta hoće. Kako bi bilo da me upoznate s njenim prijateljicama? "

Stigao je i Glass, a odmah zatim i Lofting, čiju pažnju je privukao ženski smijeh sa sofe. Leonard je pripremio pića i odveo radiospijeka i poručnika do njih. Russell se započeo lepršavo udvarati Jenny, govoreći joj da pouzdano zna kako ju je već negdje vidio kako ima slatko lice. Lofting, više u Leonardovu stilu, zabavljao je Charlottu mukotrpnim, neobaveznim razgovorom. Kad je rekao: "To je fascinantno. A koliko vremena vam treba da ujutro stignete do Spandaua?" i ona i njene prijateljice prasnule su u neobuzdan smijeh.

Glass se složio s tim da održi govor. Leonard je bio dirnut što se njegov prijatelj potrudio otipkati ga. Pokucao je otvaračem po boci džina da se stišaju. Glass je otpočeo sa zabavnim izvještajem o Leonardu s ružom zataknutom za uho i porukom koja je stigla kroz pneumatsku cijev. Nadao se da će jednog dana i njega sličan dramatičan susret izbaviti od samačkog života, i da će to biti isto tako prekrasna i u svemu predivna djevojka kao Maria. Russell je povikao: "Bravo, bravo. " Maria ga ušutka.

Tada Glass zastane i naznači promjenu tona. Upravo je uzimao dah da nastavi kad zazvoni. Bili su to Blakeovi. Leonard im natoči piće dok su svi čekali. Gospođa Blake sjede u naslonjač. Njen muž ostao je stajati kraj vrata promatrajući bezizražajno Glassa, koji je isturio bradu dajući na znanje da je gotovo s prekidom.

Nastavio je tiho: "Svi mi, u ovoj sobi, Nijemci, Englezi, Amerikanci, radeći razne poslove, posvetili smo se izgradnji novog Berlina. Nove Njemačke. Nove Europe. Znam da ovako svečano govore političari, ali to je istina. Znam da zimi u sedam ujutro, kad se oblačim za posao, ne mislim baš previše na izgradnju nove Europe," razlegne se žamor smijeha. "Svi znamo kakve vrste sloboda želimo i hoćemo, i svi znamo što im prijeti. Svi znamo da je pravo mjesto, jedino mjesto gdje se Europa štiti od rata, upravo ovdje, u nama, u našim srcima.

Leonard i Maria su iz zemalja koje su prije deset godina bile zaraćene. Svojim zarukama donose mir na svoj način svojim zemljama. Njihov brak, pa i drugi poput njihovog, povezuju zemlje čvršće nego bilo kakvi sporazumi. Brakovi preko granica povećavaju razumijevanje među narodima i svaki put malo više udaljavaju mogućnost rata među njima. "Glass digne pogled sa svojih papira i nasmiješi se, iznenada odbacujući ozbiljnost: "Zato i ja stalno pazim neće li naići neka zgodna Ruskinja da je povedem sa sobom kući u Cedar Rapids. Za Leonarda i Mariju! "

Podigli su čaše i Russell, koji je obujmio Jenny oko struka, vikne: "Ajde Leonarde! Govor! "

Leonard je javno govorio samo u školi, gdje je zadnje godine kao dežurni šestog razreda morao svaka dva tjedna čitati obavijesti za jutarnjeg zbora. Kad je počeo, opazio je da mu je disanje prebrzo i preplitko. Morao je govoriti u skupovima od tri ili četiri riječi.

"Hvala, Bob. Što se mene tiče, ne mogu se obvezati da ću ponovo izgraditi Europu. Imam dovoljno problema i s postavljanjem police u kupaonici." Šala je upalila. Čak se i Blake nasmijao. S druge strane sobe Maria ga je ponosno gledala, ili je možda plakala? Leonard pocrveni. Njegov uspjeh zavrti mu glavom. Kad bi barem imao još deset šala! "Govoreći u ime nas oboje, sve što možemo obećati, i vama i jedno drugom, jest da ćemo biti sretni. Mnogo vam hvala što ste došli. "

Usljedio je pljesak i, ponovo na Russellov nagovor, Leonard prođe kroz sobu i poljubi Mariju. Russell poljubi Jenny a onda se svi posvete piću.

Blake priđe da stisne Leonardu ruku i da mu čestita.

"Onaj Amerikanac s bradom. Otkuda ga poznajete? " upita ga.

Leonard je oklijevao: "On radi sa mnom. "

"Nisam znao da radite za Amerikance. "

"O, da. To je međusektorski posao. Telefonske linije. "

Blake dobro promotri Leonarda. Zatim ga povede u prazni kut sobe.

"Želim vam nešto savjetovati. Onaj tamo čovjek, Glass, zar ne, radi za Billa Harveya. Kad mi kažete da radite s Glassom, kažete mi što radite. Altglienicke. Operacija Gold. Ja to ne bih trebao saznati. To je povreda tajnosti. "

Leonard je želio reći da je i Blake prekršio pravilo tajnosti dajući mu na znanje da je i on dio tajne službe. Blake nastavi: "Ne znam tko su ovi drugi ljudi, ali znam da je, što se tih stvari tiče, ovo vrlo malen grad. Pravo selo. Ne smijete se javno pojavljivati s Glassom. To vas odaje. Moj vam je savjet da ne miješate poslovni i društveni život. A sada ću poželjeti sve najbolje vašoj budućoj i onda ćemo morati otići. "

Blakeovi su otišli. Leonard se neko vrijeme držao po strani sa svojim pićem. Dio njega, loš dio, pomisli, želio je vidjeti da li se nešto zbiva između Marije i Glassa. Potpuno su zanemarivali jedno drugo. Glass je otišao sljedeći. Lofting je popio nekoliko pića i sada je još bolje napredovao kod Charlotte. Jenny je sjedila u Russellovom krilu. Njih četvero je odlučilo otići u restoran, a zatim na ples. Trudili su se nagovoriti Leonarda i Mariju da pođu s njima. Kad su bili sigurni da neće uspjeti, otišli su uz poljubce, zagrljaje i oproštaje koje su dovikivali sa stubišta.

Na svim površinama ostale su prazne čaše a zrak je bio pun dima od cigareta. U stanu je bilo mirno. Maria golim rukama zagrlila Leonarda: "Održao si divan govor. Nikada mi nisi rekao da si u tome dobar. " Poljube se.

"Treat će ti dugo vremena da otkriješ sve stvari u kojima sam dobar," reče Leonard. Govorio je pred skupinom od osam ljudi. Osjećao se drugačiji, sposoban za sve.

Obukli se kapute i izašli. Plan im je bio večerati u Kreuzbergu i provesti noć u Adalbertovoj ulici i tako uključiti svoja oba doma u proslavu. Maria je pripremila spavaću sobu, stavila čiste plahte, nove svijeće u boce i istočila potpuri u dvije zdjelice za juhu.

Večerali su *Rippenchen mit Erbsenpiiree*, rebarca i pire od graška, u pubu u Ulici Oranien, koji im je postao stalni lokal. Vlasnik je znao za njihove zaruke i počastio ih čašom šampanjca. Ondje gdje su sjedili bilo je kao u spavaćoj sobi, gotovo kao u krevetu. Nalazili su se duboko u pozadini lokala, za stolom od tamno obojenog drva, pet centimetara debljine, okruženi visokim klupama potpuno izglađenim od stražnjica. Stol je bio pokriven debelim

brokatom koji im je teško ležao u krilu. Konobar je preko toga bio prostro stolnjak od užkrobljenog bijelog platna. Crvena staklena lanterna, koja je na debelom lancu visjela s niskog stropa, davala je slabo svjetlo. Okruživao ih je topao, vlažan zrak, mješavina dima brazilskih cigara, jake kave i pečenog mesa. Nekoliko starijih muškaraca sjedilo je oko Stammtischa, stola za stalne goste, ispijajući pivo i rakiju, a nešto bliže igrao se skat.

Jedan od starčića zaustavio se u teturanju kod Leonardova i Marijina stola. Teatralno je pogledao na svoj sat i rekao: " *Auf zur Ollen!* "

Kad je otišao, Maria je objasnila. Riječ je o berlinskoj izreci: "Natrag k staroj! Hoćeš li ti biti takav za pedeset godina? "

Leonard podigne čašu: " Mojoj *Olli!* "

Približavala se još jedna proslava, ali o njoj nije mogao razgovarati s Marijom. Za tri tjedna tunel će biti star godinu dana, računajući, kao što su se dogovorili, od dana prvog upada u linije. Također je bilo dogovoreno da se taj događaj mora nekako obilježiti, nečim što neće ugroziti sigurnost, ali će ipak biti raskošno i puno simbolike. Sastavljena je prigodna komisija. Glass se sam proglasio predsjednikom. Članovi su bili američki narednik, njemački časnik za vezu i Leonard. Da bi se naglasila suradnja triju država, prilozi će odražavati nešto iz svake nacionalne kulture. Leonardu se činilo malo nepravednim kako je Glass podijelio zaduženja, ali nije ništa rekao. Amerikanci će se pobrinuti za hranu, Nijemci za piće, a Englezi će se pobrinuti za iznenađenje - zabavu.

S budžetom od 30 funta, Leonard je posjetio oglasne ploče u YMCA, vojnom magazinu i drugim klubovima tražeći zabavnu točku koja će osvjetlati obraz njegovoj zemlji. Našao je ženu jednog kaplara rezervista koja je čitala sudbinu iz listića čaja. Postojao je i pas koji pjeva, ali na prodaju a ne za iznajmljivanje, koji je pripadao upravitelju vojnog dućana, zatim nepotpuna grupa plesača morrisa, ostatak RAF-ovog hokejaškog tima. Postojala je i opća teta koja je dočekivala djecu i senilne rođake na kolodvoru ili aerodromu, a i *tip-top* mađioničar za djecu ispod pet godina.

Baš ujutro na dan zaruka, Leonard je, tragom preporuke, našao narednika škotske regimente koji je obećao da će nabaviti, ako Leonard priloži trideset funti njihovu fondu, gajdaša u potpunoj regimentskoj odori, tartanu, s perjanicom, kožnom kesom i ostalim. To, pa njegov kratak govor i uspjela šala, pa šampanjac i džin koji mu je prethodio, pa novi jezik kojim je počeo vladati, pa gostionica u kojoj se osjećao kao kod kuće a iznad svega njegova prelijepa zaručnica koja je čašom kucala o njegovu, sve je to u Leonardu stvaralo dojam da uopće nije poznavao samog sebe - da je zanimljiviji i, u stvari kultiviraniji nego što se ikad usuđivao pomisliti.

Maria je za ovaj događaj nakovrčala kosu. Umjetno neuredni uvojci padali su joj na visoko šekspirijansko čelo, a gore, blizu vrha, nalazila se nova bijela kopča, djetinjasta sitnica koje se nije htjela lišiti. Gledala ga je sada sa strpljivim zanimanjem, s istim onim osjećajem, istodobno posjedničkim i podaničkim, koji ga je u prvim danima tjerao da se u mislima posveti strujnim krugovima i aritmetici. Na prstu je nosila srebrn prsten koji su kupili od jednog Arapina na Ku'dammu. Njegova sama jeftinoća bila je proslava njihove slobode. Pred velikim draguljarnicama mladi su parovi očima gutali zaručničke prstene koji su stajali više od tromjesečne plaće. Nakon Marijina upornog cjenkanja, za kojeg je Leonard, srameći se slušati, stajao nekoliko koraka dalje, dobili su ga za manje od pet maraka.

Večera je bila sve što je stajalo između njih i Marijina stana, pripremljene spavaće sobe i konzumacije njihovih zaruka. Htjeli su razgovarati o seksu, pa su razgovarali o Russellu. Leonard je isprobavao ton odgovornog opreza, koji baš nije odgovarao njegovu trenutnom raspoloženju, ali navika je bila snažna. Želio je da Maria proslijedi njegovo upozorenje Jenny. Russell ide na prvu loptu, maher je, kao što bi Glass rekao, a jednom je ustvrdio da je za svojeg četverogodišnjeg boravka u Berlinu obradio više od stotinu i pedeset djevojaka. Leonard reče na njemačkom: "Osim što mora da ima triper," tu je riječ nedavno naučio s plakata u javnom zahodu, "uopće neće Jenny shvaćati ozbiljno. To joj mora biti jasno. "

Maria je stavila ruku na usta i nasmijala se *triperu*.

" *Sei nicht doof.* Ti si... *schuchtern*. Kako se to kaže na engleskom? "

" Čistunac, mislim," reče Leonard preko volje.

" Jenny se dobro snalazi. Znaš li što je rekla kad je Russell ušao u sobu? Rekla je *Ovog ću si priuštiti. Neću dobiti plaću do kraja idućeg tjedna, a želim otići u restoran. A onda hoću plesati. Osim toga, ima krasnu bradu, poput Supermana.* Eto, tako se bacila na posao, a Russell misli da je on sve sam obavio. "

Leonard spusti nož i viljušku i sklopi ruke u hinjenom očaju: "Bože moj. Zašto sam takva neznalica? "

" Nisi neznalica, nego nevinašce. I sada se ženiš prvom i jedinom ženom koju poznaješ. Savršeno! Žene bi se trebale udavati za djevce, a ne obratno. Mi vas želimo dok ste svježi... "

Leonard odgurne tanjur. Nije mogao jesti dok ga je zavodila.

" Želimo vas dok ste svježi, da vam pokažemo kako da nas zadovoljite. "

" Nas? " upita Leonard. "Zar vas ima više takvih? "

" Samo ja. To ti je dovoljno. "

" Želim te," reče Leonard i mahne konobaru. Nije to bilo konvencionalno pretjerivanje. Činilo mu se da će mu, ako uskoro ne legne s njom, pozliti, jer je osjećao hladan pritisak odozdo na želudac i na pire od graška.

Maria podigne čašu. Nikada nije bila tako lijepa.

" Za nevinost! "

" Za nevinost! I za englesko-njemačku suradnju. "

" Strašan govor," reče Maria, iako se prema njenom držanju nije činilo da to stvarno misli. "Zar on misli da sam ja Treći Reich? Zar misli da se njime ženiš? Zar stvarno misli da ljudi predstavljaju države? Čak i moj major drži bolje govore za božićnim ručkom! "

Ali, kad su platili, obukli kapute i pošli prema Adalbertovoj ulici, nastavila je ozbiljnijim tonom: "Nemam povjerenja u njega. Nije mi se dopalo kad me ispitivao. Razmišlja previše jednostavno i previše brzopleto, a takvi su opasni. Misli da moraš voljeti Ameriku, ili da špijuniraš za Ruse. Takvi žele izazvati još jedan rat." Leonard je bio zadovoljan što čuje da ne voli Glassa, i nije želio sada zapodijevati svađu. Ipak reče: "On shvaća samog sebe previše ozbiljno, ali u stvari nije loš. Pokazao se dobrim prijateljem."

Maria ga privuče bliže: " Ponovo ta tvoja nevinost! Svida ti se netko tko je ljubazan prema tebi. Da te Hitler počasti pićem, mislio bi da je dobar momak! "

" A ti bi se zaljubila u njega da ti kaže da je djevac. "

Smijeh je zazvučao bučno u pustoj ulici. Dok su se penjali stubama, njihovo se veselje odbijalo od drvenih površina. Na četvrtom katu netko je otvorio prednja vrata nekoliko centimetara i zatim zalupio njima. Ostali dio puta nisu bili ništa manje glasni, hihoćući i stišavajući jedno drugo.

Da bi se osjećali dobro došli, Maria je ostavila da gore sva svjetla u stanu. Električna grijalica gorjela je u spavaćoj sobi. Dok je Maria bila u kupaonici, Leonard je otvorio već pripremljeno vino. U zraku se osjećao miris za koji nikako nije znao od čega potječe. Možda luk, ali još nešto. Podsjećalo ga je na nešto, ali nije se mogao sjetiti na što.

Natočio je čaše i upalio radio. Bio je spreman za ponovnu dozu *Heartbreak Hotela*, ali jedino što je uspio naći, bila je nekakva klasična glazba i jazz, što je oboje mrzio.

Zaboravio je spomenuti miris kad je Maria izašla iz kupaonice. Ponijeli su čaše u spavaću sobu, zapalili cigarete i tiho razgovarali o uspjehu proslave. Miris, koji se osjećao i u ovoj sobi, pa i miris potpurija, izgubili su se u mirisu dima.

Vraćali su se žudnji koju su osjećali za večerom i u razgovoru počeli se svlačiti, dodirivati i ljubiti. Nagomilano uzbuđenje i nesputano međusobno poznavanje sve su činili posve laganim. Kad su se potpuno svukli, glasovi su im se stišali do šapta. Izvana je dopirala sve tiša buka grada koji se spremao na spavanje. Zavukli su se pod pokrivače koji su sada, dolaskom proljeća, bili lakši. Oko pet minuta dugim zagrljajem uživali su u odgađanju užitka. " Zaručeni," prošapta Maria. "*Verlobt, verlobt.*" Sama riječ bila je oblik poziva, uzbuđivanja. Počeli su polagano. Maria je ležala pod njim. On je desni obraz priljubio uz njezin. Vidio jastuk i njeno uho, a ona, preko njegova ramena, mreškanje njegovih sitnih leđnih mišića, i dalje, zamračenu sobu izvan dosega svijeća. Zatvorio je oči i ugledao glatku površinu vode. Izgledala je kao Wansee ljeti. Svakim pokretom tonuo je niz nježne zavoje spusta sve, dalje i

dublje, dok površina nije postala tekuće srebro daleko iznad njegove glave. Kad se pomakla i nešto prošaputala, riječi su joj se prolele poput kapljica žive, ali su padale kao perje. Zastenje. Kad je to ponovila, ovog puta u njegovo uho, otvori oči, iako još uvijek ništa nije čuo. Podigne se na lakat.

Da li je zbog neznanja ili nevinosti pomislio da je njeno ubrzano lupanje srca na njegovoj ruci od uzbuđenja, ili da su njene široko razrogačene oči, biseri vlage na gornjoj usni, teškoće koje ima da izgovori riječi, da je to sve zbog njega? Spustio je glavu još bliže. Ono što je govorila šaptala je na najtiši mogući način. Usne su joj dodirivale njegovo uho, slogovi su bili prigušeni. Odmahne glavom. Čuo je kako joj se jezik odlijepio i kako ponovo pokušava. Ono što je konačno čuo bilo je: " Netko je u ormaru. "

Tada se i njemu srce stane utrkivati s njenim. Prsa su im se dodirivala i osjećali su, ali ne i čuli, aritmički štopot, poput konjskih kopita. Unatoč toj prepreci, pokušao je osluškiivati.

Neki auto se udaljivao, nešto se čulo u cijevima, ali dalje od toga ništa, ništa osim tišine i neprobojnog mraka i neujednačene tišine koju je prebrzo očitovao. Ponovo joj se vratio, osluškujući frekvencije i tražeći neki znak na njenu licu. Međutim, vidio je samo zgrčene mišiće i osjećao kako mu se njeni prsti utiskuju u ruku. Ona je još uvijek ono čula, voljom mu usmjeravala pažnju, tjerala ga da se usredotoči na valove tišine, na onaj uski pojas u kojem se to nalazi. On se potpuno smanjio u njoj. Sada su bili odvojeni. Ondje gdje su im se spajali trbusi, bilo je vlažno. Je li pijana, ili je šenula? Ni jedno ni drugo ne bi bilo ono najgore. Nakrivio je glavu, naprećući se, i tada začuje, znajući daje to čuo sve vrijeme. Tražio je nešto drugo, zvukove, glas, doticanje čvrstih predmeta, a radilo se samo o zraku, udahu i izdahu, prigušenom disanju u zatvorenom prostoru. Digne se na sve četiri i okrene. Ormar je bio kraj vrata, kraj prekidača za svjetlo. Na podu nađe naočale. Nisu mu nimalo pomogle da bolje pronikne u veliku mračnu masu. Instinkt mu je govorio da ne može ništa učiniti, ni sa čim se suočiti, ničemu se podvrgnuti, ako ne bude odjeven. Nađe gaćice i obuče ih. Maria se uspravi. Rukom prekrije nos i usta.

Leonardu sine misao, možda iz navike zbog svog onog vremena koje je proveo u skladištu, da ne bi smjeli pokazati da su svjesni tuđe prisutnosti. Odglumiti razgovor nije bilo moguće. I tako je Leonard stajao u mraku u gaćicama i zapjevušio stisnutim grlom svoju najdražu pjesmu, pokušavajući smisliti, prestrašen, što da radi.

Šesnaest

Maria posegne za suknjom i bluzom. Njeni pokreti priguše svijeću, ali je ne ugase. Leonard uzme hlače sa stolca.

Pojačao je tempo pjevušenja, tako da ga je sada pretvorio u veselu pjesmicu naglašenog ritma. Jedina mu je misao bila kako se obući. Kad je obukao hlače, golotinja gornjeg dijela tijela bockala ga je u mraku. Kad je obukao košulju, noge su mu se činile ranjivim. Našao je cipele ali ne i čarape. Ušutio je dok je vezao žnirance. Stajali su svaki sa svoje strane kreveta, zaručeni par. Šuštanje tkanine i Leonardova pjesma nadglasali su disanje. Sada su ga ponovo čuli. Bilo je tiho, ali duboko i ujednačeno. Leonarda se dojmilo kao neka postojana svrha. Marijino tijelo isprijechilo se pred svjetlom svijeće i bacilo ogromnu sjenu na vrata i ormar. Pogledala ga je. Očima ga je slala prema vratima.

Krenuo je brzo i pokušao tiho hodati po golim daskama. Četiri koraka. Prekidač je bio uz sam ormar. Bilo je nemoguće ne osjetiti prisutnost, ne osjetiti na prstima i tjemenu zračenje ljudske prisutnosti. Sad će se odati, obznaniti da znaju. Hvatajući prekidač, nadlanicom je okrznuo glatku površinu ormara. Maria je bila iza njega, osjećao je njenu ruku na križima. Eksplozija svjetla mora da je bila jača od šezdeset vata. Leonard stisne oči pred navalom svjetla. Ruke je podigao u stav spremnosti. Sada će se otvoriti vrata ormara. Sada.

Međutim, ništa se nije dogodilo. Ormar je imao dvojna vrata. Jedna su zakrivala red ladica i bila su čvrsto zatvorena.

Druga, iza kojih je bio prostor za kapute, prostor dovoljno velik da se u njemu može uspravno stajati, bila su malo odškrinuta. Kvakica nije bila zatvorena. Bijaše to velik mesingan

kolut koji je okretao izlizani zasun. Leonard ispruži ruku prema njemu. Čuli su disanje. Nije se radilo o zabuni. Neće se smijati svemu tome za dvije minute. Bilo je to disanje, ljudsko disanje. Leonard prstom i palcem uhvati kolut i nečujno ga podigne. Držeći ga, povuče se natrag. Što god se dogodilo, želio je imati dovoljno mjesta. Sto veća bude udaljenost, to će imati više vremena. Te geometrijske misli nailazile su u malim čvrstim svežnjevima, dobro zavezanim. Vremena za šta? I pitanje je bilo čvrsto umotano. Stisnuo je čvršće kolut i povukao vrata.

Ništa. Samo crnilo suknenog kaputa i smrad, kužni zadah alkohola i kiseliša oslobođen otvaranjem vrata. Zatim lice, čovjek, dolje pri dnu, u sjedećem položaju, s prikučenim nogama, spava. Pijanac spava. Pivo i rakija i luk, ili kiseli kupus. Usta su mu otvorena. Duž donje usne trak bijele sline prekinut u sredini, pod pravim kutom, velikim crnim zarezom zgrušane krvi. Rana od hladnoće ili udarac po ustima od nekog drugog pijanca. Ustuknuli su pred izravnom navalom slatkastog smrada.

Maria prošapće: " Kako je ušao? " Tada odgovori sama sebi: "Možda je uzeo rezervni ključ? Onda kad je došao prošli put. "

Piljili su u njega. Neposredna opasnost polagano je jenjavala. Umjesto straha, pojavilo se gađenje, osjećaj obeščašćenja, bijes vlasnika stana. Nije to bilo neko poboljšanje. Leonard nije očekivao da će se na ovaj način suočiti sa svojim neprijateljem. Sada je imao priliku da ga promotri. Glava mu je bila sitna, kosa istanjena na tjemenu i boje pijeska, kao obojena duhanom, gotovo zelenkasta pri korijenu, kakvu je Leonard često viđao u Berlinu. Nos velik ali nekako mekan. Sa strane, ispod napete kože, vidjele su se naprsle žilice. Jedino su mu ruke odavale dojam snage, crvene, koščate i velikih zglobova. Glava mu je bila uska, a i ramena. Budući da je bio ovako skupljen, bilo je teško odrediti, ali činilo se da je slabotinja, nasilnik i slabotinja.

Prijetnja koju je predstavljao, način na koji je izudarao Mariju bili su, ga uvećali. Otto u njegovim mislima bio je gruba vojničina, koji je preživio rat u kojem se Leonard nije stigao boriti.

Maria gurne vrata i pritvori ih. Ugasili su svjetlo u spavaćoj sobi i otišli u dnevnu sobu. Bili su previše uzbuđeni da bi sjeli. Marijin glas bio je pun gorčine kakvu još nikada nije čuo: " Sjedi na mojim haljinama. Popišat će se na njih. " Leonardu to nije palo na pamet, ali sada kada je to rekla, učinilo mu se to najprečim problemom. Kako spriječiti to daljnje obeščašćenje? Da ga podigne, odnese na zahod?

" Kako da ga se otarasimo? Mogli bismo zvati policiju," reče Leonard. Pala mu je na um blistava kratka pomisao na dva policajca koji iznose Otta kroz prednja vrata, i na nastavak večeri nakon smirujućeg pića i veselog smijeha.

Maria odmahne glavom: "Poznaju ga, čak ga časte pivom. Neće htjeti doći. " Bila je rastresena. Promrmljala je nešto na njemačkom i okrenula se, predomislila se i okrenula se natrag. Zaustila je da nešto kaže, ali se opet predomislila. Leonard se još bavio mišlju kako spasiti njihovu proslavu. Treba se jednostavno otarasiti pijanca.

" Mogao bih ga odnijeti van, odvući ga niz stube i ostaviti ga na cesti. Kladim se da se ne bi ni probudio... " Marijina rastresenost pretvarala se u ljutnju.

" Šta je radio u mojoj spavaćoj sobi, u našoj spavaćoj sobi?" pitala je, kao da ga je Leonard tamo odnio. "Zašto o tome ne misliš? Zašto se skriva u ormaru? Ajde, kaži što misliš! "

" Ne znam," reče Leonard. "Nije me briga. Hoću ga se samo riješiti... "

" Nije te briga! Ne želiš misliti o tome." Iznenada sjedne na jedan od kuhinjskih stolaca. Sjela je blizu hrpe cipela nagomilane oko postolarskog kalupa. Zgrabi jedan par i obuče ga.

Leonard shvati da će uslijediti svađa. Ovo je njihova zaručnička noć. Nije uopće kriv, a posvađat će se. To jest, ona će se posvađati s njim.

" Meni je to važno. Ja sam bila udata za tu svinju. Važno mi je što se, dok vodim ljubav s tobom, ova svinja, ovo govno, skriva u ormaru. Ja ga znam. Shvaćaš li? "

" Maria... "

Ovog puta podigla je glas: " Ja ga znam." Pokušavala je zapaliti cigaretu, ali joj to nije polazilo za rukom.

I Leonardu se pušilo. Rekao je ne bi li je umirio: "Ajde, ajde, Maria..."

Konačno je uspjela i povukla dim. Nije joj baš pomoglo, još uvijek je bila na granici vikanja: "Nemoj mi tako govoriti. Ne želim se smiriti. Kako to da si ti tako miran? Zašto nisi ljut? Špijunira te čovjek u tvojoj vlastitoj spavaćoj sobi. Morao bi razbijati pokućstvo, a što ti radiš? Češeš se po glavi i pričaš kako treba zvati policiju."

Činilo mu se da je sve što kaže točno. Nije znao kako da djeluje, nije o tome ni razmišljao. Nije imao dovoljno znanja. Bila je starija od njega, bila je već udata. Tako je to kad nađeš nekog kako se skriva u tvojoj spavaćoj sobi. Ipak, to što je govorila istodobno ga je i smetalo. Optuživala ga je da se ne ponaša kao muško. Dohvatio je kutiju cigareta i izvadio jednu. I dalje je galamila na njega. Pola toga bilo je na njemačkom. U ruci je držala upaljač, jedva je bila svjesna da joj ga je uzeo.

"Ti bi trebao vikati na mene," rekla je. "Radi se o mojem mužu, zar ne? Nisi li barem malo bijesan?"

To je bilo stvarno previše. Pluća puna dima ispraznio je povikom: "Zaveži! Za ime boga, zaveži bar na trenutak!"

Odmah je ušutjela. Oboje su šutjeli. Pušili su. Ona je ostala na stolcu. Krenuo je i zaustavio se u najdaljem kutu male sobe. Pogledala ga je i uputila mu smiješak isprike. Zadržao je neutralan izraz lica. Željela je da se malo naljuti na nju, pa će se i ljutiti, malo.

Provela je neko vrijeme gaseći cigaretu, a isprva, kad je progovorila, nije dizala pogled s onog što je radila.

"Reći ću ti zašto je ovdje. Reći ću ti što Otto želi. Htjela bih da ne znam i ne sviđa mi se što znam. Ali, kad već..."

Kad je nastavila, glas joj je zvučao vedrije. Imala je teoriju.

"Kad sam prvo upoznala Otta, bio je ljubazan. To je bilo prije nego se počeo opijati, prije sedam godina. Isprva je ljubazan. Radi sve što može da ti ugodi. Tako je bilo kad smo se uzeli. Onda malo-pomalo uviđaš da je ta ljubaznost, u stvari, posjedovanje. Posesivan je, stalno misli da gledaš druge ljude, da drugi gledaju tebe. Ljubomorani je, počinje me tući i izmišljati priče, glupe priče o meni i drugim muškarcima, ljudima koje poznaje, ili ljudima na ulici, bez veze. Stalno misli da ima nečeg u tome. Misli da je pola Berlina bilo u krevetu sa mnom, a da druga polovica samo to čeka. U to vrijeme njegovo opijanje postaje još gore. I konačno, nakon sveg tog vremena, ja shvatim!"

Posegnula je opet za cigaretom, ali se stresla i odustala.

"Ta stvar o meni i drugim muškarcima, on to želi. Ljuti ga ali on to želi. Želi me gledati s drugim muškarcem, ili želi o tome razgovarati, ili želi da mu ja o tome pričam. To ga uzbuđuje."

"On je... on je neka vrsta perverznojaka," reče Leonard.

Nikada prije nije upotrijebio tu riječ. To ga ispuni zadovoljstvom.

"Baš tako. Sazna za tebe i onda me izudara. Onda ode i razmišlja o tome i ne može prestati misliti na to. Ostvarile su mu se sve želje, s time što je ovoga puta to stvarnost. Razmišlja i pije, a sve vrijeme ima ključ kod sebe. I onda, večeras je popio više nego inače, došao ovamo gore i čekao..."

Maria zaplače. Leonard joj priđe i stavi joj ruku na rame.

"Čekao je, ali mi dolazimo kasno i on je zaspao. Možda je namjeravao iskočiti iz ormara dok, kad... smo... i optužiti me za nešto. On još uvijek misli da sam njegova, on misli da ću se osjećati kriva..."

Toliko je plakala da nije mogla govoriti. Petljala je po suknji tražeći maramicu. Leonard joj pruži svoju veliku bijelu iz džepa od hlača. Kad je ispuhala nos, duboko je uzdahnula.

Leonard zausti da nešto kaže, ali ona nastavi: "Mrzim ga, i mrzim što ga poznajem."

Leonard konačno reče što je namjeravao: "Idem pogledati." Otišao je u spavaću sobu i upalio svjetlo.

Morao je zatvoriti vrata sobe da bi mogao otvoriti ormar.

Zagledao se u voajera. Otto je bio u istom položaju. Maria se oglasi iz druge sobe. Otvorio je vrata tek dva-tri centimetra.

" Sve je u redu," reče. "Samo ga gledam." Nastavio ga je gledati. Maria je, u stvari, izabrala ovog čovjeka za muža. Na to se sve svodi. Može ona govoriti da ga mrzi, ali izabrala ga je. A izabrala je i njega. Isti ukus ih je izabrao. I on i Otto su joj se sviđali, to im je bilo zajedničko - neke karakterne crte, vanjština, sudbina, nešto. Sad se stvarno ljutio na nju. Svojim izborom povezala ga je s ovim čovjekom, kojeg sada ne priznaje. Pravila se da je sve to bio slučaj, kao da se to u stvari nje ne tiče. Ali taj voajer je u njihovoj spavaćoj sobi, u ormaru, pijan i spreman popišati se po odjeći jer ga je ona izabrala. Da, stvarno je bio ljut. Otto je njena odgovornost, njena pogreška, on je njezin. A ona još ima petlje da se ljuti na njega, na Leonarda!

Ugasio je svjetlo u spavaćoj sobi i vratio se u dnevnu sobu.

Želio je otići. Maria je pušila. Nervozno se nasmiješila.

" Žao mi je što sam vikala. "

Posegnuo je za cigaretama. Bile su još samo tri. Kad je bacio kutiju natrag, skliznula je na pod, pored cipela.

" Nemoj se ljutiti, " reče Maria.

" Mislio sam da upravo to želiš." Pogledala ga je, iznenađena.

" Stvarno se ljutiš. Dođi i sjedni. Kaži mi zašto. "

" Ne želim sjesti. " Sad je uživao u svojoj ulozi. "Tvoj brak s Ottom još uvijek vrijedi. U spavaćoj sobi. Zato sam ljut. Ili ćemo se dogovoriti kako da ga se riješim, ili se vraćam u svoj stan a vi možete nastaviti. "

" Nastaviti? " Njen naglasak dao je poznatoj riječi čudnu boju. Namjeravani prijeteći ton izostao je. "Što želiš time reći? "

Smetalo ga je što mu uzvraća ljutnjom, umjesto da mu dopusti da odigra svoju scenu. On je njoj dopustio njenu.

" Kažem, ako mi ne želiš pomoći da ga se riješimo, onda možeš provesti noć s njim. Da malo popričate o starim danima, popijete vino, što bilo. Ali mene isključite. "

Stavila je ruku na svoje prekrasno visoko čelo i obratila se zamišljenom svjedoku na drugom kraju sobe.

" Ovo je nevjerojatno. On je ljubomoran. " Zatim se obrati Leonardu. "Zar i ti? Baš kao Otto? Želiš otići kući i ostaviti me s tim čovjekom? Želiš otići kući i misliti o Ottu i meni, a možda ćeš i leći u krevet i misliti o nama... "

On se uistinu zgrozio. Nije znao da ona može govoriti na ovaj način, da to bilo koja žena može.

" Ne lupetaj gluposti. Ja sam ga htio izvući na ulicu i tamo ga ostaviti. Ali ti hoćeš samo sjediti i davati mi dražesni opis njegovog karaktera i plakati u moju maramicu. "

Zgužvala je njegovu maramicu i bacila mu je pred noge.

" Uzmi je. Smrdi! "

Nije ju podigao. Istodobno su zaustili, ali je ona bila brža: " Ako ga želiš baciti na ulicu, zašto to ne učiniš? Baci ga. Zašto to jednostavno ne učiniš? Zašto čekaš da ti ja kažem što da radiš? Želiš ga baciti van, muškarac si, pa baci ga van! "

Opet njegova muškost! Prošao je kroz sobu i zgrabio je za bluzu. Jedan gumb se otkvaćio. Približio je lice njezinom i povikao: "Zato što je tvoj. Ti si ga odabrala, bio ti je muž, ima tvoj ključ, ti odgovaraš za njega. "

Slobodna ruka bila mu je stisnuta. Ona se prestrašila.

Ispustila je cigaretu u krilo. Cigaretu je gorjela, ali nije ga bilo briga, baš mu se fućkalo! Ponovo je dreknuo: "Htjela bi lijepo sjediti dok ja sređujem - sranje koje si napravila od svoje prošlosti. "

Sad je ona povikala, ravno u njegovo lice: "Tako je! Imala sam muškarce koji su vikali na mene, koji su me tukli, koji su me pokušali silovati. Sada želim muškarca koji će se brinuti za mene. Mislila sam da si to ti. Mislila sam da ti to možeš učiniti. Ali ne, ti hoćeš biti ljubomoran i vikati i udarati i silovati kao on i svi drugi... "

U tom trenutku Mariju zahvati plamen.

Iz cigarete koja je dogorijevala sukne plamen koji se učas proširi i obuhvati druge plamenove koji su sukljali iz nabora bijele tkanine. Plamenovi su se širili na sve strane, čak i

prije nego što je stigla udahnuti da vrisne. Bili su plavi, žuti i brzi. Skočila je na noge, pokušavajući gasiti vatru udaranjem rukama. Leonard dohvati bocu vina i napola punu čašu koja je stajala kraj nje. Isprazni čašu u Marijino krilo, ali time se ništa nije promijenilo. Dok je stajala započinjući nov dugačak vrisak, pokušao je na nju istresti vino iz boce. Ali nije istjecalo dovoljno brzo. U jednom trenutku suknja je bila poput suknje plesačice flamenka, sva narančasta i crvena, s isprepletenim plavetnilom. Okretala se uz pucketanje, udarala i piruetirala, kao da će se uzdići i izvući iz plamena. Radilo se o jednom trenu, o djeliću sekunde prije nego što je Leonard obadvjema rukama zgrabio i strgao suknju s nje. Otrgnuo ju je u jednom komadu i na podu je ponovo proplamsala. Gazio ju je, sretan što ima cipele, a dok se plamen pretvarao u gust dim, imao je vremena okrenuti se i pogledati joj lice.

Vidio je izraz olakšanja, zapanjenog olakšanja, a ne boli. Suknja je imala podstavu, ušiven umetak od satena ili nekog drugog prirodnog materijala koji nije bio zapaljiv. To ju je zaštitilo. Sada je suknja bila pod njegovim nogama, osmuđena ali netaknuta.

Nije mogao prestati. Morao je nastaviti gaziti dokle god je bilo vatre. Dim je bio plavičast, crn i gust. Trebalo je otvoriti prozor a želio je zagrliti Mariju koja je stajala nepomično, možda u šoku, samo u bluzi. Morao joj je donijeti kućnu haljinu iz kupaonice. To će prvo učiniti, kad bude siguran da vatra neće zahvatiti sag. Ali, kad je na kraju bio zadovoljan i odmaknuo se, bilo je prirodno da se prvo okrene i da je zagrlji. Ponavljala je neprestano njegovo ime. A on je govorio.

" O Bože, Maria, o Bože moj! "

Konačno su se ipak odlijepili jedno od drugog, tek nekoliko centimetara, i pogledali se. Maria je prestala drhtati. Poljubili su se jedanput, pa ponovo, a onda joj pogled skrene u stranu i oči joj se rašire. On se okrene. Otto se klimao kraj vrata spavaće sobe. Ostaci goruće suknje ležali su između njih. Maria se zakloni iza Leonarda. Rekla je nešto na njemačkom, ali tako brzo da Leonard nije uspio razabrati što. Otto zavrti glavom, više da razbistri misli nego da ospori ono što je rekla. Tada zatraži cigaretu, poznatom rečenicom koju je Leonard jedva uspio razumjeti. Unatoč poboljšanju Leonardova njemačkog u posljednje vrijeme, bit će mu teško slijediti razgovor ovog nekadašnjeg bračnog para.

" Raus," reče Maria. " (Marš van.) "

A Leonard reče na engleskom: " Čisti se prije nego što pozovem policiju. "

Otto zakorakne preko suknje i priđe stolu. Bio je u staroj bluzi britanske vojske. Tamo gdje je bio kaplarski čin, vidjela se tamnija boja sukna u obliku slova V Prebirao je po pepeljari. Našao je najveći opušak i zapalio ga Leonardovim upaljačem. Leonard se nije mogao maknuti, jer je još uvijek zaklanjao Mariju. Otto povuče dim dok ih je zaobilazio na putu do ulaznih vrata. Činilo se gotovo nemogućim da će tek tako izaći iz njihove noći. I stvarno nije. Stigao je do kupaonice i ušao. Čim su se vrata zatvorila, Maria utrči u spavaonicu. Leonard napuni zdjelu vodom i izlije je na suknju. Kad se natopila, digao ju je i bacio u koš za smeće. Iz kupaonice je dopiralo strašno hripanje i pljuvanje, bučno i gadno iskašljavanje i prostačko vikanje. Maria se vrati, potpuno odjevena. Upravo je zaustila da nešto kaže kad začuje glasni tresak.

" Srušio je tvoju policu. Mora da je pao na nju," reče Maria.

" To je namjerno učinio," reče Leonard. "Zna da sam je ja postavio. "

Maria odmahne glavom. Nije mu bilo jasno zašto ga brani.

" Pijan je," reče Maria.

Vrata se otvore i Otto se ponovo pojavio pred njima. Maria se povuče do svojeg stolca pokraj gomile cipela, ali je ostala stajati. Otto je smočio lice ali ga je tek djelomično obrisao. Slijepljena mokra kosa visjela mu je niz čelo, a kapljica vode spustila mu se na vrh nosa. Obriše je nadlanicom. Možda je bila i bala. Gledao je prema pepeljari ali mu je Leonard prepriječio put. Leonard prekriži ruke i raširi noge. Uništenje police ga se dojmilo, navelo ga na razmišljanje. Otto je bio petnaestak centimetara niži i dvadesetak kila lakši od njega. Bio je pijan ili mamuran, i u lošoj fizičkoj kondiciji. Žgoljav i sitan. S druge strane, on će morati paziti na naočale i nije naviknut na tučnjavu. Ali je ljut, razbješnjen. To mu je prednost.

" Goni se, " reče Leonard, "ili ću te baciti van." Maria mu iza leđa reče: "On ne razumije engleski. "

Zatim prevede što je Leonard rekao. Prijetnja ne ostavi nikakva traga na Ottovom podbuhlom licu. Rasjekotina na usni malko mu je krvarila. Dotakne je jezikom i istodobno rukom posegne u prvi, pa u drugi džep bluze. Izvuče presavijenu smeđu kuvertu i digne je u zrak.

Progovori Mariji zaobilazeći Leonarda. Glas mu je bio dubok za onako sitno tijelo: "Imam ga. Imam nešto iz ureda tog i tog," bilo je sve što je Leonard razumio.

Maria nije niša rekla. U njenoj šutnji bilo je nešto, neka zgusnutost zbog koje se Leonard Želio okrenuti. Ali nije htio pustiti Nijemca da prođe. Otto je već bio zakoraknuo naprijed. Smješkao se, a nekakva mišićna asimetrija vukla mu je tanki nos u stranu.

Konačno Maria reče:

"*Es ist mir egal, was es ist.* (Svejedno mi je što je to.)" Ottov smiješak se proširi. Otvori kuvertu i rastvori list papira koji je, očito, bio često čitan.

"Imaju naše pismo iz 1951. Našli su ga. I još nešto, što smo oboje potpisali. Ti i ja. "

"Bilo pa prošlo," reče Maria. "Možeš to zaboraviti." Ali glas joj je podrhtavao.

Otto se nasmije. Jezik mu je bio narančaste boje od krvi koju je lizao.

Leonard, ne okrećući se, upita: "Maria, o čemu se radi? "

"Misli da ima pravo na ovaj stan. Uputili smo bili zahtjev za stan dok smo još bili u braku. Ovo pokušava već dvije godine. "

Iznenada se Leonardu to učini kao rješenje. Otto može uzeti stan, a oni će zajedno stanovati u Aleji platana, gdje ih nikada neće naći. Uskoro će se vjenčati i ne trebaju im dva stana. Nikada više neće vidjeti Otta. Savršeno.

Ali Maria, kao da čita njegove misli, ili ga odvrća od njih, prosikće: "Ima on svoj stan, ima sobu. Sve ovo radi da napravi neprilike. Još uvijek misli da me posjeduje, u tome je stvar." Otto je strpljivo slušao. Pogled mu je bio uprt u pepeljaru, čekao je na pogodnu priliku.

"Ovo je moj stan," kazala je Maria Ottu. "Moj je! I gotovo. A sad se gubi! "

Mogli bi se spakirati za tri sata, razmišljao je Leonard. Marijine stvari stale bi u dva taksija. Mogli bi biti na sigurnom, u njegovu stanu, još prije zore. Koliko god bili umorni, mogli bi još uvijek nastaviti svoju proslavu, pobjedonosno.

Otto kvrcne noktom pismo: "Pročitaj ga. Uvjeri se. "

Zakoraknuo je još pola koraka. Leonard mu se ispriječi. Možda bi ga Maria ipak morala pročitati?

Maria reče: "Nisi im rekao da smo rastavljeni. Zato misle da imaš nekakvo pravo. "

Otto je uživao: "Znaju oni to, znaju. Moramo se zajedno pojaviti pred nečim, negdje, da se ustanovi čije su potrebe preče. " Pogledao je Leonarda, a onda ponovo Mariju. "Englez ima stan, a ti imaš prsten. Tamo, će htjeti čuti nešto o tome. "

"On se seli ovamo," reče Maria. "I s tim je sve gotovo." Ovoga puta Otto je uzvratio Leonardov pogled. Nijemac je postajao snažniji, sve manje propalica i pijanac, a sve više maher. Smatrao je da pobjeđuje. Progovorio je, smiješeći se: "Ne, ne. *Die Platanenallee 26 ware besser für euch.* "

Bilo je onako kao što je Blake rekao. Berlin je malo mjesto, selo.

Maria nešto vikne. To je sigurno bila uvreda, i to djelotvorna. Smiješak nestane s Ottova lica. On vikne njoj nešto. Leonard se nađe usred unakrsne vatre bračne svađe, starog rata. Od paljbe je hvatao samo glagole, koji su se gomilali na krajevima brzih rečenica, kao potrošeno streljivo, a i tragove nekih psovki koje je naučio, ali iskrivljenih u nove, žešće oblike. Vikali su istovremeno. Maria je podivljala, bila je poput tigra koji se bori. Nikada nije pomišljao da može biti tako strastvena, i na trenutak se postidi što je on nikada nije uspio tako uzbuditi. Otto joj se nastojao približiti. Leonard ispruži ruku da ga zadrži. Nijemac uopće nije primijetio dodir, a Leonardu se nije svidjelo ono što je napipao. Prsa su bila tvrda i čvrsta na dodir, poput vreće pijeska. Čovjekove riječi vibrirale su duž Leonardove ruke. Ottovo pismo dovelo je Mariju u slabiji položaj, ali ono što je sada govorila pogađalo je cilj. Nisi nikada mogao, nisi imao, nisi kadar da... Okomila se na njegove slabe točke, možda na piće, ili seks, ili novac, i on je drhtao, vikao. Usna mu je još više krvarila. Slina mu je prskala po Leonardovu licu. Ponovo je srnuo naprijed i Leonard ga uhvati za gornji dio ruke. I ruka je bila tvrda nezaustavljiva.

Tada Maria reče nešto nepodnošljivo i Otto se istrgne iz Leonardova zahvata i navali na nju, ravno na vrat, zaustavivši njene riječi i svaki glas. Digne slobodnu ruku sa stisnutom šakom. Leonard je uhvati s obje ruke upravo kad se u luku počela spuštati na Marijino lice. Stisak njenog vrata bio je snažan, jezik joj je bio isplažen, ljubičastocrn, oči su joj bile raširene i nesposobne da mole za milost. Udarac povuče Leonarda naprijed, ali objesio se na Ottovu ruku, i savio je iza njegovih leđa, gdje ju je digao prema lopatici, tako da je trebala škljocnuti. Otto je bio prisiljen okrenuti se nadesno, i dok je Leonard stiskao svoj dvoručni zahvat zgloba i gurao ruku još više uz kralješnicu, Otto pusti Mariju i okrene se da oslobodi ruku i da se suoči s napadačem. Leonard ga pusti i povuče se korak unatrag.

Ostvarila su se njegova očekivanja. To je bilo ono čega se bojao. Predstojalo mu je da bude ozbiljno povrijeđen, onesposobljen do vijeka. Da su ulazna vrata bila otvorena, bio bi pokušao pobjeći. Otto je bio sitan ali snažan i nevjerojatno opasan. Sva njegova mržnja i bijes bili su sada usmjereni na Engleza, sve što je trebalo ići na Mariju. Leonard gurne naočale više na nos. Nije ih se usudio skinuti. Mora vidjeti što će mu se dogoditi. Dignuo je ruke, onako kako je vidio da to boksači čine. Otto je držao ruke sa strane, poput kauboja spremnog da izvuče pištolj. Pijane oči bijahu mu crvene. Ono što je učinio bilo je jednostavno. Povukao je desnu nogu i udario Engleza u potkoljenicu. Leonard spusti ruke. Otto zamahne rukom, ravno prema Adamovoj jabučici. Leonard se uspije okrenuti i udarac ga zahvati po ključnoj kosti.

Zaboljele ga je, stvarno je zaboljelo, više nego što je bilo moguće. Možda mu je pukla. Kralješnica je sljedeća na redu. Digao je ruke, s dlanovima prema naprijed. Htio je nešto reći, htio je da Maria nešto kaže. Vidio ju je preko Ottova ramena, kako stoji kraj hrpe cipela. Mogli bi stanovati u Aleji platana. I ona bi se složila, samo kad bi malo razmislila. Otto ga ponovo udari, snažno, vrlo snažno po uhu. Zazvonilo je, zvuk električnog zvona dopirao je iz svakog kuta sobe. Bilo je to tako gnusno, tako... nepošteno.

Bila je to Leonardova posljednja misao prije nego što su se uhvatili ukoštac. Da li da privuče žgoljavo, tvrdo, odvratno, sitno tijelo k sebi, ili da ga odgurne tako da ga ponovo može udariti? Osjećao je da mu je njegova visina nedostatak. Otto mu se posve približio a on je iznenada shvatio zašto. Ruke su mu prtljale nešto među njegovim i, našavši mu testise, počele ih stiskati. Stisak oko Marijina vrata. Tamna oker boja procvjeta mu pred očima i prolomi se krik. Bol je nedostatna riječ. Sva mu je svijest bila izvrnuta naopačke.

Bio bi učinio bilo što, da bilo što, da se oslobodi ili da bude mrtav. Presamiti se i glava mu se nađe tik uz Ottovu, obraz mu okrzne njegov obraz i okrene se, otvori usta i snažno zagriže Otta za lice. Nije to bio neki borilački zahvat. Samrtna muka mu je stisnula vilice tako da su mu se zubi dotakli a usta se ispunila. Prolomio se urlik koji nije mogao biti njegov. Bol popusti. Otto se otimao da se odmakne. Pustio ga je i ispljunuo nešto slično polusažvakanoj naranči. Nije osjetio nikakav okus. Otto je urlao. Kroz obraz mu je vidio žuti sjekutić. I krv. Tko bi mislio da u licu ima toliko krvi? Otto mu se ponovo približio. Leonard je znao da sada više nema uzmaca. Otto mu se približavao sa svojim okrvavljenim licem, a naziralo se i nešto drugo, nešto iza njega, crno i visoko, na rubu vidnog polja. Da se zaštititi i od toga, Leonard ispruži desnu ruku i vrijeme se uspori dok su mu prsti stiskali nešto hladno. Nije to mogao skrenuti s putanje, mogao je samo držati i sudjelovati, pustiti da se spusti, a i spustilo se, težina i željezo, srušilo se kao pravda, s njegovom rukom na sebi, i s Marijinom rukom sva težina presude, željezna noga stropoštala se na Ottovu lubanju i probila mu kost prednjim dijelom i zarila se još dublje i oborila ga na pod. Pao je bez ikakvog zvuka, s licem na dolje, i ispružio se koliko je dug i širok.

Postolarski kalup stršio mu je još iz glave, a čitav je grad utihnuo.

Sedamnaest

Nakon proslave zaruka mladi je par ostao budan čitavu noć i razgovarao. Tako je to pokušavao sebi predočiti dva sata nakon svitanja, dok je čekao u redu s drugim radnicima na autobus za Rudow. Trebao mu je slijed, priča. Trebao mu je red. Jedna stvar za drugom. Popeo se na autobus i našao slobodno sjedalo. Usne su mu oblikovale riječi dok je izvršavao

radnje. Našao je sjedalo i sjeo. Nakon tučnjave, prao je zube deset minuta. Onda su pokrili tijelo pokrivačem. Ili, prvo su pokrili tijelo pokrivačem, a onda je otišao u kupaonicu i prao zube deset minuta. Ili dvadeset. Četkica je bila na podu, usred slomljenog stakla, ispod police koja se stropoštala na pod. Pasta za zube pala je u umivaonik. Pasta je znala da će je trebati, četkica nije. Pasta je bila glavna, pasta je bila mozak...

Nisu maknuli, nisu mogli maknuti kalup. Stršio je ispod pokrivača. Maria se nasmijala. Još uvijek je bio tamo. Pokrili su kalup, i još je uvijek bio tamo. Bilo kuda, kalup svuda. On je sjedio, a kalup je stršio. Kako su se kretali uz Hasenheide, autobus se punio. Mjesta je bilo samo za stajanje. Onda je vozač viknuo onima na pločniku da više nema mjesta. To je bilo nekako ugodno, nitko se više ne može ukreati. Trenutačno su bili na sigurnom. Krećući se na jug, pravcem suprotnim od prometa, autobus se počeo prazniti.

Kad su stigli u selo Rudow, Leonard je bio sam, izložen među redovima sjedala.

Zaputio se poznatim putem. Gradilo se više nego što se sjećao. Od jučer nije išao ovim putem. Jučer ujutro, prije zaruka. Skinuli su pokrivač s kreveta i rasprostirli ga. Nije to bilo iz poštovanja. Kako je uopće mogao pomisliti da je to iz poštovanja? Morali su se zaštititi od tog prizora. Morali su biti kadri misliti. Htio je izvući kalup. Možda iz poštovanja.

Ili da prikrije ono. Kleknuo je i uhvatio ga. Pomaknuo se pod njegovim dodirom, poput štapa u gustom blatu. Zbog toga ga nije mogao izvući. Zar će ga morati obrisati, isprati pod slavinom u kupaonici?

Pokušali su sve pokriti i izgledalo je glupo, izlizana cipela na jednoj strani a na drugoj tajanstveni oblik koji strši uvis i svojata pokrivač, koji pripada cipelama. Maria se počela smijati, strašan iskrivljeni smijeh, pun straha. Mogao joj se pridružiti. Nije pokušala uhvatiti njegov pogled, kao što rade ljudi kad se smiju. Bila je sama sa svojim smijehom. Ali nije pokušala ni prestati. Da je prestala, proplakala bi. Mogao joj se pridružiti, ali se nije usudio. Stvari bi mogle izmaći kontroli. U filmovima kad se žene ovako smiju, treba ih snažno pljusnuti. Onda se utišaju kad shvate istinu, zatim zaplaču, a ti ih tješiš. Ali on je bio previše umoran. Mogla bi se pobuniti, ili ga ispsovati, ili mu uzvratiti udarac. Moglo se dogoditi svašta.

Već se i dogodilo. Prije ili poslije pokrivača, oprao je zube.

Četkica nije bila dovoljna, kao oruđe bila je nedovoljna. Kad ju je zamolio, donijela mu je čačkalice. Morao ih je upotrijebiti da bi odstranio ono što se uhvatilo između očnjaka i kutnjaka. Nije mu bilo mučno. Mislio je na Tottenham i nedjeljni ručak, i na oca i sebe sa čačkalicama, prije pudinga. Njegova majka ih nikada nije upotrebljavala. Žene nekako to ne rade. Nije progutao onaj komadić i tako još povećao svoj zločin. Sada je svaka sitnica bila plus. Isprao ga je pod mlazom vode i jedva vidio, tek letimičan prizor nečeg sažvakanog i blijedo ružičastog, a zatim je pljunuo i ponovo pljunuo i isprao usta.

A onda su popili piće. Ili je već prije popio nešto da mu pomogne pri dizanju kalupa? Vina nije više bilo, dobri *Mosel* bio je na suknji. Nije bilo ničega osim džina iz vojnog magazina. Bez leda, bez limuna, bez tonika. Odnio ga je u spavaću sobu. Maria je vješala odjeću. Nije bila popišana, što je još jedan plus.

Rekla je: "A za mene?" Dao joj je svoj džin i vratio se po drugi. Bio je pokraj stola i nalijeavao džin, pokušavajući ne gledati, kad je pogledao. Pomaklo se. Sada su se vidjele dvije cipele i crna čarapa. Nisu ga okrenuli, nisu stvarno provjerili je li mrtav. Promatrao je pokrivač, da vidi znakove disanja. Bilo je počelo sa disanjem. Je li to drhtaj, lagano dizanje i spuštanje? Bi li bilo gore da jest? Onda bi morali pozvati kola za hitnu pomoć, prije nego što bi imali prilike za razgovor, za pripremu priče. Ili bi ga morali ponovo ubiti.

Promatrao je pokrivač, i promatranjem ga pomaknuo.

Odnio je piće u spavaću sobu i rekao joj. Nije htjela doći da pogleda. Nije to htjela prihvatiti. Odlučila je. Bio je mrtav.

Sva odjeća bila je obješena i zatvorila je vrata ormara. Otišla je u drugu sobu po cigarete, ali znao je da je išla pogledati.

Vratila se i rekla da ih nije našla. Sjeli su na krevet i pijuckali.

Kad je sjeo, zaboljeli su ga testisi. I uho, pa i ključna kost. Netko bi se trebao pobrinuti za njega. Ali morali su razgovarati, a da bi razgovarali, morali su misliti. Da bi mogli misliti, morali su popiti piće i sjesti, a to je boljelo, a boljelo ga je i uho. Morao se izvuci iz tih previše brzih, previše uskih krugova. I tako je pio džin. Pogledao ju je dok je gledala u pod ispred svojih nogu. Bila je lijepa, to je znao, ali nije ništa osjećao. Njena ljepota nije ga se dojmila onako kako je želio. Želio je da ga se dojmi i da se ona sjeti kakve osjećaje gaji prema njemu. Tada bi se mogli zajedno suočiti s time i odlučiti što će reći policiji. Ali gledajući je, nije osjećao baš ništa. Dodirnuo joj je ruku ali nije digla pogled.

Morali su se sjediniti da bi bili sigurni da će im vjerovati. Policija će možda misliti da je lijepa, možda će čak to i osjećati. On to samo zna. Ako budu osjećali, možda će i razumjeti, a to bi mogao biti izlaz. Bilo je to u samoobrani, reći će im ona i sve će biti u redu.

Maknuo je ruku s njezine i upitao je: Što ćemo reći policiji?

Nije mu odgovorila. Čak nije ni digla pogled. Možda nije ništa ni rekao. Mislio je reći, ali ni sam nije ništa čuo. Nije se mogao sjetiti.

Hodao je mimo stračara izbjeglica. Hodanje ga je boljelo. Ključna kost ga je boljela samo kad bi digao ruku, uho kad bi ga dotaknuo, ali testisi su ga boljeli kad bi sjeo i dok je hodao. Kad odmakne od stračara, stat će. Ugledao je riđokosog dječaka, mrkvoglavca. Bio je u kratkim hlačicama i imao je krstava koljena. Izgledao je kao mali razbijač.

Izgledao je kao mali Englez. Leonard ga je često viđao kad je išao na posao. Sve to vrijeme nisu izmijenili ni riječi, čak ni mahnuli jedan drugome. Samo su gledali jedan drugog, kao da se poznaju iz nekog prijašnjeg života. Danas, da bi sebi donio malo sreće, Leonard digne ruku na pozdrav i nasmiješi mu se. Zaboljelo ga je kad je digao ruke. Klinca se to ne bi naročito dojmilo, da je i znao. Samo je gledao. Odrasli čovjek prekršio je pravila.

Nastavio je hodati i iza zavoja naslonio se na drvo. Preko puta gradili su stambeni blok. Uskoro to više neće biti selo. Ljudi koji budu ovdje živjeli neće znati kako je to nekada izgledalo. Vratit će se i reći im.

Nikada ovdje nije baš lijepo bilo, reći će im. Zato je u redu. Sve je u redu. Osim misli, dalje i dalje.

Nije mogao ništa učiniti. Ponovo joj je dodirnuo ruku, ili je to bilo prvi put. Ponovo je postavio pitanje, ili ga je postavio prvi put, ali pazio je da ovog puta stvarno izgovori riječi. Znam, rekla je misleći: Shvaćam tvoje pitanje, dijelim tvoju zabrinutost. Ili možda: To si već pitao, čula sam te. Ili možda: Upravo sam ti odgovorila.

Da malo pogurne stvari, reče: To je bilo u samoobrani, to je bilo u samoobrani.

Uzdahnula je. Zatim je rekla: Poznaju ga.

Da, reče on. Znači, shvatit će.

Odgovorila je bujicom riječi: Voljeli su ga, mislili su da je ratni heroj, ispričao im je nekakvu priču. Mislili su da pije zbog rata. Bio je pijanac kojem se sve oprašta. Kad nisu bili na dužnosti, ponekad bi ga počastiti pivom. A mislili su i da pije zbog mene. To su mi rekli kad sam ih jednom bila zvala. Tražila sam zaštitu, a oni su rekli: Ali vi samo izluđujete jadnika.

Ustao je s kreveta da olakša bol. Htio je donijeti džin. Htio je donijeti bocu. Htio je potražiti cigarete. Još su tri ostale u kutiji, ali hodanje ga je boljelo. I ako ode tamo, mogao bi vidjeti da se ponovo pomaklo.

Stajao je pokraj ormara i rekao: To je lokalna stanica, Ordnungspolizei. Moramo razgovarati s Kriminalpolizei, oni su drugačiji. Govorio je to tek tako, jer, naravno, nije bilo ni kriminalaca, ni zločina, bilo je to u samoobrani. Ona reče: Ali lokalni policajci će se uplesti u svakom slučaju. Morat će, to je njihovo područje.

Tako, reče. Što ćemo im reći?

Odmahnula je glavom. Mislio je da to znači da ne zna. Ali ona je mislila nešto sasvim drugo. Bilo je tek pola tri, ali ona je već mislila na nešto sasvim drugo.

Hodajući poznatim putem, mogao se pretvarati da se ništa nije dogodilo. Išao je na posao, to je sve. Sići će u tunel, raduje se tunelu. Izašao je da donese džin. Nigdje nije bilo cigareta. Pogledao je cipele. Bile su još više vani, nije bilo sumnje. Vidio mu je obje čarape i

goli komad noge s rijetkim dlačicama. Požurio je u spavaću sobu i rekao joj, ali nije digla pogled. Prekrižila je ruke i zagledala se u zid. Zatvorio je vrata i natočio im džin. Pijući ga mislio je na vojni magazin.

Znaš šta, rekao je. Otići ćemo britanskoj vojnoj policiji. Ili Amerikancima. Ja sam u njihovoj službi, shvaćaš, moram tako postupiti.

Gotovo da je spustila ruke, ali ih je onda ponovo prekrižila.

Ja sam umiješana, rekla je. Morat će obavijestiti njemačku policiju.

Još uvijek je stajao. Rekao je: Reći ću im da sam to ja učinio.

Luda ponuda.

Nije se nasmiješila niti smekšala glas. Rekla je: Mio si i drag. Ali on je Nijemac, stan je moj, a on je bio moj muž. Morat će se stvar prijaviti njemačkoj policiji.

Bilo mu je drago što ponuda nije prihvaćena. Rekao je: Ne napredujemo. Možda i misle da je ratni heroj, ali znaju da je bio nasilan, znaju da je bio pijanica, i ljubomorani, naša riječ protiv njegove, a da smo ga htjeli ubiti, ne bismo mu razbili glavu i prijavili policiji.

Ona reče: Zašto ne, ako mislimo da može upaliti. Kad nije odgovorio, jer je nije razumio, ona nastavi: Totschlag, to će reći. Umorstvo iz nehata.

Približavao se straži. Na ulazu su bili Jake i Howie. Bili su prijateljski raspoloženi i našalili se s njegovim otečenim uhom. Morao je još pokazivati propusnicu. Sve je bilo isto onako dobro kao i prethodnog dana. Nije se sve promijenilo, nije sve bilo loše. Ušao je i prošao pokraj stražarske kućice pa krenuo stazom, kao i obično. Nije nikog sreo na putu do svoje sobe.

Na vratima je bila pribijena ceduljica od Glassa. *Dođi u kantu u 13.00 sati*. Soba je bila kako ju je ostavio, radna klupa, lemilica, mjerači voltaže, pribor za provjetravanje ventila, klupka žica, kutije s rezervnim dijelovima, slomljeni kišobran koji je kanio zalemiti. Sve su to bile njegove stvari, to je bilo ono što je radio, to je bilo ono što je stvarno radio, sve potpuno zakonito i na površini. Ili na površini, ili ispod površine, i ne baš zakonito prema svakoj definiciji. S nekim definicijama se nisu slagali, neke definicije trebalo je izbrisati. Moram prestati s tim, mislio je, moram se srediti. Umorstvo iz nehata, rekla je. Morao je sjesti na krevet, bez obzira na bol. Zvučalo je gore nego ubojstvo. Umoriti.

Zvučalo je gore. Zvučalo je točno kao ono što su imali u drugoj sobi.

Pokušao je nešto drugo. Znaš šta, reče. Morao bih k liječniku, odmah.

Upitala ga je zijevajući: Tako ti je loše? Još jedna stvar o kojoj nije htjela misliti.

Rekao je: Liječnik bi mi morao pregledati ključnu kost i uho.

Nije spomenuo testise. Sada su ga boljeli. A nije ni želio da ih liječnik gleda, stišće i zahtijeva da kašlje. Meškoljio se i rekao: Morao bih. Zar ne shvaćaš, to nam je dokaz da se radi o samoobrani. Moram ići dok je stvarno gadno, dok mogu sve snimiti.

Ali, mislio je, ne i moja jaja. A ona reče: I reći ćeš im da je ona rupa na njegovom licu nastala samoobranom?

Ostao je sjediti i umalo da se nije onesvijestio.

Krenuo je hodnikom do aparata s vodom. Želio je isplahnuti lice. Prošao je pokraj Glassova ureda i provjerio. Nije ga bilo, to je bio još jedan plus. Mogao je mahati klincima, pozdravljati se sa stratarima, ali nije mogao razgovarati s Glassom. Uzeo je nekoliko ventila i drugih sitnica iz svoje sobe i zaključao je. Od jučer mu je ostao još jedan poslić.

Možda će mu pomoći da se sredi. Izgovor da bude u tunelu, da uzme što mu treba odande.

Ako odeš k liječniku, rekla je, morat ćeš mu ispričati, a to znači da će policija saznati.

Odgovorio joj je: Ali ćemo barem imati dokaz o tučnjavi, tučnjavi. Rastrgao bi me na komadiće.

A, da, rekla je. Dokaz o samoobrani, a što je s rupom?

Pa, rekao je. Ti im možeš reći zašto sam to morao učiniti. Ali ja ne znam zašto, rekla je. Kaži mi, zašto si ga onako ugrizao!

Upitao ju je: Zar nisi vidjela! Zar nisi vidjela što je radio!

Odmahnula je glavom, i on joj ispriča. Kad je završio, rekla je: Nisam to vidjela. Bili ste preblizu jedan drugome. Da, ali to je istina, rekao je.

Srknula je džin i upitala ga: Zar te je toliko boljelo da si mu morao napraviti rupu u licu? Naravno da jest, rekao je. Morat ćeš im reći da si vidjela. To je važno.

Odgovorila je: Ali rekao si da ne trebamo lagati, rekao si da nismo uradili ništa loše, da nemamo što skrivati od njih.

To sam rekao? Upitao ju je. Mislim, nismo ništa loše uradili, ali moramo ih u to uvjeriti, moramo uskladiti priču.

E, pa, rekla je. E, pa, ako ćemo lagati, ako ćemo se pretvarati, onda to moramo uraditi kako treba. Spustila je ruke i pogledala ga.

Prošao je pokraj gomile otpadaka nabacanih do stropa podruma. Čuo je da ponekad gljive rastu na mračnim kosinama, ali nikada nije vidio ni jednu. Sada ih nije želio vidjeti. Stajao je na rubu okna i osjećao se malo bolje. Zvuk generatora, blistava gola svjetla na ulazu u tunel, mutna ovdje gore, kabeli i telefonske žice koje se spuštaju dolje, ventilacija, sistemi hlađenja. Sistemi, mislio je, trebaju nam sistemi. Pokazao je svoju propusnicu i rekao stražaru da će iznijeti neke stvari, i da mu treba dizalo. "Nema problema, gospodine," rekao je.

Stare okomite željezne ljestve nestale su. Sada se silazilo spiralnim stubama koje su zavijale uza zid okna. Ti Amerikanci misle na sve, pomislio je. Htjeli su da sve bude moguće i lako. Htjeli su se brinuti o drugima. Ove ugodne, lagane stube s trakama protiv klizanja, f rukohvatom od lanca, aparati s Coca-Colom u hodnicima, odrezak i čokoladno mlijeko u kantini. Vidio je odrasle ljude kako piju čokoladno mlijeko. Englezi bi ostavili okomite ljestve jer su poteškoće dio tajnih operacija. Amerikanci su smislili *Heartbreak Hotel* i *Tutti Frutti* i hvatanje lopta na neravnom terenu vani, odrasli ljudi s brkovima od čokoladnog mlijeka koji se loptaju. Oni su nevini. Kako bi mogao njima krasti tajne? MacNameeju nije ništa odao, a nije ni pokušao ozbiljno. Eto, još jedan plus.

Silaženje stubama ga je boljelo. Bio je sretan kad je stigao dolje. Nije pronašao ništa o Nelsonovoj tehnici, o tome kako se razdvaja jeka čiste poruke od šifrirane poruke. Imaju te tajne a imaju i svoje čokoladno mlijeko. Ništa nije pronašao. Pokušao je otvoriti dvojna vrata. Nije lagao MacNameeju ali nije ništa ukrao, pa nije morao lagati ni Glassu.

Ponovo je rekla: Ako ćemo lagati... Ostavila je to visjeti u zraku, a onda je bio red na njemu.

On je rekao: Moramo biti zajedno, moramo to raščistiti.

Odvest će nas u odvojene sobe i tražiti proturječje. Zatim je stao i rekao: Ali čak im ne možemo ništa ni slagati. Što im možemo reći, da se poskliznuo na podu kupaonice?

Znam, rekla je. Znam, što je značilo: U pravu si, dakle prosljedi do neizbježnog zaključka. Ali nije nastavio. Sjedio je i razmišljao o tome da ustane. Natočio je još džina. To mlako piće nekako nije djelovalo.

U tunelu je bio svilen tamni zrak pročišćen aparatom, i umjetna tišina, i umješnost, pronicavost, diskrecija, kamo god pogledao. U ruci su mu bili ventili, imao je posla. Hodao je sredinom stare pruge, kojom je izvožena zemlja.

Previše piješ, rekla je. Moramo misliti.

Ispio je tako da može šalicu staviti na krevet. Bolje je razmišljao zatvorenih očiju. A i manje ga je boljelo uho.

Reći ću ti još nešto, rekla je. Slušaš me? Nemoj sada zaspati. U Rathausu, Vijećnici, znaju da je polagao pravo na ovaj stan. Imaju spise, sve dokumente.

Odgovorio je: Pa šta onda? I sama si rekla da je sve to glupost.

Es macht nichts, rekla je. Imao je pritužbu i postojao je razlog za svađu.

Misliš, motiv, rekao je. Hoćeš reći da bi to mogao biti naš motiv? Zar izgledamo kao ljudi koji bi rješavali stanarski spor na taj način?

Tko zna, rekla je. Ovdje je teško naći stan. U Berlinu se ljudi ubijaju i za manje stvari.

Sve to govori, rekao je, da je imao pritužbu, i da se došao ovamo tući, i da je to bilo u samoobrani.

Kad je vidjela da su ponovo zaglibili, prekrizila je opet ruke.

Rekla je: Na poslu sam čula tu englesku riječ, umorstvo iz nehata, od majora. On mi je to rekao. To se dogodilo godinu dana prije nego što sam počela tamo raditi. Jedan od mehaničara u radionici, njemački civil, potukao se u krčmi s drugim čovjekom i ubio ga.

Udario ga je po glavi pivskom bocom i ubio ga. Bio je pijan i bijesan, nije ga kanio ubiti. Bilo mu je jako žao kad je vidio što je učinio.

I što se dogodilo s njim ?

Osudili su ga na pet godina zatvora. Mislim da je još uvijek u zatvoru.

U tunelu je bio uobičajen dan. Gotovo nikog nije bilo, sve je bilo u redu, sve je išlo kao podmazano. Bilo je baš fino, onako kako bi trebao biti sav ostali svijet. Zastao je i pogledao. Za aparat za gašenje požara bila je privezana cedulja na kojoj je pisalo da je pregled obavljen jučer u 10.30. Zatim inicijali inženjera, broj njegovog telefona u uredu, datum idućeg pregleda. Savršenstvo. A ovdje je telefon i kraj njega popis brojeva: dežurni časnik, osiguranje, protupožarna služba, prostorija za snimanje, soba za prisluškivanje. A ovaj snop žica, spleten u pramenove kao kosa djevojčice koju drži blistava nova kopča, ide od zvučnika do sobe za snimanje. A ovdje su žice koje vode u sobu za prisluškivanje, a ondje cijevi za vodu koja hladi elektroniku, pa otvori za ventilaciju.

Ova žica ovdje dovodi posebnu struju do sistema za uzbunu, a ovo je senzor sa sondom koja je zabijena duboko u zemlju.

Ispružio je ruku i dodirnuo sve to. Sve je to radilo, sve je to volio.

Otvorio je oči. Ni jedno od njih nije ništa reklo već pet minuta. Možda je prošlo i dvadeset minuta? Otvorio je oči i progovorio: Ali ovo nije bilo kao tučnjava u krčmi, rekao je. On me napao, mogao me ubiti. Zastao je i sjetio se. Prvo je tebe napao, zgrabio te za vrat. Zaboravio je na njen vrat. Daj da pogledam, rekao je. Kako je? Oko vrata, sve do čeljusti, bili su crveni tragovi. Zaboravio je to sve.

Boli me kad gutam, rekla je.

Eto vidiš, rekao je. Morala bi sa mnom poći k doktoru. To će biti naša priča, a i istina je, ono što se stvarno dogodilo. On bi te bio zadavio.

Da, pomislio je. A ja sam ga zaustavio.

Rekla je: Sad je četiri sata. Nikakav doktor nas neće sada pregledati. A čak kad i bi, kažem ti. Zaustavila se i zatim spustila ruke. Kažem ti, sve vrijeme mislim na policiju, i što će vidjeti kad dođu ovamo.

Prvo ćemo maknuti pokrivač, rekao je.

Rekla je: Pokrivač nema veze. Kažem ti što će vidjeti. Izmasakrirani leš.

Nemoj tako govoriti, rekao je.

Razmrskanu glavu, rekla je, i rupu u glavi. A što nas dvoje imamo pokazati? Crveno uho i vrat koji me boli? I moja jaja, pomislio je, ali nije ništa rekao.

Dvojica tehničara radila su kod zvučnika. Bilo je dovoljno da im samo kimne. Zaustavio se na kraju polica. Tamo se nalazio stol i oni, gurnuti ispod njega, baš kao što se sjećao. Mogao bi stati na povratku. Mora obaviti svoj posao, to će mu pomoći. I ne samo to. Želio je to uraditi, mora se srediti. Prošao je kroz vrata pod zračnim tlakom, u sobu za prisluškivanje. Ovdje su bila dva čovjeka, ljudi koje je uvijek pozdravljao ali koje nikada nije upoznao. Jedan od njih imao je na glavi slušalice, a drugi je pisao. Nasmiješili su mu se. Ovdje razgovor nije bio preporučljiv, a ako je baš bio neophodno potreban, šaputalo se, i to je bilo sve. Onaj koji je pisao pokaže mu na natečeno uho i napravi grimasu.

Jednom od dva magnetofona, onom koji nije bio u upotrebi, trebalo je zamijeniti ventil. Prionuo je na posao i polagano odvrtao poklopac. To bi bio radio da se ništa nije dogodilo.

Poželio je da to što dulje traje. Zamijenio je ventil i onda je prtljao naokolo, pregledavao spojeve i lemljena mjesta na aktivatoru zvuka. Kad je ponovo stavio poklopac, ostao je sjediti, pretvarajući se da misli.

Mora da je zaspao. Ležao je na leđima, svjetlo je gorjelo, bio je potpuno obučen i nije se mogao ničega sjetiti. Cimala ga je za ruku i on sjedne.

Rekla je: Ne možeš spavati i sve prepustiti meni. Vraćalo mu se. Rekao je: Sve što predložim, ti si protiv toga. Onda mi ti kaži.

Rekla je: Ne želim ti ništa govoriti. Želim da sam shvatiš. Da shvatim što? upitao ju je.

Prvi put nakon svih tih sati, ustala je. Stavila je ruke na vrat i rekla: Neće nam vjerovati u samoobranu. Nitko. Ako im to kažemo, završit ćemo u zatvoru.

Tražio je bocu džina koja nije bila ondje gdje ju je ostavio.

Mora da ju je maknula ali to ga nije smetalo jer mu je sada bilo zlo. Rekao je: Mislim da to ne mora baš biti tačno. Ali nije tako mislio. Bila je to istina, završit će u zatvoru, u njemačkom zatvoru.

Eto, rekla je, ja ću to izreći. Netko to mora izreći, pa ću ja to biti. Ne moramo im kazati, ne moramo ništa kazati. Maknut ćemo ga odavde i skloniti ga nekamo gdje ga ne mogu naći.

O, Bože moj, rekao je.

A ako ga jednog dana pronađu, nastavila je, i dođu mi to javiti, ja ću im kazati, o, to je stvarno žalosno, ali bio je pijanica i ratni heroj i moglo se očekivati da će se uvaliti u neprilike.

O, Bože, rekao je, a zatim: Ako nas vide kako ga iznosimo, onda smo gotovi, izgledat će kao ubojstvo. Ubojstvo.

To je istina, rekla je. Moramo to izvesti kako treba. Sjela je do njega.

Moramo zajedno raditi, rekao je.

Kimnula je. Uхватili su se za ruke i neko vrijeme nisu ništa govorili.

Na kraju je morao poći. Morao je otići iz ugodne sobe. Kimnuo je dvojici ljudi, prošao kroz dvostruka vrata i duboko udahnuo zrak kako bi prilagodio uši nižem tlaku. Zatim je kleknuo kraj stola. Tu su bila dva prazna kovčega. Odlučio je da uzme oba. U svaki su stala po dva velika Ampex magnetofona s rezervnim dijelovima, mikrofonima, kolutovima i kabelima. Bili su crne boje, s pojačanim rubovima, i imali velike preklopne brave i dvije platnene trake koje su išle naokolo, za još veću sigurnost. Otvorio je jedan od njih. Nigdje nije ništa pisalo, ni izvana ni iznutra, nikakve vojne šifre niti ime proizvođača. Imali su široku platnenu ručku. Digao ih je i krenuo tunelom. Bilo mu je teško prenijeti ih pokraj ljudi koji su bili kod zvučnika, ali jedan od njih mu uzme kovčeg i odnese ga do kraja stelaže. A onda je sam samcat oteturao tunelom do glavnog okna. Mogao ih je odnijeti gore stubama jedan po jedan, ali ga je čovjek koji je bio gore ugledao, zamahnuo krakom dizalice i pokrenuo električno vitlo. Stavio je kovčege na drvenu platformu pa su stigli gore prije njega. Prolazio je pokraj gomile zemlje, pa po kosini do površine, zatim van kroz nespretna dvostruka vrata i uz cestu do straže. Morao je Howieu pokazati kovčege, što je bila puka formalnost, a onda je krenuo cestom, krenuo je na ljetovanje.

Njegova nova prtljaga bila je tako glomazna da je bila prava gnjavaža. Udarala ga je po nogama, prisiljavala ga da drži ruke daleko od tijela i zato su ga zaboljela ramena. A radilo se o praznoj prtljazi. Klinca mrkvoglavca nije bilo na vidiku. U selu je imao poteškoća oko čitanja autobusnog voznog reda, brojke su mu izmicale ukoso gore. Čitao ih je dok su se micale. Morao je čekati četrdeset minuta pa je stavio kovčege uza zid i sjeo na njih.

On je prvi progovorio. Bilo je pet ujutro. Rekao je: Mogli bismo ga sada odvući niza stube i odnijeti do nekog izbombardiranog zgarista. Mogli bismo mu u ruku staviti bocu, kao da mu se nešto dogodilo s drugim pijancima. Sve je to izgovorio, ali znao je da nema snage, bar ne sada.

Ona je rekla: Na stubama uvijek ima ljudi. Dolaze s noćne smjene, ili idu na posao. A neki su i stari i nikada ne spavaju. Ovdje nikada nema mira.

Kimao je glavom sve vrijeme dok je govorila. Bila je to ideja, ali ne i najbolja, i bilo mu je drago što je sada domišljaju do kraja. Konačno se slažu, konačno napreduju u nekom smjeru. Zatvorio je oči. Sve će biti u redu.

Vozač autobusa ga je prodrmao. Još je sjedio na kovčezima i vozač je pogodio da čeka njegov autobus. Na koncu konca, to je bio kraj autobusne linije. Ništa nije zaboravio, sve je znao čim je otvorio oči. Vozač mu je uzeo jedan kovčeg a on drugi. Neke majke s malom djecom već su sjedile, na putu za središte grada, za robne kuće. I on ide tamo, ništa nije zaboravio. Reći će Mariji, sredio se. Ruke i noge bile su mu teške, nije ih još probudio. Sjeo je naprijed, a prtljagu stavio na sjedalo iza sebe. Nije ju morao gledati sve vrijeme.

Dok su se vozili prema sjeveru, zaustavljali su se da pokupe još majki s djecom i vrećicama za kupnju. To nije bila ona svrhovita, prisilna tačnost odlaska ili dolaska na posao. Sada je bilo veselo, brbljavo, svečarsko. Sjedio je, a njihovi raznoliki glasovi bili su iza njega - razgovori majki koji su se temeljili na uzajamnom slaganju, prekidani dječjim nevažnim kreštanjem, uzvicima popraćenim prijetnjama prstom, slapovi njemačkih imenica, iznenadna

uzbuđenost. A on sam, sprijeda, previše velik i previše zao da bi bio majka, prisjećao se svojih putovanja s majkom od Tottenhama do Oxford Streeta, na sjedalu kraj prozora, s kartama u ruci, prisjećao se apsolutnog autoriteta konduktera i sustava koji je predstavljao i koji je bio neosporan - kazati odredište, dati novac, primiti sitniš, zvuk zvonca i čvrsto se držati dok se veliki, vaṭni autobus podrhtavajući ne zaustavi.

Sišao je sa svima ostalima blizu Kurfurstendamma.

Rekla mu je: Nemoj ići u Eisenwarenhandlung, nego u robnu kuću gdje te neće zapamtiti.

Velika, nova robna kuća nalazila se s druge strane ulice. Čekao je s ostalim ljudima da policajac zaustavi promet i mahne ljudima da prijeđu. Bilo je važno ne prekršiti zakon. Robna kuća bijaše nova, sve je bilo novo. Pogledao je raspored na zidu. Morao je u podrum. Stao je na pokretne stube. U zemlji poraženih nitko ne mora silaziti pješice. Sve je svrsishodno. Za nekoliko minuta imao je što je trebao. Djevojka koja ga je posluživala, vratila mu je ostatak novca i rekla *Bitte schon* a da ga nije ni pogledala i okrenula se čovjeku koji je stajao kraj njega. Ušao je u podzemnu kod Wittenbergplatz, a od Kottbusser Tora do stana išao je pješice.

Kad je pokucao na vrata, upitala je: " Wer ist da? "

" Ja sam," rekao je na engleskom.

Kad je otvorila vrata, pogledala je kovčege koje je nosio, a zatim se okrenula. Pogledi im se nisu sreli.

Nisu se dodirnuli. Pošao je za njom unutra. Na rukama je imala gumene rukavice. Svi su prozori bili otvoreni. Uredila je kupaonicu. Stan je djelovao kao za vrijeme proljetnog spremanja.

Još uvijek je ležao tamo, ispod pokrivača. Morao ga je prekoračiti. Počistila je stol. Na podu je bila hrpa starih novina, a na stolcu, šest metara presavijenog gumiranog platna, koje je rekla da će ona nabaviti. U stanu je bilo svijetlo i hladno. Stavio je kovčege kraj vrata spavaće sobe. Želio je otići unutra i leći na krevet.

Rekla mu je: " Skuhala sam kavu. "

Pili su stoječki. Nije ga pitala kako je proveo jutro, niti je on nju pitao. Obavili su svoje poslove. Brzo je popila kavu i počela rasprostirati novine po stolu, po dvije-tri stranice debljine. Gledao ju je sa strane, ali kad se okrenula njemu, odvratio je pogled.

" Onda? " rekla je.

Bilo je svijetlo, a onda još svjetlije. Sunce je izašlo i, premda nije sjalo ravno u sobu, odblesak na ogromnim bijelim oblacima osvjetljavao je svaki kutak, svaki detalj - šalicu u njegovoj ruci, naopačke okrenuti naslov na gotici na stolu, ispulacu crnu kožu cipela koje su virile ispod pokrivača. Čak i kad bi sve to iznenada nestalo, bilo bi im iznimno teško vratiti se tamo gdje su bili. Ali ono što su se spremali sada učiniti, zauvijek će im prepriječiti put. Prema tome, to je bar jednostavno, ono što rade jest pogrešno. Ali to su već sve razmotrili, svu su noć razgovarali. Bila mu je okrenuta leđima i gledala je kroz prozor. Skinula je rukavice. Vršcima prstiju dodirivala je stol. Čekala je da on nešto kaže.

Izgovorio je njeno ime. Bio je umoran, ali pokušao ga je izgovoriti na stari, uobičajeni način, blago uzlaznom intonacijom, poput pitanja, tako su se zvali kad god su jedno drugo prisjećali na bitne stvari, ljubav, seks, prijateljstvo, na zajednički život i drugo.

" Maria," rekao je.

Prepoznala je ton i okrenula se. Izraz joj je na licu bio beznadan. Slegla je ramenima, i znao je da ima pravo. Bilo bi im još teže. Kimnuo je da shvaća, okrenuo se i kleknuo kraj jednog kovčega i otvorio ga. Izvadio je nož za rezanje linoleuma, pilu i sjekiru, i stavio ih jedno uz drugo. Tada, ostavivši pokrivač i kalup na svojem mjestu, Leonard za glavu, a Maria za noge, podigoše Otta do stola.

Osamnaest

Od samog početka, od trenutka kad su ga dohvatili, sve je krenulo naopako. U stvari, sada kad je nastupio rigor mortis, bilo ga je lakše dići. Noge su mu ostale ispružene i nije se presavijao u struku. Kad su ga digli, ostao je licem okrenut dolje, poput daske. Ta promjena ih je zatekla nepripremljene. Ramena mu počеше kliziti iz Leonardova zahvata. Glava je visila. Kalup, zbog vlastite težine, isklizne iz lubanje i tresne Leonardu na nogu.

Nadglasavši njegov urlik boli, Maria vikne: "Nemoj ga sada puštati. Još malo pa smo gotovi. "

Ono što je bilo još gore od boli koja je potjecala, kako je Leonard pretpostavljao, od slomljenog nožnog prsta, bilo je to što se ispod pokrivača, iz Ottovog mozga ili usta, cijedila hladna tekućina koja je natapala donji dio Leonardovih hlača.

" O Isuse," rekao je. "Ajmo ga onda staviti gore. Pozlit će mi. "

Na stolu je bilo taman toliko mjesta da dijagonalno polože ispruženo tijelo. Leonard, čije su hlače prianjale za potkoljenice, odšepesa u kupaonicu i nagne se nad zahodsku školjku. Ništa nije išlo. Od onog *Rippenchena mit Erbsenpiireea* što je pojeo sinoć, ništa nije jeo. Njemački naziv mu se više sviđao. Kad je, međutim, pogledao dolje, ispod koljena, i ugledao mrlju sive tvari obrubljenu krvlju i kosom koja se odražavala na tamnoj mokroj tkanini, povratio je. Istodobno se upinjao da skine hlače. Maria ga je promatrala sa vrata.

" I na cipelama mi je," rekao je. "A i stopalo mi je slomljeno, siguran sam. "

Skinuo je cipele i čarape i hlače i gurnuo ih pod umivaonik.

Na nozi se ništa nije vidjelo osim blijede crvenkaste mrlje na korijenu palca.

" Protrljat ću ti to," ponudila se Maria.

Pošla je za njim u spavaću sobu. U ormaru je našao nekakve čarape, a i hlače, zgužvane od Ottovog sjedenja. Pokraj kreveta bile su mu papuče.

Maria reče: "Možda bi trebao staviti jednu od mojih pregača?" To je bilo sasvim pogrešno. Žene peku pite i kruh u pregačama.

" Sad mi je dobro," rekao je.

Vratili su se u drugu sobu. Pokrivač je još bio na svojem mjestu, a to je već nešto. Na podu, tamo gdje je Otto ležao, na sagu su bile dvije velike mokre mrlje. Prozori su bili otvoreni i nikakav se miris nije osjećao. Ali svjetlo je bilo nemilosrdno. Osvjetljavalo je tekućinu koja je natopila Leonardove hlače. Bila je zelenkasta i kapala je sa stola na pod. Stajali su, oklijevajući da učine sljedeću radnju. Tada Maria pođe do stolice gdje su bile njene kupovine i počne mu objašnjavati njihovu namjenu. Prije početka svake rečenice, duboko bi uzdahnula. Trudila se da obave posao što prije.

" Ova tkanina je, kako se kaže, *wasserdicht*? "

" Otporna na vodu." Digla je crvenu kanticu.

" Ovo je ljepilo, gumeno ljepilo koje se brzo suši. Ovo je četka za razmazivanje ljepila. Ove ću krojačke škare upotrijebiti da izrežem komade."

Dok je govorila, odrezala je velik komad tkanine, poput demonstratora u robnoj kući. Ovo nabranje njenih postupaka pomoglo mu je. Donio je svoje stvari do stola i spustio ih. Njih nije trebalo objašnjavati.

" Onda, dobro," rekao je previše glasno. "Ja ću početi. Od noge. "

Ali nije se ni pomaknuo. Piljio je u pokrivač. Mogao je vidjeti svaku nit tkanja, beskrajno ponavljanje jednostavne šare.

" Prvo mu skini cipelu i čarapu," savjetovala je Maria.

Skinula je poklopac s kance i promiješala ljepilo žličicom za čaj.

To je bilo praktično. Stavio je ruku na Ottov zglob i izuo mu cipelu, uhvativši je za petu. Išlo je lagano. Nije bilo žniranaca. Čarapa je izgledala sramotno, slijepljena od nečistoće. Brzo ju je zgulio s noge, koja je bila pocrnjela. Bilo mu je drago što je pokraj otvorenog prozora. Namotao je pokrivač do iznad koljena. Nije želio početi sam.

Rekao joj je: "Hoću da ga ovdje čvrsto držiš s obje ruke." Pokazao joj je na gornji dio noge. Učinila je što je tražio. Sada su bili zajedno, jedno uz drugo. Uzeo je pilu.

Imala je sitne zupce i bila u zaštitnom omotu od kartona pričvršćena gumicom. Skinuo je to i zagledao se u donju stranu Ottova koljena. Hlače su mu bile od crnog platna i izlizane. Držao je pilu u desnoj ruci, a lijevom je uhvatio Otta za nogu, iznad samog gležnja. Bila je hladnija od sobne temperature. Preuzimala je toplinu iz njegove ruke.

"Nemoj ništa misliti," rekla je Maria. "Samo kreni!" Ponovo je udahнула zrak. "Nemoj zaboraviti da te volim."

Nije, naravno, trebalo biti važno, ali bilo je, što su u svemu ovome zajedno. Imali su potrebu za formalnim očitovanjem. Rekao bi i on njoj da je voli, ali usta su mu bila suha. Povukao je pilom niz donju stranu Ottova koljena. Odmah je zapela. Tkanina, naravno a ispod nje žilave tetive. Digao je pilu i, ne gledajući na njene zupce, stavio je ponovo na isto mjesto i pokušao povući prema sebi. Dogodila se ista stvar.

"Ja to ne mogu," viknuo je. "Ne ide, neće ići!"

"Nemoj pritiskivati tako jako," rekla je. "Moraš to raditi nježno. I prva dva-tri puta povuci prema sebi. Kasnije ćeš već ići amo-tamo."

Razumjela se u stolarstvo. Mogla je napraviti bolju policu u kupaonici od njega. Učinio je kako mu je rekla. Pila se kretala lagano, kao podmazana. Tada zupci ponovo zapnu, ovog puta na kosti, a zatim ipak utonu. Oboje su morali još čvršće uhvatiti nogu da im ne izmakne. Pila je prigušeno škripala.

"Moram stati!" povikao je, ali nije stao. Nastavio je. Nije namjeravao prepiliti kost. Bio je zamislio da će prepiliti zglob. Ta zamisao bila je prilično mutna i osnivala se na nedjeljnim ručkovima pečene piletine. Nakrivljavao je pilu čas ovamo, čas onamo i zapeo iz sve snage, znajući da, ako stane, više neće moći nastaviti. Tada je prošao kroz nešto, a onda je opet uslijedilo škripanje kostiju. Pokušao je ne gledati, ali travanjsko svjetlo sve je razotkrivalo. Iz gornjeg dijela noge cijedilo se nešto gotovo sasvim crno i pokrivalo pilu. Ručka je bila skliska. Prošao je skroz, preostala je još samo koža, a do nje nije mogao a da ne zapili stol. Uzeo je nož za linoleum i pokušao prorezati jednim potezom ali se pod oštricom koža namreškala. Morao je ući unutra, morao je staviti ruku u rascjep, zgloba, u hladnu masu tamnog, iskidanog mesa i odrezati kožu oštricom noža.

"O, ne!" povikao je. "O, Bože!"

I prošao je skroz. Čitav donji dio noge iznenada je postao predmet, stvar u ovoju od tkanine s golim stopalom. Maria je bila spremna. Umotala ju je čvrsto u komad vodootporne tkanine koju je pripremila. Zatim je zalijepila krajeve i stavila zavežljaj u jedan od kovčega.

Batrljak je jako krvario i čitav stol je bio krvav. Novine su se natopile i raspadale. Krv je tekla niz noge stola i već se širila po novinama na podu. Novine su im se lijepile za noge dok su hodali po njima i otkrivala su sag. Ruke su mu bile ravnomojerno crvenkastosmeđe od vršaka prstiju do iznad lakta. I po licu. Tamo gdje se sušilo, svrbjelo je. I na naočalama je bilo krvavih mrlja. Marijine ruke su također bile okrvavljene, pa i njena haljina. Taj dio dana bio je tih, ali dozivali su se kao usred oluje.

"Moram se oprati," rekla je.

"Nema smisla," odgovorio je. "Operi se kad završimo."

Uzeo je pilu. Prije je bila skliska a sada se lijepila. To će mu pomoći da je bolje uhvati. Dohvatili su lijevu nogu. Maria mu je stajala slijeva, držeći donji dio noge objema rukama. Ova druga noga trebala je ići brže, ali nije. Počeo je dobro, ali pila je zapela na pola puta, čvrsto se uglavivši usred zgloba.

Morao je uhvatiti pilu s obje ruke. Maria se morala nagnuti nad njim i jednom rukom pridržavati i gornji dio noge. Čak i tako, Leonard se mučio s pilom, truplo se trzalo lijevo-desno u ludom plesu, potrbuške. Kad je pokrivač skliznuo, Leonard se trudio da ne gleda glavu. Bila je na rubu njegovog vidnog polja. Uskoro će i ona doći na red. Bili su mokri od pasa naniže, jer su se naslanjali na stol. Više nije bilo važno. Probio se kroz zglob. Opet koža, opet je morao turiti ruku s nožem unutra. Bi li bilo lakše da je meso toplo, pitao se.

I drugi zavežljaj bio je u kovčegu. Dvije gumirane čizme, jedna do druge. Leonard je našao džin. Otpio je iz boce i pružio je Mariji. Odmahnula je glavom.

"U pravu si," doviknula je. "Moramo nastaviti."

Nisu o tome raspravljali, ali znali su da će nastaviti s rukama. Počeli su od desne, od one iste koju je Leonard bio pokušao saviti. Bila je savijena i ukočena. Nisu je mogli izravnati. Bilo je teško naći dobar pristup, mjesto gdje bi mogli stati da pilom zahvate rame. Sada, kad su i stol i pod, i odjeća i ruke i lica bili krvavi, nije bilo tako strašno biti u blizini lubanje. Sva njena stražnja strana bijaše uleknuta. Vidjelo se samo malo mozga, koji je provirivao duž ruba prijeloma. Nakon onoga crvenila, sivilo je bilo lako. Maria je držala za gornji dio ruke. Počeo je od pazuha ravno, kroz vojnu bluzu i košulju. Pila je bila dobra, oštra, nije bila preteška, taman dovoljno savitljiva. Između oštrice i drška nalazila su se dva-tri centimetra koji još nisu bili okrvavljeni. Tu je bio znak proizvođača i riječ *Solingen*. Ponavljao ju je dok je radio. Nisu nikoga ubijali. Otto je već bio mrtav. *Solingen*. Rastavljaju ga. *Solingen*. Nitko ne nedostaje. *Solingen, Solingen*. Otto je razoružan. *Solingen, Solingen*.

Između jedne i druge ruke pio je džin. Bilo je lako, bilo je razumno. Jedan sat svinjca ili pet godina zatvora. I boca se lijepila. Svugdje je bilo krvi, i to je prihvatio. Morali su to uraditi, i radili su. *Solingen*. Bio je to posao. Nakon što je Mariji dao lijevu ruku, nastavio je bez zastoja. Stavio je ruke iza Ottova ovratnika i povukao. Kralješci na vrhu kralješnice bili su kao stvoreni da drže pilu na mjestu. Začas je prošao kroz kost, uredno provlačeći plosnatu oštricu pile uz potiljak i zapinjući tek malo na tetivama šije, hrskavici dušnika, išao dalje, dalje, bez potrebe za nožem. *Solingen, Solingen*. Ottova izubijana glava tresnula je na pad i smjestila se među zgužvane stranice *Tagesspiegela* i *Der Abend*, nudeći pogledu svoj nosati profil. Izgledao je vrlo slično kao u ormaru - zatvorene oči, koža nezdravo blijeda. Donja usnica nije mu, međutim, više zadavala neprimlik. Ono što je sada bilo na stolu, nije bio nitko. Bilo je to polje operacija, grad duboko dolje koji je po naređenju morao razoriti. *Solingen*. Ponovo džin, ljepljivi *Beefeater*, a onda velik napad, bedra, prodor, i to će biti sve, kući, topla kupka, izvještaj poslije povratka sa zadatka.

Maria je sjedila na drvenom stolcu pokraj otvorenih kovčega. Uzimala je svaki pojedini dio bivšeg muža u krilo i strpljivo, gotovo s majčinskom pažnjom, nastojala ga umotati, zatvoriti i brižljivo spakirati uz ostale dijelove. Sada je zamatala glavu. Bila je to dobra žena, snalažljiva, brižna.

Ako to mogu raditi, onda nema ničega što ne bi mogli zajedno uraditi. Kad završe ovaj posao, početak će iznova. Zaručeni su, nastaviti će s proslavom.

Oštrica pile lako je utonula u prijevaj gdje se stranjica spaja s nogom. Ovog puta neće se truditi da traži zglobov. Ravno kroz kost, kao kroz komad daske dobrom pilom. Hlače, koža, salo, meso, kost, meso, salo, koža, hlače. Ovo zadnje dvoje prerezao je nožem. Taj dio bijaše težak i cijedio se s obje strane dok ga je nosio Mariji. Papuče su mu bile crne i teške. Džin i drugo bedro. Takav je bio raspored stvari, raspored bitke: sve po dva puta, osim glave. Velika gromada koja je ostala na stolu i koju je trebalo zamotati, spremati, oprati i istrljati kožu, njihovu kožu, odstraniti stvari. Imali su sad razrađen sistem, mogli bi to i ponovo učiniti kad bi baš morali.

Maria je lijepila tkaninu oko drugog bedra. Rekla je: "Skini mu bluzu. "

I to je bilo lako, bez gnjavaže s rukama. Jednostavno ga je podigao. Sve je do sada stalo u jedan kovčeg. Torzo će u drugi. Spakirala je drugo bedro i zatvorila poklopac. Uzela je krojački metar. Uhvatio je jedan kraj i rastegnuo ga uz komad na stolu. Sto i dva centimetra od razjapljene šije do batrljaka. Uzela je traku i kleknula pokraj kovčega.

"Preveliko je," rekla je. "Neće stati. Morat ćeš ga prepiliti napola. "

Leonard se otrijezni, iskobelja iz sna.

"Ne može biti," reče.

"Idemo ponovo izmjeriti. "

Bilo je točno. Kovčezi su bili dugački devedeset sedam centimetara. Zgrabio je metar i sam izmjerio. Mora da postoji neki način da se mjere usklade.

"Ugurat ćemo ga unutra. Zamotaj ga pa ćemo ga ugurati. "

"Neće ići. Ovdje je ramena kost, a drugi je kraj širok. Moraš ga prepiliti. "

Bio je to njen muž, i znala je.

Ruke i noge, čak i glava, bili su dijelovi koji su stršili i koji su se mogli potkresati. Ali rezati ostatak nije bilo u redu. Pokušavao je domisliti načelo, neki opći pojam pristojnosti

kojim bi podupro svoju instinktivnu spoznaju. Bio je dozlaboga umoran. Kad je zatvorio oči, činilo mu se da se diže u zrak. Ono što je ovdje potrebno bile su neke upute, nekoliko osnovnih pravila. Bilo je nemoguće, čuo je samog sebe kako govori Glassu i šaćici starijih časnika, izmišljati apstrakcije i definirati opća načela kad si usred posla. Te stvari treba domisliti unaprijed, tako da se ljudi mogu mirno usredotočiti na posao.

Maria je ponovo sjela. Promočena joj je haljina utonula u krilo.

"Brzo to obavi," rekla je. "Onda se možemo očistiti. Pronašla je kutiju sa tri cigarete. Zapalila je jednu, povukla dim i pružila je njenu. Nisu ga smetale crvene mrlje na papiru, zaista mu je bilo svejedno. Ali kad joj je želio vratiti cigaretu, zalijepila mu se za prste.

"Zadrži je," rekla je, "pa da počnemo."

Ubrzo je morao premjestiti cigaretu da mu ne sprži prste. Papir se raspao i duhan iscurio. Pustio je da sve padne na pod i zgazio nogom. Uzeo je pilu i pomaknuo Ottovu košulju, otkrivajući mu leđa iznad pojasa od hlača. Točno na kralješnici imao je velik madež. Gadilo mu se rezati kroz njega pa je postavio oštricu centimetar niže. Ovog puta trebalo je prerezati čitavu širinu leđa, ponovo su ga usmjeravali kralješci. Lagano se probio kroz kost ali dva-tri centimetra dublje počeo je osjećati da ne reže kroz stvari nego da ih gura na stranu. Ali nastavio je. Nalazio se u šupljini koja je sadržavala sve što nije želio vidjeti. Glavu je držao uspravno da ne bi morao gledati u rasjekotinu. Gledao je prema Mariji. Još uvijek je sjedila tamo, siva i umorna, i nije htjela promatrati. Pogled joj je bio uprt u otvoreni prozor i velike bijele oblake koji su plovili iznad dvorišta. Čuo se gnjecav zvuk koji ga podsjeti na istresanje želea iz kalupa. Nešto se micalo unutra, nešto se odvojilo i prevalilo na nešto drugo. Prošao je skroz i bio suočen sa starim problemom. Nije mogao propiliti kožu trbuha a da ne zareže u stol. A radilo se o dobrom stolu, čvrsto sazdanom od brijestova drva. Ali ovoga puta nije mu se turala ruka unutra. Umjesto toga, zaokrenuo je truplo za devedeset stupnjeva i povukao ga naprijed, tako da je poravnao rez s rubom stola. Trebao je zamoliti Mariju da mu pomogne. Ona je trebala predvidjeti poteškoću i priskočiti mu u pomoć. Objema rukama pridržavao je gornju polovicu. Donji dio još je ležao na stolu. Kako da onda upotrijebi nož i njime razreže kožu trbuha? Bio je preumoran da stane, iako je znao da pokušava nemoguće. Digne lijevo koljeno da na njega nasloni težinu trupla i ispruži se do noža koji je bio na stolu. Možda će čak i uspjeti. Mogao je držati gornji dio trupla koljenom i jednom rukom, a slobodnom rukom zamahnuti dolje i razrezati kožu. Ali bio je previše umoran da bi održavao ravnotežu na jednoj nozi. Nedostajalo je tek malo da dohvati nož kad je osjetio da gubi ravnotežu. Morao je spustiti lijevu nogu na pod. Pokušao je slobodnu ruku vratiti pod truplo, ali čitava mu stvar isklizne iz zahvata. Gornja polovica objesi se, viseći na ostatku kože i otkrivajući ljigavu zbrku Ottovog probavnog trakta, a zatim povuče za sobom i donji dio. Oba dijela skliznu na pod i razmire se po sagu.

Bio je jedan trenutak prije nego što je Leonard izašao iz sobe u kojem je iznenada shvatio koliku su udaljenost prevalili, čitavu putanju koja ih je dovela od uspješne proslave zaruka dovde, i kako je čitavim putem svaki idući korak izgledao logičan, dosljedan onom prethodnom, i kako nikoga nije trebalo kriviti. Prije nego što je pojurio u kupaonicu, vidio je jetrenasto crvenilo, svjetlucave nepravilne cjevčice plavkasto-bijele boje kuhanog jajeta i nešto ljubičasto i crno, a sve je to blijeskalo i prelijevalo se u bijesu povrijeđene intime i razotkrivanih tajni. Unatoč otvorenim prozorima, soba se ispunila teškim zadahom, koji je u sebi sadržavao ostale mirise: slatkasti miris zemlje, sumporasti vonj izmeta i miris kiselog zelja. Najveća je uvreda bila, sinulo je Leonardu u ono kratko vrijeme dok je žurno zaobilazio još uvijek spojene uspravne polovice torza, što se sve te stvari nalaze i u njemu.

Kao da je to i želio dokazati, zgrabio je rub zahodske školjke i povratio nešto zelene tekućine. Isprao je usta nad umivaonikom. Dodir čiste vode podsjeti ga na drugi život.

Bez obzira što još nije završio posao, mora biti čist, sada. Pokretom noge riješio se papuča, zatim je skinuo košulju i hlače i dodao ih hrpi ispod umivaonika i ušao u kadu.

Čučnuo je i prao se pod tekućom vodom. Nije bilo lagano skidati osušenu krv ledenom vodom. Plomućac je bio najdjelotvorniji, njime je trljao kožu dugo vremena, ne misleći ni na šta, pola sata, možda i dva puta toliko. Kad je završio, ruke i lice su mu bile izribane gotovo do krvi i tresao se od zime.

Čista odjeća bila mu je u spavaćoj sobi. Sve je zaboravio, sve je nestalo za tog pranja, a sada je morao opet proći čistim bosim nogama kraj svojeg nedovršenog posla.

Međutim, kad je ušao u dnevnu sobu, s ručnikom oko pasa, još uvijek mokar, Maria je stavljala najveći zamotuljak u jedan od kovčega.

Kazala je, kao da je bio tamo sve vrijeme i upravo postavio pitanje: "Sada je ovakva situacija. Donji dio tijela, ruka, gornji i donji dio noge i glava su u ovom. A u ovom, gornji dio tijela, ruka i gornji i donji dijelovi noge. "

Pokraj stola nalazila se lopatica za prašinu i kanta. Ostatak je bio u njoj. Pomagao joj je zatvoriti kovčege, a onda, dok je ona sjedila na njima, zategnuo je platnene trake koliko god je išlo. Odvukao je kovčege do zida. Sada su ostali samo kovčezi i nešto ostataka koje je bilo lako počistiti. Opazio je da Maria na peći grije vodu u čajniku i zdjelama. Otišao je u spavaću sobu, namjeravajući se obući i uhvatiti deset minuta spavanja dok ona bude u kupaonici. Prije nego što se sjetio gdje su mu cipele, potratio je vrijeme tražeći ih. Zatim je legao i zatvorio oči.

Istog trenu stvorila se pred njim, uređena i u kućnoj haljini, i počela po ormaru tražiti prikladnu odjeću.

" Nemoj sada zaspati," rekla je. "Nećeš se uspjati probuditi na vrijeme. "

Naravno, bila je u pravu. Sjeo je, pronašao naočale i promotrio je. Uvijek mu je okretala leđa dok se oblačila, što je bio jedan oblik njene čednosti koji bi ga obično dirnuo, ili čak i uzbudio. Sada ga je to smetalo, s obzirom na ono što su upravo zajedno uradili, i s obzirom na to da su zaručeni.

Ustao je s kreveta i provukao se pokraj nje, ne dodirujući je, i otišao u kupaonicu. Našao je cipele ispod hrpe krvave odjeće. Nije ih uopće bilo teško očistiti krpicom za pranje.

Obuje ih i baci krpicu na ostalu odjeću. Zatim počne pospremati dnevnu sobu. Maria je pripremila nekoliko papirnatih vrećica. Uguravao je u njih novine kad se pojavila iz spavaće sobe i pridružila mu se. Smotali su sag i stavili ga kraj vrata. Poslije će ga morati baciti. Da bi izribali stol i pod, trebala im je kanta. Maria ju je istresla u najveću od svojih zdjela, okrenuvši glavu u stranu dok je to radila. Leonard je donio četku za ribanje i upravo je sipao sapunski prašak po stolu kad mu ona reče: "Glupo je što ovo oboje radimo. Zašto ti ne odneseš kovčege, a ja ću ovo dovršiti? "

Ne samo što je znala da će bolje urediti stol i pod od njega, nego ja i željela da ode, da ostane sama. Pa i njemu se svidjela pomisao da će otići iz stana, otići sam, makar i s teškom prtljagom. Činilo mu se to poput slobode. Želio se maknuti od nje barem isto toliko koliko je ona željela da ode. Sve se svodilo na to. Sada nisu mogli dotaknuti jedno drugo, nisu se čak mogli ni pogledati. Čak i najkonvencionalniji pokreti, kao na primjer da je uhvati za ruku, bili su mu odbojni. Sve zajedničko, svaka pojedinost, svaka međusobna razmjena, smetala ga je poput trunčice u oku. Ugledao je alat. Vidio je sjekiru, neupotrijebljenu. Pokušao se sjetiti zašto je mislio da će je trebati. Mašta je bila čak okrutnija od života.

" Nemoj zaboraviti oprati nož i pilu i sve zupce," rekao joj je.

" Neću. "

Obukao je kaput, a ona je otvorila ulazna vrata. Stao je u sredinu, između dva kovčega, napeo se podigao ih i izjurio s njima u jednom potezu na stubište. Spustio ih je i okrenuo se. Stajala je na vratima, rukom se držala za njih, spremna da ih zatvori. Da je osjetio makar i nagovještaj poriva, prišao bi joj, poljubio u obraz, dodirnuo joj ruku. Ali u zraku, među njima, visjelo je gađenje, i svako pretvaranje bilo je nemoguće.

" Vraćam se," bilo je sve što je uspio istisnuti, pa čak i to se činilo pretjeranim obećanjem.

" Da, " rekla je i zatvorila vrata.

Devetnaest

Dvije minute stajao je između kovčega na vrhu kućnog stubišta. Kad se jednom uputi na sljedeću etapu, neće više biti vremena za razmišljanje. Ali ništa mu nije padalo na pamet.

Osim umora, od kojeg mu se vrtjelo u glavi, bio je svjestan samo zadovoljstva što odlazi. Rješavajući se Otta, na izvjestan način, rješavao se i Marije. Pa i ona njega. U svemu tome mora da ima tuge, ali sada nije dopirala do njega. Odlazio je. Digao je kovčege i počeo silaziti. Oslanjajući kovčege o stube, mogao je odjednom nositi oba. Na svakom odmorištu stao bi da dođe do daha. Neki čovjek koji se upravo vratio s posla, kimne mu dok je penjući se prolazio. Dva dječaka progurala su se kraj njega dok se odmarao. Nije djelovao nimalo čudno. Berlin je bio pun ljudi s teškom prtljagom.

Kako se spuštao, i kako se povećavala udaljenost od Marije, i kako je bio sve više sam, vraćali su mu se svi bolovi. Bol u ramenu pretvorila se u stalno kucanje duboko u mišiću. Uho ga je boljelo i kad ga ne bi dirao. Silaženje niza stube s vjerojatno više od sedamdeset kilograma težine pojačavalo je bol u preponama. A sada još i Ottov oproštajni udarac, električna bol koja je sijevala iz korijena nožnog palca prema zglobu. Silazio je i sve ga je još više boljelo. Kad je sišao, iznio je kovčege jedan po jedan kroz vrata u dvorište i onda se malo dulje odmarao. Osjećao se kao da je odran, kao da su ga upravo skuhalo i ogulili mu kožu. Čvrstoća stvari ga je oneraspoložila. Želudac mu se preokrenuo od struganja kamenčića na koji je bio stao. Prljavština na zidu oko prekidača svjetla, pa masa samog zida, besmislenost svih tih cigli, sve je to djelovalo na njega, pritiskalo ga poput neke bolesti. Je li gladan? Pomisao da uzima određene dijelove tog čvrstog svijeta, da ih stavlja u rupu u glavi i gura kroz crijeva, užasavala ga je. Bio je odran, sirov i isušen. Naslonio se na zid dvorišta i promatrao kako klinici igraju nogomet. Kad god bi lopta odskočila, i kad bi cipele zastrugale pri brzom okretu, zaboljelo bi ga, nadražilo mu nepodmazana osjetila. Kapci su mu grebli oči kad bi ih zatvorio.

Na ravnom i na otvorenom, dvorište je bilo pravo mjesto gdje je mogao vježbati nošenje kovčega. Nitko nije, u stvari, nosio tako teške kovčege. Digao ih je i zateturao naprijed. Prešao je deset metara prije nego što ih je morao spustiti. Nije smio teturati. Morao se kretati kao svaki putnik. Nije mogao dopustiti sebi da krivi lice od napora, ili da prečesto razgleda vlastite dlanove. Morao je prijeći više od deset metara. Postavio je sebi granicu od dvadeset i pet koraka. Prešao je dvorište u tri etape i izašao na pločnik. Bilo je svega nekoliko prolaznika. Ako se itko bude ponudio da mu pomogne, morat će ga odbiti, morat će biti spreman da bude nepristojan. Morat će izgledati kao da ne treba pomoć, pa je nitko neće ni ponuditi. Počeo je sa svojih dvadeset i pet koraka. Brojenje je bio način da savlada muku težine. Trebalo je uložiti mnogo napora da ne broji naglas. Spustio je kovčege i odglumio da gleda na sat. Četvrt do šest. Na Adalbertovoj ulici nije bilo jutarnje gužve. Morao je stići do idućeg ugla. Ondje je čekao dovoljno dugo da se oko njega izmijene svi ljudi, pa da digne svoj teret i sune naprijed. Do sada svaki je put odradio svojih dvadeset i pet koraka, ali ovog puta neće prijeći ni dvadeset. Koraci su mu bili sve kraći i brži. Ručni zglobovi su mu naglo slabili. Prsti mu se nemoćno ispruže i kovčezi padnu na pločnik. Jedan se od njih prevrne na stranu.

Ispravljao ga je, prepriječivši put, kad ga neka gospođa sa psom zaobiđe i nezadovoljno zacokoće. Možda je izražavala osjećaje čitave ulice? Njen pas, vižljast mješanac, pokazivao je zanimanje za kovčeg koji je Leonard uspravio. Njuškao je duž kovčega, mašući repom, a onda došao s druge strane, naglo se ustremio i njuškom zastrugao po platnu. Bio je na uzici, ali žena je bila jedna od onih vlasnika koji ne vole ljutiti svoje mezimce. Strpljivo je stajala, s nategnutom uzicom u ruci, i čekala da životinji dosadi. Bila je udaljena manje od pola metra, ali nije gledala u Leonarda. Obračala se samo psu čije je njuškanje bivalo sve izbezumljenije. Znao je.

" *Komm schon, mein kleiner Liebling. Ist doch nur ein Koffer.* (To je samo kovčeg). "

Leonard se također umiljavao psu. Trebao mu je izgovor da ne bi morao dići kovčege. Međutim, sada je već pas naizmjenice režao i cvilio. Pokušavao je zagristi ugao kovčega.

" Gnadige Frau," reče Leonard, "molim vas, obuzdajte svoga psa. "

Ali, umjesto da povuče uzicu, žena samo pojača bujicu tepanja: "Ludice mala, šta to sebi zamišljaš? Ta prtljaga pripada ovom gospodinu, a ne tebi. Ajde, dođi kobasičice moja..." Smirena i distancirana verzija njega samog razmišljala je o tome da bi se netko tko se želi nečega otarasiti mogao sasvim dobro poslužiti gladnim psom.

Trebao bi ih, naravno, čitav čopor. Pas je uspio zagristi.

Zubima je držao ugao kovčega. Grizao je, režao i mahao repom.

Konačno, žena se obrati Leonardu: "Mora da unutra imate hranu? Možda kobasice? "

U tome je bilo i malo optužbe. Mislila je da je krijumčar koji donosi jeftinu hranu s Istoka.

" Ovo je skup kovčeg," rekao je. "Ako ga vaš pas ošteti, vi ćete biti odgovorni." Pogledao je unaokolo, kao da traži policajca.

Žena se uvrijedi. Snažno povuče uzicu i krene dalje. Pas zalaje i krene, ali onda kao da požali zbog svoje poslušnosti. Navaljivao je da se vrate dok ga je vlasnica vukla za sobom. Kroz magluštinu sjećanja svoje vrste prepoznao je životnu priliku da nekažnjeno poždere čovjeka i osveti deset tisuća godina potlačivanja svojih vučjih predaka. Trenutak kasnije još uvijek se osvrtao i vukao uzicu. Žena je plovila dalje, ne želeći popustiti.

Na kovčegu su ostali tragovi zubi i sline, ali tkanina se nije poderala. Zauzeo je položaj između svojih tereta i digao ih. Hodao je petnaestak koraka i morao ostati. Ženino neodobravanje ostalo je u zraku i utjecalo na poglede ostalih prolaznika. Što li to može imati u kovčezima što je tako teško? Zašto nema prijatelja koji bi mu pomogao? Mora da je nešto nezakonito, mora da je neki šverc. Zašto izgleda tako iznureno taj čovjek s teškim kovčezima? Zašto se nije obrijao? Bilo je samo pitanje vremena kada će ga zaustaviti policajci. Stalno su pazili na sve. Takav je to grad. Ti njemački policajci imaju neograničenu moć. Neće ih moći odbiti ako budu željeli da otvori kovčege. Nije mogao dopustiti sebi da ga vide kako stoji. Odlučio se za mahnit napor, kratak trk od deset do dvanaest koraka. Pokušao je zamijeniti drhtavi grč napora smiješkom cijenjenog putnika, koji je upravo stigao sa željezničke stanice i kojem nisu potrebni ni nadzor ni pomoć. Između jurnjave, odmarao se što je kraće mogao. Kad god bi stao, gledao je oko sebe zbog prolaznika, kao da je zalutao ili kao da traži pravu kuću.

Kod podzemne željeznice na Kottbusser Toru stavio je kovčege uz rub pločnika i sjeo na njih. Želio se pozabaviti bolom u nozi. Morao je izuti cipelu. Kovčezi su se pod njegovom težinom neugodno iskrivili i odmah je morao ustati. Kad bi mogao odspavati deset, makar pet minuta, mogao bi nositi kovčege bez velikih poteškoća.

Stigao je blizu Eckladena gdje su povremeno kupovali dnevne potrepštine. Vlasnik, koji je unosio sanduke s voćem i povrćem, pogleda Leonarda i mahne mu: " Na odmor? "

Leonard kimne i istodobno reče: " Ne, ne, još ne, " a onda, zbunjen, doda na engleskom: " U stvari, na posao, " što odmah zaželje povući. Kako će odgovarati na pitanje znatiželjne policije?

Stao je pokraj kovčega i promatrao promet. Vidio je predmete kako lelujaju na rubu vidnog polja: engleski sandučić za pisma, jelen s velikim rogovima, stolna lampa.

Kad se okrenuo prema njima, rasplinuli su se. Snovi su započinjali bez njega. Morao je okrenuti glavu da bi otjerao svakog od tih fantoma. Nije to bilo ništa strašno. Banane su se okretale oko svojih krajeva, limena kutija za kekse s kućom slamnatog krova na poklopcu otvorila se sama od sebe. Kako se koncentrirati kad se mora okretati da bi se zaštitio od tih stvari? Da li da se usudi ostaviti ih tu gdje jesu?

Postojao je plan, smišljen tako davno da se pitao da li još uvijek vrijedi. Ali nije bilo drugog, mora se držati ovoga.

Ipak, neka nježna, blaga misao draškala ga je. Mračilo se, automobili su već imali upaljena svjetla, dućani se zatvarali, ljudi išli kući. Iznad njega, ulično svjetlo nahero učvršćeno u zid koji se raspadao, upalilo se krčkajući. Neka djeca koja su gurala kolica prođu kraj njega. Taksi koji je tražio, zaustavio se uz rub pločnika. Nije ga čak ni pozvao. Vozač je vidio kovčege. Čak i u sumraku pogodio je koliko su nevjerovatno teški. Izašao je i otvorio prtljažnik.

Bio je to stari *Mercedes* dizelaš. Leonard je mislio da će biti kadar ugurati u njega barem jedan kovčeg prije nego što ga vozač dohvati, ali ispalo je da su ga zajedno strpali unutra.

" Knjige," objasni Leonard. Vozač slegne ramenima. Nije ga se ticalo. Drugi kovčeg ugurali su na stražnje sjedalo.

Leonard sjedne naprijed i zatraži da ga odveze do stanice *Zoološki vrt*. Grijač je bio uključen, sjedalo je bilo ogromno i sjajno. Blaga misao opet ga je draškala. Trebao je samo reći i već je tamo.

Ali nije se čak ni sjetio da je taksi krenuo. Kad se probudio, već se bio zaustavio a kovčezi su bili na pločniku, jedan uz drugi, a njegova vrata otvorena. Mora da ga je vozač prodrmao. Zbunjen, Leonard mu je dao preveliku napojnicu. Vozač dotakne obod kape i odšeta do stajališta gdje su se okupljali ostali taksisti. Leonard im je bio okrenut leđima i znao je da gledaju. Zbog njih je učinio napor i ležerno prenio kovčege desetak metara do visokih dvostrukih vrata željezničke stanice.

Čim je ušao, spustio ih je. Osjećao se sigurniji. Samo nekoliko stopa dalje desetak britanskih vojnika postrojavalo se sa svojim vojnim kovčezima. Svi dućani i restorani bili su otvoreni, a još su se primjećivali tragovi strka za gradskim vlakovima. Iza dućana s donjim rubljem i kioska s knjigama bio je znak za ormariće za prtljagu. Posvuda se osjećao miris cigara i kave i njemačkog blagostanja. Pod je bio gladak tako da je mogao vući kovčege po njemu. Prolazio je kraj kioska s voćem, restorana, dućana sa suvenirima. Sve je bilo tako veselo. Kakav uspjeh! Konačno je bio pravi putnik, potpuno neupadljiv, štoviše, putnik koji ne mora tegliti kovčege gore do vlakova.

Garderoba je bila na početku jednog od tunela koji se odvajao od glavnog dijela stanice. Pred pultom iza kojeg su stajala dva čovjeka u uniformi, spremni da preuzmu prtljagu i stave je na police iza sebe, bio je polukružni prostor s novopostavljenim ormarićem. Kad je Leonard stigao, dvoje-troje ljudi čekalo je da preuzmu ili predaju prtljagu.

Odvukao je kovčege što dalje od pregrade i našao dva prazna ormarića na dnu. Kretnje su mu bile odmjerene. Poravnao je kovčege i uspravio se da u džepovima potraži sitniš koji je bio ponio. Nije bilo razloga za žurbu. Skupio je punu šaku novčića od deset pfeniga. Otvorio je ormarić i koljenom gurnuo kovčeg. Ništa se nije dogodilo. Spremio je sitniš i gurnuo snažnije. Bacio je pogled preko ramena. Pred pultom nije bilo nikoga. Uniformirana djevojka je razgovarala i gledala u njegovom pravcu. Sagnuo se da vidi što to smeta.

Prostor je bio preuzak za dva-tri centimetra. Bezvoljno je pokušao stisnuti kovčeg, a onda je odustao. Da nije bio tako umoran, možda bi sada i uradio ispravnu stvar. Dok se uspravljao, vidio je da mu maše jedan od dvojice uniformiranih radnika, onaj s prosijedom bradom. Bilo je to logično. Ako je kovčeg prevelik za ormarić, trebalo ga je predati u garderobu. Međutim, on se nije pripremio za to, to nije bilo u planu. Je li to dobro? Hoće li htjeti znati zašto su kovčezi tako teški? Koje im ovlasti daju njihove uniforme? Hoće li upamtiti njegovo lice?

Bradati čovjek sa zaglavecima bijaše naslonjen na pocinčani pult i čekao. Nije bilo u redu da namještenik koji, u stvari, nije ništa više nego nosač, bude obučen kao da je admiral. Bilo je važno ne dati se prestrašiti. Leonard napadno pogleda na sat i digne kovčege. Pokušao je hodati žustro. Izabrao je jedini put koji ga neće dovesti u blizinu pulta. Čekao je na povik, na zvuk trčećih koraka. Nalazio se u hodniku koji se sužavao i na čijem kraju su bila dvokrilna vrata. Sve je to prešao bez zaustavljanja. Izašao je kroz vrata natraške i našao se u mirnoj pokrajnjoj ulici. Stavio je kovčege uza zid i sjeo na pločnik.

Nije imao nikakvih određenih namjera. Morao je odmoriti svoje bolne noge. Da je admiral pošao za njim, radosno bi mu se predao. Ono što je bilo jasno, sada dok je sjedio, bilo je to da mora smisliti plan. Misli su mu se polagano cijedile. Radilo se o izlučivanju organa koji nije bio pod njegovom kontrolom. Mogao je ocijeniti rezultat, ali nije ga mogao pokrenuti. Mogao bi još jednom pokušati ugurati kovčege u ormariće. Mogao bi ih prepustiti admiralu. Mogao bi ih ostaviti ovdje, na ulici. Jednostavno odšetati. Zar im je stvarno potrebna zaštita čitavog tjedna, što bi je pružili ormarići? Ponovo mu se vratila blažena, blaga misao. Mogao bi otići kući. Mogao bi zaključati vrata, okupati se, osjećati se sigurno među svojim stvarima, spavati satima u svome krevetu, a onda, osvježen, smisliti nov plan i ostvariti ga, obrijan, osnažen, sa čistom odjećom, izvan svake sumnje.

Mislio je na svoj stan. Sobe velike poput livade, savršene instalacije, mir. Fantazirao je, dremuckao i konačno ustao. Najbrži put do taksija bio je kroz stanicu, pokraj admirala. Međutim, krenuo je naokolo, izvana. Prepone su ga bolje više nego noga. Sloj kože gulio

mu se s ruku. Trebalo mu je dvadeset minuta da obiđe stanicu. Išao je s dugim odmorima, koje nitko nije primjećivao. Našao je taksi na stajalištu, opet veliki stari *merdžo*, ovog puta se nije ni trudio pomoći ubaciti kovčege, niti je ponudio bilo kakvo objašnjenje. Ispričavati se zbog težine bio bi jamačno znak krivnje.

Jedan kovčeg je ostavio na pločniku pred brojem dvadeset šest, a drugi je s obje ruke odnio sve do dizala. Kad se vratio van, kovčeg je još uvijek bio tu, što ga je iznenadilo barem isto toliko koliko bi ga iznenadio da je nestao. Kako da zna što je uopće iznenađenje? Dizalo je lagano podnosilo težinu. Otvorio je vrata i stavio kovčege u predsoblje. Odande gdje je stajao, vidio je da je u dnevnoj sobi svjetlo, a svirala je glazba. Krenuo je tamo. Gurnuo je vrata sobe i našao se na zabavi. Bilo je tu pića, kikirikija u zdjelicama, punih pepeljara, zgužvanih jastuka, a na radiju A.F.N. Gosti su otišli. Ugasio je radio i naglo se sve stišalo. Sjeo je na najbližu stolicu. Ostavili su ga. Prijatelji, stari Leonard, i njegova zaručnica u šuškovoj bijeloj suknji, svi su otišli, a kovčezi su bili preteški, ormarići premali, admiral neprijateljski raspoložen, a njegove ruke, uho, rame, testisi i noga kucali su od zajedničke boli.

Otišao je u kupaonicu i dugo pio iz slavine. A onda se našao u spavaćoj sobi, ležeći na leđima pod pokrivačem i piljeći u strop. Sa svjetlom u predsoblju i poluotvorenim vratima spavaće sobe, bio je taman toliko mračan koliko je želio. Čim je zatvorio oči, ovladao je njime bolestan umor. Morao se spašavati kao od utapljanja pokušavajući ponovo gledati u strop. Oči mu nisu bile umorne. Dokle god su otvorene, moći će ostati budan. Pokušao je ništa ne misliti. Sve ga je boljelo.

Nije bilo nikoga tko bi se brinuo o njemu. Pokušao je spriječiti dolazak misli usredotočivši se na disanje. Jedan sat prođe na taj način u laganom transu, gotovo drijemežu.

Tada zazvoni telefon i on krene prije nego što je uopće došao k sebi. Prošao je kroz predsoblje, bacio pogled na lijevo da vidi kovčege kraj vrata, i uđe u dnevnu sobu ne upalivši svjetlo. Telefon je bio na polici ispod prozora. Zgrabi ga očekujući Mariju, ili možda Glassa. Bio je to neki čovjek čije mu je tiho predstavljanje promaknulo. Nešto o vrećici za plaću. Zatim isti glas reče:

" Zovem vas u vezi s pripremama za deseti svibnja, gospodine. "

Bijaše to krivi spoj, ali Leonard se nije želio lišiti tog glasa. Imao je ugodan naglasak i zvučao kompetentno i nježno. Rekao je: " A, da. "

" Rečeno mi je da vas nazovem i da čujem što želite, gospodine? "

Leonardu se svidjelo to *gospodine* i neusiljeno muško poštovanje. Tko god taj čovjek bio, možda mu može pomoći?

Zvučao je baš kao čovjek koji bi mu mogao pomoći. Zvučao je kao netko tko bi mogao nositi kovčege i ne pitati ništa. Bilo je važno da ga zadrži na liniji.

Leonard reče: " Hm, da, a šta mi vi preporučujete? "

Glas reče: " Pa, gospodine, mogao bih početi izdaleka, čak i izvan zgrade, dok svi budu sjedili, a onda se polagano približavati. Shvaćate, gospodine? Oni svi pričaju i piju, a onda me jedan ili dvojica s dobrim sluhom čuju tek slabo, a onda me svi čuju, dok se približavam. I onda stignem ravno u sobu. "

" Shvaćam," reče Leonard. Mislio je da bi se mogao povjeriti ovom čovjeku. Treba samo dočekati i povoljnu priliku.

" Možda biste mogli meni prepustiti izbor pjesama, gospodine? Nekoliko koračnica i nekoliko tužaljki. Kada malo popiju, ispričavam se, gospodine, ali onda ništa nije tako dobro kao tužaljka. "

" Istina je, " reče Leonard, ugledavši priliku. "Ponekad sam i sam vrlo tužan. "

" Molim gospodine? "

Kad bi ga samo taj nježni glas upitao zašto. Leonard nastavi: " Ponekad je čovjeku vrlo teško. "

Glas je oklijevao, a tada reče: "Berlin je daleko od kuće, gospodine, za sve nas." Uslijedila je mala stanica, a zatim: "Kapetan Steele je rekao da ćete me trebati sat vremena gospodine. Je li to točno? "

To je bio, kako se konačno razotkrilo, gajdaš škotske regimente, McTaggart. Leonard je brže-bolje okončao posao. Ostavio je otvoren telefon i vratio se u krevet. Usput je ugasio svjetlo u predsoblju. Razgovor ga je osvježio. Rub umora je otupio i bilo mu je lakše zaspati.

Probudio se nekoliko sati kasnije, potpuno osvježen. Po tišini je zaključio da je negdje između dva i tri sata. Sjeo je. Shvatio je da se osjeća bolje, jer se probudio s jednostavnim rješenjem. Dopustio je da ga sve to preplavi, a u stvari trebalo je samo dobro razmisliti i svrhovito djelovati. Mogao bi početi dok mu je sve još svježije u glavi. Onda će opet moći spavati i probuditi se s riješenim stanjem stvari.

Izašao je iz spavaće sobe u predsoblje. Još nikada nije tu bilo tako tiho. Nije upalio svjetlo. Mjesečina je pružala baš dovoljno bezbojnog svjetla, premda nije bio siguran na koji način mjesečina dopire u stan. Otišao je u kuhinju i našao oštar nož. Vratio se u predsoblje, kleknuo pokraj kovčega i otkopčao remen na oba. Tada je jedan kovčeg otvorio. Svi dijelovi su bili na svojim mjestima, baš kako ih je Maria složila. Izvadio je jedan komad i razrezao tkaninu otpornu na vodu i nježno položio jednu ruku na sag. Nije se osjećao nikakav neugodan miris, nije zakasnio. Gurnuo je tkaninu na stranu i zatim nastavio odmotavati nogu, bedro i prsni koš. Bilo je začudo malo krvi, a osim toga, i sag je bio crven.

Postavio je komade na sag presoblja u njihov ispravan položaj. Ljudska figura se počela pomaljati. Otvorio je i drugi kovčeg i odmotao donji dio tijela i udove. Pred njim se nalazilo tijelo bez glave koje je ležalo nauznak. U ruci je držao glavu. Okrenuo ju je i ugledao kroz tkaninu obris nosa i nejasne crte lica.

U trenutku dok je vrhom noža pokušavao razdvojiti zalijepljeni šav, ugledao je nešto što mu je privuklo pažnju. Držao je tešku glavu na podu, ali nije više mogao micati nožem. Nije se radilo o tome da ne može pogledati Otto u lice. Ni o sastavljenom tijelu koje je ležalo na sagu kraj njega. Ono što je vidio bio je zid spavaće sobe i njegov krevet. Prisilio se još malo otvoriti oči i ugledao obris svog tijela pod pokrivačima. Dvije sekunde čuo je promet na ulici kasni noćni promet, i vidio svoje nepokriveno tijelo. Zatim mu se oči zatvore i nađe se opet ovdje, s nožem u ruci, kako čeprka po tkanini.

Zabrinjavalo ga je da je ono što izgleda toliko stvarno - zapravo san. To znači da se sve može dogoditi. Nema nikakvih pravila. Ponovo je sastavljao Otta i uništavao cjelodnevni trud. Gulio je sloj gumiranog platna i pojavila se jedna strana glave, ugledao je vrh uha. Mora se zaustaviti, mislio je, mora se probuditi prije nego što Otto oživi. Jedva nekako ponovo otvori oči. Ugleda dio svoje ruke i obris nogu ispod pokrivača. Kad bi mogao pomaknuti makar jedan svoj djelić, ili se oglasiti, makar i najtišim glasom, povratio bi se. Ali tijelo koje je nastanjivao bijaše nepokretno. Pokušao je pomaknuti nožni prst. Čuo je zvuk motocikla na ulici. Kad bi barem netko došao i dotaknuo ga! Pokušao je viknuti. Nije mogao rastaviti usne niti napuniti pluća. Kapci su mu ponovo otežali i opet se našao u paklu.

Zašto se tkanina zalijepila za Ottovo lice? Naravno, zbog ugriza. Krv iz obraza se skrtnula na tkanini. To je bio samo jedan razlog zbog kojeg će ga Otto kazniti. Povukao je tkaninu, koja se odlijepi uz rezak zvuk. Ostalo je bilo jednostavno. Ostatak je otpao, i gola glava mu je ostala u rukama. Oči obrubljene crvenim kolotovima pijanice gledale su ga, čekajući. Trebalo je jednostavno staviti glavu na prerezanu šiju i sve može ponovo početi.

Trebalo ga je držati rastavljenog, ali sada je prekasno. Čak i prije nego što je glava bila na svojem mjestu, ruke su posegnule za nožem. Otto je sjeo. Vidio je prazne kovčege i nož u ruci. Leonard klekne preda nj i nagne glavu unatrag da izloži vrat. Otto će to brzo obaviti. Morat će sam zapakirati kovčege. Odnijet će Leonarda do stanice Zoo.

Otto je Berlinčanin, on je stari admiralov prijatelj u piću. Evo ponovo zida spavaće sobe, pokrivača, ruba plahte, jastuka. Tijelo mu je kao od olova. Otto ga nikako neće moći iznijeti sam. Gajdaš McTaggart će mu pomoći. Leonard bezvoljno pokuša viknuti. Bolje je da bude tako. Čuo je kako mu zrak prolazi između zubi. Pokušao je saviti nogu. Oči mu se ponovo zatvaraju i umrijet će. Glava mu se pomakne i okrene se dva-tri centimetra na stranu. Obrazom dotakne jastuk i taj mu dodir probudi sva osjetila i on osjeti težinu pokrivača na nozi. Oči su mu bile otvorene i mogao je pomaknuti ruku. Mogao je viknuti. Sjeo je i posegnuo za prekidačem.

Čak i uz upaljeno svjetlo, san je još uvijek bio prisutan i čekao da mu se vrati. Pljesnuo se po licu i ustao. Noge su mu bile slabe, a oči se same sklapale. Otišao je u kupaonicu i vodom se pljusnuo po licu.

Kad je izašao, upalio je svjetlo u predsoblju. Zatvoreni kovčezi bili su kraj vrata.

Bojao se zaspati. Ostatak noći prosjedio je u krevetu, prikučenih koljena, uz upaljeno svjetlo, i popužio kutiju cigareta. U pola četiri otišao je u kuhinju i skuhao lonac kave. Kad se približilo pet, obrijao se. Pri dodiru s vodom, zapekla ga je raspucana koža na rukama. Obukao se i otišao ponovo u kuhinju popiti još kave. Plan mu je bio jednostavan i dobar. Odvući će kovčege do podzemne željeznice i odvesti se do zadnje stanice. Naći će neko pusto mjesto, spustiti kovčege i odšetati.

Kroz umor stigao je do nove bistrine. Pio je kavu, pušio i čekao da protekne vrijeme čisteći cipele i stavljajući flastere na ruke. Zviždukao je i pjevušio *Heartbreak Hotel*. Za sada je dovoljno osloboditi se sna. U sedam sati poravnao je kravatu, ponovo iščetkao kosu i obukao kaput. Prije nego što je otvorio ulazna vrata, za probu je digao kovčege. Posrijedi je bilo nešto veće od težine. Vuklo ga je, iskonski, svjesno, nadolje. Otto želi biti sahranjen, pomisli. Ali još ne.

Odnio je kovčege jedan po jedan do dizala. Kad je dizalo stiglo, zapriječio je vrata jednim kovčegom, a drugog je koljenom gurnuo unutra. Pritisnuo je P za prizemlje, ali sputio se tek jedan kat, dizalo se zaustavilo. Vrata se klizeći otvore da propuste Blakea. Bio je u plavom blejzeru, sa srebrenastim gumbima, a u ruci je držao aktovku. Dizalo se ispuni mirisom njegove kolonjske vodice. Spuštanje se nastavi.

Blake mu hladno kimne glavom:

" Dobra je bila proslava. Hvala vam. "

" Bilo nam je drago što ste došli," reče Leonard.

Lift se zaustavi i vrata otvore. Blake je gledao kovčege.

" Nisu li to kovčezi Ministarstva obrane? "

Leonard digne jedan od njih, ali ga Blake preduhitri kod drugog i iznese ga u predvorje.

" Boe mili! Što to imate unutra? To sigurno nije magnetofon. "

Pitanje nije bilo retoričko. Stajali su kraj otvorenog dizala i Blake je, čini se smatrao da treba dobiti odgovor. Leonard se spetljao. Namjeravao je reći da su to magnetofoni.

Blake reče: " Nosite ih u Altglienicke. U redu je, meni možete reći. Poznajem Billa Harveyja. Upoznat sam s *Operacijom Gold*. "

" Oprema za dešifriranje," reče Leonard. A onda doda, jer mu je glavom prostrujila slika Blakea kako dolazi u skladište da pogleda opremu: "Posuđena od Washingtona. Koristimo se time u tunelu, a sutra ide natrag."

Blake pogleda na sat. " Pa, nadam se da ste dogovorili pouzdan prijevoz. Moram juriti. "

Bez ijedne daljnje riječi odjurio je kroz predvorje i van, gdje mu je na ulici bio parkiran auto.

Leonard je čekao da ode prije nego što je izvukao kovčege na ulicu. Započeo je najteži dio dana, put do podzemne stanice Neu-Westend na kraju ulice, a susret s Blakeom iscrpio mu je sve rezerve. Izvukao je kovčege na pločnik. Oči su ga peklye na dnevnom svjetlu, a svi stari bolovi ponovo su se javili. Na drugoj strani ulice došlo je do nekakve gužve, na koju se mislio je, ne treba obazirati. Radilo se o autu s neobično bučnim motorom, a čuo je i nečiji glas. Zatim motor utihne i on začuje samo glas:

" Hej! Leonarde. K vragu, Leonarde! "

Glass se izvukao iz svoje *bube* i krenuo preko Aleje platana prema njemu. Brada mu je sjajno svjetlucala od jutarnje energije.

" Gdje si, k vragu, bio? Pokušavao sam jučer čitav dan doći do tebe. Moramo razgovarati o... " Tada ugleda kovčege. "Čekaj malo. To su naši. Leonarde, za ime božje, što to imaš unutra? "

" Opremu," reče Leonard.

Glass je već rukom uhvatio jednu od ručki.

" Kog vraga radiš s njima ovdje? "

" Radio sam. Čitavu noć, u stvari. "

Glass digno kovčeg na prsa. Spremao se da s njima prijeđe ulicu. Nadolazio je auto, pa je morao pričekati. Vikao je preko ramena: "Marnhame, sve smo to već pretresli. Znaš pravila. Ovo je ludo. Što te je spalo? "

Nije čekao na odgovor. Zaletio se preko ceste, spustio kovčeg i otvorio prtljažnik *bube*. Taman je bilo dovoljno mjesta.

Leonard nije imao drugog izbora nego da ga slijedi s drugim kovčegom. Glass mu pomogne da ga ubaci na stražnje sjedalo. Sjeli su unutra i Glass snažno zalupi vratima. Neutišani motor probudi se brekćući.

Dok su se drmusajući kretali dalje, Glass ponovo poviče: "K vragu, Leonarde! Kako mi to možeš raditi? Neću se osjećati sigurno dok te stvari ne budu na svojem mjestu! "

Dvadeset

Čitavim putem do skladišta Leonard je želio misliti o stražarima koji će morati pregledati kovčege, a Glass, koji je iscrpio svoje nezadovoljstvo, želio je razgovarati o proslavi godišnjice. Bilo je vrlo malo vremena. Glass je pronašao brži put i za deset minuta prošli su kroz Schoneberg i obišli oko ruba aerodroma Tempelhof.

" Jučer sam ti ostavio ceduljicu na vratima," reče Glass. "Nisi odgovarao na telefon, a onda je čitavu noć bio zauzet. " Leonard je piljio u rupu u podu do svojih nogu. Zamagljeno promicanje asfalta opčinjavalo ga je. Otvorit će mu kovčege. Bio je toliko umoran da bi mu to bilo drago. Počeo bi proces, hapšenje, preslušavanje, i ostalo, i on bi se tome prepustio.

Ne bi davao nikakva objašnjenja dok se ne bi naspavao. To bi bio njegov jedini uvjet.

" Skinuo sam slušalicu. Radio sam," reče.

Bili su u četvrtoj brzini i vozili dobrano ispod četrdeset kilometara na sat. Igla brzinomjera je podrhtavala.

Glass reče: "Moram s tobom razgovarati. Bit ću direktan, Leonarde. Nisam zadovoljan."

Leonard ugleda čistu bijelu ćeliju, krevet s pamučnim plahtama, i tišinu, i čovjeka koji ga vani čuva. Reče: "O? "

" Iz više razloga, " reče Glass. "Prvo, imao si više od sto i dvadeset dolara da potrošiš na zabavu za našu godišnjicu. Koliko shvaćam, sve si potrošio na jednog jedinog zabavljača. Cijeli sat. "

Možda će na ulazu biti jedan od prijateljski raspoloženih stražara, Jake, ili Lee, ili Howie. Izvadit će jedan dio tijela.

Gospodine, ovo nije elektronska oprema, ovo je ljudska ruka.

Nekome će možda pozliti. Možda Glassu koji se upravo sprema za svoju drugu točku.

" Drugo. Taj sat za sto dvadeset dolara ispunit će jedan osamljen momak koji će svirati gajde. Leonarde, gajde nisu baš svakome najbolja zabava. Nikome, za ime božje! Zar stvarno misliš da ćemo tamo sjediti čitav sat i slušati to grozno sranje? "

Povremeno bi kroz rupu sijevnula bijela crta. Leonard promrmlja: "Mogli bismo i plesati."

Glumačkim pokretom Glass pokrije rukom oči. Leonard nije dizao pogled s rupe. *Buba* je i dalje išla ravno.

" Treće. Leonarde, tamo će biti i neke glavešine iz obavještajne službe, čak i neki tvoji. Znaš li što će oni reći? "

" Kad svi popiju po nekoliko čašica," reče Leonard, "ništa nije tako dobro kao tužaljka. "

" Tužaljka je prava riječ, kazat će: *Hm, američka jela, njemačka vina i škotska zabava*. Je li Škotska u Operaciji Gold? Imamo li poseban odnos sa Škotskom? Je li Škotska pristupila NATO-u?

" Mogli smo dobiti i psa koji pjeva, " promrmlja Leonard, ne dižući glave. "Ali on je opet bio engleski. " Glass ga nije čuo: "Leonarde, zajebao si stvar i hoću da to jutros središ, dok još ima vremena. Ostavit ćemo ovu opremu i onda ću te odvesti u Spandau, u kasarnu škotske regimente Grey. Razgovarat ćeš s narednikom, otkazati gajdašu i uzeti lov. OK? "

Upravo ih je prestizao konvoj kamiona pa Glass nije opazio da mu se suputnik smijulji.

Već se vidio snop antena na zgradi skladišta. Glass uspori još više.

" Ovi će momci htjeti vidjeti što imamo ovdje. Mogu i pogledati, ali ne moraju saznati što je to, OK? "

Napad smijuljenja je prestao.

" O, Bože, " reče Leonard.

Stali su. Glass je spuštao prozor dok im je stražar prilazio.

Nisu ga poznavali.

" Ovaj je novi, " reče Glass. " I njegov kolega. To znači da će trajati dulje. "

Lice koje je ispunilo prozor bilo je ruičasto i ogromno, nevinog pogleda.

" Dobro jutro, gospodine. "

" 'Jutro, vojniče. " Glass mu pruži obje propusnice.

Stražar se uspravio i detaljno ih uzeo pogledati. Glass reče ne stišavajući glas: "Momci su dobro izvježbani. Moraju provesti na dužnosti šest mjeseci prije nego što malo popuste. "

Bila je to istina. Howie bi ih prepoznao, i možda i propustio. Osamnaestogodišnjakovo lice se ponovo pojavi na prozoru. Vratio im je propusnicu.

" Gospodine, moram pogledati u prtljažnik i vidjeti što je u ovom kovčegu. "

Glass izađe iz auta i otvori prtljažnik. Izvukao je kovčeg na cestu i kleknuo kraj njega. Leonard je sa svojeg sjedala gledao kako Glass otkopčava remene. Raspolagao je sa još desetak sekundi. Na kraju krajeva, mogao bi jednostavno otrčati niz cestu. Gore od ovoga ionako nije moglo biti. Izađe iz auta. Drugi stražar, koji je izgledao još mlađi od prvog, priđe Glassu s leđa i potapša ga po ramenu.

" Gospodine, pogledali bismo to u stražarnici. "

Glass se uvelike trudio da se ni s kim ne prepire. U pitanjima sigurnosti njegova oduševljena poslušnost trebala je poslušiti kao primjer. Jedan od remena već je bio otkopčan. Ne obazirući se na to, Glass digno kovčeg na prsa i s njim otetura do kućice kraj ceste. Prvi stražar otvorio je vrata auta i sada je uljudno mahnuo da dopušta Leonardu izvaditi i drugi kovčeg. Oba su ga stražara slijedila dok je s obje ruke nosio kovčeg u stražarnicu.

Unutra se nalazio malen drven stol s telefonom. Glass stavi telefon na pod i stenjući digno kovčeg na stol. U kućici je jedva bilo mjesta. Leonard je Glassa poznao dovoljno dobro da prepozna koliko ga je sve to dizanje i naprezanje ozlovoljilo. Odmaknuo se od stola teško dišući na nos i gladio bradu. Donio je kovčeg i sada je bilo na stražarima da ga otvore. A ako se ne budu držali propisanog postupka, mogu biti sigurni da će ih prijaviti.

Leonard je stavio svoj kovčeg kraj stola. Mislio je pričekati vani za vrijeme pregleda. Nakon onog sna nije želio više gledati, a bilo je i vrlo vjerojatno da će jedan od mladih stražara povratiti u tako skućenom prostoru. Možda će i sva trojica. Ipak, stajao je na vratima. Bilo je teško ne promatrati sve to. Predstojala mu je životna promjena, ali nije osjećao nikakvo posebno uzbuđenje. Uradio je što je najbolje mogao, i znao je da nije naročito loš čovjek. Prvi stražar skinuo je pušku i otkopčao drugi remen. Leonard je gledao kao s velike udaljenosti. Svijet koji nikada nije baš pokazivao mnogo brige za Otta Eckdorfa eksplodirat će od brige za njegovu smrt. Stražar podigne poklopac i sva trojica se zagledaju u umotane komade. Sve je bilo dobro složeno, ali nije baš nalikovalo na elektroniku. Čak ni Glass nije mogao prikriti znatiželju. Miris ljepila i gume bio je snažan, poput dima lule. Odnekud Leonardu sine ideja i postupi bez razmišljanja. Progurao se do stola upravo u trenutku kad je stražar pružao ruku da uzme jedan od komada.

Leonard je uhvatio mladića za zapešće dok je govorio.

" Ukoliko se ovaj pregled nastavi, onda moram nešto reći gospodinu Glassu u četiri oka. Radi se o ozbiljnim sigurnosnim razlozima i treba mi samo trenutak.

Vojnik makne ruku i okrene se Glassu. Leonard zatvori

kovčeg. Glass reče: " Je li to OK, momci? Jedna minuta? "

" U redu, " reče jedan od njih.

Glass krene za Leonardom iz kućice. Stali su kraj crvenobijelo isprugane brklje.

" Žao mi je, Bobe, " reče Leonard. "Nisam mislio da će odmotavati. "

" Novajlije, to je sve. A ionako nisi smio iznositi te stvari. " Leonard se nasloni na brklju. Nije imao što izgubiti.

" Imao sam svoje razloge. Nego, slušaj! Morat ću zanemariti propisani postupak da bih zaštitio važniju stvar. Moram ti reći da imam četvrti stupanj osiguranja. Glass se ukipio kao u stavu mirno: " Četvrti stupanj? "

" To se uglavnom odnosi na tehničke stvari," reče Leonard i posegne za lisnicom. "Imam četvrti stupanj, a ovi momci se zezaju s vrlo osjetljivim materijalom. Hoću da nazoveš MacNameeja na Olimpijski stadion. Evo njegove kartice. Neka nazove ovamo dežurnog časnika. Neka prestanu s pregledom. Ono što je u kovčezima nadilazi strogo povjerljiv materijal. To kaži MacNameeju a on će već znati o čemu govorim. "

Glass nije postavljao nikakva pitanje. Okrenuo se i žustro se vratio u kućicu. Leonard je čuo kako naređuje stražarima da zatvore kovčege. Jedan od njih mora da je izrazio sumnju u naredbu jer Glass poviče: " Smjesta, vojnici! Ovo je mnogo značajnije od vas! "

Dok je Glass bio na telefonu, Leonard je lunjao po cesti. Pomaljalo se krasno proljetno jutro. U jarku je raslo žuto i bijelo cvijeće. Nije bilo nikakvih biljaka koje je poznao. Za pet minuta Glass izađe iz kućice, a slijedili su ga stražari s kovčezima. Leonard i Glass stajali su po strani dok su vojnici ubacivali kovčege u auto. Zatim su digli brklju i stali u stav mirno dok je auto prolazio. Glass reče: " Dežurni časnik je ispsovao jadnike. A MacNamee je ispsovao dežurnog. To je neka moćna tajna koju nosiš unutra.

" Pa i jest, " reče Leonard.

Glass zaustavi auto i ugasi motor. Dežurni časnik i dva vojnika čekali su ih kod dvostrukih vrata. Prije nego što su izašli, Glass stavi Leonardu ruku na rame i reče: "Daleko si dogurao od onih dana kada si spaljivao kartonsku ambalažu. "

Izašli su. Leonard mu dobaci preko krova *bube*: " Čast je sudjelovati u ovom pothvatu. "

Vojnici su preuzeli kovčege. Dežurni časnik želio je znati kamo da ih odnesu, i Leonard predloži tunel. Htio je otići dolje da se smiri. No, nije baš bilo kao inače, jer je silazio niza stube s Glassom i dežurnim časnikom, a dva vojnika su išla za njima. Prošli su pokraj kolutova bodljikave žice koji su označavali početak Ruskog sektora. Nekoliko trenutaka kasnije svi su se provukli pokraj zvučnika i Leonard pokaže mjesto pod stolom kamo treba staviti kovčege.

Glass reče: " Nek me vrag odnese. Prolazio sam kraj tih sanduka barem stotinu puta i nikada mi nije palo na pamet pogledati unutra. "

" Nemoj sada početi," reče Leonard. Dežurni časnik stavi plombu na oba kovčega.

" Otvaranje je dopušteno samo na vašu naredbu," reče dežurni.

Krenuli su u kantu na kavu. Otkriće Leonardova četvrtog stupnja kao da mu je dodijelilo viši službeni položaj. Kad je Glass spomenuo odlazak u Spandau da potraži škotskog narednika, Leonardu uopće nije više bio problem da stavi ruku na čelo i rekne: " Ne mogu se s tim suočiti. Već dvije noći za redom ne spavam. Možda sutra. "

Glass mu odgovori: " Ništa ne brini. Ja ću to obaviti. "

Ponudio je Leonardu da ga odveze kući. Ali Leonard nije bio siguran gdje bi htio biti. Sada je imao nove probleme. Htio je biti negdje gdje bi mogao o njima razmisliti. I tako ga je Glass na putu za grad ostavio kod stanice u Graničnoj aleji, na kraju linije podzemne željeznice.

Nakon što je Glass otišao, Leonard je nekoliko minuta šetkao po predvorju stanice, uživajući u svojoj slobodi. Nosao je te kovčege mjesecima, godinama. Sjeo je na klupu. Nisu bili ovdje, ali još uvijek ih se nije oslobodio. Sjedio je i promatrao ogrebotine na rukama. Temperatura u tunelu bila je 28 stupnjeva, možda i više pod stolom kraj zvučnika. Za dva dana, ili i manje, iz kovčega će početi zaudarati.

Možda bi ih mogao iznijeti s pomoću neke vješto smišljene priče o četvrtom stupnju sigurnosti, ali već ovog trenutka MacNamee je sigurno na putu za skladište, izvan sebe od radoznalosti da vidi kakvu je opremu Leonard uspio nabaviti. Bio je u sosu. Krenuo je s namjerom da ostavi kovčege na anonimnom javnom mjestu željezničke stanice s međunarodnim prometom, a završio tako što ih je ostavio u zatvorenom i privatnom prostoru gdje će ih pripisati isključivo njemu. Bio je u gadnom sosu. Pokušavao je razriješiti taj problem, ali sve o čemu je mislio bilo je u kakvom je gadnom sosu.

Klupa na kojoj je sjedio bila je okrenuta šalteru za prodaju karata. Glava mu je klonula. Bio je odjeven u dobro odijelo s kravatom i cipele su mu bile ulaštene. Nitko ga ne može smatrati skitnicom. Digao je noge na klupu i odspavao dva sata. Iako mu je san bio dubok, bio je svjestan koraka koji su odzvanjali u predvorju stanice, i na neki način bilo je ugodno spavati bezbrižno među tim neznancima.

Probudio se u panici. Bilo je deset minuta prošlo od podneva. MacNamee je sada već bio u skladištu i tražio ga. Ako taj vladin znanstvenik bude nestrpljiv ili neoprezan, možda će čak pokušati upotrijebiti svoj autoritet i narediti da se plombe otvore. Leonard ustane. Preostalo mu je samo sat-dva vremena da djeluje. Morao je s nekim porazgovarati.

Bilo mu je mučno misliti na Mariju. Nije mogao podnijeti pomisao da ode do njenog stana. Letve klupe urezale su mu se u stražnjicu, a odijelo mu je bilo izgužvano. Odšetao je do blagajne. Bilo je karakteristično za njegov umor da nije imao nikakav plan, a da ga je počeo provoditi kao da ima naređenje. Kupio je kartu za Alexanderplatz u Ruskom sektoru. Vlak je odmah krenuo, a i drugi je vlak odmah stigao na Hermannplatz gdje je morao prelaziti. Ta lakoća učvrstila je njegovu namjeru. Sve se više približavao ogromnom, strašnom rješenju. Od Alexanderplatza je morao hodati desetak minuta po Konigstrasse. Jednom je morao stati i pitati za put.

Lokal je bio veći nego što ga je zamišljao. Očekivao je nešto usko i intimno, sa zatvorenim odjeljcima u kojima se može šaptati. Međutim, kavana Prag je bila golema, s visokim i prljavim stropom i s gomilom malih okruglih stolova. Izabrao je uočljivo mjesto i naručio kavu. Glass mu je jednom bio rekao da samo treba čekati i da će se pojaviti jedan od *stomarkaša*. Lokal se punio za ručak. Za stolovima je bilo mnogo tipova koji su djelovali ozbiljno. Mogli su biti isto toliko uredski činovnici koliko i špijuni raznih zemalja. Kratio je vrijeme crtajući olovkom kartu na papirnatom ubrusu. Proteklo je petnaest minuta a da se ništa nije dogodilo. Opet je to, pomisli Leonard, jedna od onih berlinskih priča. Za kavanu Prag se pričalo da je burza nesluţbenih informacija. U stvari, to je velika, dosadna istočnoberlinska kavana sa slabom i mlakom kavom. Pio je već treću kavu i loše se osjećao. Već dva dana nije jeo. Tražio je po džepovima istočnonjemačke marke kad mu sučelice sjedne jedan mladić, s pjegavim licem.

" Vous etes frangais. " Bijaše to utvrđivanje činjenice.

" Nisam, " reče Leonard, "Englez. "

Mladić je bio Leonardovih godina. Digao je ruku da pozove konobara. Činilo se da ne osjeća potrebu da se ispriča zbog pogreške. Radilo se jednostavno o uvodnoj rečenici. Naručio je dvije kave i ispružio pjegavu ruku preko stola: " Hans. "

Leonard je stisne i reče: " Henry. " To je bilo očevo ime i nekako je manje djelovalo kao laţ.

Hans izvadi kutiju *Camela*, ponudi mu jednu i sa svojim upaljačem *Zippo* djelovao je prilično zbunjeno. Hansov engleski bio je savršen.

" Nisam vas još vidio ovdje. "

" Nisam nikada bio ovdje. "

Kava, koja nije baš sasvim imala okus kave, stigla je, a kad je konobar otišao, Hans reče: " Dakle, sviđa vam se Berlin? "

" Sviđa, " reče Leonard. Nije mislio da će prvo počavrljati, ali takav je vjerojatno običaj. Htio je da sve bude kako treba pa stoga upita pristojno: " Jeste li odrasli ovdje? "

Hans uzvratil izvešćem o svojem djetinjstvu u Kasselu. Kad mu je bilo petnaest godina, majka mu se udala za Berlinčanina. Bilo je teško usredotočiti se na priču. Postalo mu je vruće od svih tih nebitnih pojedinosti, a sada ga je Hans pitao o njegovu životu u Londonu. Leonard je ukratko opisao svoje djetinjstvo i završio spomenuvši kako smatra da je Berlin mnogo zanimljiviji. Odmah je požalio što je to rekao. Hans reče: " Ali to ne može biti. London je svjetska metropola. Berlin je gotov. Njegova je veličina prošla. "

" Možda ste u pravu, " reče Leonard. "Možda se meni sviđa živjeti u inozemstvu. "

I to je bila pogreška, jer su sada razgovarali o čarima putovanja u inozemstvu. Hans ga je pitao gdje je još bio, a Leonard je bio preumoran da bi lagao. Bio je u Walesu i Zapadnom Berlinu.

Hans ga je nutkao da bude pustolovniji: " Vi ste Englez, imate prilike. " Slijedio je popis mjesta, na čelu sa Sjedinjenim Državama, koje je Hans namjeravao posjetiti. Leonard pogleda na sat. Bilo je jedan i deset minuta. Nije bio siguran što to znači. Tražit će ga. Nije bio siguran što da im kaže.

Čim je Leonard pogledao na sat, Hans je završio svoj popis i osvrnuo se po lokalu. Tada reče: " Henry, mislim da ste vi došli ovamo po nešto. Htjeli ste nešto kupiti, zar ne? "

" Ne, " reče Leonard. "Htio bih nešto dati pravoj osobi. "

" Imate nešto na prodaju? "

" Nije važno. Dovoljno je da to nekom dam. "

Hans ponudi Leonardu još jednu cigaretu: " Slušajte, prijatelju moj! Dat ću vam savjet. Ako je to što imate besplatno, ljudi će misliti da je i bezvrijedno. Ako je dobro, morate natjerati ljude da vam plate. "

" Dobro, " reče Leonard. "Ako mi netko hoće dati novce, to je u redu. "

" Mogao bih uzeti ono što imate i sam prodati, " reče Hans. "Sav dobitak bio bi moj. Ali sviđate mi se. Možda vas posjetim u Londonu ako mi dadete adresu. Stoga ću uzeti postotak. Pedeset posto. "

" Svejedno, " reče Leonard.

" Dakle, što to imate? "

Leonard stiša glas: " Ono što imam zanimalo bi sovjetsku vojsku. "

" To je dobro, Henry, " reče Hans normalnim glasom. "Danas je ovdje jedan moj prijatelj koji poznaje nekog u Glavnom štabu. "

Leonard izvadi svoju kartu. "Na istočnoj strani Schonefelder Chaussee, sjeverno od groblja u Altglienickeu, prisluškuju se njihove telefonske linije. One prolaze ovdje uz jarak. Označio sam mjesto gdje moraju tražiti. "

Hans uzme kartu.

" Kako mogu prisluškivati? To nije moguće. " Leonard nije mogao sakriti svoj ponos.

" Postoji tunel. Označio sam ga ovdje debelom crtom. Ide sve od mjesta koje izgleda kao radarska stanica u Američkom sektoru. "

Hans zavrtje glavom: " To je predaleko. Nije moguće. Nitko neće u to povjerovati. Ne bih dobio ni dvadeset pet maraka. " Leonard je bio na rubu smijeha.

" To je ogroman projekt. Ne moraju povjerovati, dovoljno je samo da pogledaju. "

Hans uzme kartu i ustane. Slegne ramenima i reče:

" Razgovarat ću sa svojim prijateljem. "

Leonard ga je promatrao kako ide do drugog kraja prostorije i razgovora s nekim čovjekom, koji bijaše zaklonjen stupom.

Zatim obojica izađu na dvokrilna pokretna vrata koja vode prema zahodima i telefonima. Nekoliko minuta kasnije Hans se vrati djelujući nekako živahnija.

" Moj prijatelj kaže da stvar barem izgleda zanimljiva. Sada pokušava doći do svojeg kontakta. "

Hans ponovo krene na drugi kraj lokala. Leonard je čekao da se izgubi iz vida, a onda napusti kavanu. Odmaknuo je pedeset metara niz ulicu kad začuje povik. Čovjek s bijelim ubrusom oko pasa trčao je prema njemu mašući komadom papira. Ostao je dužan za pet kava. Upravo je sređivao račun i ispričavao se kad dotrči Hans. Pjege su mu blijeskale na dnevnom svjetlu.

Konobar ode, a Hans reče: " Rekli ste da ćete mi dati svoju adresu. I gledajte. Moj prijatelj je platio dvjesto maraka. "

Leonard nastavi hodati, ali Hans ga nije napuštao. Leonard reče: " Zadržite novac, a ja ću zadržati adresu. "

Hans uhvati Leonarda ispod ruke: " Nismo se tako pogodili. "

Dodir ispuni Leonarda užasom. Izvuče ruku.

" Ne sviđam vam se, Henry? " upita ga Hans.

" Ne, " reče Leonard. "Odjebi!" Ubrzao je korak. Kad je pogledao preko ramena, vidio je da Hans odlazi natrag prema kavani.

Na Alexanderplatzu Leonarda ponovo uhvati napad neodlučnosti. Morao je sjesti i odmoriti nogu, ali prije nego što to učini, mora odlučiti kamo da ide. Mora vidjeti Mariju, ali znao je da se još ne može s njom suočiti. Htio je kući, ali MacNamee će ga možda tamo čekati. Ako su otvorili plombe, čekat će ga i vojna policija. Na koncu kupio je kartu za Neu-Westend. Odlučit će u vlaku.

Sišao je kod Zoološkog vrta i odlučio da ode u park i potraži neko mjesto gdje bi odspavao. Bilo je sunčano, ali nakon što je šetao dvadeset minuta i našao miran predio na obali kanala, ustanovio je da je vjetar ipak previše hladan da bi se mogao opustiti. Pola sata ležao je dršćući na netom pokošenoj travi. Otišao je natrag do stanice kroz park i odvezao se podzemnom kući. Spavanje mu je sada bilo glavni prioritet. Ako su policajci tamo, samo će se suočiti s neizbježnim. Ako je MacNamee tamo, već će izmisliti neku priču kad bude potrebno.

Od Neu-Westenda do Aleje platana lebdio je po pločniku. Umor ga je odvojio od djelovanja nogu. Hodale su same kući. Nitko ga nije čekao. U stanu je našao dvije poruke ubačene kroz vrata. Jedna je bila od Marije: *Gdje si? Što se zbiva?* a druga od MacNameeaja: *Nazovite me* sa tri telefonska broja. Leonard ode ravno u spavaću sobu i navuče zastore. Svuč će se do gola. Nije mu se dalo petljati s pidžamom. Za manje od minute konačno je zaspao.

Za manje od jednog sata probudio se zbog hitne potrebe da se pomokri. Osim toga, zvonio je i telefon. Oklijevao je u hodniku, ne znajući čemu da se prvo posveti. Otišao je do telefona, ali čim je digao slušalicu, znao je da je pogrešno odabrao. Neće biti kadar koncentrirati se. Bio je to Glass koji je zvučao hladno i vrlo nerasploženo. U pozadini se čula nekakva galama. Osjećao se kao da je usred noćne more.

"Leonarde, Leonarde, jesi li to ti?"

Dršćući i gol u svojoj dnevnoj sobi bez sunca, Leonard prekriži noge i reče: "Jesam, ja sam."

"Leonarde? Jesi li tamo?"

"Bobe ja sam. Tu sam."

"Hvala Bogu. Slušaj. Slušaš li me pažljivo? Hoću da mi kažeš što je u kovčezima. Moraš mi reći ovog trenutka." Leonard osjeti slabost u nogama. Sjedne na sag među ostatke svoje zaručničke proslave. Zatim upita: "Jesu li ih otvorili?"

"Daj, Leonarde. Kaži mi."

"Bobe, kao prvo, to je strogo povjerljivo, a osim toga, ova telefonska linija nije sigurna..."

"Ne seri, Marnhame. Ovdje sve ide k vragu. Šta je u kovčezima?"

"Šta se tamo događa? Kakva je to buka?"

Glass je vikao ne bi li ga čuo: "Za ime božje! Zar ti nisu rekli? Pronašli su nas. Upali su nam u sobu za prislušivanje. Naši su jedva uspjeli pobjeći. Nije bilo vremena da zatvore čelična vrata. Muvaju se po tunelu, sav je njihov, sve do granice sektora. Upravo izvlačimo stvari iz skladišta, za svaki slučaj. Za sat vremena sastajem se s Harveyjem i moram mu podnijeti izvješće o šteti. Moram znati što je u tim kovčezima. Leonarde?" Leonard nije mogao govoriti. Grlo mu se stisnulo od radosne zahvalnosti. Koje li brzine i jednostavnosti! Sada će se na sve spustiti velike ruske šutnje. Sada će se obući i otići da kaže Mariji da je sve u redu.

Glass je glasno ponavljao njegovo ime. Leonard reče: "Oprosti, Bobe. Zapanjen sam vijestima."

"Kovčezi, Leonarde. Kovčezi!"

"Naravno. U njima je tijelo čovjeka kojeg sam raskomadao."

"Idiote! Nemam mnogo vremena." Leonard se pokušavao uozbiljiti.

"U stvari, ne moraš brinuti. Radi se o opremi za dešifriranje koju sam slagao. Tek je napola bila gotova, a čini se da su moje ideje bile zastarjele."

"Čemu onda ona predstava jutros?"

"Svi projekti dešifriranja su četvrti stupanj," reče Leonard. "Nego čuj, kada se sve to dogodilo?"

Glass je razgovarao s nekim drugim: "Šta kažeš?"

"Kada su provalili?"

Glass nije oklijevao: " U dvanaest i pedeset sedam. "

" Ne, Bobe. To ne može biti tačno. "

" Slušaj, ako hoćeš saznati nešto više, potraži na radiju *Deutschlandsender*. Govore samo o tome. "

Leonard osjeti kako mu se hladnoća širi želucem.

" Pa, ne mogu s tim valjda u javnost? "

" To smo i mi mislili. Osratomit će se. Ali zapovjednik sovjetskog berlinskog stožera nije u gradu. Njegov zamjenik, frajer koji se zove Kotsjuba, mora da je lud. Poslužio se time za propagandu. Završit će tako da će ispasti glupani, ali svejedno to rade. "

Leonard je mislio na štos koji je malo prije izvalio.

" To ne može biti istina, " reče.

Netko je ponovo pokušavao razgovarati s Glassom. Žurno je govorio: "Sutra će biti konferencija za tisak. U subotu će pokazati novinarima tunel. Kažu da će ga otvoriti za javnost. Turistička atrakcija, spomenik američkoj podmuklosti. Leonarde, upotrijebit će svaku, makar i najmanju sitnicu, koju nađu. "

Glass spusti slušalicu, a Leonard odjuri u kupaonicu.

Dvadeset jedan

John MacNamee inzistirao je na tome da se sastane s Leonardom u hotelu Kempinski, i da sjede vani. Bilo je tek deset sati ujutro i svi ostali gosti bili su unutra. Vrijeme je i nadalje bilo lijepo, ali hladno. Svaki put kad bi ogroman bijeli oblak zaklonio sunce, zrak bi postao ledeno hladan. Leonard je u posljednje vrijeme patio od hladnoće. Stalno je drhturio. Kad se probudio, dan nakon Glassova telefonskog poziva, ruke su mu se tresle. Nije to bilo obično drhtanje, nego prava trešnja, i trebalo mu je nekoliko minuta da zakopča košulju. Zaključio je da je to zakašnjeli mišićni grč, posljedica nošenja kovčega. Kad je izišao jesti, prvi put nakon dva dana, i otišao do kioska na Reichskanzlerplatzu, pala mu je kobasica na pod. Odmah se našao neki pas koji ju je pojeo, sa senfom i svim ostalim.

Iako je sjedio iza stakla, nije skinuo kaput i čvrsto je stisnuo zube da ne bi cvokotao. Nije vjerovao da će moći držati šalicu kave, pa je naručio pivo, ali ono je bilo ledeno. MacNamee je djelovao sasvim zadovoljno u kaputu od tvida preko tanke platnene košulje. Kad je stigla njegova kava, napunio je lulu i zapalio je. Leonard je sjedio niz vjetar pa mu je od mirisa i asocijacija bilo zlo. Otišao je na zahod da bi imao izgovor za promjenu mjesta. Kad se vratio, sjeo je za drugu stranu stola, ali sada je opet bio u sjeni. Umotao se u kaput i sjeo na ruke. MacNamee mu preko stola doda nedodirnuo pivo. Čaša je bila zamagljena i niz nju su usporednim stazama klizile dvije kapi vode.

" Onda? " upita ga MacNamee. "Da čujemo! "

Leonard osjeti kako mu se ruke tresu pod stražnjicom.

" Kad nisam mogao ništa izvući iz Amerikanaca, pale su mi na pamet neke ideje. Počeo sam sastavljati nešto u slobodno vrijeme. Mislio sam da ću smisliti kako da odvojim jeku stvarnog teksta od šifrirane poruke. Radi sigurnosti, radio sam kod kuće. Ali nije ispalo kako treba. Moje ideje su ionako bile staromodne. Donio sam stvari natrag u namjeri da ih rastavim u sobi gdje držim sve dijelove. Nije mi bilo ni nakraj pameti da će me on tako detaljno pretraživati. Ali na ulazu su bila dva nova momka. To i ne bi bilo bitno, ali Glass je bio sa mnom. Nisam mogao dopustiti da vidi što imam. To baš nije u opisu mog radnog mjesta. Žao mi je ako sam pobudio vaše nade. "

MacNamee kucne kamišem lule o svoje krnje zube.

" Bio sam prilično uzrujan sat-dva. Mislio sam da ste se nekako dočepali verzije Nelsonovog aparata. Ali nema veze. Mislim da su u Dollis Hillu već blizu rješenju. "

Sada kad mu je MacNamee povjerovao, Leonard je želio otići. Morao se ugrijati, a morao je i pogledati podnevne novine.

Ali MacNamee je želio raspravljati. Naručio je još jednu kavu i gnjecavu pitu.

" Ja radije razmišljam o pozitivnoj strani. Znali smo da neće vječno trajati, i imali smo gotovo punu godinu. Londonu i Washingtonu će trebati godine i godine da obrade sve što imaju. "

Leonard izvuče ruku da dohvati pivo, ali se predomisli i stavi je natrag.

" Što se tiče našeg posebnog odnosa s njima i tih stvari, druga je dobra stvar što smo uspješno radili s Amerikancima na velikom projektu. Dugo im je trebalo da steknu povjerenje u nas nakon Burgessa i Macleana. To se sada sve promijenilo nabolje. "

Konačno se Leonard ispriča i ustane. MacNamee je ostao sjediti. Ponovo je punio lulu dok je škiljio prema Leonardu, koji je stajao na suncu.

" Izgledate mi kao da vam treba odmor. Pretpostavljam da znate da će vas povući natrag. Ministarstvo će s vama kontaktirati. "

Rukovali su se. Leonard je prikrio drhtanje žestinom stiska. MacNamee nije ništa primijetio. Njegove posljednje riječi upućene Leonardu bile su: "Dobro ste se ponijeli, unatoč svemu. Pohvalio sam vas u Dollis Hillu. "

" Hvala, gospodine," reče Leonard i pohita Kurfurstendamom kupiti novine.

Pregledao ih je u podzemnoj do Kotbusser Tora. Prošlo je već dva dana, a tisak Istočnog Berlina još uvijek je bio pun iste priče. I *Tagesspiegel* i *Berliner Zeitung* objavili su fotografije na duplerici. Jedna je pokazivala zvučnike i rub stola ispod kojeg su bili kovčezi. Iz nekog razloga, telefoni u sobi za prisluškiivanje još su radili. Reporteri su nazivali, ali nisu dobivali odgovor. Svjetla i ventilacija su također još bili uključeni. Detaljni izvještaji opisivali su kako je hodati tunelom od Schonefelder Chaussee do pregrade od vreća pijeska koja je označavala početak Američkog sektora. Iza vreća bio je *mrak osvjetljen samo žarom dviju cigareta. Ali promatrači ne odgovaraju na naš poziv. Možda zbog loše savjesti.* Na drugom mjestu pročitao je *kako je čitav Berlin bijesan zbog nečasnih poslova stanovitih američkih časnika. Berlin će doživjeti mir tek kada ti agenti prestanu sa svojim provokacijama.* Jedan članak je nosio naslov *Čudne smetnje na vezama.* Popratni članak govorio je o tome kako je sovjetska obavještajna služba zamijetila da neki šumovi ometaju redovni telegrafski promet. Izdana je naredba da se otkopaju pojedini dijelovi linije. Članak nije navodio nikakve razloge zbog kojih je izabrana baš Schonefelder Chaussee. Kad su vojnici ušli u sobu za prisluškiivanje, *uvjeti su bili takvi da su pokazivali kako su špijuni otišli u velikoj žurbi i ostavili svoju opremu.* Na fluorescentnim žaruljama pisalo je *Osram, Engleska,* što je očito bio pokušaj da se zavara protivnika. *Odvijači i kliješta razotkrili su prevaru: na svima piše 'Made in USA'.* Na dnu stranice masnim slovima: *Predstavnik američkih snaga u Berlinu, odgovarajući na sinoćnje upite, rekao je: 'Ne znam ništa o tome'.*

Pregledao je sve članke. Odlaganje vijesti o otkriću kovčega iscrpljivalo ga je. Možda je namjera bila da se priča izdvoji kako bi joj se poslije dao što veći značaj. Možda je već započela i istraga? Da nije bilo njegove glupe primjedbe Glassu, ruska tvrdnja da su našli raskomadano tijelo u dva kovčega mogla bi se mirne duše odbaciti. Ako nadležni Istočni Nijemci potajno predaju predmet zapadnoberlinskoj kriminalističkoj policiji, koja samo mora pitati Amerikance, trag kovčega dovest će ih do Leonarda.

Čak ako i Amerikanci odbiju suradnju, policiji neće trebati dugo da identificira Otta. Vjerojatno bi svaki djelić njegovog tkiva pružio sudske dokaze da je bio pijanac. Uskoro bi se primijetilo da se nije pojavio u svojem stanu, da nije podigao svoju Sozialhilfe, da više ne dolazi u svoju omiljenu krčmu gdje ga policajci, kad nisu na dužnosti, časte pićem. Sigurno je da je pregled popisa nestalih prva stvar koju policija uradi kada pronađe mrtvo tijelo. Između Otta, Marije i Leonarda postoje bezbrojne i isprepletene birokratske veze: rastava, potraživanje stana, službene zaruke. Ali to bi se isto dogodilo i da je Leonard uspio ostaviti kovčege na stanici Zoološkog vrta. Kako li su oni to sebi zamišljali? Teško je to bilo domisliti. Ispitivali bi ih ali njihove su priče bile dosljedne, a stan savršeno očišćen. Možda bi sumnjali, ali dokaza ne bi bilo.

Uopće, koja je bit njegova zločina? Da je ubio Otta? Bilo je to u samoobrani. Provalio je u njihovu spavaću sobu, napao ih je. Zar to što nije prijavio njegovu smrt? Pa to je bilo razumno, ako se uzme u obzir da mu nitko ne bi vjerovao! To što je raskomadao tijelo? Ta bio

je već mrtav, pa je bilo svejedno. To što je sakrio tijelo? Savršeno logično. To što je prevario Glassa, stražu, dežurnog časnika i MacNameeja?

Samo da ih zaštiti od neugodnih činjenica koje ih se nisu ticale. Što je izdao tunel? Žalosna nužnost, s obzirom na sve što je prethodilo. Osim toga, Glass, MacNamee i svi drugi govorili su da se to mora jednom dogoditi. Nije moglo vječno trajati. A koristili su ga gotovo punu godinu dana.

Bio je nevin, to je znao. Zašto mu se onda tresu ruke? Je li to od straha da će ga uhvatiti i kazniti? Ta želio je da dođu, i to što prije. Želio je prestati misliti stalno iste stvari, želio je porazgovarati s nekim službenicima, želio je da zapišu njegove riječi pisačim strojem i da ih potpiše. Želio je izložiti događaje, obznaniti onima čiji je posao da službeno ustanove istinu, kako se jedna stvar nadovezala na drugu, i kako, unatoč svemu što se čini, nije nikakvo čudovište, nije poremećeni komadatelj građana, i kako ga nije ludilo natjeralo da vuče žrtvu po Berlinu u dva kovčega. Nebrojeno puta je iznosio činjenice zamišljenim svjedocima, tužiteljima. Ako su to ljudi privrženi istini, s vremenom će na sve gledati na njegov način, čak ako ih zakoni i običaji budu prisilili da ga kazne. Prepričavao je svoju verziju, samo je to radio. Svakog svjesnog trenutka objašnjavao je, pojašnjavao, razjašnjavao, jedva svjestan da se u stvari ništa ne događa, ili da je prije deset minuta radio to isto. Da, gospođo, priznajem krivnju za optužbu kako je iznesena, ubio sam, komadao, lagao i izdao. Ali ono što slijedi stvarni su razlozi, stvarne okolnosti koje su me dovele do toga, i vidjet ćete da se ne razlikujem od vas, da nisam zao i da sam sve vrijeme djelovao na način koji sam smatrao najboljim. Svakog idućeg sata jezik njegove obrane bivao je sve uzvišeniji. Bez razmišljanja preuzimao je prizore iz sudskih drama zaboravljenih filmova. Ponekad bi govorio nadugo i naširoko u maloj praznoj sobi u policijskoj stanici šestorici zamišljenih viših časnika, a drugom bi se prilikom obraćao utihnulom sudu iz pregrade za svjedoke.

Pred stanicom Kotbusser Tor gurnuo je novine u koš za smeće i uputio se Adalbertovom ulicom. A što je s Marijom? Ona je dio njegove obrane. Zamislio je i odvjetnika, odlučnu osobu, koja će opisati nade i ljubav mladog para koji je okrenuo leđa borbenoj prošlosti svojih dviju zemalja i planirao zajednički život. Par koji predstavlja nade buduće Europe bez sukoba. Tako je govorio Glass. A sada pred sudom svjedoči MacNamee, koliko može, s obzirom na sigurnosna pitanja, o tome kako je važan posao radio Leonard u ime slobode i kako je sam, u slobodno vrijeme, naumio izraditi opremu koja će unaprijediti taj cilj.

Leonard je ubrzao hod. Bilo je trenutaka lucidnosti, minuta i minuta, kad mu je bilo zlo od ponavljanja i ispredanja maštarija. Nije bilo istina koje su čekale da budu otkrivene. Postojalo je samo ono što su mogli djelomično ustanoviti službenici koji su morali raditi i mnoge druge stvari, i kojima bi bilo i te kako drago da mogu pripisati zločin počinitelju, proslijediti stvar i krenuti dalje. Tek što bi mu došla takva pomisao, i sama opetovanje, već bi ga privuklo neko novo olakotno sjećanje. Jer, sigurno je istina da je Otto zgrabio Mariju za vrat. Morao sam se tući s njim, iako mrzim nasilje. Znao sam da ga moram zaustaviti.

Prolazio je kroz dvorište kuće broj osamdeset četiri. Njegov prvi posjet. Krenuo je uza stube. Ruke su mu se ponovo snažno tresle. Jedva se držao za rukohvat. Na četvrtom katu stane. U stvari, još uvijek nije želio vidjeti Mariju. Nije znao što da joj kaže. Nije joj mogao odglumiti da su kovčezi sigurno iščeznuli. Nije joj mogao reći gdje ih je ostavio. To bi značilo reći joj za tunel. Ali, na koncu konca, rekao je Rusima. Nakon toga, može reći bilo kome, ne? Misli su mu bile iste kao i prije: nije bio kadar donositi odluke, stoga će najbolje biti da šuti. Ali morao joj je nešto kazati, i kazat će joj, da su kovčezi u stanici. Pokušao se čvršće uhvatiti za rukohvat. Nije bio kadar ništa odglumiti. Nastavio se penjati.

Imao je svoj ključ, ali je pokušao i čekao. Osjećao se miris cigareta iznutra. Baš se spremao ponovo pokucati kad mu Glass otvori vrata, iziđe na odmorište i odvede Leonarda, uhvativši ga za lakat, do vrha stuba.

Užurbano je mrmeljao:

" Prije nego što uđeš, moramo ustanoviti da li su nas pronašli slučajno ili smo suočeni s odavanjem tajni. Između ostalog, razgovaramo sa svim neameričkim ženama i djevojkama. Nemoj se vrijeđati. To je sasvim rutinska stvar. "

Ušli su. Maria priđe Leonardu. Poljubili su se u usta, suho.

Desno koljeno mu je drhtalo, pa je sjeo na najbliži stolac. Na stolu, kraj njegova lakta, nalazila se pepeljara puna opušaka.

"Izgledaš umorno, Leonarde," reče Glass.

Uključio ih je oboje u svoj odgovor. "Radim danonoćno." A tada se obrati Glassu: "Radim neke stvari za MacNameeja." Glass uzme kaput s naslona stolice i obuče ga.

"Otpratit ću vas do vrata," reče Maria.

Glass na odlasku pozdravi Leonarda hinjeno ozbiljnim salutiranjem. Leonard je čuo kako na vratima razgovara s Marijom.

Kad se vratila, upitala ga je:

"Jesi li bolestan?"

Još uvijek je držao ruke u krilu: "Osjećam se čudno, a ti?"

Kimnula je. Imala je podočnjake, a kosa i koža djelovali su joj masno. Bilo mu je drago što ga ne privlači.

"Mislim da će biti sve u redu," rekla je. Smetala ga je ta ženska sigurnost.

"Da, da," reče. "Kovčez i su u ormarićima na stanici Zoološki vrt."

Pomno ga je promatrala, nije mogao izdržati njen pogled. Zaustila je da nešto kaže, ali se predomislila.

"Što je Glass htio?" upita Leonard.

"Kao prošli put, samo malo gore. Mnogo pitanja o ljudima koje poznajem, gdje sam bila protekla dva tjedna." Sada je on nju promatrao.

"Niste razgovarali ni o čem drugom?"

"Nismo," rekla je, ali je skrenula pogled.

Naravno, nije bio ljubomoran jer prema njoj nije ništa više osjećao. A nije ni mogao podnijeti još jednu vrstu osjećaja.

Ipak, odigrao je igru. Bilo je to nešto o čemu se može razgovarati.

"Ostao je dugo." To se odnosilo na pepeljaru.

"Da." Sjela je i uzdahnula.

"I skinuo je kaput?" Kimnula je.

"I samo te je ispitivao?"

Za nekoliko dana napustit će Berlin, vjerojatno bez nje, a ovako je razgovarao.

Posegnula je preko stola i dohvatila mu ruku iz krila. Nije želio da osjeti kako se trese, pa je nije pustio da je dugo drži. Rekla je: "Leonarde, ja samo mislim da će sve biti u redu."

To je djelovalo kao da misli da će ga primiriti tonom svog glasa. Njegov je glas bio podrugljiv: "Naravno da hoće. Proći će više dana prije nego što otključaju ormariće, prije nego što dođu ovamo, a hoće, znaš? Jesi li se riješila pile, i noža, i saga, i sve one okrvavljene odjeće, i cipela i novina? Je li sigurno da te nitko nije vidio? Ili da nije vidio mene kako odlazim sa dva velika kovčega, ili me vidio na stanici? Je li ovaj stan tako dobro očišćen da nema ničega što izvježbani pas ne bi mogao nanjušiti?" Znao je da lupeta, ali nije mogao zaustaviti čeljusti. "Znamo li da susjedi nisu čuli tučnjavu? Hoćemo li ponoviti naše priče i uskladiti ih do najsitnijeg detalja, ili ćemo pričati jedno drugome kako će sve biti u redu?"

"Sve sam ovdje uradila. Ne moraš brinuti. Priče su jednostavne. Kazat ćemo kao što se dogodilo, samo bez Otta. Vratili smo se poslije večere, legli u krevet, ti si idućeg jutra otišao raditi, a ja sam uzela slobodan dan i išla u kupovinu ti si se vratio na ručak a navečer si otišao u Aleju platana."

Bio je to opis prošlosti koja je trebala biti njihova. Sretan par nakon zaruka. Normalnost svega toga bila je lakrdija pa su zašutjeli. Leonard se vratio na Glassa: "Je li to prvi put da je došao?" Maria kimne.

"Žurilo mu se da ode."

Maria reče: "Nemoj tako razgovarati sa mnom. Moraš se smiriti." Ponudila mu je cigaretu i sama uzela jednu.

Leonard odmah progovori: "Šalju me natrag u Englesku."

Maria udahne dim i reče: "Što kaniš uraditi?"

Nije znao što kani. I dalje je razmišljao o Glassu. Na koncu reče: "Možda bi bilo dobro da neko vrijeme ne budemo zajedno, da imamo priliku srediti misli."

Nije mu se sviđala lakoća s kojom se s njim složila: "Mogla bih doći u London za mjesec dana. To je najranije što mogu otići s posla. "

Nije znao da li to stvarno misli, i da li je to bitno. Dokle god bude sjedio kraj pepeljare pune Glassovih čikova, neće biti kadar misliti.

" Znaš šta," reče. "Strašno sam umoran. I ti si." Ustane i turi ruke u džepove.

I Maria ustane. Nešto mu je htjela reći, ali se suzdržavala. Izgledala je starije i lice joj je upozoravalo kako će izgledati jednog dana.

Nisu se trudili produžiti poljubac. Leonard zatim krene prema vratima: "Čim saznam kad letim, javit ću ti se." Otrpatila ga je do vrata. Nije se okrenuo kad je krenuo niza stube.

Iduća tri dana Leonard je uglavnom proveo u skladištu. Uklanjali su sve. Dan i noć vojni teretnjaci su stizali i odvozili pokućstvo, dokumentaciju i opremu. Izvana, sa stražnje strane, bila je zapaljena peć za spaljivanje a tri vojnika su pazila da nespaljeni dokumenti ne odlete dalje. Kantina je bila razmontirana i svakog dana oko podne dolazio je kombi sa sendvičima i kavom. Dvanaestero ljudi radilo je u sobi za snimanje, namatajući kabele i pakirajući po šest magnetofona u drveni sanduk. Svi osjetljivi dokumenti bili su odstranjeni već u prvim satima nakon upada u tunel. Radilo se uglavnom u tišini. Reklo bi se da napuštaju neugodan hotel; htjeli su što brže obaviti tu neugodnost. Leonard je sam radio u svojoj sobi. Opremu je trebalo popisati i spakirati. Svaki djelić trebao je biti na broju.

Unatoč svom tom poslu i svim ostalim brigama, tunel mu nije ležao na savjesti. Ako je bilo u redu špijunirati Amerikance za MacNameejev račun, onda je u redu i prodati tunel za vlastiti račun. Ali, nije to stvarno mislio. Sviđalo mu se to mjesto, volio ga je, ponosio se njime. Ali sada je bilo teško osjećati bilo što. Nakon Otta, kavana Prag nije bila ništa. Otišao je u podrum još jednom pogledati. Naoružani stražari čuvali su i vrh i dno okna. Dolje je također bio, s rukama na bokovima, Bill Harvey, zapovjednik američke obavještajne službe u Berlinu i rukovoditelj operacije. Američki časnik s notesom ga je slušao. Harvey je izgledao kao da će iskočiti iz odijela. Naročito se trudio svima oko sebe pokazati pištolj ispod kaputa.

Što se Glassa tiče, sve to vrijeme nije se ni jednom pojavio u skladištu. Bilo je to čudno, ali Leonard nije imao vremena misliti o tome. Njegova razmišljanja vrtjela su se oko njegova uhićenja. Kada će ga odvesti? Zašto čekaju toliko dugo? Žele li prvo povezati sve konce slučaja? Ili, da nije možda sovjetska vlast zaključila da bi raskomadano tijelo samo zakompliciralo njihovu propagandnu pobjedu? Možda, a to se činilo najvjerojatnijim zapadnoberlinska policija čeka da on preda svoju putovnicu na aerodromu. Živio je sa dvije budućnosti. U jednoj leti kući i počinje sve zaboravljati. U drugoj ostaje ovdje i počinje služiti svoju kaznu. Još uvijek nije mogao spavati.

Poslao je Mariji kartu s pojedinostima svog leta u subotu po podne. Odmah mu je odgovorila i napisala da će doći na Tempelhof da se oprostí s njim. Potpisala se sa: *Voli te Maria*. Voli te bilo je dva puta potcrtano.

U subotu ujutro proveo je dugo vremena u kadi, a kad su obukao, spakirao je kovčege. Dok je čekao da preda stan časniku transporta, šetao je iz sobe u sobu, kao nekada. Nije ostavio mnogo traga, osim sitne mrlje na sagu. Zastao je kraj telefona. Brinulo ga je što mu se Glass ne javlja, iako sigurno zna da odlazi. Nešto se događa. Nije se mogao natjerati da okrene njegov broj. Još uvijek je stajao kraj telefona kad je zazvonilo zvonce. Bio je to Lofting sa dva vojnika. Poručnik je djelovao neprirodno sretno.

" Moji dečki obavljaju primopredaju i popis inventara, " objasnio je dok su ulazili. "Pa sam mislio da se i ja dođem oprostiti. Našao sam i službeni auto da vas odveze na aerodrom. Čeka dolje. "

Dvojica muškaraca sjedili su u dnevnoj sobi dok su vojnici brojali šalice i tanjuriće u kuhinji.

" Vidite," reče Lofting, "Amerikanci su vas ponovo vratili nama. Sada ste na mojoj brizi. "

" Baš fino, " reče Leonard.

" Vrlo je lijepa bila proslava prošlog tjedna. Znae, s onom djevojkom Charlottom viđam se prilično često. Izvrsno pleše. Za to moram zahvaliti vama dvoma. Htjela bi da iduće nedjelje upoznam njene roditelje. "

" Čestitam," reče Leonard. "Ona je draga djevojka." Vojnici pristupe s formularima koje je Leonard trebao potpisati. Ustao je da to uradi.

Lofting također ustane: " A što je s Marijom? "

" Mora odraditi svoj otkazni rok, a onda će mi se pridružiti." Zvučalo je sasvim uvjerljivo kad je to rekao.

Inventura i primopredaja bili su završeni i bilo je vrijeme za odlazak. Svi su se našli u predsoblju. Lofting pokaže Leonardove kovčege koji su stajali kraj ulaznih vrata: "Hoćete li da ih moji dečki odnesu dolje? "

" Da," reče Leonard. "To bi mi bilo drago. "

Dvadeset dva

Vozač slušbenog *Humbera*, koji je, kako se pokazalo, ionako išao do Tempelhofa nekoga dočekati, nije se osjećao obveznim da pomogne Leonardu s prtljagom. Djelovala je relativno lagano dok se gurao u zgradu terminala. Ipak, to što je ponovo bio opterećen na ovaj način utjecalo je na njega. Kad se priključio dugačkom redu za londonski avion, osjećao se sluđeno. Može li riskirati i staviti prtljagu na vagu? Iza njega već su bili drugi putnici. Može li izaći iz reda a da ne pobudi sumnju? Ljudi oko njega sačinjavali su čudnu skupinu. Ispred njega bila je neka siromašna obitelj, djed i baka, mladi par i dvoje male djece. Imali su ogromne kartonske kutije i krpene zavećljaje svezane uzicom. Očito su bili izbjeglice. Nadležni u Zapadnom Berlinu nisu ih se usudili slati vlakom. Možda je strah od letenja ušutkao čitavu obitelj, ili osjećaj da se iza njih nalazi visok čovjek koji nogom gura svoje kovčege? Iza njega bila je skupina francuskih poslovnih ljudi koji su glasno razgovarali, a iza njih vrlo uspravno su stajala dvojica britanskih časnika koji su zračili neodobravanjem Francuza. Ono što su svi putnici imali zajedničko bila je njihova nevinost. I on je bio nevin, ali to bi trebalo poprilično objašnjavati. Kraj kioska s novinama stajao je vojni policajac s rukama na leđima, podignute glave. Kraj ulaza za pregled putovnica stajali su policajci.

Tko će ga izvući iz reda?

Kad je osjetio ruku na ramenu, trgnuo se i okrenuo previše brzo. Bila je to Maria. Bila je odjevena kako je nikada nije vidio. Njen novi ljetni komplet, suknja sa cvjetnim uzorkom i širokim remenom, bijela bluza sa širokim rukavima i dubokim V izrezom. Nosila je i ogrlicu od umjetnih bisera za koju nije znao da je ima. Izgledala je kao da inače dobro spava. Imala je i nov parfem. Stavila je ruku u njegovu kad su se poljubili. Hladno i glatko. Osjetio je da mu se vraća nešto lagano i jednostavno, ili je barem postojala ta pomisao. Uskoro će je možda opet zavoljeti. Jednom, kad bude daleko od nje, počeo će mu nedostajati i počeo će je odvajati od sjećanja na onu pregaču, strpljivo zamatanje i mazanje ljepila po rubovima.

" Izgledaš vrlo dobro," reče joj.

" Osjećam se bolje. Da li dobro spavaš? "

Njeno je pitanje bilo indiskretno. Neposredno iza njih stajali su drugi ljudi. Gurnuo je kovčege naprijed u prostor koji se otvorio iza izbjeglica.

" Ne," reče i stisne joj ruku. Nije bilo sumnje da su zaručnici.

" Sviđa mi se ta bluza. Je li nova? " upita je.

Odmakla se od njega. U kosi joj je čak bila nova kopča, ovog puta plava i žuta, još djetinjastija nego inače.

" Željala sam počastiti samu sebe. A kako ti se sviđa suknja? "

Zavrtjela se pred njim. Bila je zadovoljna i uzbuđena. Francuzi su je promatrali. Netko iz pozadine zafučka. Kad mu se ponovo primakla, rekao je: "Izgledaš divno." Znao je da je to istina. Ako bude nastavio tako govoriti, makar i samom sebi, onda će to stvarno znati.

" Koliko ljudi! " rekla je. "Da je Bob Glass ovdje, mogao bi nešto učiniti i odvesti te naprijed. "

Odlučio je to zanemariti. Nosila je zaručnički prsten. Ako se budu jednostavno držali forme, ostalo će slijediti samo od sebe. Sve će se vratiti. Ako nitko ne dođe po njih. Držali su se za ruke dok su se primicali pultu za predaju prtljage.

" Jesi li već rekao roditeljima?" upitala ga je.

" Što? "

" O našim zarukama, naravno. "

Namjeravao je. Kanio im je pisati dan nakon proslave.

" Reći ću im kad dođem kući. "

Prije nego što to učini, morat će sam ponovno vjerovati u to. Morat će se vratiti na onaj trenutak kada su se, nakon večere, penjali stubama u njen stan, ili do onih vremena kada su njene riječi dopirale do njega poput srebrnih kapi u sporom kretanju, prije nego što je razabirao njihov smisao.

" Jesi li dala otkaz? " upita je. Nasmijala se, izgledalo je da oklijeva.

" Jesam, i major nije uopće bio oduševljen. Tko će mi sada kuhati jaja? Kome mogu povjeriti izrezivanje vojnika? "

Nasmijali su se. Bili su veseli jer će se uskoro rastati, što zaručnici obično rade.

" Znaš," rekla je, "pokušao me odgovoriti. "

" I što si mu rekla? "

Zavrtjela je pred očima prstom s prstenom i rekla tobože zločesto: "Rekla sam mu da ću razmisliti. "

Nakon još pola sata stigli su blizu pulta. Još su se držali za ruke. Nakon šutnje Leonard reče: " Ne znam kako to da još nismo ništa čuli. "

Ona mu odmah odgovori: " To znači da i nećemo čuti. "

Zatim je opet nastupila šutnja. Obitelj izbjeglica upravo je predavala kovčege i zavežljaje. Maria ga upita: "Što kaniš raditi? Gdje želiš biti? "

" Ne znam," odgovorio je filmskim glasom. "Kod tebe, ili kod mene. "

Glasno se nasmijala. Bilo je nečeg divljeg u njenom ponašanju. Službenik britanske zrakoplovne kompanije digne pogled. Marijini pokreti bili su tako naglašeni, gotovo raskalašeni. Možda od radosti? Francuzi su već davno prestali razgovarati. Leonard nije znao je li to zato što je svi gledaju. Mislio je da je stvarno voli dok je dizao kovčege na vagu. Baš ništa, jedva sedamnaest kila. Nakon pregleda karte, otišli su u kafeteriju. I tu je bio red, i činilo se da nema smisla čekati. Preostalo im je još deset minuta. Sjeli su za stol pretrpan prljavim šalicama za čaj i tanjurićima s razmazanim žutim kolačem, koji su nekom poslužili umjesto pepeljare. Privukla je stolicu bliže njegovoj, uhvatila ga ispod ruke i naslonila mu glavu na rame.

" Nećeš zaboraviti da te volim - rekla je. - Učinili smo što smo morali, i sada će sve biti u redu.

Kad god bi mu rekla da će sve biti u redu, osjećao se nelagodno. To je bilo kao da izaziva nesreću. Unatoč tome, odgovorio joj je: " I ja tebe volim. "

Pozivali su putnike za njegov zrakoplov.

Otpratila ga je do novinskog kioska, gdje je kupio *Daily Express* dopremljen avionom. Stali su kod pregrade.

" Doći ću u London," rekla je. "Tamo ćemo o svemu porazgovarati. Ovdje je previše... "

Znao je što misli. Poljubili su se, ali ne onako kako su se obično ljubili. Poljubio ju je u njeno krasno čelo. Morao je poći.

Uhvatila ga je za ruku i držala ga s obje svoje.

" O Bože, Leonarde," viknula je. "Kad bih ti samo mogla reći! "

U redu je. Stvarno.

Opet to. Na izlazu kad su stajala tri vojna policajca koji su pogledali u stranu kad ju je poljubio posljednji put.

" Idem na terasu, pa ću ti mahati," rekla je i otrčala.

Putnici su morali preći pedesetak metara po pisti. Čim se odmaknuo od zgrade terminala, pogledao je oko sebe. Maria je stajala na terasi, naslonjena na ogradu platforme za promatranje, Francuzi su ga zavidno gledali pri prolazu. Mahnuo joj je i nastavio hodati sve

dok nije došao do stepenica aviona, gdje je stao i okrenuo se. Digao je ruku da joj mahne. Neki čovjek je stajao kraj nje, čovjek s bradom. Bio je to Glass. Ruku je držao na Marijinom ramenu. Ili ju je zagrlio? Oboje su mu mahali, kao roditelji djetetu koje putuje. Maria mu pošalje poljubac, isto kao djetetu. Glass joj je nešto rekao i ona se nasmije, a zatim su opet zamahali. Spustio je ruku i pohitao uza stube u zrakoplov. Sjedalo mu je bilo do prozora koji je gledao na zgradu. Petljao je sa svojim pojasom, pokušavajući da ne gleda. Bilo je ipak neodoljivo. Činilo se da točno znaju koji je mali okrugli prozor njegov. Gledali su ravno u njega i nastavili onako uvredljivo mahati. Prestao je gledati. Uzeo je novine, naglo ih otvorio i pravio se da čita. Strašno se sramio. Želio je da zrakoplov krene. Trebala mu je reći, trebalo ga je suočiti s tim, ali željela je izbjeći scenu. Poniženje. Pocrvenio je od srama i pravio se da čita. A onda je stvarno počeo čitati.

Bio je to članak o *Busteru* Crabbeu, ronioncu ratne mornarice koji je špijunirao ruski bojni brod dok je bio usidren u Portsmouthu. Crabbeovo tijelo bez glave našli su ribari. Hruščov je dao bijesnu izjavu, a očekivalo se nešto i u Donjem domu. Propeleri su se vrtjeli punom snagom. Zemaljsko osoblje se brzo udaljavalo. Kad je zrakoplov krenuo, Leonard baci još jedan pogled. Stajali su jedno uz drugog. Možda mu i nije mogla vidjeti lice, jer je podigla ruku kao da će mu mahnuti, ali ju je spustila.

A onda je više nije vidio.

Dvadeset tri

U lipnju 1987. Leonard Marnham, vlasnik malog poduzeća koje je opskrbljivalo dijelovima proizvođače slušnih aparata, vratio se u Berlin. Već dok se vozio taksijem od zrakoplovne luke Tegel do hotela, priviknuo se na odsutnost ruševina. Bilo je više ljudi, bilo je sve zelenije, nestali su tramvaji. A onda su razlike izbljedjele i grad je postao sličan svakom europskom gradu koji bi posjetio poslovni čovjek. Njegova najuočljivija osobina bijaše promet.

Već dok je plaćao vožnju, shvatio je da je pogriješio kad je odlučio odsjesti na Kurfurstendammu. Godilo mu je da svojoj sekretarici zvuči kao znalac i da može biti precizan, ali *Hotel am Zoo* bio je jedini hotel kojeg se mogao sjetiti. Sada se uz pročelje protezala nekakva prozirna nadogradnja. Unutra je stakleno dizalo klizilo uz površinu freske. Raspakirao se, popio čašu vode, s tabletom za srce, i krenuo da se prošetata.

U stvari, bila je takva gužva da je šetati bilo gotovo nemoguće. Snalazio se prema Gedachtniskirche i ružnoj novoj građevini uz nju. Prošao je kraj *Burger Kinga*, *Centra za igre*, *Video-dućana*, *Steak-Restauranta*, *Unisex Jeansa*. Izlozi dućana bili su puni odjeće bebasto pastelne, ružičaste, plave i žute boje. Ponijela ga je bujica skandinavske djece s McDonaldovim kapicama, koja je nagnula kupiti velike srebrenkaste balone od uličnog prodavača. Bilo je vruće i buka prometa nije prestajala. Svugdje se čula disko muzika i osjećao miris pržene masti. Krenuo je pokrajnjom ulicom s namjerom da prođe ispred kolodvora Zoo i ulaza u park, ali je uskoro zalutao. Našao se na raskršću velikih ulica kojeg se nije sjećao. Odluči sjesti ispred neke velike kavane. Prošao je pokraj tri kavane, ali svaka jarko obojena plastična stolica bila je zauzeta. Gomile ljudi muvale su se gore-dolje, provlačeći se jedni uz druge gdje god je pločnik bio zauzet kavanskim stolicama. U gomili je bila i grupa francuskih tinejdžera koji su svi imali ružičaste majice na kojima je sprijeda i straga bilo otisnuto *Fuck you*. Čudio se kako se mogao izgubiti. Kad se ogledao da nekoga upita, nije mogao naći nikoga tko mu nije izgledao kao stranac. Na koncu je pristupio mladom paru na uglu, koji su kupovali palačinke punjene mentol-likerom. Bili su Nizozemci i vrlo ljubazni, ali nikada nisu čuli za *Hotel am Zoo*, a nisu baš bili potpuno sigurni ni gdje je Kurfurstendamm.

Slučajno je nabasao na svoj hotel i pola sata sjedio u sobi pijuckajući sok od naranče iz mini-bara. Pokušavao se oduprijeti neugodnom sjećanju. U moje vrijeme. Ako krene Adalbertovom ulicom, želio je biti smiren. Iz torbe za spise izvadi avionsko pismo koje je iščitavao u zrakoplovu, pa ga strpa u džep. Nije još bio siguran što zapravo želi. Pogledavao je

na krevet. Doživljaji u Ku'dammu bili su ga iscrpli. Mogao bi sretno i zadovoljno prespavati ostatak poslijepodneva. Ali prisili se da ustane i ponovo izađe.

U predvorju je oklijevao dok je predavao ključ. Želio je isprobati svoj njemački u razgovoru s recepcionerom, mladićem u crnom odijelu koji je izgledao kao student. Zid je bio podignut pet godina nakon Leonardova odlaska iz Berlina. Želio ga je pogledati za svojeg boravka ovdje. Kamo da ide? Koje je najbolje mjesto? Bio je svjestan da čini neke osnovne pogreške u govoru. Ali dobro je sve razumio. Mladić mu pokaže plan grada. Potsdamer trg je najbolji. Tamo je vidikovac i dućani s razglednicama i suvenirima.

Leonard mu se upravo želio zahvaliti i krenuti kad mu mladić reče:

" Morate krenuti što prije. "

" Zašto? "

" Nedavno su studenti demonstrirali u Istočnom Berlinu. Znete li što su izvikivali? Ime sovjetskog vođe. A policija ih je udarala i otjerala vođenim topom. "

" Čitao sam nešto o tome, " reče Leonard.

Recepcioner se zagrijavao. Bila je to, izgleda, njegova omiljena tema. Mora da mu je oko dvadeset pet godina, zaključio Leonard.

" Tko bi mislio da će ime ruskog generalnog sekretara u Istočnom Berlinu biti doživljeno kao provokacija? Nevjerojatno! "

" Stvarno, " reče Leonard.

" Prije dva tjedna došao je ovamo, u Berlin. I o tome ste vjerojatno čitali. Prije nego što je došao, svi su govorili: *Reći će im da sruše zid*. E, pa, ja sam znao da neće, i nije. Ali idući put, ili onaj put iza toga, za pet godina, deset godina, hoće. Sve se mijenja. "

Iz stražnje prostorije dopiralo je prijekorno gundanje. Mladić se nasmiješi i slegne ramenima. Leonard mu zahvali i izađe na ulicu.

Podzemnom željeznicom odvezao se do Kottbusser Tora. Kad je izašao na pločnik, našao se na vrućem, neugodnom vjetru koji je nosio otpatke. Dočekala ga je žgoljava djevojka u kožnatoj jakni i u elastičnim uskim hlačicama ukrašenim mjesecima i zvijezdama. Kad je prolazio kraj nje, promrmljala je: "Haste malne Mark?" Imala je zgodno, ali oronulo lice. Desetak metara dalje morao je zastati. Zar je moguće da je izašao iz podzemne prerano, ili prekasno? Ali ploča s imenom ulice bila je ovdje. Put do Adalbertove ulice bio je nadsvođen groznim stambenim blokom. Betonski stupovi koji su ga nosili bili su puni nasprejanih grafita. Oko nogu ležale su prazne pivske limenke, papirnati omotači hamburgera, listovi novina. Skupina mladića, pretpostavljao je pankera, ležala je nalakćena uz rub pločnika. Svi su imali iste svijetlonarančaste mohikanske frizure. Zbog njihove djelomične ćelavosti, stršile su im nesretno i uši i Adamove jabučice. Glave su im bile plavkastobijele. Jedan od dječaka udisao je nešto iz plastične vrećice. Nasmiješili su se Leonardu dok ih je zaobilazio.

Kad je konačno prošao ispod zgrade, ulica mu se učinila djelomično poznatom. Sve praznine bile su popunjene. Dućani, voćarna, kafić, putna agencija, svi su imali turske nazive. Na uglu Ulice Oranien stajali su Turci. Ugodna južnoeuropska dokolica ovdje nije djelovala uvjerljivo. Kuće koje su preživjele bombardiranje još su uvijek bile pune ožiljaka. Broj osamdeset četiri još je uvijek iznad prozora prizemnog stana bio obilježen mitraljeskim mecima. Velika ulazna vrata bila su već prije mnogo godina obojena u plavo. Prva stvar koju je opazio u dvorištu bile su kante za smeće. Bile su ogromne i imale su gumene kotače.

Turska djeca, djevojčice sa mlađom braćom i sestrama, igrala su se u dvorištu. Prestala su trčati kad su ga ugledala, promatrala su ga bez riječi dok je prolazio do stražnjih vrata.

Nisu uzvratila na njegov smiješak. Taj blijedi, krupni, postariji čovjek, neprikladno obučen za vrućinu, u tamnom odijelu, nije pripadao ovamo. Neka žena vikne nešto što je zvučalo kao stroga naredba, ali nitko se ne pomakne. Možda su mislili da je nekakav predstavnik vlasti? Plan mu je bio popeti se na najgornji kat, pa ako mu se sve učini u redu, pokucati na vrata. Ali stubište je bilo mračnije i uže nego što se sjećao, a zrak je bio ustajao, pun nepoznatih mirisa hrane. Ustuknuo je i osvrnuo se. Djeca su ga i dalje gledala. Jedna veća djevojčica podigla je mlađu sestru. Pogledao je jedne smeđe oči, pa druge, i onda krenuo natrag prema ulici. Ništa od ovoga nije ga približilo njegovim berlinskim danima. Ono što je bilo očito jest to koliko su daleko jedno od drugoga.

Vratio se do Kottbusser Tora, u prolazu dao onoj djevojci novčanicu od deset maraka i odveo se vlakom do Hermannova trga, gdje je presjeo za Rudow. Sada se podzemnom moglo proći ravno preko Granične aleje. Kad je stigao, našao je šestotračnu cestu koja je presijecala ono što je smatrao svojim pravcem. Gledajući natrag prema središtu grada, vidio je skupine visokokatnica. Čekao je na promjenu svjetla na pješačkom prijelazu i prešao preko ulice. Pred njim su bili niski blokovi stanova, ružičasta kamena staza za bicikle, pravilni redovi uličnih lampi i automobili parkirani uz pločnik. A kako bi i moglo biti drukčije što li je mogao očekivati? Ista ona ravna polja? Prošao je kraj malog jezerceta, sačuvanog djelića sela okruženog bodljikavom žicom.

Morao je pogledati na svoj plan da bi vidio gdje da skrene. Sve je bilo vrlo uredno i zbijeno. Ulica koja mu je trebala zvala se Lettberger, a njeni su rubovi bili nedavno zasađeni američkim platanama. S lijeve strane su bile nove stambene zgrade, na izgled jedva dvije-tri godine stare. S desne strane, umjesto baraka za izbjeglice, nalazile su se čudne ladanjske jednokatnice berlinskih građana, okružene nevjerovatno uređenim vrtovima. Obitelji su jele vani, u dubokoj sjeni ukrasnih stabala, a na besprijekorno uređenoj tratini nalazio se stol za ping-pong. Prošao je kraj prazne viseće mreže razapete između dvije jabuke. Iza grmlja dizao se dim roštilja. Vodene prskalice su radile i moćile pločnik. Svaki sićušni komad zemljišta bio je ponosna i uredna maštarija, slavljenje domaćinskog uspjeha. Iako su deseci obitelji bili zajedno nagurani, neka unutrašnja tišina zadovoljstva dizala se u zrak na vrućini poslijepodneva.

Cesta se sužavala u nešto što je nalikovalo na puteljak kojeg se sjećao. Tu se nalazila škola jahanja, skupe prigradske vile, a onda je naišao na nov, visok, zeleno obojen kolni ulaz. Iza njega, tridesetak metara neravne zemlje, a zatim, još uvijek ograđeni dvostrukom ogradom, ostaci skladišta. Na trenutak je zastao. Vidio je da su sve zgrade srušene. Bijela stražarska kućica stajala je ukošeno uz unutrašnji ulaz, potpuno otvoren. Na zelenom kolnom ulazu pred njim bila je ploča na kojoj je pisalo da zemljište pripada povrtlarskom poduzeću i upozoravala roditelje da ne dopuštaju pristup djeci. S jedne strane nalazio se debeo drven križ koji je komemorirao pokušaje dvojice mladića da se popnu preko zida 1962. i 1963. - *von Grenzsoldaten erschossen*. S druge strane skladišta, stotinjak metara izvan vanjske ograde bio je bjelkast betonski zastor, koji je priječio pogled na Schonefelder Chaussee. Pomisli kako je čudno što je, došavši upravo ovamo, prvi put ugledao zid.

Ulazna vrata bila su previsoka da bi se čovjek u njegovim godinama popeo preko njih. Prikravši se nezakonito kroz nečiji vrt, prebacio se preko niskog zida. Prošao je kroz vanjsku ogradu i zastao kod druge. Rampe je, naravno, nestalo, ali stup je još bio tu, jasno uočljiv usred korova. Zavirio je u nakrivljenu stražarsku kućicu. Bila je puna dasaka. Stare električne instalacije bile su još uvijek na svojem mjestu, visoko na unutrašnjem zidu, a isto tako i rascvali završetak telefonske žice. Produžio je u ograđeni prostor. Sve što je preostalo od zgrada bili su razmravljeni betonski podovi kroz koje se probijao korov. Krš je buldožerom bio nagomilan na gomile u najudaljenijem dijelu dvorišta i stvarao visoku prepreku nasuprot Zidu. Posljednje golicanje znatizelje vopovaca.

Glavna zgrada bila je drugačija. Prišao joj je i dugo stajao kraj njenih ostataka. Sa tri strane, iza ograde i neravne zemlje, približavale su se vikendice. Sa četvrte bio je Zid. Negdje u vrtu svirao je radio; njemačka naklonost vojničkim ritmovima osjećala se i u njihovoj zabavnoj glazbi. U zraku se čutjela vikendaška lijenost.

Ono što je ostalo bila je ogromna jama, podzidan rov tridesetak metara dug, deset metara širok i preko dva metra dubok. Gledao je u stari podrum, sada pod otvorenim nebom. Veliki dijelovi tunela bili su još uvijek tu, obrasli korovom. Pod u podrumu mora da je bio još dva metra ispod zemlje, ali staza između gomila jasno se vidjela. Glavno okno na istočnom kraju bilo je pokriveno kršem. Bilo je mnogo manje nego u njegovu sjećanju. Dok je silazio dolje, primijetio je da ga dva graničara gledaju kroz dalekozore sa svojeg tornja. Hodao je stazom između gomila. Visoko iznad njega cvrkutala je ševa, koja ga je u toj vrućini počela smetati. Rampa za viljuškare bila je još tu. Ovdje je počinjalo okno. Podigao je komad kabela. Bio je to stari trožičnjak, s debelom, nesavitljivom bakrenom žicom u sredini. Vrhom cipele preturao je zemlju i kamenje. Što je očekivao da će naći? Dokaze vlastitog postojanja?

Popeo se iz podruma. Još uvijek su ga promatrali s tornja. Obrisao je prašinu s ciglenog zida i sjeo tako da su mu noge visjele nad podrumom. Ovo mjesto značilo mu je mnogo više od Adalbertove ulice. Već je prije bio odlučio da će zanemariti Aleju platana. Ovdje, u ovoj ruševini, osjećao je puno breme vremena. Ovdje je mogao otkopati stare stvari. Izvadio je avionsko pismo iz džepa. Već sama kuverta s prekrizanim adresama bila je fascinantna, biografija čija su poglavlja bila niz završetaka. Bilo je iz Cedar Rapidsa, država Iowa, i otposlano je iz Amerike prije deset tjedana. Prvo mu je bilo upućeno na adresu njegovih roditelja, u njihovu kuću u Tottenhamu, gdje je odrastao i gdje su živjeli sve do očeve smrti, na Božić, 1957. godine. Odande su ga poslali u starački dom, gdje njegova majka provodi posljednje godine.

Zatim je proslijeđeno u veliku kuću u Sevenoaksu, gdje su odrasla njegova djeca i gdje je živio sa svojom ženom do prije pet godina. Sadašnji vlasnik kuće držao je pismo nekoliko tjedana, a zatim ga proslijeđio s gomilom okružnica i reklama.

Otvori ga i pročita još jednom.

1706 Sumner Drive, Cedar Rapids 30. ožujka 1987.

Dragi Leonarde!

Bojim se da postoji vrlo mala vjerojatnost da će ovo pismo ikad dospjeti do tebe. Čak i ne znam jesi li živ, iako mi nešto govori da jesi. Poslat ću ga na staru adresu tvojih roditelja, tko zna što će dalje biti s njim. Napisala sam ga u mislima toliko puta da ga mogu i stvarno napisati. Ako i ne dospije do tebe, meni će pomoći.

Kada si me posljednji put vidio na Tempelhofu 15. svibnja 1956, bila sam relativno mlada Njemica, koja dobro govori engleski. Sada sam, moglo bi se reći, američka gospođa iz predgrađa, učiteljica pred penzijom u srednjoj školi, a moji dobri susjedi u Cedar Rapidsu kažu da nema ni traga njemačkom u mojem naglasku, iako mislim da su samo dobrohotni prema meni. Što se dogodilo sa svim tim godinama? Znam da se to svi pitaju. Svi se moramo sami nekako nagoditi s prošlošću. Imam tri kćeri, najmlađa mi je ljetos krenula u koledž. Sve su odrasle u ovoj kući u kojoj stanujemo već dvadeset i četiri godine. Zadnjih šesnaest godina predajem njemački i francuski u obližnjoj srednjoj školi. Posljednjih pet godina predsjednica sam naše organizacije *Žena u crkvi*. Eto kamo su otišle sve te godine! Sve to vrijeme mislim na tebe. Ne prođe ni tjedan dana a da ne razmišljam o svemu, o onome što smo mogli ili trebali učiniti, i kako je sve moglo biti drugačije. O tome nikada nisam mogla govoriti. Mislim da sam se bojala kako bi Bob mogao naslutiti koliko su snažni moji osjećaji prema tebi: A možda je i znao. Nisam o tome mogla razgovarati ni s jednim od ovdašnjih prijatelja, iako smo ovdje svi međusobno bliski, a ima i nekoliko dobrih ljudi u koje imam povjerenje. Toliko bih toga morala objašnjavati. Sve je bilo tako bizarno i jezivo da bi to teško itko razumio. A ono vrijeme, naše vrijeme, Berlin! Sve je to tako daleko. Mislim da to ne bih mogla objasniti Lauri, i tako sam s time živjela sama. Pitam se je li tako i s tobom.

Bob je napustio službu 1958. godine i skrasili smo se ovdje. Osnovao je poduzeće za prodaju poljoprivrednih strojeva, koje je dobro poslovalo, tako da smo svi pristojno živjeli. Predavala sam u školi samo zato što sam bila navikla raditi. Sada ti želim napisati nešto o Bobu, o njemu ti, između ostaloga, želim pisati. Sve ovo vrijeme znam da u zraku visi jedna optužba, tvoja neizrečena optužba za koju moraš znati da je potpuno neosnovana. To je nešto što svakako moram ispraviti. Molim Boga da ipak jednom dobiješ ovo pismo.

Znam, naravno, da si s Bobom radio u berlinskom tunelu. Dan nakon što su ga Rusi otkrili, Bob je došao u Adalbertovu ulicu i rekao da mi mora postaviti neka pitanja. Sve je to bio dio uobičajenog postupka. Moraš se sjetiti što se točno događalo u ono vrijeme. Ti si otišao s kovčezima dva dana prije i od tada te nisam čula. A nisam ni spavala. Satima sam čistila stan. Odnijela sam našu odjeću na gradsko smetlište. Otišla sam do mojih roditelja u Pankow i prodala susjedima ono oruđe. Odvukla sam tepih tri bloka do jednog gradilišta, gdje je gorjela velika vatra, i nagovorila nekog da mi ga pomogne baciti u nju. Upravo sam završila čistiti kupaonicu kad se na vratima pojavio Bob, koji je htio ući da mi postavlja

pitanja. Vidio je da nešto nije u redu. Pokušala sam glumiti da sam bolesna. Rekao je da neće dugo, a budući da je bio tako ljubazan i obziran, nisam se mogla suzdržati i rasplakala sam se. A onda, prije nego što sam se uopće snašla, počela sam mu pričati. Potreba da nekom sve ispričam bila je uistinu jaka. Željela sam da netko shvati da nismo zločinci. Sve sam istresla pred njega, a on je tiho sjedio. Kad sam mu rekla da si prije dva dana otišao s kovčezima na stanicu i da odonda nisam ništa o tebi čula, on je samo, sjedio, odmahivao glavom i govorio: *Bože moj, Bože moj!* Onda je rekao da će pokušati doznati što može, i otišao.

Došao je sutradan ujutro i donio novine. Sve je bilo puno članaka o vašem tunelu. Nisam o tome ništa znala. Bob mi je rekao da si bio uključen u operaciju tunel i da si, u stvari, tamo ostavio kovčege neposredno prije nego što su vopovci došli. Ne znam što te na to navelo? Možda si poludio na dan-dva? Tko i ne bi? Istočni Nijemci predali su kovčege zapadno-njemačkoj policiji. Čini se da je istraga već bila u toku. Trebalo im je još samo nekoliko sati da otkriju tvoje ime. Prema Bobu, on i nekolicina drugih vidjeli su te kako donosiš kovčege. Bili bismo u gadnoj neprilici da Bob nije uvjerio svoje pretpostavljene da bi to bila vrlo loša propaganda za zapadnu tajnu službu. Bobovi su ljudi natjerali policiju da prekine istragu. Pretpostavljam da je u tim danima Berlin bio okupiran grad i Nijemci su morali uraditi ono što su im Amerikanci naložili. Uspio je zataškati čitavu stvar i istraga je bila obustavljena.

To mi je rekao tog jutra. Morala sam se zakleti da ću o tome šutjeti. Nisam smjela reći nikome, čak ni tebi, da znam što je učinio. Nije htio da itko misli kako je onemogućio izvršenje pravde, i nije htio da ti znaš da sam saznala za tvoje sudjelovanje u operaciji tunel. Sjećaš se koliko je bio savjestan u svom poslu. Eto, to se dogodilo onog jutra, i onda si se usred toga ti pojavio, sumnjičav i strašnog izgleda. Htjela sam ti reći da smo spašeni, ali nisam htjela prekršiti svoje obećanje. Ne znam zašto. Da jesam, moglo se izbjeći mnogo tuge.

A onda, nekoliko dana kasnije, uslijedio je Tempelhof. Znala sam što misliš, a nisi uopće bio u pravu. Sada kada ti ovo pišem, shvaćam koliko želim da me čuješ i da mi povjeruješ. Želim da primiš ovo pismo. Prava je istina da je Bob tog dana trčao naokolo po čitavom gradu u vezi sa svojom istragom. Htio se oprostiti s tobom i zakasnio je na aerodrom. Naletio je na mene dok sam se penjala na terasu da ti mašem. To je sve. Pisala sam ti i pokušala objasniti, a ipak da ne prekršim svoje obećanje zadano Bobu. Nikad mi nisi pošteno odgovorio. Mislila sam doći u London da te potražim, ali znala sam da neću moći podnijeti da me otjeraš. Mjeseci su prolazili i ti si prestao odgovarati na moja pisma. Govorila sam sama sebi da je, nakon onoga što smo zajedno preživjeli, naše vjenčanje nemoguće. S Bobom me tada vezalo prijateljstvo, s moje strane utemeljeno na zahvalnosti. To se malo-pomalo pretvaralo u ljubav. I vrijeme je odigralo svoju ulogu, a bila sam i osamljena.

Devet mjeseci nakon što si otišao iz Berlina, počela je moja veza s Bobom. Svoje osjećaje prema tebi potisnula sam što sam dublje mogla. Iduće godine, u srpnju 1957, vjenčali smo se u New Yorku.

O tebi je uvijek nježno govorio. Običavao je govoriti da ćemo jednog dana otići u Englesku da te potražimo. Ne znam da li bih to mogla podnijeti. Bob je umro preklani od srčanog napada na ribičkom izletu. Njegova smrt teško je pogodila djevojke, sve nas je teško pogodila, a najviše najmlađu, Rosie. Bio je predivan otac. Očinstvo mu je pristajalo, smekšavalo ga je. Nikada nije izgubio onu svoju izvanrednu eksplozivnu energiju. Stalno je bio zaigran. Kad su kćerke bile male, gledati ga bilo je pravo zadovoljstvo. Bio je ovdje tako omiljen da je njegov sprovod bio velik događaj u gradu, bila sam vrlo ponosna na njega.

Pišem ti ovo jer hoću da shvatiš da mi nije žao što sam se udala za Boba Glassa. A ne kanim se ni pretvarati da nismo imali i groznih trenutaka. Prije deset godina oboje smo pili, a bilo je i drugih stvari. Ali mislim da smo se izvukli iz svega toga. Gubim nit. Ima previše stvari koje ti želim reći.

Ponekad mislim na onog gospodina Blakea, s kata ispod nas, koji je došao na proslavu naših zaruka, Georgesa Blakea. Silno sam se začudila kad su ga izveli pred sud, šezdesete ili šezdeset i prve. Onda je pobjegao iz zatvora, a zatim je Bob saznao da je jedna od tajni koje je izdao bio vaš tunel. Sudjelovao je u svemu od samog početka, od samih priprema. Rusi su sve

znali još prije nego je bio iskopan prvi grumen zemlje. Kojeg li uzaludnog napora! Bob je običavao govoriti da je zbog toga još sretniji što je napustio službu.

Rekao je da su vjerojatno Rusi skretali svoje najvažnije poruke mimo tih telefonskih linija, a da su ostavljali tunnel na miru kako bi zaštitili Blakea i iscrpljivali CIA-ino vrijeme i ljudstvo. Ali zašto su provalili baš onda, baš usred naših nevolja?

Počela sam ovo pismo kasno poslije podne, a sada je vani već mrak. Prekinula sam ga nekoliko puta da mislim na Boba, i na Rosie, koja se još ne može pomiriti s njegovom smrću, i na tebe i na mene, i na sve izgubljeno vrijeme, i na nesporazume. Čudno je sve to pisati strancu udaljenom na tisuće milja. Pitam se što se s tobom dogodilo. Kad mislim o tebi, ne mislim samo o onoj strašnoj stvari s Ottom. Mislim o svojem dragom i nježnom Englezu koji je znao toliko malo o ženama, a učio je tako prekrasno. Bili smo tako prirodni zajedno, tako smo se lijepo zabavljali. Ponekad je to kao da se sjećam djetinjstva. Dođe mi da te pitam, sjećaš li se ovog, sjećaš li se onog? Kako smo se preko vikenda biciklom vozili do jezera na kupanje, kako smo kupili moj zaručnički prsten od onog ogromnog Arapina (još uvijek imam taj prsten), i kako smo plesali u Resiju. Kako smo pobijedili u jive natjecanju i dobili nagradu, sat koji je još uvijek na našem tavanu. Kako sam te prvi put ugledala s ružom iza uha i poslala ti poruku kroz cijev. Kako si prekrasno govorio na našoj proslavi, i kako je Jenny - sjećaš li se moje prijateljice Jenny? - otišla s onim čovjekom s radija, čijeg se imena ne mogu sjetiti. A nije li i Bob namjeravao držati govor te večeri? Jako sam te voljela i nikada nisam ni s kim bila tako bliska. Mislim da time ne kaljam uspomenu na Boba. Moje je iskustvo da muškraci i žene nikada ne mogu potpuno razumjeti jedni druge. Ono što smo mi imali bilo je stvarno nešto posebno. To je istina i ne mogu dopustiti da mi život prođe a da to ne kažem, crno na bijelo. Ako te dobro poznajem, sada se mrštiš i govoriš: *Kako je sentimentalna!* Katkad sam se ljutila na tebe. Bilo je pogrešno povući se u bijes i šutnju. Tako engleski! Tako muški! Ako si se osjećao prevaren, trebao si se ustobočiti i boriti za ono što je tvoje. Trebao si me optužiti, trebao si optužiti Boba. Posvađali bismo se i sve raščistili. Ali znam da te je, u stvari, ponos nagnao da se povučesh. Isti onaj ponos koji je mene priječio da dođem u London i natjeram te da se vjenčamo. Nisam mogla podnijeti mogućnost poraza.

Čudno je što ne poznaješ ovu meni poznatu staru, škripavu kuću. Obložena je bijelim daskama, okružena hrastovima i u vrtu ima stup za zastavu koji je Bob podigao. Nikada neću otići odavde, iako je puno prevelika. Sve mi kćeri imaju ovdje svoje dječje stvari. Sutra, naša srednja kćerka, Diana, dolazi u posjet s bebom. Ona je prva rodila. Laura je pobacila lani. Dianin muž je matematičar. Vrlo je visok, a način na koji ponekad gura malim prstom naočale uz nos podsjeća me na tebe. Sjećaš li se kad sam ti uzela naočale da ostaneš kod mene? On je i fantastičan tenisač, što me uopće ne podsjeća na tebe!

Ponovo brbljam bez veze, a i kasno je. Hoću reći da sam umorna već rano navečer, ali smatram da se zbog toga ne moram ispričavati. Ipak, teško mi je prekinuti ovaj jednostrani razgovor s tobom, gdje god bio i što god postao. Ne želim prepustiti ovo pismo praznini. Ne bi bilo prvo koje sam ti napisala a na koje nisam dobila odgovor. Znam da ću morati riskirati. Ako ti se sve ovo čini irelevantnim u tvom sadašnjem životu i ne želiš mi odgovoriti, ili ako su ti ta sjećanja nekako nezgodna, molim te, dopusti barem onom dvadesetpetogodišnjaku u sebi da primi pozdrave od jedne stare prijateljice. A ako ovo pismo nikamo ne stigne, i ako nikada ne bude otvoreno, niti pročitano, dragi Bože, udijeli nam oprost zbog našeg užasnog čina, budi nam svjedok i blagoslovi našu ondašnju ljubav!

Tvoja, Maria Glass

Ustao je, oprao odijelo, presavio i spremio pismo, a onda polagano krenuo u obilazak gradilišta. Gazio je kroz korov da bi došao do mjesta gdje je bila njegova soba. Sada je tu bila masna mrlja pijeska. Hodao je naokolo da vidi savijene cijevi i razbijene mjerače instrumenata podrumске prostorije za grijanje. Baš pod nogama bili su mu komadići ružičastih i bijelih pločica kojih se sjećao iz kupaonice. Osvrne se.

Graničari s tornja nisu više pokazivali zanimanje za nj.

Glazba na radiju iz vikendaškog vrta promijenila se u stari *rock and roll*. Još uvijek mu se sviđao, a ovoga se i sjećao - *A Whole Lot of Shakin' Goin' On*. Njemu nikada ta pjesma nije bila osobito draga, ali njoj se sviđala. Odšetao je natrag, pokraj razjapljenog rova, prema unutarnjoj ogradi. Dvije čelične grede bile su tako smještene da upozore one koji su neovlašteno ušli na betonsku jamu punu crne vode. Bila je to stara septička jama čiji su odvodni kanal probili tunelaši. Koliko uzaludnog napora!

Sada je bio kod ograde i kroz nju, preko kvrgave pustopoljine, gledao Zid. Iznad Zida dizalo se drveće s groblja, puno lišća. Njegovo vrijeme i njeno vrijeme, kao zemlja na kojoj ništa nije sagrađeno. Uz ovu stranu Zida, upravo uz podnožje, nalazila se biciklistička staza. Skupina djece se dovikivala dok su prolazili. Bilo je vruće. Već je zaboravio ovu ljepljivu berlinsku vrućinu. Imao je pravo, trebao je doći sve dovde da bi razumio njeno pismo. Ne u Adalbertovu ulicu, nego ovamo, među ruševine. Ono što nije bio kadar shvatiti u svojoj doručkovaonici u Surrey, ovdje je bilo sasvim jasno.

Znao je što mu je činiti. Olabavio je kravatu i pritisnuo maramicu na čelo. Pogledao je iza sebe. Pokraj klimave stražarske kućice nalazio se hidrant. I Glass mu je nedostajao, ruka na laktu i: *Pazi, Leonarde!* Glass smekšan očinstvom, to bi bio rado vidio. Leonard je znao što mu je činiti, znao je da će uskoro otići, ali još nije osjećao žurbu, a vrućina ga je pritiskala. Radio je opet svirao veselu njemačku pop-glazbu u strogom dvočetvrtinskom taktu. Izgledalo je da zvuk postaje sve glasniji. Graničar na tornju lijeno pogleda kroz dalekozor, a onda se okrene da porazgovara sa svojim kolegom.

Leonard se držao za ogradu, a onda spusti ruku i uputi se uz veliki rov, kroz ogradu, preko korova, do niskog bijelog zida. Kad se prebacio preko njega, skinuo je kaput i prebacio ga preko ruke. Ubrzao je hod i tako osjetio dašak vjetra na licu.

Koraci su mu određivali ritam misli. Da je mlađi, možda bi i potrčao po Lettbergerovoj ulici. Mislio je da se još sjeća otprije, kad je putovao za poduzeće. Vjerojatno će morati odletjeti avionom za O'Hare, Chicago, a tamo potražiti neku lokalnu liniju. Neće poslati nikakvo upozorenje, bio je spreman na neuspjeh. Pojavit će se iz sjene hrastova, proći pokraj bijelog stupa za zastavu, preko suncem obasjane tratine do ulaznih vrata. Poslije će joj reći kako se zvao onaj čovjek s radija i podsjetiti je da je Bob Glass održao govor one večeri, i to lijep govor o izgradnji nove Europe. I odgovorit će na njeno pitanje: upali su u tunel upravo onda zato što je gospodin Blake rekao svojem ruskom kontroloru da će jedan mladi Englez baš tada tamo ostaviti opremu za dekodiranje na jedan jedini dan. A ona će njemu pričati o plesnom natjecanju, kojeg se nije sjećao, i skinut će sat s tavana i navit će ga da ponovo krene.

Morao se zaustaviti na uglu Neudecker Wega i stati u hlad kalifornijske platane. Vratit će se u Berlin zajedno, to je jedini način. Vrućina se pojačala, a do podzemne željeznice u Rudowu imao je još jedan kilometar. Zatvorio je oči i leđima se naslonio na mlado stablo. Podnijelo je njegovu težinu.

Posjetit će stara mjesta i zabavljati se promjenama i, da, jednog će dana otići do Potsdamer trga i popeti se na drvenu platformu pa će zajedno pogledati Zid, prije nego što ga sruše.

Autorova napomena

Berlinski tunel, ili *Operacija Gold*, bijaše zajednički pothvat CIA-e i MI 6 i trajaše nešto manje od godine dana, do travnja 1956. William Harvey, CIA-in lokalni šef, rukovodio je operacijom. George Blake, koji je stanovao u Aleji platana 26 od travnja 1955, vjerojatno je izdao operaciju već 1953, dok je bio tajnik komisije za pripremne radove. Svi su drugi likovi u romanu izmišljeni, pa i većina događaja, iako mnogo dugujem opisu tunela Davida C. Martina u njegovoj izvrsnoj knjizi *Divljina ogledala*. Opis mjesta u 23. poglavlju odgovara onome što sam vidio sam u svibnju 1989. godine. Želio bih zahvaliti sljedećim ljudima: Bernhardu Robbenu, koji je preveo njemački tekst i izvršio opsežna istraživanja u Berlinu, dr. M. Dunnillu, profesoru patologije na Merton Collegeu, Andreasu Landshoffu i Timothy Garton-Ashu na njihovim korisnim primjedbama. Posebno zahvaljujem prijateljima Galenu Strawsonu i Craigu Raineu na pozornom čitanju rukopisa i mnogobrojnim korisnim sugestijama.

I. M.
Oxford, rujan 1989.

Ian McEwan je vodeći savremeni britanski romansijer, obdaren uznemirujućom maštom i rijetkim pripovjedačkim umijećem. Rođen je 1948. godine u Olderšotu na jugu Engleske, djetinjstvo je, kao sin profesionalnog oficira, proveo u vojnim bazama u Singapuru i Libiji. Studirao je književnost i magistrirao na prvoj britanskoj katedri za kreativno pisanje kod kultnog satiričara Malkolma Bredberija.

Na književnoj sceni pojavljuje se 1975. sa svojom magistarskom tezom - šokantnom zbirkom pripovedaka *Prva ljubav, poslednji obredi*, koja mu donosi nagradu Somerset Mom. Slijedi druga zbirka priča, a potom i romani *Betonski vrt*, *Utjeha stranaca*, *Dijete u vremenu* (Vitbred 87, Femina 93), *Nevin čovjek* (Grincane Kavur 91), *Crni psi*, *Istrajna ljubav* i virtuozna satira *Amsterdam* kojom osvaja Bukerovu nagradu 1998. Roman *Iskupljenje* iz 2001, ocijenjen je kao remek-djelo savremene anglofonske književnosti, dobija visoka priznanja u Britaniji, Španiji, Njemačkoj i SAD, i dostiže milionski tiraž, a pored ovoga autor je romana *Subota* i *Česil Bič* i jedne knjige za djecu: *Sanjar*.